

Devrimci teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz.

V. I. Lenin, *Ne Yapmalı?*

Devrimci Marksizm

Sayı: 1 Mayıs 2006

Üç aylık Teorik / Politik dergi
(Yerel, süreli yayın)

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şiar Rışvanoğlu

Yönetim Yeri: Reşatbey Mahallesi,
Adliye Arkası 3. sok, no:22 / 2 ADANA

Baskı: Selin Ofset

Güven Sanayi Sitesi B Blok No:345 Topkapı İstanbul

Tel: 0 212 577 63 48

Yurtdışı Fiyatı: 8 Avro Kıbrıs fiyatı: 5 YTL

Fiyatı: 5 YTL (KDV Dahil)

Kapak Fotoğrafı: José Quintana

2005 yılında başkanın devrilmesi ile sonuçlanan büyük
kitle seferberliği ve devrimci kriz esnasında, Bolivya İşçi
Konfederasyonu'nun (C.O.B.) düzenlediği sayısız yürüyüşten biri.

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi

Mayıs 2006

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	3
Yayın Kurulu	Başlarken	7
Kurtar Tanyılmaz	"Küresel kapitalizm" yanılsamasının panzehiri: Dünya kapitalizminin uzun krizi	17
Burak Gürel	"Alternatif Küreselleşme" hareketinin politik anatomisi	36
Sungur Savran	Lenin mi, Kautsky mi? "Yeni" emperyalizm teorilerinin Lenin reddiyesi üzerine	59
Selim Karlı	Chávez'in gizemli devrimi ve proleter devrimi	111
Ateş Uslu	Ellinci yıldönümünde 1956 Macar Devrimi	130
Cenk Ötküner	Revizyondan reddiyeye: Gelenek'te devlet tartışmaları	155

Bu sayı

Devrimci Marksizm'in elinizdeki ilk sayısının ana konusu emperyalizm ve "küreselleşme." Dünya kapitalizminin son otuz yıldır devam eden krizini sermaye sınıfının lehine çözmek amacıyla işçi sınıfına karşı bir saldırı programı olarak gündeme getirilen neoliberalizm ve onun uluslararası plandaki bir ifadesi olmaktan başka bir anlam taşımayan "küreselleşme" saldırısı uzun bir süredir hem işçi sınıfı hareketinin hem de dünya solunun ana gündem maddelerinden biri olmaya devam ediyor. Bu başlıklar altında süren tartışmalarda ortaya çıkan teorik hatalar ve kavrayışsızlıklar yalnızca teori alanını değil siyaset alanını da olumsuz yönde etkileyen sonuçlar üretiyor. Örneğin uzunca bir süre boyunca neoliberalizm ve "küreselleşme" kavramları hem dünya hem de Türkiye solu tarafından o kadar fetişleştirildi ki, bu politikaların ortaya çıkmasının baş sorumlusu olan dünya kapitalist sisteminin (emperyalizm) adı bile anılmaz oldu. Özellikle Afganistan ve Irak'ta yaşanan işgaller "emperyalizm" kavramının dünya ve Türkiye solunun gündemine yeniden girmesine neden oldu. Ancak bu kez emperyalizm kavramının kendisi de -bir önceki dönemde ortaya çıkan hatalı yaklaşımların ortadan kalkmamasının da etkisiyle- yanlış biçimde ele alınmaya başlandı. Bu sebeplerden ötürü dergimizin ilk sayısında emperyalizm ve "küreselleşme" konularında solda yaşanan güncel tartışmaları etkileyen çeşitli fikirlerin eleştirisini yapan yazılara yer veriyoruz.

"Başlarken" yazısıyla dünyada ve Türkiye'de yaşanan gelişmeleri belirli bir dönemlendirme anlayışı çerçevesinde analiz etmeye ve geleceğe ilişkin bazı öngörülerde bulunmaya çalıştık. Neoliberal politikalara karşı son dönemde dünyanın çeşitli bölgelerinde yükselen kitlesel muhalefetin açığa çı-

kardığı devrimci potansiyelin altını çizen yazı, bu potansiyelin olumlu biçimde değerlendirilebilmesi için Marksizmin devrimci yorumunda ısrar edenlere siyasi bir çağrı niteliği taşıyor. Sol harekete şimdilik hâkim olan reformist ve milliyetçi fikirlerle mücadele çabasının, devrimci siyasi hazırlığın ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koyan başlangıç yazısı, *Devrimci Marksizm* dergisinin yayın hayatına başlamasının bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini vurguluyor.

Emperyalizm ve “küreselleşme” konusundaki ilk yazı, Kurtar Tanyılmaz’a ait. Dünya ve Türkiye solunun yaptığı “küreselleşme” tanımının hatalı yönleri üzerinde duran Tanyılmaz, bu hataların giderilmesi için dünya kapitalizminin son otuz yıldır yaşadığı krizin somut tahlilinin yapılması gerektiğini belirtiyor. “Küreselleşme”ye ilişkin hatalı anlayışların önemli kaynaklarından birinin iradi kriz teorileri olduğunu savunan yazıda bu teorilerin varacağı son noktanın kapitalizmi reformlar yoluyla ehlileştirmeye çalışmak olduğunu öne sürüyor.

Tanyılmaz’ın yazısının altını çizdiği reformizm sorunu Burak Gürel’in “alternatif küreselleşme” hareketi konusundaki yazısında ayrıntılı olarak ele alınıyor. Brezilya PT’sinden Fransa’daki ATTAC’a, Dünya Sosyal Forumu’ndan otonomizme, Dördüncü Enternasyonal Birleşik Sekreteryası’ndan *Uluslararası Sosyalizm* akımına kadar bir dizi siyasi hareketin eleştirisine yer veren yazı, 1999’da Seattle’da başlayan “küreselleşme karşıtı” hareketin “alternatif küreselleşme” hareketine dönüştürülmesi sürecinin öyküsünü anlatıyor.

Sungur Savran’ın yazısı, son dönemde Marksist solda gözde olan bir dizi yazarın (en başta Panitch, Gindin ve Harvey’in) emperyalizm üzerine çalışmalarında Lenin’in emperyalizm teorisini ya cepheden karşısına aldığını, ya da bir bütünüyle bir kenara bırakmaya yöneldiğini saptayarak, bunun ardındaki politik anlam üzerinde duruyor. Savran, Lenin’in teorisini eleştirel bir süzgeçten geçirerek zayıf yanlarını belirlemekten kaçınmıyor; ama aynı zamanda, “yeni” emperyalizm teorisyenlerinin Lenin reddiyesinin çürük teorik ve tarihsel temellere dayandığını ileri sürüyor. Yazar, Lenin’in emperyalizm analizinin çağın karakteri konusundaki derin içgörüsünü vurgulayarak, “yeni” teorilerin Kautsky’ye bir dönüş niteliğini taşıdığını savunuyor.

Neoliberalizmin kitleler nezdindeki itibarının en alt seviyeye düştüğü Latin Amerika’nın en kritik ülkelerinden birisi Venezüella. Selim Karlı Türkiye’de sol liberalinden Kemalistine, milliyetçisinden enternasyonalistine çok yaygın bir yelpazenin Chavez’i eleştirisiz tarzda yüceltmesindeki paradoksa işaret ettiği yazısında, Chavez deneyimini Marksist eleştirinin süzgecinden geçiriyor. Karlı’nın yazısı, hem sağlam bir bilgilenmeyi sağlıyor, hem

Bu sayı

Devrimci Marksizm'in elinizdeki ilk sayısının ana konusu emperyalizm ve "küreselleşme." Dünya kapitalizminin son otuz yıldır devam eden krizini sermaye sınıfının lehine çözmek amacıyla işçi sınıfına karşı bir saldırı programı olarak gündeme getirilen neoliberalizm ve onun uluslararası plandaki bir ifadesi olmaktan başka bir anlam taşımayan "küreselleşme" saldırısı uzun bir süredir hem işçi sınıfı hareketinin hem de dünya solunun ana gündem maddelerinden biri olmaya devam ediyor. Bu başlıklar altında süren tartışmalarda ortaya çıkan teorik hatalar ve kavrayışsızlıklar yalnızca teori alanını değil siyaset alanını da olumsuz yönde etkileyen sonuçlar üretiyor. Örneğin uzunca bir süre boyunca neoliberalizm ve "küreselleşme" kavramları hem dünya hem de Türkiye solu tarafından o kadar fetişleştirildi ki, bu politikaların ortaya çıkmasının baş sorumlusu olan dünya kapitalist sisteminin (emperyalizm) adı bile anılmaz oldu. Özellikle Afganistan ve Irak'ta yaşanan işgaller "emperyalizm" kavramının dünya ve Türkiye solunun gündemine yeniden girmesine neden oldu. Ancak bu kez emperyalizm kavramının kendisi de -bir önceki dönemde ortaya çıkan hatalı yaklaşımların ortadan kalkmamasının da etkisiyle- yanlış biçimde ele alınmaya başlandı. Bu sebeplerden ötürü dergimizin ilk sayısında emperyalizm ve "küreselleşme" konularında solda yaşanan güncel tartışmaları etkileyen çeşitli fikirlerin eleştirisini yapan yazılara yer veriyoruz.

"Başlarken" yazısıyla dünyada ve Türkiye'de yaşanan gelişmeleri belirli bir dönemlendirme anlayışı çerçevesinde analiz etmeye ve geleceğe ilişkin bazı öngörülerde bulunmaya çalıştık. Neoliberal politikalara karşı son dönemde dünyanın çeşitli bölgelerinde yükselen kitlesel muhalefetin açığa çı-

kardığı devrimci potansiyelin altını çizen yazı, bu potansiyelin olumlu biçimde değerlendirilebilmesi için Marksizmin devrimci yorumunda ısrar edenlere siyasi bir çağrı niteliği taşıyor. Sol harekete şimdilik hâkim olan reformist ve milliyetçi fikirlerle mücadele çabasının, devrimci siyasi hazırlığın ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koyan başlangıç yazısı, *Devrimci Marksizm* dergisinin yayın hayatına başlamasının bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini vurguluyor.

Emperyalizm ve “küreselleşme” konusundaki ilk yazı, Kurtar Tanyılmaz’a ait. Dünya ve Türkiye solunun yaptığı “küreselleşme” tanımının hatalı yönleri üzerinde duran Tanyılmaz, bu hataların giderilmesi için dünya kapitalizminin son otuz yıldır yaşadığı krizin somut tahlilinin yapılması gerektiğini belirtiyor. “Küreselleşme”ye ilişkin hatalı anlayışların önemli kaynaklarından birinin iradi kriz teorileri olduğunu savunan yazıda bu teorilerin varacağı son noktanın kapitalizmi reformlar yoluyla ehlileştirmeye çalışmak olduğunu öne sürüyor.

Tanyılmaz’ın yazısının altını çizdiği reformizm sorunu Burak Gürel’in “alternatif küreselleşme” hareketi konusundaki yazısında ayrıntılı olarak ele alınıyor. Brezilya PT’sinden Fransa’daki ATTAC’a, Dünya Sosyal Forumu’ndan otonomizme, Dördüncü Enternasyonal Birleşik Sekreteryası’ndan *Uluslararası Sosyalizm* akımına kadar bir dizi siyasi hareketin eleştirisine yer veren yazı, 1999’da Seattle’da başlayan “küreselleşme karşıtı” hareketin “alternatif küreselleşme” hareketine dönüştürülmesi sürecinin öyküsünü anlatıyor.

Sungur Savran’ın yazısı, son dönemde Marksist solda gözde olan bir dizi yazarın (en başta Panitch, Gindin ve Harvey’in) emperyalizm üzerine çalışmalarında Lenin’in emperyalizm teorisini ya cepheden karşısına aldığını, ya da bir bütünüyle bir kenara bırakmaya yöneldiğini saptayarak, bunun ardındaki politik anlam üzerinde duruyor. Savran, Lenin’in teorisini eleştirel bir süzgeçten geçirerek zayıf yanlarını belirlemekten kaçınmıyor; ama aynı zamanda, “yeni” emperyalizm teorisyenlerinin Lenin reddiyesinin çürük teorik ve tarihsel temellere dayandığını ileri sürüyor. Yazar, Lenin’in emperyalizm analizinin çağın karakteri konusundaki derin içgörüsünü vurgulayarak, “yeni” teorilerin Kautsky’ye bir dönüş niteliğini taşıdığını savunuyor.

Neoliberalizmin kitleler nezdindeki itibarının en alt seviyeye düştüğü Latin Amerika’nın en kritik ülkelerinden birisi Venezüella. Selim Karlı Türkiye’de sol liberalinden Kemalistine, milliyetçisinden enternasyonalistine çok yaygın bir yelpazenin Chavez’i eleştirisiz tarzda yüceltmesindeki paradoksa işaret ettiği yazısında, Chavez deneyimini Marksist eleştirinin süzgecinden geçiriyor. Karlı’nın yazısı, hem sağlam bir bilgilenmeyi sağlıyor, hem

Devrimci Marksizm

de devrimci bir politik tutumun tartışılmasına zemin oluşturmak bakımından önem taşıyor.

Marksizmi savunarak geliştirmenin zorunlu bir koşulu Berlin Duvarı'nın altında kalan bürokratik işçi devletlerinin ve Stalinizmin devrimci sosyalizmle ilişkisi olmadığını açıkça ortaya koymak. Ateş Uslu'nun Macar Devrimi'nin ellinci yıldönümü dolayısıyla kaleme aldığı yazı, sözünü ettiğimiz türden bir muhasebenin yapılmasını Macaristan örneğinden yararlanarak mümkün kılıyor. Uslu'nun yazısı, "bürokratik işçi devletleri"nin ve bu devletlere ilişkin "politik devrim" sorununun üzerinde yükselmemesine karşın bu kavramların tartışılmasına imkân veren tarihsel bir çerçeve sunuyor. Yazının konuyla ilgili olarak Türkçe yayımlanan az sayıda ciddi eserden biri olduğunu belirtelim.

Bu sayının son yazısı Cenk Ötküner'e ait. Ötküner'in *Gelenek* dergisinin devlet ve sosyalizm konusunda savunduğu görüşleri eleştiren yazısı, Stalinizmin, Marksizmin revizyonundan reddiyesine uzanan teorik tahrifatını gözler önüne seriyor. *Gelenek*'in bir açmaz içinde bulunduğunu ortaya koyan yazının "devlet" konusunun Marksist kavranışı bakımından önemli argümanlar sunduğunu düşünüyoruz.

Son olarak, dergimizin kapak tasarımına emek veren Yasemin Doğan arkadaşımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Sonbaharda yayımlanacak olan ikinci sayıda buluşmak dileğiyle.

Başlarken

Sosyalizmin uzun güneş tutulması sona eriyor. Marksizm yeniden insanlığın önündeki temel sorunlara ışık tutacak kılavuz haline gelme olanağına kavuşuyor. Bir çeyrek yüzyıl boyunca dünyada ve Türkiye’de, solun düşünsel hayatı da dahil olmak üzere, fikirler dünyasında hegemonya kurmuş olan düşünce akımlarının, yani burjuva liberalizmi, bunun sol varyantı sivil toplumculuk-sol liberalizm, post-modernizm, post-Marksizm, post-Fordizm, küreselcilik gibi akımların etkisi daha bir süre boyunca hissedilecek elbette. Ama artık insanların, özellikle işçilerin ve gençlerin cevap aradığı sorulara getirebileceği bir aydınlık yok bunların. Onların düşüş dönemi başlıyor, Marksizmin yükseliş dönemi. Eğer Marksistler dünyanın işçilerinin, emekçilerinin, ezilen halklarının sesine ses katmayı bilirlerse, dünyanın kazanımlarını bugünün yeni sorunlarına ışık tutacak biçimde yaratıcı biçimde kullanmayı başarabilirlerse.

Bu umudun ardında yatan, elbette dünya çapında maddi hayatta meydana gelen değişikliklerdir. Bugün ne oluyor, bunu kavramak için önce dünü anlamamız lazım. Geride bırakmakta olduğumuz çeyrek yüzyıl kapitalizmin tarihinde görülmüş en sert değil, ama en uzun süren gericilik dönemi olmuştur. 1979’dan itibaren, önce Britanya’da, ardından ABD’de (ikisinin arasında Türkiye’de Özal yönetiminde) kapitalizmin uzun krizine cevap olarak uygulamaya konulan neo-liberalizm, giderek dünyanın dört bir yanına yayıldı. 1990’lı yıllarda “küreselleşme” adı altında billurlaşan neo-liberal strateji, uzun onyılların mücadeleleri sonucunda işçilerin ve emekçilerin kazanmış olduğu bütün kolektif mevzileri tırpanlayarak işçi sınıfını atomize etmeyi hedefliyordu. Amaç dünya ekopomik krizinin yükünü işçi sınıfının ve emekçilerin sırtına yüklemektir, böylece krizi uluslararası burjuvazinin çıkarları doğrultusunda aşmaktır. Bu süreç içinde çokuluslu şirketler ve bankalardan oluşan tekelci emperyalist

Devrimci Marksizm

sermaye, kendi suretinde bir dünya ekonomisi yaratarak bütün ülkelerin işçi sınıfları ve emekçileri arasında yarattığı rekabet sayesinde hâkim konumunu perçinlemeye yöneliyordu.

Kolektif çözümlere ilk darbe burjuvaziden gelmişti, bunu yozlaşmış işçi devletlerinin bürokrasisinin darbesi tamamlayacaktı. Ekim Devrimi ile açılan, Berlin'den Çin Denizi'ne kadar kapitalizmin bir dizi ülkede ilga edilmesiyle sonuçlanan süreç, 1989-91'de ardında büyük bir enkaz bırakarak tarih sahnesinden siliniyordu. Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da kapitalist restorasyon politik rejimlerin çöküşünün izinde gelişirken, Çin'de, Vietnam'da, Kuzey Kore'de bürokratik işçi devleti kabuğu kapitalizme dönüşün kozası rolünü oynuyordu. Marksistlerin "kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumları" olarak niteledikleri bu ülkelerde şimdi tarih tersine dönüyor, tarih ilk kez "sosyalizmden kapitalizme geçiş toplumları" türünden, daha önce hiç görülmemiş bir olguya tanık oluyordu.

Uluslararası sermayenin taarruzu ve kapitalizmin ilga edilmiş olduğu ülkelerin çöküşü bir araya gelince, işçi hareketinin ve bütün kurtuluş mücadelelerinin bağrında her düzeyde ciddi bir moral çöküntü yaşanmaya başladı. Kitlese işçi partileri sağa savruldu, sendikalar hem gücünü yitirmeye başladı, hem de teslimiyetçi politikalara yöneldi. Solcu aydınların önemli bölümü düne kadar kible diye belledikleri merkezlerin (Moskova, Pekin, Tiran) çöküntüye uğraması karşısında pusulalarını şaşırarak bildikleri her şeyi unutmaya karar verdiler, burjuvazinin fikirlerine maske giydirdiler ve sol fikirler olarak yeniden tedavüle soktular. Yarı yolda durmuş Nikaragua Devriminden (1979) bu yana tek bir muzaffer devrim yaşanmadı. Tarihte işçi sınıfının ve sosyalizmin daha zor durumlarda kaldığı olmuştu: 1922'de İtalya'da, 1933'te Almanya'da iktidara yükselmiş olan faşizm, 1933-43 arası kıta Avrupa'sının hemen hemen tamamını adım adım demir pençesi altına almış, işçi sendikalarını ve sosyalist hareketleri ezmişti. Yani 30'lu yıllar bir barbarlık dönemiymiş. Ama işçi sınıfının krizi hiç içinde olduğumuz dönem kadar uzun sürmemişti. Ve 1848'den itibaren işçi sınıfının içinde sürekli yükseliş göstermiş olan Marksizm hiçbir krizde bu denli prestij yitirmemişti. Nazizmin hâkimiyeti altında bile Marksizmin işçi sınıfı saflarındaki etkisi tahrip edilememişti.

Burjuva liberalizmi işte bu dönemin hâkim ideolojisidir. Sol aydınları, hatta sendikaları ve sol partileri etkisine alan sivil toplumculuk-sol liberalizm, post-Marksizm, post-modernizm, post-Fordizm, küreselcilik ve diğerleri de bunun soldaki yankılarıdır. Teorik ve felsefî temelleri bakımından farklı olan bütün bu ekollerin iki ortak yanı var. Birincisi, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte tarihin sonunu ilân eden Fukuyama'ya soldan yankı yapmalarındır. Burjuva liberal uluslararası düzen insan ufkunun sınırlarıdır ve hayal edileceği en az kötü düzendir. Hele Türkiye gibi ülkelerde, bu düzene ulaşmak bü-

yük bir ilerlemedir. Küreselleşmenin ve AB'nin Türkiye'ye demokrasi getireceği konusundaki hayaller bütünüyle bunun ifadesidir. İkincisi, bütün bu teoriler toplumun sınıflara bölünmüş olmasından doğan çatışma ve mücadelelerin toplumların tarihsel gelişmesinde merkezi dinamik olduğunun reddi üzerinde yükselir. Post-modernizm görünürde modernizme karşıdır, ama büyük anlatılara karşı savaş açması, Marksizmi ve onun komünist programını, yani toplumu insani ihtiyaçlara uygun tarzda bir bütün olarak yeniden kurma iddiasını yıkmak içindir. Uluslararası burjuvazi işçi sınıfına ve emekçilere karşı kapitalizmin tarihinin en büyük taarruzlarından birini sürdürürken, post-modernizm adına konuşanlar Ağustos böcekleri gibi şakıyarak sınıf mücadelesinin bitmiş olduğunu, artık kimlikler çağında yaşadığımızı ilan etmekte beis görmemişler, böylece burjuvazinin mistifikasyon değirmenine su taşımışlardır. Post-Marksizm, adında "Marksizm" ifadesi yer alsa bile, Marksizmi kendi içinden tanımaz hale getirme çabasıdır: Her sosyal konunun kurulacak söylemle belirleneceği iddiası, esas olarak sınıf konumlarının maddi belirlenimine karşı geliştirilmiştir. Sol liberalizm, toplumların hareketinde devlet ile sivil toplumun mücadelesinin belirleyici olduğunu temel yöntemsel önerme olarak ileri sürmekle, *Komünist Manifesto*'nun "bugüne kadar varolmuş bütün toplumların tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir" tezini çürütmeyi amaçlamaktadır. Post-Fordizm sermayenin "kalite" uygulaması adı altında işçileri sendikalarından kopararak işletmeye bağlamasını, gittikçe daha az sayıda işçinin daha fazla iş yapmasını öngören yalın üretimi, bütün işçilerin düzensiz ve/veya güvencesiz çalışmasını sağlamak için geliştirilen esneklik kavramını, yeni teknolojilerin ve dünya pazarının zorunlu sonuçları olarak ilan etmekle, sermayenin büyük taarruzunu işçilerin ve sendikaların bilincine kaçınılmaz, hatta her iki tarafın da yararına bir gelişme diye kazımış ve sınıf mücadelesinin önünde gerçek bir düşünsel engel olmuştur. Soldaki küreselcilik, kapitalizmin artık dünya çapında hâkimiyetini sarsılmaz biçimde yerleştirdiğine ilişkin bir inançtır, onu bir doğa olayı gibi kaçınılmaz ilân ederek işçi sınıfının mücadelesinin önüne baştan barikatlar yerleştirir. Tabii böylece kendini de barikatların öteki yanına yerleştirmiş olur.

İşte bugün bütün bu ekollerin paylaştığı bu iki felsefi temel sarsılmaktadır. Demokrasinin ve insan haklarının yatağı gibi sunulan "küreselleşme"nin, çirkin yüzünü Kosova (1999), Afganistan (2001) ve Irak'ta (2003) ardı ardına göstermesi, ABD'nin ve Britanya'nın on binlerce, belki yüz binin üzerinde sivilin hayatına mal olan bu operasyonlarda Ebu Garip, Guantanamo, Patriot Yasası gibi uygulamalarda simgeleşen tarzda demokrasi ve insan hakları ile alay edercesine davranması, artık uluslararası çapta "küreselleşme"nin ulus-devletlerin ötesine geçen ilerici bir düzen olarak savunulmasını olanaklı olmaktan çıkarmıştır. Irak'ın işgali ile birlikte "küreselleşme"nin emperyalizmin kod adı olduğu ortaya çıkmıştır.

Ama bundan da önemlisi, dünyanın dört bir yanında işçi ve emekçi kitlelerinin emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadele bayrağını yükseltmesidir. Dünya çapında toplumsal ve ulusal mücadeleler 1979'dan itibaren önce bir yenilgiler zinciri biçiminde gelişmiş, sonra da hissedilir derecede azalmıştı. 1994'ten itibaren bir kıpırdanma durumun değişmekte olduğunun ilk işaretlerini verdi. Meksika'daki Zapatista isyanına, İtalya'da, Fransa'da, Güney Kore'de işçi sınıfının sokakları doldurması ve grevlere gitmesi eşlik etti. Ama dönüm noktası, uluslararası planda 1999 Seattle eylemi ve Latin Amerika'da 2001 Aralık ayında Arjantin'de yaşanan devrimci kriz oldu. Seattle, dünyanın dört bir köşesinde işçilerin, emekçilerin, ezilen halk ve katmanların "küreselleşme" politikalarından hoşnutsuzluğunu barikatlar kurarak ifade ettiği, doğası gereği enternasyonalist bir eylem olarak uluslararası işçi sınıfının harekete geçmesi bakımından bir işaret fişegi oldu. Onu izleyen 21. yüzyıl, sınıf mücadelelerini yeniden gündemin merkezine oturttu.

Latin Amerika'nın çeşitli ülkelerinde büyük kitleler sermayenin kalelerini topa tutmaya başladı. Arjantin'de IMF politikalarının yarattığı derin ekonomik krize cevap olarak doğan 2001 devrimci krizinde yirmi gün içinde dört başkan devrildi; ardından mahalle komiteleri kuruldu, işsizler hareketi *piqueteros* ve mücadele halindeki fabrikaların işçileriyle birleşti. Ekvador'da, 1997'de on milyonluk bir ülkede bir milyon insanın neo-liberalizme karşı sokağa çıkması sonucunda başkanın "deli raporu"yla görevden alınmasını, 2000 yılında kitlelerin iktidarı 24 saat boyunca fethetmeleri izledi. 2005'te Ekvador emekçileri ve yerlileri bir başkan daha devirdi. Venezüella'da 1998'de başa geçen ve adım adım radikalleşen Chavez'e karşı burjuvazi ABD emperyalizminin desteğiyle bir darbe düzenleyince, yüz binlerce kent yoksulu ve işçi sokakları doldurdu ve darbeyi ezdi. O günden bu yana Venezüella'da emekçi halkın kazanımları her geçen gün derinleşiyor. Bolivya devrimci yükselişte en ileri giden ülke oldu. 2003 yılında Bolivya'nın işçileri, kent yoksulları, koka yaprağı üreticileri, köylüleri bir oldular, petrolü ve doğal gazı emperyalist şirketlere peşkeş çeken başkan yüzlerce ölü pahasına devirdiler. Yeni gelen başkan da 2005'te yaşanan devrimci krizde aynı kaderi paylaştı. Burjuva parlamentosu, kitlelerin basınıncından kurtulmak üzere başkent La Paz'dan Sucre kentine kaçırıldı. Ama devrimci kitlelerin kurduğu Halk Meclisi bir ikinci iktidar odağı olamadan burjuvazi ABD'nin ve bölge ülkelerinin yardımıyla bir manevra yaparak seçimler yoluyla tehlikeyi bir kez daha atlattı. Latin Amerika'nın diğer ülkelerinde yaşanan son derece radikal kitle eylemlerini, toprak ve fabrika işgallerini yazmıyoruz. Sadece politikleşerek varolan rejimi tehdit eden, devrimi toplumun gündemine yerleştiren krizlerden söz ettiğimizde bile, yeni bir döneme girmekte olduğumuz ortaya çıkıyor.

21. yüzyılın başı Avrupa kıtasında da büyük eylemler ve aktif genel grev-

ler dönemi oldu. 2000'li yıllarda defalarca genel grev yaşayan ülkeler arasında İtalya, Yunanistan, İspanya, Fransa, Belçika ve Avusturya'nın, büyük ve militan grevler yaşayan ülkeler arasında ise Almanya ve Britanya'nın adlarını anmak gerekir. Tekrar tekrar genel grevler yaşayan İtalya'da 2002'de iş güvencesini korumak amacıyla bir günde 3 milyon insan çeşitli kentlerin sokaklarını doldurdu. Ama kıta Avrupa'sında barikatları yeniden gündeme getiren ülke, tarihten süzülüp gelen devrimci geleneğiyle yine Fransa oldu. Bu yılın Şubat ayının başından Nisan ayının ortasına kadar, geleceğin işçileri öğrenciler, bugünün işçileriyle ve dünün işçileri emeklilerle el ele verip, beş kez dev gösteriler düzenlediler. İki aktif genel grevin her birinde 3 milyon insan 160 dolayında kentin sokaklarını fethetti. Paris'te yine 1968'in hayaleti dolaşmaya başladı. Bu eylemlerin başlamasından sadece üç ay önce ise, Fransa'nın varoşları *cité*'lerin yoksul göçmen işçi çocukları, düzene karşı nefretlerini o düzenin her türlü simgesine saldırarak, yakarak, yıkarak ortaya koymuşlardı. İşte, bir yıl önce 29 Mayıs 2005'te şatafatlı Avrupa Anayasası'na "hayır" diyen Fransa'nın bu emekçi çoğunluğu idi. (Bunu Hollanda işçi ve emekçilerinin daha da açık farklı "hayır"ı izleyecekti.) Sadece tekil ülkeler değil, Avrupa Birliği'nin kendisi de kitlelerin basıncı altında giderek bir krizin eşiğine yaklaşmaya başlamıştır. Avrupa işçileri kendilerini düzenin sadık bendeleri olarak yaftalayan solculara ağır bir tokat indiriyorlar!

Sınıf mücadeleleri Asya'da da ülkeden ülkeye dolaşıyor. 1998 Asya krizinde Endonezya ve Güney Kore güçlü mücadelelerle çalkalandı. Kapitalizmin restorasyonunun yarattığı toplumsal travmanın etkisi altında her sene binlerle yaşanan ama yerel kalan köylü isyanları ve işçi eylemleri, Çin'i sınıf mücadelelerinin sahnesi haline getiriyor. Nepal'de Maoist gerillalar, dünyanın bütünüyle değiştiği tezleriyle alay edercesine, tam bir köylü komünizmi temelinde kraliyet rejimini sarsıyorlar, kralın bütün demokratik hakları ayaklar altına alması üzerine neredeyse halkın tamamı muhalefet saflarına geçiyor.

Ortadoğu'da Irak halkı emperyalizme, Filistin halkı ise Siyonizme karşı onurlu bir direniş sürdürüyor. ABD'nin açtığı sürekli savaş döneminde, savaşa ve işgale karşı direnişler, yeni bir geleceğin kurulması açısından işçi ve emekçilerin mücadelesinin yanında belirleyici rol oynayacaktır. Irak ve Filistin direnişleri aynı zamanda, son çeyrek yüzyıldır sürekli gerilemekte olan ve sadece birkaç örnekle sınırlı hale gelen (Kürt, Tamil, Latin Amerika'da yerli hareketi) ezilen ulus ve halkların kurtuluşu davasının yeniden ayağa kalkması anlamına geliyor.

Dünya sisteminin en güçlü ülkesi ABD'de bile rüzgâr işçiden yana esmeye başlıyor. 2005 sonunun New York metro grevini Mart sonu ve Nisan başında devletin göçmen işçiler aleyhine çıkarmayı planladığı yasaya karşı dev eylemler izledi. Mart sonunda Los Angeles tarihinin en büyük gösterisine (500

bin kişi) tanık oldu. 10 Nisan'da ise ülkenin değişik kentlerinde en az bir milyon insan sokağa çıktı.

Uluslararası solun büyük kesimleri bu yeni döneme ayak uydurma kapasitesini yitirmiş durumda. Sol liberalizm kendi kendini yadsıma dönemine girdi bile. Bütün 1990'lı yıllar boyunca "küreselleşme"nin kaçınılmaz olduğunu tekrarlayıp duran sol liberaller, 1999 Seattle savaşının ve "küreselleşme karşıtı" hareketin doğuşunun ertesinde, kitlelerin "küreselleşme"nin kaçınılmaz olmadığını pratikte kanıtlamalarıyla birlikte, eski tezlerini derhal çöpe atarak bu sefer "küreselleşme"ye kendi içinden bir alternatif aramaya başladılar. Dün sınıf sorunlarını "yoksulluk edebiyatı" diye küçümseyenler, bugün "küreselleşme" stratejisinin yarattığı yoksulluğa karşı mücadeleyi "alternatif küreselleşme" adı altında düzen içine çekmeye çalışıyorlar. Dün ABD'nin savaflara hazırlandığını yadsıyanlar, bugün hiçbir şey olmamış gibi pişkinlikle savaş karşıtı hareketi tekellerine almaya çalışıyorlar.

Kadim Stalinist hareket 1991 ertesinde ışık hızıyla sosyal demokratikleştikten sonra şimdi de sosyal demokrasinin yeni zeminine kayıyor, burjuva siyasi güçlerinin, liberalizmi benimsemiş, işçiler adına işçi haklarına saldırıları onaylayan sol kanadı haline geliyor. Bu sağa kayışa direnenler (Yunanistan'da KKE, Portekiz Komünist Partisi, bizde TKP vb.) enternasyonalizmin her zamankinden yakıcı ve somut bir ihtiyaç haline geldiği bir dünyada milliyetçi savrulma içinde. Bazıları da (Kıbrıs'ta AKEL ve Rusya'da RFKP) hem liberalleşiyor, hem milliyetçilik yapıyorlar.

Sosyal demokrasi çoktan neo-liberalizmin sol kanadı haline geldi, esas olarak AB emperyalizminin ABD'ye bir alternatif olarak sunulması işlevini görüyor. Gerillacı hareketlerin önemli bir bölümü parlamentarizme ve düzene bütünüyle angaje olmuş durumda, Brezilya ve Uruguay gibi ülkelerde burjuvazinin kapitalist programının yürütücüsü haline geldiler. Yeni dönem her ülkede kendine uygun yeni bir işçi sınıfı partisi bekliyor: proleter, devrimci ve enternasyonalist bir işçi partisi.

Türkiye bu tempoya uymuyor. Eşitsiz gelişme yasası bu alanda da hükmünü icra ediyor. Sınıf mücadelesi 1960-80 arası dönem bir yana, 1987-1997 dönemine göre bile son derecede geri düzeyde seyrediyor. Hatta son yarım yüzyılın (özel koşullara sahip 1980-87 arası dönem dışında) en geri düzeyinde olduğu bile söylenebilir. Oysa neo-liberal taarruz özelleştirme, kuralsızlaştırma, sosyal hizmetlerin tırpanlanması, işgücü piyasasının esnekleştirilmesi, üretimin yalınlaştırılması açısından son yıllarda muazzam bir atılım yapmıştır. İşçiler buna karşı mevzii mücadeleler vermiyor değil. SEKA direnişi bunun sadece en parlak örneği. Ne var ki, sendika bürokrasisi tarihinde görülmedik kadar alçalmış durumda. Kamu sektöründe örgütlü olan ve özelleştirmelerle her geçen gün yara alan Türk-İş'te hâkim eğilim batan geminin son mallarını sahiplen-

mek. DİSK, ABD emperyalizminin Türkiye işçi hareketi üzerindeki etkisine bir tepki olarak doğmuştu, bugün AB emperyalizmin etkisinin başlıca aracısı haline gelecek kadar düzene bağlı bir önderlik tarafından yönetiliyor. KESK 1990'lı yıllarda proletaryanın sendikal alandaki öncü gücü iken, 2000'li yıllarda teslimiyet bayrağını çekmiş durumda, sanki kaderine razı olmuş, Türkiye'nin AB'ye girişini gözlüyor. Proletarya sendikaları yeniden kazanmak zorunda.

Bu topraklarda mücadele içinde olan tek bir güç var bugün: Kürt halkı kıpır kıpır. 2005 Newrozu Diyarbakır'da bir milyona yakın insanı bir araya getirdiğinde bu canlanışın ilk işareti ortaya çıkmıştı. 2005 yılı içinde Batman Beşiri'de, Batman'ın içinde, Silopi'de, Şemdinli ve Yüksekova'da yaşanan olaylarda halkın ortaya koyduğu mücadele azmı, gerçek bir serhildan eğiliminin gelişmekte olduğunu gösteriyordu. Bu eğilim Mart sonu ve Nisan başında önce Diyarbakır'da, sonra başka kent ve kasabalarda gerçek bir patlama ile açıkça kanıtlandı. Ne var ki, Kürt halkının bu mücadelecî eğilimi çok ciddi engellerle karşı karşıya. Ortadoğu'nun genel konjonktürü, ABD'nin Irak işgalinin yarattığı gerici atmosfer, Türk devletinin her tür siyasi çözümden vebadan kaçarcasına uzak durması, bölge devletlerinin Kürtlere karşı kurmuş olduğu kutsal ittifak, Irak Kürt önderliğinin izlediği politika ve Türkiye'deki Kürt hareketinin ideolojik-politik yönelişindeki büyük sorunlar mücadelenin ufkunu karartıyor. Üstelik devlet ve burjuvazinin medyası, şovenizmi sürekli pompaladığı için Kürt halkının mücadelesi yükseldikçe, Türk tarafından emekçi sınıflarda devletin yanında yer alma eğilimi güçleniyor. Burjuvazi ve devlet 2005 Newrozunun bir serhildan eğilimini ortaya koyduğunu erkenden fark etti. Mersin'deki bayrak olayı, "sözde vatandaşlar"a karşı Genelkurmay'ın "topyekûn savaş" çağrısı, bayrak mitingleri ve artık kanıksanmaya başlanan faşist linç girişimleri hep bu serhildan eğilimine karşı alınmış tedbirlerdir. Bugün gündeme getirilen Terörle Mücadele Yasası değişiklikleri, doğrudan doğruya serhildanı hedef alıyor. Bu şovenist ortamda faşizm derinden derine güçleniyor. Soldaki milliyetçiler de onun kozası rolünü oynuyor. Önümüzdeki seçimlerde faşist hareket tarihinde ilk kez iktidara oynayacak. Ortadoğu'da derinleşmekte olan sürekli savaşı da göz önüne alırsak, Türkiye işçi sınıfını ve sosyalist hareketini zorlu günler bekliyor.

Bütün bu faktörlerin etkisi altında sol neredeyse bir çürüme içindedir. Bugün bu topraklarda ağırlık taşıyan akımlar arasında ana damarlar sol liberalizm ile kendine "ulusalci" adını takan kapıkulu soldur. Bunların her ikisi de Türkiye burjuvazisinin bağrında varolan politikaların solda bulduğu yankıdır. Biri, sol liberalizm, burjuvazinin dünya kapitalizmiyle bütünleşme ve neo-liberal küreselci stratejiyi tam olarak oturtma yönelişinin soldaki sılık gölgesi rolünü oynuyor. Öteki, yani kapıkulu sol ise, burjuva devletinin tehditlerden korunma-

sını öncelik olarak alan eğilimin bir uzantısıdır. İçinde yaşadığımız bu emperyalist yeniden-paylaşım döneminde özellikle bu bölgede ortaya çıkan sarsıntılar ve Kürt halkının bir türlü tükenmek bilmeyen mücadeleciliği karşısında, burjuva devletinın bağrında “ulusal çıkarlar” söylemi etrafında oluşturulan hattın soldaki borazanıdır. Türkiye’de konjonktürün yeniden işçi sınıfının ve solun aleyhine dönmesini sağlayan 28 Şubat’ın sol kanadıdır bu akım. Liberal sol ve ulusal sol hareketler solda sadece siyasi ve örgütsel olarak önemli bir ağırlık taşımıyorlar. Teorik ve düşünsel alanda da bu iki akımın fikirleri büyük bir etkiye sahiptir. Her iki ana damarın da temelleri son derece zayıftır. Sol liberalizm 90’lı yıllarda “küreselleşme”yi yüceltirken ve kaçınılmaz ilân ederken, 1999 Seattle savaşı sonrasında mecburen eleştirel bir tavır almaya başlamıştır. Irak savaşı ile birlikte eski pozisyonlarını savunması iyice güçleşmiştir. Yarın sınıf mücadeleleri yükselmeye başladığında maddi temeli bütünüyle ayaklarının altından kayacaktır. Kapıkulu sol ise temelden büyük bir çelişkiyle karşı karşıyadır. Türkiye’yi parçalamayı planladığını hayal ettiği emperyalist Batı’ya, özellikle ABD’ye karşı, bütün gücünü TSK’ya destek vermeye hasrediyor. Oysa NATO üyesi Türkiye’de TSK, en Batıcı, en Amerikancı güç!

Geri kalan sol bu iki kutuptan bağımsız bir ideolojik-politik tavır geliştiremiyor. Büyük çoğunluk belirleyici politik sorunlarda bu ikisi arasında yalpalıyor. Kimi “yurtseverlik” adı altında milliyetçi bir çizgi izliyor. Kimi “alternatif küreselleşme” damgasıyla liberalizme güç taşıyor. Kimi de hem sol liberalizmden, hem milliyetçilikten etkileniyor. En önemlisi, sol geçmişle hesaplaşmaya bir türlü cesaret edemiyor. Ekim Devriminin ürünü koskoca Sovyet devletinın tarih sahnesinden silinmesini görmezlikten geliyor. Bunun ardında yatan sorunları incelemekten kaçınıyor. Bunları yapmayınca, işçi devletlerinin altını oymuş olan bürokrasinin teorisini, ideolojisini, programını ve politikasını eleştirel bir süzgeçten geçiremiyor ve yerinde sayıyor.

Bu tablo uluslararası alanda gerekli olan proleter devrimci ve enternasyonalist bir işçi partisinin kuruluşunu Türkiye’de de yakıcı hale getiriyor. Ama devrimci bir parti yepyeni bir dünya kurma konusunda bir iddia demektir. Böyle bir partinin teoriye ihtiyacı vardır. Açılmakta olan yeni dönemde, Marksist teorinin de Türkiye topraklarında yeni bir atılım yapması gerekiyor. Bundan muradımız Marksizmin sorunlarını akademik düzeyde ele alan bir teori değildir. Toplumsal harekete, sınıf mücadelelerine ışık tutan, geçmişin analizinden çıkartılan dersleri bugün ve yarın benimsenecek hareket hattını belirleme amacıyla güncelleştiren, günümüz dünyasını değiştirmek amacıyla kavrama çabası içinde Marksizmin zengin birikimini harekete geçiren, somut durumun somut analizi ile devrimci harekete yol gösteren bir teori. Elbette, Marx’ın ifadesiyle “bilime giden bir kraliyet yolu olmadığı”, yani dünyayı bütün karmaşıklığı ve zenginliği içinde analiz etmek büyük bir düşünsel çabayı gerektirdiği için, bu

tür militan bir teori de geçmişin ve günümüzün tartışmalarını bazen en üst teorik düzeyde kendine konu almak zorundadır. Marksizmin ve büyük Marksist düşünürlerin dünyayı kavrama çabasında ayırıcı yanlarından biri, insanlığın geliştirdiği bütün önemli düşünce akımlarıyla tartışma içinde olmalarıdır. İşte **Devrimci Marksizm** bu vazgeçilmez ama zor ve zorlu görevi yerine getirmek amacıyla çıkıyor.

İşçi Mücadelesi, yayın hayatına 2002 yılı başında iki aylık bir dergi olarak başladı. 2005 sonbaharında ise, aylık bir gazeteye dönüştü. Devrimci bir işçi partisinin kuruluşu için kitlelere hitap etmeyi amaçlayan bu tür bir yayın, devrimci Marksizmin teorik alanda geliştirilmesi ile el ele gitmek zorundaydı. **İşçi Mücadelesi**, elinizdeki dergi ile devrimci teoriyi geliştirme çabasını daha geniş bir Marksist halka ile birlikte yürütme yolunda ilk adımını atıyor. **Devrimci Marksizm** dergisinin Yayın Kurulu, **İşçi Mücadelesi** gazetesinin yayınlanmasında sorumluluk almış olanların yanı sıra başka devrimci Marksistlere de yer veriyor. Dergi bu Yayın Kurulu'nun özerk kararlarıyla yönetilecek. Dergide yayımlanan yazılar elbette esas olarak yazarlarının sorumluluğundadır. Ama **Devrimci Marksizm** genel yayın politikası olarak çağımızın sorunlarını devrimci Marksist teorinin bütünselliği zemininde ele alacak, değerlendirecek, çözümleyecek. Bu dergi, 1988 ile 1999 arasında yayımlanmış olan **Sınıf Bilinci** dergisinin mirasına bütünüyle sahip çıkıyor ve onun çabasını ileri taşıma görevini üstleniyor. Bu görevi üstlenmekle, devrimci Marksizmin Türkiye'nin düşünsel ve politik hayatı içindeki sürekliliğine önemli bir katkı yapmakta olduğumuzu düşünüyoruz.

Bizim savunduğumuz Marksizm, o dönemde olduğu gibi bugün de, dünyayı karmaşıklığı, zenginliği, çok boyutluluğu içinde kavramaya çalışan, eleştirinin gerçeği kavramada temel araç olduğunu ve "sadece gerçeğin devrimci olduğunu" savunan bir Marksizm. Burjuva demokrasi olmadan demokrasiyi, proleter demokrasisini, toplumsal projesinin merkezine alan bir Marksizm. Tek bir ülkenin ve onun "yönetici partisi"nin uzantısı haline gelmeden enternasyonalist olmayı, gerçek anlamda enternasyonalizmi, sosyalizmin olmazsa olmaz koşulu sayan bir Marksizm. "Tek ülkede sosyalizm" sözde teorisine karşı dünya devrimi perspektifini savunan ve tek tek ülkelerdeki mücadeleleri, kazanımları, bazen uzun bir dönem boyunca yalıtılabilecek olan devrimleri kapitalizme karşı sonuna kadar savunmakla birlikte bütün bunların asıl anlamını dünya devrimi mücadelesinde bulduğunu gözden uzak tutmayan bir Marksizm. İnsanlığın kurtuluşunu sağlayacak olan sosyalizmin esas öznesinin uluslararası bir sınıf olan işçi sınıfı olduğunu savunan bir Marksizm. Bunu bir an için bile unutmadan toplumun öteki ezilenlerinin (ezilen uluslar, kadınlar, gençler vb.) kurtuluşu için de mücadele veren bir Marksizm. Bütünsel bir kurtuluşu insanın her alandaki potansiyelinin önünü açmak ve yeteneklerini sonuna kadar geliş-

Devrimci Marksizm

tirmek amacıyla gerçekleştirmeyi hedefleyen bir Marksizm. Yöntemini eleştirel ve devrimci olarak belirleyen ve eleştirisinin sonuçlarından korkmayan bir Marksizm. Kısacası, devrimci Marksizm.

Bu zeminden hareketle dünyayı kavramaya çalışırken, insan düşüncesinin ulaştığı en yüksek dorukları öncülümüz olarak alıyoruz. Birinci Enternasyonal'den Dördüncüsüne, on dokuzuncu yüzyıldan bu yana kapitalizme, 1920'li yılların ortasından itibaren işçi devletlerinde iktidarı gasp eden bürokrasiye karşı devrimci Marksizmin bayrağını yükselten bütün düşünürlere sahip çıkıyoruz. İkinci ve Üçüncü Enternasyonallerin yozlaşmasına ve tasfiyesine yol açan bütün akımları acımasızca eleştiriyoruz. Dördüncü Enternasyonal geleneğinden geldiği halde, bugün düzenin dışlıları arasında liberalleşen, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in ve Trotskiy'in temel kavramı proletarya diktatörlüğünden vazgeçen akımlardan kendimizi ayırıyoruz.

Amacımız emperyalizm ve kapitalizmin düşünürleriyle fikri bir savaşa girmek. Eskilerin deyişiyle, düzenin temsilcileriyle bir "müsademe-i eskâr"a, bir fikirler savaşına giriyoruz. Soldaki düşünceleri de sık sık karşımıza alacağız, çünkü bunların bir bölümü işçi sınıfının devrimci hareketinin önünde engel olarak yükselen, burjuvazinin ve işçi devletlerini yozlaştırmış olan bürokrasinin fikri dünyalarını işçi sınıfı saflarına taşıyan fikirler. İşte bu yüzden, Stalinizmden sivil toplumculuğa kadar bu engelleri mutlaka karşımıza almak zorundayız.

Çağ değişiyor. İşçi sınıfı ve emekçiler yeniden ayağa kalkıyor. Mücadele edenlerin, sivil toplumu sınıflara ayırtırmadan özgürlük alanı olarak sunan fikirlere ihtiyacı yoktur. Onlar bir sınıfı bir başka sınıfla karşı karşıya getiren koşulları anlayabilmek ve bu kavganın kazanılması için iki yüz yıllık sınıf mücadelesinin derslerini sindirebilmek ihtiyacı içindedirler. Barikatlara çıkan insanların, her şeyin göreliliği olduğu, gerçeğin "çok parçalı" olduğu fantezileriyle geçirecek vakitleri yoktur. Onlar somut durumun dakik bir analizini yapabilen ve kendilerine zaferin kapılarını açan bir teoriye ihtiyaç duyarlar. Arjantinli işsiz, İtalyan işçisinin, Bolivyalı yerlinin, Fransız öğrencisinin, Çinli köylünün, ezilen Kürdün, mücadeleye giren Türk işçisinin Marksizme ihtiyacı vardır. İhtiyacı vardır ama ancak Marksistler bu teoriyi geliştirir, güncel olana uygular ve mümkün olduğu kadar yayarlarsa onlar da bu teoriye erişebilecektir. Bu derginin amacı, mücadele eden, kapitalizmle hesaplaşan ve sonunda devrim yoluna giren insanlara Türkiye çapında Marksist teorinin canlı sesini taşımaktır.

Enternasyonalist ve devrimci bir Marksizmin yeniden doğuşunu anlamlı bulan herkesi bu dergiye katkıda bulunmaya çağırıyoruz.

“Küresel kapitalizm” yanılsamasının panzehiri: Dünya kapitalizminin uzun krizi

Kurtar Tanyılmaz

“(...) Çünkü ben, Dünya boyutlarında bir çölde göçüp durmuş bir kabilenin çocuğuyum (...) Tıpkı eski Yunanlılar gibi, kimliğim bir mitologyaya yashı duruyor. Biliyorum sahte bir mitologya bu, ama gerçeğin ta kendisini barındırıyormuş gibi saygı gösteriyorum ona” (A. Maalouf, Yolların Başlangıcı)

“Kuyunun dibinden çıkacağız ama kuyudan bütünüyle çıkıp çıkmayacağımızdan emin değilim” (George Soros)

1- Giriş

“Küreselleşme” tartışmalarının olanca yoğunluğuyla sürdüğü 90’lı yıllarda bir gazetede “Komünizme de çare bulundu” başlığı altında şu habere yer verilmişti: “ABD başta olmak üzere varlıklı tüm Batı ülkelerinin yıllar boyunca mücadele ettiği komünizm düşüncesine karşı doktorların çare bulduğu öne sürüldü. Beynin bir kısmının kesilip çıkarılmasından ibaret olan ‘lobotomy’ ameliyatını geçiren kişilerin ‘komünistlikten’ vazgeçtikleri iddiası, İsveçli doktorlardan geldi. Bu ilginç iddiaya İsveç’in resmi SVT tele-

vizyonunda da yer verildi. Haberde bir İsveçli doktorun lobotomynin ardından ateşli bir komünistin komünizme olan ilgisini yitirdiğini iddia ettiği belirtildi¹. Halbuki Solda “küreselleşme” iddiası etrafında yürütülen tartışmalarda sosyal-liberal sentezin Üçüncü Yol’undan Post-Marksistlere kadar ileri sürülen fikirlerin yıllardır gördüğü afyon işlevini dikkate alsalardı, kimbilir belki de İsveçli doktorlar beyhude yere böylesi “çare” arayışlarına yönelmezlerdi. Gerçekten son 20 yıldır ortalığı kaplayan “küreselleşme” tezleri günümüz kapitalizminin çelişkilerini, somut gerçekliğini perdelemekte, işçi hareketi açısından berrak bir perspektife sahip olmak isteyenleri adeta bir labirente sokmakta.

Doğu Bloku’nun çöküşünün de verdiği aşırı güvenle piyasa ve kapitalizme övgüler düzüldüğü bir dönemde krizin derinleşen boyutları kendisini ardı ardına hissettirmeye başladı. Dünya kapitalizminde ardı ardına yaşanan krizler bu tehdidin hiç de azımsanmayacak boyutlarda olduğunu bir işareti sayılmalı. Burjuvazinin bütün iyimser telkinlerine rağmen 1992’de Avrupa döviz kuru mekanizması çöktü, 1994’te tahvil piyasası sallandı, 1997 ve 1998’de Asya krizi, bunun Rusya, Meksika, Arjantin ve Türkiye’ye sıçraması ile dünya finans piyasaları çökmenin eşiğine geldi, 2001 yılında “yeni ekonomi” ABD’de firma iflasları ile birlikte çöktü. 90’lı yıllardan itibaren bütün canlanan kapitalizm imalarına rağmen gazetelerin ekonomi sayfalarında “Dünyada 1929 korkusu” , “Büyük Buhran tehdidi”² gibi haberler sıkça yer aldı, uzmanlar dünya ekonomisinin daha da gerilemesi halinde 50 yılın en ciddi küresel durgunluğunun yaşanacağını belirttiler³. Dünyanın en büyük tahvil fonu yöneticisi *Financial Times* gazetesine verdiği demeçte, başta ABD ve Japonya olmak üzere pek çok ülkede devletten firmalara ve hane halkına uzanan bir zincir içinde tüm ekonomik birimlerin aşırı ölçüde borçlanmış olduğunu belirttikten sonra, dünya ekonomisinin ve mali piyasaların son 20-30 yılın en tehlikeli dönemeçlerinden birinde bulunduğu işaret ediyordu⁴.

Kitlesel işsizliğin boyutları: 1997 yılı itibariyle 1 milyar işsiz. Bu dünya nüfusunun yüzde 20’si ve çalışabilir nüfusun 1/3’ü. İşsizlik başta OECD ülkeleri olmak üzere bir türlü azaltılamıyor. Sadece “Güney”de değil, “Kuzey”in zengin ülkelerinde de yoksulluk artıyor. Dünya çapında artma eğilimini sürdüren kitlesel işsizlik oranları ve yoksullaşmayla birlikte dünya ka-

1 *Milliyet*, “Komünizme de çare bulundu!”, 8.4.1998.

2 *Milliyet*, 21.7.2002; *Radikal*, 5.4.1999.

3 *Radikal*, 7.5.2002.

4 *Milliyet*, 21.6.2004.

pitalizminin krizi derinleşiyor, ama liberal sol ve “alternatif küreselleşme”yi savunan çevrelerde bütün bu gelişmeler “küreselleşmenin öteki yüzü” diye tanımlanarak, sistemin yapısal bir sorunu olarak değil, yeni bir dönemin istenilmeyen sonuçları gibi ele alınıyor⁵. Dünya ve Türkiye Solu’nun geniş kesimlerinde küreselleşmenin kendisine değil, “neoliberal küreselleşmeye” karşı mücadele etmek gerektiği görüşü hakim. Tartışmalar “vahşi kapitalizm”i nasıl ehlileştirebiliriz sorusu etrafında dönüyor. Bu aslında solda olmayan liberaller tarafından bile dile getiriliyor⁶. Bu kavrayışa göre mesele, dünya ekonomisinin krizinin çoktan bittiğini yıllar önce ilan edenlerden Çağlar Keyder’in ifadesiyle “küreselleşmenin meyvesini dağıtmak”tır⁷. “Elitist” küreselleşmeye karşı “aşağıdan” ve “demokratik” bir küreselleşme arayışı öne çıkarılmaktadır.

Bu yazı liberal sol ve “alternatif küreselleşme”yi savunan kesimlerin günümüz kapitalizminin küresel nitelikte bir dönüşüm geçirdiği ve küreselleşmenin kendisini sorgulamak yerine, yarattığı sosyal sorunlara müdahale olanakları üzerinde durmanın daha gerçekçi olduğu iddiasını sorgulamayı amaçlıyor. Bir kez kapitalizmin niteliksel bir dönüşüm geçirmediği ve çelişkili eğilimlerinin şiddetlendiği bir yapısal krizden geçmekte olduğu kavrandığında, “küreselleşme” iddiasının sermayenin işçi sınıfını dize getirme stratejisinin ve ideolojisinin önemli bir unsuru olduğunu, bunun işçi hareketi açısından yakıcı önemde olan politik sonuçlarını es geçmenin, işçi sınıfı ve tüm ezilenler açısından ağır toplumsal bedelleri olacağını kavramak mümkün olabilir. Dolayısıyla gerek giderek derinleşen dünya iktisadi krizini, gerekse de neden bunun önümüzdeki günlerde savaşların da yoğunlaşacağı bir mücadele dönemine yol açacağını anlamak bakımından bu tartışma can alıcı önem taşımaktadır. Bu doğrultuda özellikle liberal sol ve alternatif küreselleşmeciler arasında yer alan çeşitli yaklaşımların “küresel kapitalizmi” nasıl ele aldıklarını, kapitalizmin krizini nasıl açıkladıklarını ya da krizi neyin krizi olarak kavradıklarını ve çözüm önerilerini ortaya koyduktan sonra, devrimci Mark-

5 Buradaki çelişkiyi “adil küreselleşme” taraftarı bir iktisatçı, “dünyada halen 4 milyar insan küreselleşen piyasaların dışında yaşamını sürdürmeye çalışıyor” ifadesiyle açıkça ortaya koyuyor (Hasan Ersel, *Referans*, 20.12.2004, vurgu bana aittir).

6 “Devlet nasıl reforme edilecekse, küreselleşmenin de gittikçe küçülen, düzleşen bir dünyada ehlileştirilmesi lazım” (H. Cemal, *Milliyet*, 10.11.2005).

7 İFMC’nin 1990 yılında düzenlediği İktisatçılar Haftası’nda dünya kapitalizminin krizinin bittiğini savunan (*İktisat Dergisi*, Sayı: 305-307, 1990, s. 30) Keyder, 11 Eylül sonrası dönemi yorumlarken de “(...) Ama benim gördüğüm kadarıyla insanlar Batı teknolojinin ve kültürünün sunduğu şeylere çok sıcak bakıyor. Yani hence daha çok, bu teknolojinin ve kültürün meyvelerini yeterince elde edememiş insanların tepkisi söz konusu” dedikten sonra uluslararası Keyneseyi politikalara vurgu yapmaktadır (*Radikal*, 15.11.2001).

sist bir yaklaşımın krize ilişkin temel çözümleme unsurlarını sergilemek istiyorum.

2- “Alternatif küreselleşmeciler”lerin günümüz kapitalizmine bakışları

“Kötü kapitalizm iyi kapitalizmi kovuyor”⁸

Genelde liberal sol kesimlerde küreselleşmenin kaçınılmaz bir olgu olduğu ve kapitalizmin tümüyle doğa değiştirdiği varsayımından hareketle günümüz dünyası ya kapitalizmin yeni bir evresi ya da yeni bir evresine geçiş dönemi olarak ele alınıyor.⁹ “Küresel kapitalizm”, “enformasyon toplumu”, “esnek birikim”, “post-Fordist dönem”, “yeni ekonomi” gibi kavramlarla nitelenen bu dönemde dünya kapitalizminin yapısal krizinin artık bittiği, en azından yönetilebildiği, yeni teknolojiler sayesinde elde edilen verimlilik artışlarının yeni bir “altın çağ”ı mümkün kıldığı sadece liberaller arasında değil, sol liberaller ve alternatif küreselleşme taraftarlarınınca da ortak olarak paylaşılıyor.

Küreselleşmenin doğa kanunu gibi yadsınamaz bir olgu olduğu ön kabulünü örneğin Murat Belge olanca açıklıkla ifade ediyor: “Nelson Mandela küreselleşmeden şikayetçi olmanın mevsimlerden yakınmak gibi bir şey olduğunu söylemiş. Çok doğru. Şu günlerde hepimiz sıcaklardan dert yanıyoruz, ama bu konuda ne kadar feryat edersek edelim, ısının kendisini değiştiremiyoruz. ‘Ben bu sıcakın dışında kalacağım’ da diyemiyoruz. Tek yapabileceğimiz, onun nesnel varlığını kabul edip ona karşı artık klima mıdır, gölgesi çardak mıdır, elimizin altındaki imkanlarla korunmak.”¹⁰ Hatta küreselleşmenin “ilerici” nitelikleri olduğu bile vurgulanıyor. Örneğin Oğuzhan Müftüoğlu, “Nasıl ilk geliştiği dönemlerde kapitalizme karşı olmak örneğin matbaaya da karşı olmak değilse, bugün de aynı şekilde küreselleşmeye karşı çıkmak, ona tekabül eden her türlü ileri oluşumuna karşı çıkmayı gerektirmez” görüşünü savunuyor.¹¹

Küreselleşmenin yadsınamaz bir olgu olarak kavranmasında yeni teknolojilere belirleyici rol verilmektedir. Hatta Hardt ve Negri daha da ileri gide-

⁸ Düzenleme Okulu'nun önemli isimlerinden Robert Boyer'in ifadesi. *Birikim*, Aralık 1997, s. 59.

⁹ Bkz. R. Went, *Küreselleşme*, çeviren: Emrah Dinç, İstanbul, Yazın, 2001, s. 135; D. Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çeviren: Sungur Savran, İstanbul, Metis, 1997, s. 170.

¹⁰ *Radikal*, 29.7.2001.

¹¹ *Radikal*, 26.5.2002.

rek artık üretim ilişkilerini kuran unsurun iletişim teknolojileri olduğunu belirtmektedirler.¹² Böylece günümüzde sermayenin ya da “piyasa güçleri”nin yeni teknolojiler sayesinde sermaye ile emek arasındaki güç dengelerinin sermaye lehine değiştiği¹³ ve “küresel” boyut kazanmasıyla denetlenemediği¹⁴ konusunda sol liberal ve alternatif küreselleşmeci akımlar birleşiyorlar. Bu gelişmelerin en önemli sonucunun ekonominin politikadan ve özellikle devletten bağımsızlaşması, devlet ve toplum arasındaki sözleşmenin bozulması olduğunu iddia ediyorlar.

Söz konusu yaklaşımlar açısından bu tespitin anlamı şudur: “Küresel kapitalizm”in aslında uzun dönemli, yapısal bir kriz yaşadığından söz edilemez¹⁵; eğer bir kriz varsa bu bir **yönetim** krizidir ve yoksulluk, işsizlik gibi sosyal sorunlara yol açan da izlenen yanlış politikalar. Çünkü sermayenin “küresel” bir nitelik kazanmasıyla artık daha önce ulus-devletlerin üstlendiği toplumsal denetim imkanları ortadan kalkmış, dünya çapında bir **düzenleme eksikliği** ortaya çıkmıştır. Sermaye ile emek arasındaki bozulan güç dengelerinin denetlenememesinde temel sorumlu “ulus-ötesi sermaye” kesimleri, Batılı hükümetler ve uluslararası finans kuruluşlarının izlediği yanlış politikalar. Başka türlü ifade etmek gerekirse, bu kavrayışa göre II. Dünya Savaşı sonrası dönemin daha denetimli ve “insancıl” kapitalizmine dönmeyi sağlayacak politikalar benimsense, bir çok sorun çözülebilirdi.

Bu tespitin en önemli sonucu, daha önce ulus-devletler tarafından üstlenen sosyal işlevlerin, onların denetiminden çıkmasıyla birlikte, yoksulluğun artmasına, gelir dağılımının bozulmasına ve eksik tüketime yol açmasıdır¹⁶. Zygmunt Bauman’ın ifadesiyle “Ortodoks devlet için artık söz konusu olmayan ya da elinden çekilip alınmış en göze çarpan işlev, Castoriadis’in ‘tüketimin artış ritmiyle üretkenlik artışı arasında yaklaşık bir eşitlik’ olarak ad-

12 Hardt/Negri, *İmparatorluk*, çeviren Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 2004, 4. baskı, s. 354.

13 Örneğin Baskın Oran: “Şu anda Batı dünyası, elektroniği kullanarak Üçüncü Sanayi Devrimini yapıyor. Bunun emek-sermaye ilişkileri üzerindeki etkileri şu anda kesinlikle emeği zayıflatır yönde”, *Radikal*, 31.3.2004.

14 Örneğin A. İnsel şöyle yazıyor: “İçinde bulunduğumuz küreselleşme dönemi, düzenleyici siyasal kurumların yani esas olarak devletlerin ellerindeki yetkilerin alındığı veya daraltıldığı, buna karşılık küresel boyutta düzenleme kurum ve mekanizmalarının oluşmadığı, kapitalizm düşüncesinin idealini yansıtır”, *Radikal İki*, 26.1.2003.

15 Hatta Hardt/Negri daha da çarpıcı şekilde kapitalizmin oldukça sağlıklı olduğu görüşündedirler, age. s. 284.

16 ATTAC bunun en önemli sonucunun zengin ve yoksul arasındaki uçurumun derinleşmesi olduğuna, dolayısıyla dağılım sorununun dünyanın gündemine alınması gerektiği görüşüne katılmaktadır (C. Grefe, M. Greffrath, H. Schumann, *ATTAC*, çeviren: Ülkü Hastürk, İstanbul, Çitlenbik, 2003, s. 74).

landırdığı ‘dinamik denge’nin sağlanmasıdır”¹⁷. Bu “denge”yi bozan yukarıda değinildiği gibi özellikle finans kesiminin artan gücüdür. “Kumarhane kapitalizmi”nde vurgun, soygun gibi nitelemeler hep bu gücün kötü kullanımına işaret etmektedir.

Krizi sermayenin yayılcı, saldırgan karakterini temsil eden mali sermayenin artan gücüyle açıklayan yaklaşımların yanı sıra, post-Marksist diye tanımlanabilecek bir akım, ayrıca yukarıda ifade edilen “dengeyi” bozan ve krize yol açan bir başka etken olarak işçi mücadelelerinin evrimine ve sermaye karşısında artan güçlerine gönderme yapar.¹⁸ Bu açıklama tarzına göre işçilerin geliştirdiği pasif direniş yöntemleri emek üretkenliğini düşürmüş, artı-değerin oranının azalması sonucunda kâr marjları düşmüş ve kapitalistlerin yatırım güdülerinin kırılmasıyla arz ve talep arasındaki uyum “esnekliğini” yitirmiştir. Her iki açıklama tarzında da ortak olan varsayım, şayet 1945-70 arası “Altın Çağ” diye nitelenen döneme benzer şekilde, kurumsal düzenlemelerle yeniden talep artırıcı (Keynesyen) politikalar izlenebilirse, sermayedarların ürün fiyatlarını düşürerek yeni yatırımlara yönecekleri, talebin tekrar canlanmasında rol oynayacaklardır. Yani kriz dolaşım - tüketim ve bölüşüm - alanından kaynaklanmaktadır.

Özetle bu yaklaşımlar krizi bir *gerçekleşme* sorunu, bir *eksik tüketim* sorunu olarak algılamaktadırlar. Bu da krizin üretim alanında değil, bölüşüm ve tüketim alanındaki sorunlarla açıklandığı anlamına gelmektedir, çünkü sömürünün üretim ilişkilerinden değil, bölüşüm ve tüketim üzerindeki mücadelelerden kaynaklandığı varsayılmaktadır. Bu teorilerde sömürünün kökeninin artık-değer değil, *artı-iktidar*¹⁹ olduğundan söz edilebilir. Bu durumda söz konusu yaklaşımların vurguyu sömürüye değil, **dışlanmaya** kaydırmaları tesadüf olmasa gerek.

“Terbiyeli kapitalizm” ya da kapitalizmi kapitalistlerden korumak

Yukarıda gösterilmeye çalışıldığı gibi liberal sol içindeki “alternatif küreselleşme” yaklaşımları, aralarındaki farklara rağmen küreselleşmenin yanlış yürütüldüğü ya da yönetildiği görüşünde hemfikirler. Onlara göre eğer ortada hâlâ bir kriz varsa bu bir bütün olarak talebi daraltan yanlış politikaların ürünüdür. Dolayısıyla çözüm, talebi dünya çapında yeniden canlandıracak toplumsal-politik düzenleyici kurumların yeniden yapılanması²⁰, bir anlam-

17 Zygmunt Bauman, *Küreselleşme*, çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 1999, s. 76.

18 Hardt/Negri, age. s. 289.

19 “Surplus-power” anlamında, Hardt/Negri, age. s. 335.

da güç dağılımında değişiklikler.

Yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi, söz konusu akımlar üretim araçlarının özel mülkiyetine değil, yönetimde yer alan seçkinlere karşılar. Bu akımlar seçkinleri ister “ulus-ötesi elitler” (W. Robinson), ister “küresel düzenin aristokratları” olarak nitelendirsinler, temelde bunların kapitalizmi bir kumarhaneye, bir “finans-merkezli vurguna” (A. İnsel) dönüştürmelerine karşılar. Ahmet İnsel’in şu sözleri bu kavrayışı güzel özetliyor: “Günümüz antikapitalizm düşününde egemen eğilim, pazar ekonomisi yöntemini reddetmeden, kapitalizmin sınırsızlığına bir set çekmek.”²¹ Bununla amaçlanan “ulus-ötesi” şirketleri, finansal piyasaları sınırlandırmak, denetlemektir. Zira bunların artan gücü “sosyal hakların gelişimini engellemekte ve böylelikle teknolojik gelişmenin kendi sınırlarına ulaşmasını zorlaştırmakta ve bütün sosyal ve çevresel kararların kârlılığı artırmak gibi bir dar görüşlülük çerçevesine indirgenmesine yol açmaktadır. Tam tersine verimlilikteki artış sosyal bir amaçla kullanılmalıdır.”²²

Bu doğrultuda bir tür uluslarüstü sosyal devlet (“küresel refah devleti”) talep edilmektedir. İster uluslararası Keynescilik, isterse de “küresel reformizm” olarak tanımlansın, bu yapılanmaya nasıl varılacağı konusunda, İMF, Dünya Bankası gibi mevcut uluslararası kurumların “küresel yurttaşlar” tarafından demokratikleştirilmesi talebini ortaya atanların²³, dizginlenmiş bir kapitalizm umudunu paylaştıklarını ileri sürmek mümkündür. İstenen söz konusu yaklaşımlara göre açıkça kapitalizmle demokrasi arasında bir uzlaşmadır. Ahmet İnsel’in ifadesiyle “işveren sınıfının medenileşmesi yönünde bir toplumsal baskı yaratmak” amaçlanmaktadır.²⁴

20 Örneğin ATTAC adil bir dünya ticareti talebi ve dünya piyasalarının yeniden düzenlenmesi gerektiğini ileri sürüyor. Benzer görüşlere IV. Enternasyonal Birleşik Sekreteryası da (BİRSEK) yeni programında yer veriyor: “Dünya ekonomisi rasyonel kurumlar aracılığı ile tekrar düzenlenmelidir” (IV. Enternasyonal, *Direnşler, XV. Dünya Kongresi Kararları*, çevirenler: Umut Konuş, Ecehan Balta, Özlem Barın, Nurcan Turan, İstanbul, Yazın, 2005, s. 111).

21 A. İnsel, *Radikal İki*, 26.1.2003.

22 IV. Enternasyonal Birleşik Sekreteryası’nın (BİRSEK) yeni programındaki yer alan bu ifade için bkz. IV. Enternasyonal, age. s. 111.

23 Örneğin Hardt/Negri, age. s. 322 ve s. 401. Küresel bir siyasi otoritenin yokluğuna işaret eden Hardt/Negri, insan haklarını temel alan küresel bir anayasanın (küresel bir Magna Carta) gerekliliğini vurguluyorlar (aktaran O. Ulagay, *Milliyet*, 22.3.2004).

24 A. İnsel, *Radikal İki*, 13.6.2004.

3- Liberal solda “alternatif küreselleşme”nin açmazları

İradi kriz teorilerinden...

Kapitalizmin “küreselleştiği” iddiasının temelinde sermayenin ulus-devletin denetiminden kurtulduğu, adeta bağımsızlaştığı iddiasının yattığını yukarıda belirtmiştim. Dolayısıyla burada sermayenin ulus-ötesi bir niteliğe bürünmesini **kaçınılmaz** kılanın ne olduğu sorusu önem taşımaktadır. Bu soruya sermayenin doğasında yayılmacı olduğu, yeni teknolojilerle birlikte hareket kabiliyetinin ve hızının iyice arttığı şeklinde cevap verilmektedir. O takdirde kaçınılmazlık nitelemesinin anlamı şudur: Sermaye artık ulus-devletlerden bağımsızlaştığına göre, her yere kolayca göç edebilecek bir serbestliğe, hıza ulaşmıştır. Bu durumda işçi sınıfının ve diğer ezilen kesimlerin sermaye karşısında artık pazarlık gücü kalmamıştır. Zira sermaye her an başka yere gidebilir. Dolayısıyla mücadele etmek anlamsızdır. Önemli olan bazı insani hakların savunulmasıdır, sermayedarları, piyasa güçlerini daha demokratik olmaya ikna etmektir. Zaten ulus-devletlerin önemi de kalmamışsa, o takdirde devletler arası çatışma ve savaş olasılıkları da oldukça düşük demektir. Peki ya sermaye ya da piyasa güçleri o kadar da hareketli değilse, ilişkide oldukları ulus-devletle ilişkileri o kadar da gevşek değilse ve sermayeler arası rekabetin şiddetlenmesinde devletlerinin önemi giderek artıyorsa? O takdirde kaçınılmazlık iddiası çöker; onun yerini sermayeler arası çatışmaların kaçınılmazlığı alır.

Bu iddiaların gerçekliğini sınamak politik sonuçları itibariyle de önem taşımaktadır. Bu sınamayı yaparken başlangıç noktası kapitalizmin gelişim dinamiklerinin kavranması olmalıdır. Küreselleşme tartışmalarında kapitalizmin tarihi, ekonomi-toplum ya da buna denk düşen piyasa-devlet karşıtlığı üzerinden açıklanmaktadır. Bazen ekonomi ve piyasaların toplum üzerinde tahakküm kurduğu, bazen de toplumun ekonomi ve piyasaları denetim altına aldığı ileri sürülmektedir. Ahmet İnsel’in ifadesiye “kapitalizmin tarihi toplumla ekonomi arasında geçen bitmek tükenmek bilmez bir mücadele”dir.²⁵

Burada kapitalist üretim tarzının yanlış bir şekilde kavranması söz konusudur. Kapitalizm üretim ve ekonomi alanından kaynaklanan bir toplumsal iktidar ilişkisi olarak kavranmamakta, yaşanan sorunlar politika alanındaki eşitsizliklerin (demokrasi eksikliği vb.) bir sonucu olarak görülmekte ve ortaya çıkan toplumsal sorunlar “piyasalara” hükmeden sermaye sınıfının pa-

25 A. İnsel, *Birikim*, Aralık 1997, S. 27.

razit, yayılcı davranışlarıyla açıklanmaktadır. Alternatif küreselleşme tartışmalarında sorun, kapitalizmin kendisinden, onun hareket yasalarından, işleyiş tarzından, üretim alanındaki çelişkilerden değil, **yönetim** tarzından kaynaklanmaktadır. Başka türlü bir ifadeyle, günümüz kapitalizminde eğer bir krizden söz edilebilirse, bu kapitalist sermaye birikiminin ekonomi düzeyindeki, üretim alanındaki engellerinden değil, politika alanındaki “engellerden”, ya ulus-ötesi şirketler, “rantiye” finans kapital ve hükümetlerin izlediği neoliberal iktisat politikalarından ya da sermaye ile emek arasındaki güç mücadelelerinden kaynaklanmaktadır.²⁶ Ahmet İnsel’in ifadesiyle, “günümüz antikapitalizm düşünüy çatışmayı, üretim tarzları alanında değil, iktisadi güç ve onun sınırsızlığıyla siyasal güç arasındaki çelişki üzerine kuruyor.”²⁷

Böylece krizin ana nedeni olarak, izlenen neoliberal politikaların özellikle mali sermayenin “sınır tanımaz” genişlemesine hizmet ettiği ve bunun da sosyal hakları aşındırarak gelir dağılımı bozukluğuna, talep yetersizliğine ve bir eksik tüketim krizine yol açtığını tespit ederler. Bu iddianın en önemli sonucu krizin sorumlusunun rantiye, tekelci sermayedarlar, ABD hükümeti, ya da IMF ve Dünya Bankası kurumları gibi bu tür politikaları destekleyenler olduğunun ileri sürülmesidir. Bu tür iddiaları **iradi kriz teorisi** olarak tanımlayabiliriz. Bir kez krizin kapitalist sermaye birikiminin üretim alanındaki içsel çelişkilerinden ve sınırlarından değil, iktisadi dinamiklerle bunu çevreleyen, düzenleyen politik alandaki toplumsal güçler arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığı iddia edilirse, bunun mantıki sonucu, krizin kapitalizmin bir krizi olarak değil, kapitalizm **içinde** bir kriz olarak algılanmasıdır ve krizin “doğru” politikalarla çözülebileceği²⁸ saptamasıdır.

Oysa bu tür bir kavrayışta kapitalistleri böyle davranmaya iten nedir sorusuna ya cevap verilmez, ya da doğrudan kapitalistlerin iktidar hırsı ile açıklanır. Dolayısıyla da kapitalizm gerek sermayedarlar arasında gerekse de sermaye ile emek arasında salt bir **güç mücadelesine** indirgenmektedir. Halbuki daha önceki toplumlarda da böylesi bir güç mücadelesi vardı. Burada sormamız gereken kapitalizme **özgü** olanın ne olduğudur. Kapitalist üretim tarzı örneğin feodalizme benzer salt bir güç mücadelesi olarak değerlendirile-

26 Bu görüşü Post Marksistlerin cephesinden aktaran bir örnek olarak bak. Nick Dyer-Whitford, *Sibermarx – Yüksek Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi*, çeviren: Ali Çakıroğlu, İstanbul, Aykırı, 2004, s. 94.

27 A. İnsel, *Radikal İki*, 26.1.2003.

28 Bu görüşe örnek olarak bkz: D. Harvey, age. s. 207: “Bir düzenleme sisteminin kurumsallaşması aracılığıyla kurulan makro-ekonomik denetim aşırı birikim sorununu kontrol altında tutabilir.”

mez.²⁹ Oysa bu tür yaklaşımlarda sınıf ilişkisi, üretim gerçekleştikten sonra, bunun “nimetlerini” paylaşmada ortaya çıkan bir güç mücadelesi olarak görülmektedir.

Marx’ın kapitalizm tahlilinin özgüllüğü bize bu gücün nesnel, yapısal kaynağının, kapitalizmde **üretim ilişkileri** içinde yer aldığını göstermektedir. Kapitalizmde iddia edildiği gibi “komuta siyasette” değildir. Değer yasasını, ücretli emek ilişkisini, sermaye birikiminin gereksinimlerini kapsayan üretim (ekonomi) alanı ile politikayı, devleti, kültürü, ideolojiyi kapsayan yeniden üretim alanı arasında diyalektik bir ilişki vardır. Marx’ın temel analizi kapitalizmin nesnel gelişim dinamikleri (sermaye birikiminin çelişkileri ve hareket yasaları) ile öznel dinamikleri (sınıf mücadelesinin güç dengeleri) arasındaki diyalektik üzerine oturmaktadır. Marksizm tarihin dinamiğini analiz ederken toplum yapısıyla (“üretim ilişkileri”) üretici güçler arasındaki diyalektik ve çelişkili ilişkiden hareket eder.³⁰ Sınıf mücadelesi bu ilişkide tarihsel dönüşümü sağlayan kilit öneme sahip bir **dolayım**dır. Başka türlü ifade edersek, kapitalizmde bir ana eğilim olarak üretim ilişkilerinin çelişkileri ve bunun sermaye birikimi üzerindeki etkileri politika ve devlet üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Elbette sermaye kesimleri ve bunların ortak çıkarının ifadesi olarak devlet politika alanında sermaye birikiminin tıkanmasını önlemeye dönük tedbirler alır (karşı eğilimler); ancak bunlar ana eğilimin, yani aşağıda daha ayrıntılandırılacak kâr oranının düşme eğiliminin sınırları içinde hareket eder. Örneğin devlet müdahaleleri kâr oranının düşme eğiliminde ifadesini bulan emek ile sermaye arasındaki çelişkileri erteleyebilir, ama ortadan kaldıramaz, nihai olarak çözemez. Bunun anlamı sistemin belli tarihsel aralıklarla uzun dönemli yapısal bir krize girmesinin **kaçınılmaz** olduğudur. Krizin iddia edildiği gibi güç dengelerine bağlı olarak yönetilmesi ya da denetlenmesi mümkün değildir.³¹ Ancak krizden çıkış yukarıda öznel

29 Dünya Solu’nda olduğu gibi Türkiye Solu’nda da “adil küreselleşme” görüşünü savunanların, günümüz kapitalizmini “yeni ekonomi”, “post-Fordizm”, “küresel kapitalizm” gibi kavramlarla tanımlarken, Ortaçağ’ın feodal ilişkilerini ifade eden nitelemelere başvurması yalnızca ilginç bir rastlantı olmasa gerek. Vurgun kapitalizmi, küresel soygun düzeni (A. İnsel), küresel haydutlar (A.Roy), Dünyanın Yeni Efendileri (J.Pilger, R. Sennett), küresel elit tabaka (ATTAC, R. Went), göçebe sermaye (Z.Bauman), İmparatorluk (Hardt/Negri) vb.

30 D. Milonakis, “The Dynamics of History: Structure and Agency in Historical Evolution”, *Science and Society*, vol. 61, no.3, Fall 1997, s. 303-329.

31 Krizlerin güç mücadelesine bağlı olarak önlenebileceğini ileri süren **olasılık kuramları** ile kaçınılmaz olduğunu (ve sadece bu açıklama tarzının Marx’ın analiziyle uyumlu olduğunu) ileri süren **zorunluluk kuramları** arasındaki ayrım için bkz. Anwar Shaikh, “Ekonomik Bunalımlar”, içinde: **Marxist Düşünce Sözlüğü**, yayın yönetmeni: Tom Bottomore, çeviren: Ali Doğan, İstanbul, İletişim, 1993, s. 174-178.

dinamikler olarak tanımlanan sınıf mücadelesinin seyrine bağlıdır.

Şimdi krizden çıkışın ön koşullarını kavramak için krizin nereden kaynaklandığına odaklanalım. Yukarıda da değinildiği gibi kapitalizmin dönemsel krizleri doğrudan üretim alanından, kapitalist sermaye birikiminin iç işleyişindeki çelişkilerden kaynaklanmaktadır. Kâr oranının düşme eğilimi yasası, bu çelişkilerin yoğunlaştığı ağırlık merkezini ifade eden ve Marx’ın kapitalizmin gelişme dinamiklerinde en çok belirleyicilik atfettiği yasadır. Bu yasa üretici güçlerin sınırsız gelişmesi eğilimiyle var olan üretim ilişkilerinin korunması arasındaki çelişkinin temelinde bulunmaktadır.³² Yasa, kâr oranını düşüren bir takım etkenlerle, düşüşü engelleyen bir takım karşı etkenler arasındaki çatışma tarafından belirlenir.

Kâr oranının düşme eğilimi yasası şu temel önermeler üzerine inşa edilmiştir³³: 1) Bütün kapitalist faaliyetin temel yönlendirici gücü kârdır ve artık-değer de onun gizli temelini oluşturur, 2) Mümkün olduğunca çok artık-değer elde etmek için kapitalistlerin iş gününün uzunluğunu veya yoğunluğunu artırmaları ve her şeyin ötesinde emek verimliliğini artırmaları gerekir, 3) Aynı zamanda diğer kapitalistlerle etkin biçimde rekabet edebilmek için birim üretim maliyetlerini de düşürmeleri gerekir, 4) Emeye oranla değişmeyen sermayenin artması (sermayenin organik bileşiminin yükselmesi, yani üretimde artan makineleşme) hem emek verimliliğinin artması hem de üretim maliyetlerinin düşmesine yol açarken, genel olarak kâr oranını düşürücü etki yapar, çünkü sermayenin organik bileşiminin artış hızı, artı-değer oranının artış hızından fazladır, 5) çeşitli etkenler bu eğilime karşı koysalar da, yani kapitalistler kâr oranının düşmesi karşısında artı-değer oranını artırmaya çalışsalar da³⁴, bunlar belirli sınırlar içinde işler, öyle ki uzun dönemde artı-değer oranındaki artışlar, sermayenin organik bileşimindeki artışa karşı durmaz, kâr oranında uzun dönemli bir düşüş **başat** eğilim olarak ortaya çıkar.

Bir an için bu yaklaşımlarla ileri sürülen politik düzenlemelerin kâr oranının düşme eğilimini engelleyebileceğini varsayalım. Bu nasıl gerçekleşebilir? Yukarda bunun artı-değer oranını artırıcı yollarla mümkün olduğunu tar-

32 Pierre Salama/Jacques Valier, *Ekonomi Politik El Kitabı*, çeviren: Bülent Özen, İstanbul, Gözlem, 1974, s. 113-117.

33 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Anwar Shaikh, age., s. 177; Kurtar Tanyılmaz, “Dalgaları Aş(ama)mak: Kapitalizmi Dönemleştiren Teoriler Üzerine Düşünceler”, *Praksis*, sayı: 5, Kış 2002, s. 323-357; Anwar Shaikh, “Azalan Kâr Oranı”, age., çeviren: Nail Satlıgan, s. 55-57; Sungur Savran, “Bunalım, Sermayenin Yeniden Yapılanması ve Yeni-Liberalizm”, içinde: *Dünya Kapitalizminin Bunalımı*, derleyenler: Nail Satlıgan ve Sungur Savran, İstanbul, Alan, 1988, s. 19-65.

34 Artı-değer oranını artırmak bakımından ek yöntemler arasında işçi sınıfının disipline edilmesi, reel ücretlerin düşürülmesi, çalışma saatlerinin artırılması vb. sayılabilir.

tışmıştık. Üstyapıdaki değişimler ekonomi ya da aynı anlama gelmek üzere sermaye birikiminin dinamikleri üzerinde sadece emek üretkenliğini artırmak (örneğin yeni teknolojilerle) ya da artı-değer oranını yükseltmek (artı-değeri yeniden dağıtarak, örneğin ücretleri kısararak, işçilerin mücadelesini kontrol altına alarak vb.) üzere etkide bulunabilir. Ancak gerek emek üretkenliğinin yükseltilmesi gerekse de artı-değer oranının artırılması kâr oranının düşme eğilimini uzun süreli olarak engelleyemez. Şu nedenle: Marx'ın belirttiği gibi her bir kapitalist piyasadan olabildiğince pay ele geçirmeye ve rakiplerinin yerini almaya çabalar. Dolayısıyla kâr oranının yükselmesi yönündeki her çaba³⁵, artı-değer oranını artırarak ve/veya sermayenin organik bileşimini düşürerek kâr oranını artırma yönünde etkili olur³⁶. Bununla birlikte sistemin reformu üzerinde odaklaşan mücadeleler (ücretlerin yükselmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi) sermayenin akışkan olması ve dünya çapında rekabetin de şiddetlenmesiyle hem kârların düşmesine hem de maki-neleşmenin hızlanmasına yol açarak, kâr oranının azalması yönündeki hâkim eğilimi daha da artırır. Dolayısıyla devlet müdahalesiyle olsun ya da olmasın kurumsal yapılardaki ve düzenleme tarzındaki değişiklikler uzun dönemli krizi ortadan kaldıramaz.

Bu bağlamda Marx'ın "sermayenin önündeki engel sermayenin kendisidir" saptaması tam da kapitalizmin işçi sınıfının ve/veya sermaye sınıfının bilinçli eylemlerinden ve stratejilerinden bağımsız olarak krizler yarattığı içgörüsüne dayanır. Sermayedarların da kapitalizmin hareket yasalarına bağımlı olduklarının en iyi ifadesi herhalde dünyanın en büyük çip üreticisi Intel'in yöneticisi Andy Grove'un açıklaması olsa gerek. Grove, kendisine Intel'in neden rakiplerinin önünde kalabilmek için bu kadar yüksek harcamalar yaptığının sorulması üzerine şöyle cevap veriyor: "Bu tesislere milyarlarca dolar harcamak büyük risk. Ancak yapmasaydık, oluşacak pastadan pay alamazdık. Şu anda saatte 150 mil hızla yokuş aşağı gidiyoruz. Bir yerlerde duvarın olduğuna eminiz. Ancak yapacağımız en kötü şey, durup birisinin bizi geçmesini beklemek olurdu."³⁷

Yukardaki tespitler bize, piyasa-devlet karşıtlığının kapitalist üretim tarzının gerçekliğini kavramada yetersiz olduğundan hareketle, sermayenin "küreselleşme" yönündeki stratejisinde zorlayıcı temel dinamiğin kârlılık

35 Bunlar daha yüksek sömürü yoğunluğu, daha düşük ücretler, daha ucuz değişmez sermaye, düşük organik bileşimli sanayilerin büyümesi, ucuz ücret malları sermayenin emek ve doğal kaynakların ucuz olduğu bölgelere göçü vb.

36 Anwar Shaikh, age., s. 56.

37 *Hürriyet Business Week*, 11.1.1998.

krizi olduğu sonucuna varmamıza yol açar. Bu krizden çıkış için ve artan rekabet baskısı altında her bir sermayenin kendi ulusal devletinin müdahalesine olan ihtiyacı azalmak bir yana daha da artmaktadır. Dolayısıyla piyasa-devlet karşıtlığından hareketle sermayenin artık “ulus-ötesi” bir nitelik kazandığı ve ulusal devletlerden bağımsızlaştığı önermesi, üretim alanındaki mülkiyet ve rekabet ilişkilerinden ve bunun politika düzeyindeki ifadesi olan ulusal devletlere bölünmüşlük olgusundan soyutlanmış bir analize ve böylece yanlış bir kavrayışa yol açar. Günümüzdeki ana eğilimler ve olgular tekil sermayelerin “ulus-ötesi” ya da “küresel” bir nitelik kazandığını hak edecek düzeyde değildir.

Öncelikle 1990’lı yıllarda gelişmekte olan ülkeler tarafından yapılan imalat sanayii ihracatının içinde 176 gelişmekte olan ülkenin payı sadece yüzde 25’te kalırken, 12 gelişmekte olan ülkenin payı yüzde 75 olmuştur³⁸. Öte yandan 1990’lı yıllarda gelişmekte olan ülkelere giden yabancı sermaye yatırımının yüzde 75’i 12 ülkeye dağılırken geriye kalan 176 ülkenin payı yüzde 25’de kalmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının halen yüzde 75-80’i ileri kapitalist ülkelerde yoğunlaşmaktadır. Bunun en temel nedeni şudur: Dünya pazarında artan rekabet, sermayelerin eskisinden daha fazla ulusal devletlerine ihtiyaçlarının artmasına yol açmaktadır, çünkü sermaye eskisine göre daha hareketlenerek farklı yerlere göç etmesine rağmen, diğer sermayeler karşısında asıl rekabet gücünü (ister teknolojik yetenek olsun, ister nitelikli işgücü) kendi **ulusal** kaynaklarına dayanarak elde etmektedir. Sermayelerin artan rekabette daha geniş pazar ve daha fazla kaynak ihtiyacının ulus-devletler açısından en önemli sonucu hem ülke içinde “yatırım ortamı”nı iyileştirmek hem de **bloklaşma** olarak ifade edilen bölgesel bütünleşme girişimlerini tesis etmektir. ABD’nin başını çektiği NAFTA, Japonya’nın başını çektiği APEC ve Almanya’nın başını çektiği AB bu bloklaşma eğilimlerinin somutlaşmasını ifade etmektedirler. Son yıllarda blok içindeki ticaret hacmi bloklararası ticaret hacmini aşma eğilimini sürdürmektedir. Dolayısıyla her şeyden evvel karşılaştığımız küreselleşme değil, olsa olsa emperyalistler arası bölgeselleşmedir, bloklaşmadır.

Öte yandan mali sermayenin spekülative faaliyetlere yönelmesi, üretim alanında yeteri kadar kâr elde edememesinin ve üretim alanından kaçmasının bir sonucudur. Ulusal ve uluslararası kurumlardaki değişimler de aslında “üretim sistemi”ne uyumun değil, sömürüyü artırmak, özelleştirme, sosyal hakların ortadan kaldırılması, “rekabet devleti”nin oluşumu gibi amaçlar

38 Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 2002 yılında yayımladığı *Küreselleşmenin Sosyal Etkileri ile ilgili Komisyon Raporu*’ndan aktaran Faik Öztürk, *Milliyet*, 22.3.2004.

doğrultusunda krize tepkinin bir ürünüdür.

Bunun yanı sıra dünya çapında kâr oranının düşme eğilimi karşısında bir karşı eğilim olarak sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma girişiminin en somut ifadesi olan özelleştirmeler, şirket birleşme ve satın almaları ve bunların yanı sıra şirket kurtarmalarında ulus-devletlerin oynadıkları rolleri, her gün gazete sayfalarında yer alan “milli” dirençleri ya da Dünya Ticaret Örgütü’nde yaşanan çatlakları ikna edici bulmayanlar için belki de liberal Thomas Friedman’ın “McDonell Douglas olmadan Mc Donald’s olmaz” sözü³⁹ hatırlatmakta fayda var. Artan uluslararası rekabetin şirketleri eskisine göre daha fazla oranda ulus-devletlerine bağımlı hale getirdiğinin bir başka örneği ise şudur: Piyasa güçlerini denetlemesi gereken uluslar arası kurumların eksikliğine dikkat çeken ve yakın zamanda sistemin çöküş tehlikesiyle karşılaşabileceğini söyleyen George Soros⁴⁰, iki yıl sonra Washington’daki teknisyen ve Merkez Bankası yetkililerinin gücünü azımsadığını itiraf ederek⁴¹, ABD’ye uzak ülkelerde meydana gelen gelişmelerin ABD’yi tehdit etmeye başladığı zaman bu teknisyenlerin müdahale edeceğini tahmin edemediğini belirtmiştir. Gerçekten ABD Merkez Bankası, Asya ve Rusya krizlerinin yaşandığı dönemde bütün gelişmekte olan piyasalardan sermaye kaçıış başladı. Sıradaki kredi faizlerini düşürüp piyasanın likidite ihtiyacını gidermiş, borçlanma maliyetini düşürüp yatırımların yeniden canlanmasını sağlamıştır.

Yukarıda kârlılık krizine ilişkin yaptığımız saptamaların çıkarsaması, ne üretkenlik artışlarının (yeni teknolojiler) ve /veya yeni toplumsal düzenlemelerin (devlet müdahalesi ve/veya “kurumsal reformlar” biçiminde) sistemin krizden çıkmasına ve belli bir istikrar kazanmasına yol açacağıdır ne de dolayım alanına dönük taleplerle⁴² yapılacak politik bir mücadelenin başarı şansı olduğudur. Dünya kapitalizmi 1970’lerden günümüze üçüncü uzun kriz döneminden geçmektedir. Daha önce 1872-1896 ve 1929-1948 yılları arasında iki uzun kriz dönemi yaşanmış ve bunlar I. ve II. Dünya Savaşları ile sonuçlanmıştı. Kapitalizmin derinleşen krizinin kaçınılmazlığı karşısında, ancak kârlılık krizine yol açan üretim düzeyindeki emek ve sermaye arasındaki çelişkileri özümseyen ve buradan hareketle sınıf mücadelesini değerlendiren bir yaklaşım, sosyalizme ya da faşizme evrilebilecek bir geçiş anının ko-

39 McDonell Douglas ABD’nin savunma sanayisi alanında dünya çapında faaliyet gösteren şirketinin adıdır.

40 *Milliyet*, 20.6.1999.

41 *Radikal*, 13.8.2000.

42 “Haksız rekabet”, “sürdürülebilirlik”, “adil dağılım”, “küresel adalet”, “adil ticaret”, “Amerikan mallarına boykot” vb.

şullarına müdahale edebilir.

...Reformizme

Bu yaklaşımlar günümüz kapitalizmindeki sorunlu gelişmelerin nedenlerini aslında bütün laf kalabalığına rağmen toplumsal üstyapıda ve politika alanında bulmaktadırlar. Kapitalist üretim tarzının hareket yasalarındaki ilişkiler değil, toplumsal elitlerin içgörü noksanlığı ve akılcı olmayan davranışları yaşanan sorunların temel sorumlusudur. Eğer elitler isterlerse kapitalizm başka türlü de olabilir! Bunun en önemli politik çıkarsaması şudur: Sosyalist hedefler ile toplumsal öznelere üretim ilişkileri içindeki konumları arasında hiç bir mantıksal ve zorunlu bir ilişki olmadığından ya da kalmadığından, asıl amaç devlet organlarını hedef alan bir iktidar mücadelesinden çok, liberal devletin pekiştirilmesi ve demokratik reformudur (“radikal demokrasi”). Somutlayacak olursak, sermaye sınıfı için uluslararası Keynescilik ve Avrupa tarzı refah devleti modeli hâlâ izlenebilir bir çıkar yol olarak görülebilir. Burada amaçlanan “vahşi kapitalizm”i evcilleştirmek, adeta “kapitalizmi kapitalistlerden korumak”tır. Ya da Alain Caille’in ifadesiyle, “tercih, kapitalizm ile sosyalizm, kapitalizmle komünizm, kapitalizmle İslamcı, Budist veya Afrikalı ekonomisi arasında değil; vahşi ve yıkıcı bir kapitalizmle uygar, yönlendirilmiş ve insanileştirilmiş bir kapitalizm arasında”dır.⁴³

1945 sonrası dönemde devlet müdahaleleriyle krizin düzenlendiği istikrarlı bir döneme değil, canlı sermaye birikiminin koşullarını sağlamaya dönük sınıf-ıçi (emperyalistler-arası) ve sınıflar-arası mücadelede işçi sınıfının yenilgisi üzerine kurulu geçici (1945-1970) bir dengeyi “altın çağ” olarak görmenin ve göstermenin başka gerekçeleri olsa gerek. II. Dünya Savaşı sonrası dönemin “Altın Çağ”ına duyulan özlemin ifadesi olan bu tür yaklaşımların nihai hedefi devleti reforme ederek ya da “sivil toplum” aracılığıyla devlet üzerinde baskı kurarak daralan pastadan daha fazla pay sahibi olmaktır.⁴⁴ Oysa yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi, kârlılık krizinin bir sonucu olarak artan rekabetle birlikte sermayenin böyle tavizler vereceği bir manevra alanı bulunmamaktadır. Kapitalizmin bu uzun krizden çıkışının ön koşulu yeniden kârlı birikimi sağlayacak kadar canlı sermayenin (işgücü) ve cansız

43 *Birikim*, Aralık 1997, s. 63.

44 Ahmet İnsel’in ifadesiyle. amaçlanan “küreselleşmenin kendisine karşı olmak değil, liberal küreselleşmeye karşı uluslararası şirketlerin ve uluslararası bürokrasinin denetleneceği ve boyun eğeceği bir özerk siyasal alanın oluşmasıdır.” *Radikal İki*, 29.10.2000.

sermayenin (makinalar) değersizleşmesidir. İşte küreselleşme ideolojisinin maddi temelini bu gerçeklikte aramak gerekir: Uluslararası sermayenin ulus-devlet sınırlarını ortadan kaldırarak bir dünya pazarı yaratma ve bu doğrultuda işçi sınıfını ulusal, etnik ve kültürel temellerde parçalama, bölme stratejisi izlemesi. Günümüzde giderek yoğunlaşan şirket birleşmeleri ve satın almaları kâr oranının düşme eğilimine karşı sermayenin merkezileşmesine ve yoğunlaşmasına yol açarak mücadele etmesini yansıtırken, bütün dünyada artan işsizlik ve “esnek” üretim, sefalet ücretlerinin bile aşağı çekilmesi (Çin tehdidi) ve kayıtdışı istihdamda artış işçi sınıfını dünya ölçeğinde rekabete sokarak dize getirme stratejisinin bir parçasıdır.

Liberal “küreselleşme” savunucularından Thomas Friedman *The World Is Flat* (Dünya Düz) adlı kitabında “dünya artık yuvarlak değil, düz. Baş döndürücü teknolojik devrimler dünyayı gitgide düzleştirdi” görüşünü ileri sürdüktan sonra, küçük kızına öğüt veriyor: “Bak kızım, ben küçükken anem bana, ‘Tom, yemeğini bitir, tabağında bir şey kalmasın; Çin’de, Hindistan’da insanlar açlıktan ölüyor’ derdi. Benim sana tavsiyem daha farklı. Ben sana ‘ev ödevini yap, derslerine iyi çalış! Zira Çin’de ve Hindistan’da insanlar senin ilerde çalışacağın işlere gözlerini dikmiş, kıvranyorlar’ diyorum.”⁴⁵ Ya da George Monbiot’dan alıntılacak olursak: “Eğer İngiltere ya da Amerika’da yaşıyorsanız ve işiniz ağırlıklı olarak bilgisayar ya da telefona dayalı ise, 5 yıl içinde işsiz kalacaksınız demektir. British Telecom, British Airways, Reuters.... Neredeyse tüm büyük şirketler bu tür işlerde çalışan elemanlarını kapının önüne koyup deniz aşırı ülkelerdeki ucuz işgücüne yöneliyorlar (...) İngiliz sömürge yönetimi, 200 yıl önce Hindistan’ın sanayileşmesini engellemişti. Şimdi Hintli işçiler rekabette öne çıkarak İngiliz işçilerden rövansı alıyorlar.”⁴⁶ Bu cümleler sanırım küreselleşme tartışmasında sermayenin gerçek niyetini ve işçi sınıfında yaratmak istediği bilinci gözler önüne sermek bakımından yeterince açık olsa gerek.

Kapitalizmin kâr oranlarının düşme eğiliminde billurlaşan uzun bunalım döneminde, üretici güçlerin gelişmesi (yeni teknolojilerin varlığı, üretimin uluslararasılaşması) karşısında üretim ilişkilerinin (toplumsal olarak yaratılan fazla ürüne/değere üretim araçlarındaki özel mülkiyet sahipliğinden dolayı toplumun belli bir kesiminin el koyması ve bunu da ulusal devlet aracılığıyla zorlaması) bir ayakbağı olmasından kaynaklanan çelişkisi giderek yoğunlaşmakta ve kapitalizmin tarihinin önceki dönemlerine benzer şekilde sermayeler arasında şiddetlenen ekonomik savaş giderek “savaş ekonomisi”ne

45 Aktaran, Hasan Cemal, *Milliyet*, 10.11.2005.

46 aktaran Meral Tamer, *Milliyet*, 31.10.2003.

dönüşmektedir. ABD ile AB arasında gerçekleştirilen zirvede söz alan AB Dönem Başkanı İsveç’in başbakanının ifadesiyle, “AB’nin bundan sonraki misyonu ABD’nin dünya hegemonyasını dengelemektir.”⁴⁷ Günümüzde halen emperyalist ülkeler arasındaki askeri güç dengeleri eşit olmadığından, yapılan savaşlar belli bir “bölgede” bu güçlerin sınanması (başta Balkanlar ve Ortadoğu olmak üzere) ve gücünü diğerine kabul ettirenin “oyunun kurallarını” koyması şeklinde tezahür etmektedir. Irak Savaşı özellikle Avrasya’da bu oyun kurallarını diğerine dikte ettirmek amacıyla emperyalistler arasındaki gövde gösterisinin önemli bir durağı olarak görülebilir. ABD emperyalizminin henüz bu hegemonya mücadelesini kazandığına dair somut bir işaret yok, ancak bu girişimin bir bütün olarak dünya ekonomisi açısından “bumerang etkisi” yaratacağına dair kanılar her geçen gün güçlenmektedir.

Peki sermayeyi denetlemek mümkün mü ve hangi koşullarda? Üretici güçlerin mevcut gelişmişlik düzeyinde (yerli ya da yabancı) sermayeyi ulusal düzeyde sınırlamak ya da dizginleyerek bir tür **ulusal reformizme** ya da uluslararası kurumlarda rasyonel bir diyalog ve koordinasyonu tesis etmek, devletler arası tehdit, çatışma ve savaş olasılıklarının arttığı günümüz koşullarında **bölgesel ve küresel reformizme** bir geri dönüş mümkün değildir. Tek gerçekçi alternatif, işçi sınıfının uluslararası düzeyde işbirliği ve dayanışmasıdır. Oysa solda egemen “alternatif küreselleşme” yaklaşımları, teorilerini tam da farklı kimlikler, farklı kültürler, farklı çıkarlara dayandırarak (“ulusal çıkarlar”, “yoksul halk kitleleri”, göçmenler, “çokluk”) adeta işçi sınıfının bütünlüğünün ve merkeziliğinin artık önem taşımadığını ispat etmek üzerine inşa etmişlerdir.

4- Küreselleşmenin değil, kapitalizmin alternatifi için

“İlk büyük depresyon, birinci dünya savaşına yol açan koşullarda noktalanmıştı. İkinci büyük depresyonun sonu ise ikinci dünya savaşı oldu. Ya üçüncü büyük depresyonun sonu ne olacak?” (Müller-Plantenberg, 1985)

Neoliberalizmi ve “küreselleşme”yi sermayenin kârlı birikim olanakları yaratmak amacıyla emeğe karşı yürüttüğü bir saldırı politikası ve ideolojisi olarak ele almak gerektiğini ortaya koymaya çalıştım. Sınıf mücadelesini kırmayı, felç etmeyi amaçlayan bu strateji karşısında dünya kapitalizmindeki gelişmeleri ve sorunları bir “yayılmacılık” ya da “aptallık” olarak değerlendirmek yerine sermaye açısından 1970’lerden itibaren süregelen uzun ve yapısal krizin bir ürünü ya da ona bir cevap olarak gayet “rasyonel” bir proje

47 Milliyet, 5.6.2001.

olduğunu kavramak önem taşımaktadır.

Günümüzde solda “alternatif küreselleşme” taraftarlığı ile bir tür Neo-Kautskyciliğin yeniden yaygınlaştığına tanık oluyoruz. Bu kavrayış bizi “yeni teknolojilere, üretici güçlerdeki gelişmelere karşı durmak anlamsızdır, önemli olan reformlarla bunun olumsuz sonuçlarını törpülemektir” görüşüne ikna etmeye çalışıyor. Halbuki böylesi bir yaklaşım aslında yukarda yaptığımız muhakeme ışığında sermayeye krizden çıkışta omuz vermekle eş anlamıdır. Burjuvazinin ve işçi sınıfının çıkarlarının uyumlu olduğu varsayımından hareketle kâr oranlarının düşmesini engellemek için sermaye ile emek arasında bir ittifak ve uzlaşma arayışının ifadesidir.

Reformist talepler açısından önemli olan, piyasaya ve devlete dokunmadan sermayeden pastadan biraz daha fazla pay almaktır. “Alternatif küreselleşme” yaklaşımı uzun krizin üretim ilişkilerinde yatan çelişkilerinin, kapitalizmin oldukça kırılğan bir dönemden geçtiğinin üzerine örterek, sosyalizm için mücadeleyi bir zorunluluk olmaktan çıkarmaktadır. Sendika bürokrasisi ve küçük burjuva muhalefet, orta sınıfın kaygılarından hareketle⁴⁸ “irade” ve “etik”e dayalı bir politika anlayışına yönelmektedir. Oysa gerçek Marksist muhalefet kapitalizmin uzun krizinin ve yaratacağı toplumsal altüst oluşun nesnel bir zorunluluk olduğundan hareketle, ancak uluslararası işçi sınıfının ve ezilen kesimlerin ulusal sınırlar ötesinde birlikte mücadele etmesi gerektiği sonucuna varır. Sosyalizm için mücadelenin başarılı olabilmesi açısından **hangi koşullarda** yürütüldüğünün iktisadi analizi önem taşımaktadır. Kapitalizmin içinde bulunduğu iktisadi koşullar doğrudan politik kararları ve gelişmeleri belirlemezler, ancak onların **sınırlarını** çizerler (“son tahlilde”nin anlamı budur). Sınıf mücadelesinin iktisadi üretim ilişkilerindeki dinamiklerle koşullandığını hiç unutmamak, sınıf mücadelesinin üzerine bastığı zemindeki değişimlerin farkında olmak tam da bu açıdan can alıcı öneme sahiptir.

Krizle birlikte mevcut kapitalist üretim ilişkilerinin bir tezahürü olarak sermayeler arasında artan rekabet bir yandan sermayenin uluslararasılaşmasına, üretici güçlerin gelişmesine yol açarken, öte yandan sermayelerin ulus-devletler şeklinde bölünmüşlüğü üretici güçlerin daha da gelişmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Trotskiy günümüz kapitalizmine benzer koşul-

48 Z. Bauman orta sınıfın kaygılarını çarpıcı bir biçimde ifade etmektedir: “Hareket halinde olmak yeni hiyerarşinin tepesindekilerle dibindekiler için kökten farklı, zıt anlamlıdır; bu iki uç arasında gidip gelen “yeni orta sınıf” bu zıtlığın asıl yükünü taşımakta ve sonuç olarak yoğun bir varoluşsal belirsizlik, endişe ve korku içinde yaşamaktadır” (Bauman, age. s. 11). Benzer şekilde Susan George da kendisi ile yapılan röportajda bu kaygıyı dile getirmektedir: “(...) sınıflar arası kavga tabii ki eskiden olduğu gibi devam ediyor, ama artık daha çok orta sınıflar tehlike altında” (C. Greffe, M. Greffrath, H. Schumann, age. s. 174).

ların geçerli olduğu 1921 yılında “Avrupa’da üretici güçlerin gelişimine dur diyen savaş değildir, savaşın kendisi, kapitalist egemenlik koşulları altında Avrupa’da üretici güçlerin daha da fazla gelişmesinin olanaksızlığından çıkmıştır” diyerek⁴⁹ bu gerçekliğe işaret etmişti. Hem küreselleşme tezini savunanlar hem de “alternatif küreselleşme”ciler üretici güçlerin gelişmesi anlamında bir eğilimi olgu olarak saptarken, karşı eğilimleri (devlet müdahalesi, bloklar arasında emperyalist rekabet vb.) inkar etmektedirler.

Eğer halen yaşamakta olduğumuz dönemin temel karakteri “küresel kapitalizm” diye nitelenen kapitalizmin farklı bir aşaması değilse, bilakis dünya giderek derinleşen bir krizden geçiyorsa, o takdirde sermayenin izlediği “küreselleşme” stratejisinin bizlere sunabileceği alternatiflerin bilincinde olmak gerekir. Bir tarafta finansal çöküş ihtimali, artan emperyalist bloklararası rekabet ve çatışma, öte yanda işçi sınıfı ve ezilenlerin devrimci seferberliği. Zaman “küreselleşme”nin değil kapitalizmin alternatifini düşünmenin, kapitalizme krizden bir çıkış yolu bulması için yardım etmenin değil, kapitalizmden bir çıkış yolu bulmanın ve bunun için mücadele etmenin zamanıdır.

49 Trotsky, “Dünya Ekonomik Krizi ve Komünist Enternasyonal’in Yeni Görevleri Üzerine Rapor”, www.marksist.com/kitaplik/ceviriler/Trocki-Dünya-Ekonomisi-Uzerine.htm, 4 Mart 2006.

“Alternatif Küreselleşme” hareketinin politik anatomisi

Burak Gürel

Kasım 1999’da ABD’nin Seattle kentinde yapılan Dünya Ticaret Örgütü toplantısının işçi sendikalarından radikal gençlik örgütlerine ve değişik politik hareketlere uzanan geniş bir koalisyon tarafından düzenlenen militan eylemler sayesinde felce uğratılması yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Uluslararası burjuvazinin hizmetindeki medyanın bazı önemli köşe yazarlarının Seattle’daki kitlesel eylemlerin ardından “oluşturulan ittifakın çok kısa süre içinde parçalanarak dağılacağı” tahminlerinin birkaç ay içinde boşa çıkması¹ ve uluslararası sermayenin temsilcilerinin biraraya geldiği zirve toplantılarına karşı düzenlenen eylemlerin giderek artan bir tempoda tüm dünyaya yayılması başta ABD sermaye sınıfı olmak üzere uluslararası burjuvaziye şaşkınlığa uğrattırırken, ortaya çıkan muhalefet hareketi dünya solunun da yoğun olarak tartıştığı bir konu haline geldi.

Küreselleşme karşıtı hareketin açığa çıkardığı potansiyeller

Bu süreçte ortaya çıkan muhalefet hareketinin kısa sürede büyüyerek etkinlik kazanması dünya solunun lehine bir dizi sonuç üretmeye aday gözükü-

1 Christophe Aguiton, *Bu Dünya Bizim-Başka Bir Küreselleşmenin Aktörleri*, çevirenler: Umut Konuş, Burcu Onar, İstanbul: İthaki, 2005, s. 296.

yordu. Birincisi, tüm bu hareketler “uluslararası burjuvazinin (müttefikleriyle birlikte) uluslararası işçi sınıfına ve büyük emekçi kitlelerine açtığı bir savaş”tan başka bir şey olmayan “küreselleşme” politikasını hedef tahtasına oturtuyordu.² Uluslararası Para Fonu’na (IMF), Dünya Bankası’na, Dünya Ticaret Örgütü’ne ve diğer sermaye örgütlerine karşı gösteri yapan kitleler, emperyalist ülkelerdeki neoliberal politikalara karşı durmakla yetinmiyor, emperyalizme bağımlı olan ülkelere kemer sıkma ve liberalleşme politikalarının dayatılmasına da karşı çıkıyordu. İkinci olarak, bu eylemler “küreselleşme”nin “insan iradesinin bir ürünü olduğunu ve karşıt bir irade ile püskürtülebileceğini” gösteriyordu. Üçüncüsü, özellikle emperyalist ülkelerde düzenlenen küreselleşme karşıtı eylemler “küreselleşme”yi yalnızca az gelişmiş ülkelerin bağımsızlığına bir saldırı olarak sunmaya çalışan ve emperyalist ülkelerin işçi sınıfının küreselleşme politikalarından yararlandığını iddia eden milliyetçi solun tezlerini çürütüyor ve gerçek anlamda “enternasyonalist” bir yönelişin kendine alan açmasına -en azından- imkân veriyordu.³ Son olarak, anti-kapitalist fikir ve hareketlerin güç kazanmaya başlaması yirmi yıldan uzun bir zamandır düşünce hayatına etki eden postmodernizmin gücünü yitirmesine yol açabilecek bir ortamın oluşmasına neden oluyordu.⁴ Bu durum, Marksizme hem teorik alanda hem de güncel siyaset alanında öne çıkabilme imkanı sunuyordu.

Gelgelelim Seattle’dan günümüze değin geçen altı yılı aşkın süre zarfında bu potansiyellerin gelişmesi bir yana, küreselleşme politikasına karşı başlayan muhalefet hareketinin pek çok önemli kazanımını yitirdiğini görmek mümkün. Bu olumsuz sonuç elbette tesadüfen ortaya çıkmadı. Hareketin önderliğini ellerine geçiren farklı kökenden gelen reformist hareketler, küreselleşme karşıtlığı fikrini aşındırarak ve yerine daha insancıl, “alternatif” bir küreselleşme olabileceği yanılsamasını yaygınlaştırarak hareketin rotasını de-

2 *Seattle, Davos, Bangkok, Washington, Melbourne, Prag- IMF’ye, Dünya Bankası’na, Dünya Ticaret Örgütü’ne “Küreselleşme”ye Karşı Direniş, İşçi Mücadelesi Güncel Tartışmalar Dizisi: 1*, editör: Kemal Ülker, İstanbul: Ütopya, 2000, s. 11, 41.

3 a.g.e, s. 41.

4 Alex Callinicos, *Anti-Kapitalist Manifesto*, çeviren: Derya Kömürçü, İstanbul: Literatür, 2004, s. 12. Elbette bu tespiti belirli bir ihtiyatı muhafaza ederek yapmakta yarar var. “Postmodernizm bugün tarih olmuştur” diyen Callinicos dahi, bu teorinin özellikle Kuzey Amerika’daki akademik kurumlardaki etkinliğini büyük ölçüde devam ettirdiğine dikkat çekiyor (a.g.e, s. 13-14). Bu arada, Callinicos’un “entelektüel toparlanma”nın temsilcileri olarak andığı yazarların (örneğin Antonio Negri, Michael Hardt ve Naomi Klein) ortaya koyduğu ürünlerin postmodernizmin etkisini azaltmak bir yana, postmodernizmin sol içindeki etkisini artırmaya yaradığını da tespit etmek gerekiyor. Callinicos’un pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da fazla iyimser davrandığını görüyoruz.

Devrimci Marksizm

ğiştirmeye çalıştılar. Bunu yaparken, uluslararası sermaye çevreleri ile bu çevrelerin karşısına dikilen kitleleri barıştırmaya yönelik bazı hamleler yaptılar. Devrimci yapıların etkisiz kalışı, hareket içindeki bazı grupların örgütlü bir duruş ortaya koymaktan imtina etmeleri ve reformistlerin anti-demokratik müdahaleleri sonucunda Dünya Sosyal Forumu'nun kurumsallaşması ile doruğuna çıkan bir tür "küresel reformizm" harekete hakim kılındı. Bu yazı dahilinde, küreselleşme karşıtı hareketi evcilleştirerek düzen sınırları içine çeken reformist oluşumların uyguladıkları siyasetlere yakından bakacağız. Öncelikle "küresel reformizm"ın en önemli iki bileşeni olan Brezilya Emekçiler Partisi'nin (PT) ve Yurttaşlarla Dayanışma Amacıyla Finansal İşlemlerin Vergilendirilmesi Derneği'nin (ATTAC) küreselleşme karşıtı harekete dayattıkları politikaları kısaca açıklayacağız. Başını bu iki örgütün çektiği reformist stratejinin bir ürünü olan Dünya Sosyal Forumu'nun (DSF) mali kaynaklarını, iç işleyişini ve siyasetini gözden geçireceğiz. Yazının ikinci kısmında hareketin radikal (hatta devrimci) kanadını oluşturduğunu iddia eden iki temel siyasi bileşene odaklanacağız: Antonio Negri, Michael Hardt ve John Holloway gibi entelektüellerin temsil ettiği ve hareket içinde ciddi etkisi bulunan *Otonomculuk* ve Lev Trotskiy'in "geçiş talepleri" yöntemini kullandığını iddia eden ancak gerçekte reformizme soldan payanda olan *Dördüncü Enternasyonal Birleşik Sekreteryası* ve *Uluslararası Sosyalizm* akımı. Bu bölümün ardından, incelediğimiz tüm akımların ortak paydası olan "alternatif küreselleşme" hareketinin reformizmini düzenlenen eylem ve toplantılara müdahale ederek geriletmeyi hedefleyen devrimci Marksist hareketlerin konumlarını inceleyeceğiz. Yazının sonunda ise hareketin bugününe dair sonuçlar çıkarmaya çalışacağız.

Reformizmden neoliberalizme:

PT ve alternatif küreselleşme hareketi

Brezilya Emekçiler Partisi (PT), 1978-79'da Brezilya'da yaşanan devasa işçi seferberliklerinin ürünü olarak 1980 yılında kurulan bir partidir. Latin Amerika'da solun yeniden yükselişinin en önemli örneği olan bu parti, başından itibaren devrimci ve reformist eğilimleri içinde barındırdı. Devrimci ve reformist eğilimlerin birleşik bir işçi partisi içinde uzun süre bir arada yaşamayacağı kuralı, PT deneyimince de doğrulandı.

Parti sosyalist bir söylemden neoliberalizmle uzlaşmaya doğru adım adım evrildi. 1980'li yıllar boyunca bir işçi partisi olduğunu ve sosyalizmi hedeflediğini ısrarla savunan PT, 1990'larda ideolojik ve programatik açılardan sosyalizmden uzaklaşmaya, sosyal demokratik bir söylem benimsemeye

yöneldi. Bu sağa kayışın yaşandığı dönem boyunca parti tamamen Lula ve çevresindeki bürokratik kliğin denetimine geçti. Partinin taban örgütleri yalnızca seçimlerde çalışacak komiteler düzeyine indirgendiler.⁵ 1993 yılında iki devrimci Marksist grup tüzük hükümlerine uymadıkları bahanesiyle partiden atıldı.⁶ Gerçek nedense her iki grubun da partinin reformist yönelişine karşı muhalefet etmesiydi. 1998 seçimlerine gelindiğinde bu parti sosyalizme biçimsel olarak atıfta bulunmaktan bile imtina eden bir duruma getirilmişti.⁷ 2003 yılındaki başkanlık seçimleri ise on yılı aşkın süredir işleyen sağcılaşma sürecinin doruk noktasına ulaştığını gösterdi. Seçimlere Liberal Parti adındaki burjuva partisiyle ittifak kurarak giren PT, iktidara geldikten sonra emekçi sınıflara karşı önceden başlatılmış olan neoliberal saldırı politikasını kararlılıkla sürdürdü. Burjuvazi ile emekçi sınıflar arasındaki sınıfsal çelişkinin açıkça görüldüğü kamu emeklilik karşı reformu ve toprak reformu gibi alanlarda ağırlığını tamamen sermaye sınıfı lehine koydu.⁸

PT hükümetinin uyguladığı dış siyasetin ulusal alandaki neoliberal yönelimiyle birebir uyum gösterdiği açıktır. Örneğin “Haiti’nin seçilmiş başkanı Aristide’i devirdikten sonra ülkeyi eski sömürgeci güç Fransa ile birlikte işgal eden ABD’nin silahlı güçlerinden işgal görevini (Kirchner Arjantin’i ile birlikte) devralmıştır. Bolivya’da 2003 ve 2005 halk ayaklanmaları sırasında Brezilya burjuva düzen güçlerine güvence vermiş, petrolün ve gazın millileştirilmesine karşı çıkmıştır. Bütün bu örneklerin gösterdiği gibi, Brezilya Lula döneminde Latin Amerika’da düzenin bekçiliğine soyunmuştur.”⁹

Böyle bir politika izleyen partinin “küreselleşme karşıtı” bir hat izlemesi elbette mümkün değildi. Dünya solunun uzlaşmacı bir çizgiye uyumlu hale getirilmesi çabalarının başarısızlığa uğramasına yol açabilecek en ufak bir inisiyatifin dahi önlenmesi PT’nin ve başkan Lula’nın öncelikleri arasında olmuştur. Bugünkü Dünya Sosyal Forumu’nun kurulması sürecini başlatan girişimlerin en önemlileri PT’den gelmiştir. Küreselleşme karşıtı eylemlerin başlamasının çok öncesinde, 1990 yılında Latin Amerika kıtasındaki bazı sol parti ve grupları bir araya getiren ve PT’nin yerel yönetimi elinde tuttuğu Sao Paulo kentinde toplanan Sao Paulo Forumu’nu kurmaya girişen de PT olmuştu. Böylelikle daha sonraki “sosyal forumlar” sürecinin tohumları atılmış oldu. Sao Paulo Forumu’nun genel siyasi çizgisi Lula’nın sosyal libera-

5 Sungur Savran, “Brezilya’da Lula Faciası”, *Praksis*, no: 14, Kış-Bahar 2006, s. 135.

6 Savran, “Brezilya’da Lula Hükümetinin Bir Yılı- Post-Leninizmin İflası”, *İşçi Mücadelesi*, no: 10, Ocak-Şubat 2004, s. 83.

7 Savran, “Brezilya’da Lula Faciası”, s. 135.

8 a.g.e, s. 134.

9 a.g.e, s. 133.

lizmiyle büyük uyum gösterdi. Dünya Sosyal Forumu'nun da, ilk Sao Paulo Forumu'ndan on bir yıl sonra (2001), yine Brezilya'da ve PT'nin o sırada yerel yönetimini elinde tuttuğu bir diğer kentte, Porto Allegre'de gerçekleşmiş olması tesadüf değildir.¹⁰

"Sosyal Forum" sürecinden yazının ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı olarak söz edeceğiz. Fakat PT bahsini kapatmadan önce bu partinin küreselleşme politikasına ilişkin gerçek tutumunun açıkça gözlemlendiği bir alana kısaca bakalım. Bilindiği gibi, 1999'dan günümüze değin düzenlenen tüm etkinliklerde sıklıkla vurgulanan konulardan birisi emperyalizme bağımlı ülkelerin borçlarının derhal iptal edilmesi idi.¹¹ Bir diğer önemli talep ise sermayenin tek tek tüm ülkelere giriş ve çıkışı üzerinde hükümetlerin daha fazla denetim hakkının bulunması idi.¹² "Alternatif küreselleşme" hareketinin başını çeken, sosyal forumların öncülüğünü yapan PT'nin her iki konuda da sicili oldukça bozuktur. Dış borçlar reddedilmemiş ve emperyalist ülkelere ve kredi kuruluşlarına yapılan borç servisi devam ettirilmiştir. Dış borçların reddedilmesinden çok daha az radikal bir tutum olan sermaye kontrolü konusunda da PT hiçbir adım atmamıştır. Lula, başkanlığa seçilmesinden dört ay önce, Haziran 2002'de, "Brezilya Halkına Mektup" adıyla bilinen deklarasyonda, seçildiği takdirde kendinden önceki hükümetin bütün finansal taahhütlerine uyacağını ve uluslararası finansal akımları hiçbir biçimde engellemeyeceğini açıklamıştır. Ardından, IMF'nin yıldırım hızıyla hazırladığı programa bütün öteki adaylarla birlikte Lula da kefil olmuştur. PT'nin iktidardaki icraatı da buna uyum göstermektedir: 2002'de % 3,75 düzeyinde gerçekleşen faiz dışı fazlayı, IMF'nin hiçbir baskısı olmaksızın, kendi iradesiyle 2003'te % 4,25'e, 2004'te ise % 4,5'e yükseltmiştir. Aynı dönemde faiz oranı da % 25'ten % 26,5'e yükseltmiştir. IMF icra direktör yardımcısı Anne Krueger'in ekonomi alanındaki "başarılı" politikalarından dolayı Lula'yı kutlaması anlamlıdır. ABD Hazine Bakanı John Snow ise, PT'nin ekonomi politikasının kendisini çok etkilediğini ve cesaretlendirdiğini açıklamıştır.¹³

Fazla söze gerek yok. PT, kapitalizmin ve onun küreselleşme politikasının hizmetkârıdır. PT'nin politikasında herhangi bir "alternatif" unsur keşfetmeye çalışmak yersizdir. PT'nin küreselleşme karşıtı harekete ihanet dışında verebileceği hiçbir şey yoktur:

10 F. Levent Şensever, *Dünya Sosyal Forumu-Alternatif Küreselleşme Hareketi ve Küresel Direniş*, İstanbul: Metis, 2003, s. 27.

11 Callinicos'un deyişiyle, bu talep "hareketin bugünlere gelmesine yardımcı olmuştur ve onun önceliklerinden birisi olmaya devam etmektedir." (Callinicos, s. 138).

12 a.g.c, s. 139.

13 Savran, "Brezilya'da Lula Faciası", s. 128, 129.

Bugün PT, ATTAC ve ortaklarınca her geçen adımda daha fazla evcilleştirilmiş olan “alternatif küreselleşme” hareketi Cenova’da Carlo Giuliani adında bir genci şehit verirken kime karşı savaşıyordu? G-8’e. Bundan tam dört yıl sonra Lula G-8 toplantısında bütün dünya karşısında teşhir olmuş üç B’nin (Bush, Blair, Berlusconi) yanında “aile fotoğrafı” çektiriyor! Carlo Giuliani ile bugünkü Lula, bu kadar açık biçimde barikatın iki yanındadır. Aynen MST’li topraksız köylülerle Lula hükümetinin yetkilileri arasındaki görüşmelerde iki tarafın sınıfsal barikatın iki farklı tarafında olması gibi. PT’nin evrimi, alternatif küreselleşme hareketini eleştirisiz biçimde olumlu bulan bütün sosyalistleri bu hareket üzerinde yeniden düşünmeye sevk etmeli.¹⁴

PT’nin, ATTAC örgütü ile işbirliği halinde “küreselleşme karşıtı hareket”e karşı hazırladığı bir tuzak olan sosyal forumların niteliğini incelemeden önce ATTAC örgütünün izlediği çizgiyi anlamak gerekiyor.

Küreselleşmeyi “düzenleme” hayali: ATTAC ve Tobin Vergisi

Dünya kapitalizminin 1973-74 döneminden itibaren içine girdiği krizin üstesinden gelinmesi için sermaye sınıfının organik aydınları değişik önerilerde bulundular. Bu aydınlardan biri de 1981 yılında Nobel Ekonomi Ödülü’ne layık görülen James Tobin’di. Tobin’in finansal işlemlerden ve hareketlerden vergi alınması önerisi, 1970’li yıllarda dolarla altın arasındaki konvertibilitenin sona ermesi ile birlikte ortaya çıkması muhtemel olan finansal spekülasyonları önlemeyi amaçlıyordu.¹⁵ Daha sonra “Tobin Vergisi” olarak adlandırılacak olan bu öneriyi yeniden gündeme getiren Yurttaşlarla Dayanışma Amacıyla Finansal İşlemlerin Vergilendirilmesi Derneği (ATTAC) 3 Haziran 1998’de Fransa’da kuruldu. Kuruluşunun *Le Monde Diplomatique* dergisinde resmen açıklandığı Ekim 1998’den itibaren hızla büyüyerek başlangıçta 3500 olan üye sayısını kısa sürede 30.000’e çıkardı. Coğrafi olarak da genişleyen ATTAC’ın, AB üyesi ülkelerin tamamında, Polonya, Macaristan, Kanada, Japonya gibi Avrupa ülkelerinde, bazı Afrika ülkelerinde ve Latin Amerika ülkelerinin neredeyse tümünde temsilcilikler açtı.¹⁶

ATTAC’ın yaygın örgütlülüğüne karşın, oldukça antidemokratik bir işleyişe sahip olduğunu gözlemlemek mümkün. Örgütün 70 kişiden oluşan kurucu heyeti (toplam üye sayısının binde 23’ü) yönetimin yüzde atmışlık bö-

14 a.g.e, s. 146.

15 Aguiton, s. 290.

16 Şensever, s. 123.

lümünü belirliyor! Geriye kalan yüzde kırklık bölüm ise örgüt üyelerinin yüzde 99.77'si tarafından seçiliyor!¹⁷ Her fırsatta “geleneksel yapılar”ın antidemokratik işleyişinden şikayet eden reformistlerin bu denli antidemokratik davranmalarının esas nedeni örgütün radikal sol/ sosyalist siyasi yapılar tarafından etkilenmesinden çekinmeleri. ATTAC’ın kurucusu olan Bernard Cassen’in sözleri antidemokratik işleyişin piskince savunulmasından başka nedir ki:

Yerelerde “entrizm” olgusunu görebilirsiniz- örgütlü siyasi gruplar, ele geçirmek üzere yerel komitelere katılıyor. Bugüne kadar her seferinde başarısız oldular. Ulusal yapımızda, ele geçirilecek olan güç orada değil; girişimler karşısında bu kanıtlandı. Baştan itibaren bu türden taktiklerin işlemeyeceğini açıkça belirtmek önemliydi. Ve geçen Kasım ayında yeni bir yönetim seçtik- 18 kişi, sadece “evet” veya “hayır” oylarıyla bir blok liste üzerinden kurucular tarafından, ve geriye kalan 12 kişi de üyeler tarafından, istedikleri kişiye oy vererek seçildi.¹⁸

ATTAC’ın örgütlü siyasi yapıların etkinliğine, bunun da ötesinde genel olarak “siyaset” fikrine olan alerjisinin bizatihi başka türlü bir siyasete denk düştüğünü fark etmemek olanaksız. Bu siyasetin adı reformizmdir. Ama bu reformizm eski tip reformizmden farklı olarak neoliberal bir kapitalist işleyişle barışık, yeni tipte bir reformizmdir. ATTAC’ın referans olarak aldığı ve talep ettiği vergiye adını veren James Tobin’in şu sözleri oldukça ilgi çekici: “Bu küreselleşmeye eleştirel yaklaşan hareketle hiçbir ilişkim yok. Ben inançlı bir serbest piyasa savunucusuyum. Dünya Bankası ve IMF’yi önemli kurumlar olarak görüyorum.”¹⁹ Tobin’in finansal işlemlerin vergilendirilmesini talep etmesinin nedeni “uluslararası para piyasalarına istikrar getirerek serbest ticaretin gelişmesini sağlamaktır. Yani vergi sadece spekülasyona karşıdır, ‘küreselleşme’nin bütününe tam tersine desteklemektedir.” Tobin bu öneriyi “ülkelerin, kendilerini ‘sıcak para’nın sarsıcı hareketlere maruz bırakmadan pazarlarını [dış dünyaya] açmalarını güvence altına alarak, serbest ticareti özendirmeye yönelik bir yol” olarak düşünmüştü.²⁰

ATTAC önderliğinin Tobin gibi açıktan neoliberalizm savunusu yaptığı-

17 a.g.e, s. 132.

18 Bernard Cassen ile söyleşi, “On the Attack”, *New Left Review*, no: 19, Ocak-Şubat 2003, aktaran: Şensever, s. 132.

19 Winfried Wolf’un *Sozialistische Zeitung*’un 11/10/2001 tarihli 11. sayısında çıkan yazısından aktaran: Şensever, s. 210.

20 Savran, “ ‘Alternatif küreselleşme’ mi, ‘proleter enternasyonalizmi’ mi?: *İmparatorluk*’a Red-diye”, *Praksis*, no: 7, Yaz 2002, s. 260.

nı iddia etmiyoruz. Ne var ki ortada duran gerçek de son derece açık: Tobin vergisi, uluslararası kapitalizmle ve hatta onun en saldırgan biçimi olan “küreselleşme” ile çelişmez. Bu öneri, dünyanın pek çok farklı ülkesinde neoliberal politikaların uygulanmasında birinci derecede sorumluluğu bulunan isimler tarafından gündeme getirilmiştir. Türkiye’den bir kaç örnek vermek bu noktada uygun olur. Türkiye’ye ekonomi programını yürütmesi için neredeyse IMF tarafından atanan Kemal Derviş, kamuoyu önünde defalarca Tobin Vergisi’ni savunmuştur.²¹ Mart 2005’te aynı öneri bu kez İş Bankası genel müdürü Ersin Özince tarafından yapılmıştır. 15 Mart 2005 tarihli *Sabah* gazetesinin konuyla ilgili haberine bakalım:

Türkiye İş Bankası Genel Müdürü Ersin Özince... kısa vadeli yabancı sermaye çıkışının piyasayı bozmaması için vergi benzeri önlem alınmasını (Tobin Tax) iste[di]... Maliye Bakanlığı döneminde kısa vadeli yabancı sermaye çıkışlarına vergi getirmek isteyen Zekeriya Temizel, Özince’ye destek verdi. Temizel, “Sıcak paranın ülkelere getirdiği hiçbir şey yok. Kısa vadeli sermaye Türkiye’de kısa sürede yüzde 32 kazanç elde etti. Sermaye kısa süre içinde büyük kazanç elde ediyorsa neden bir kısmını vergi olarak ülkeye bırakmasını ki” dedi.²²

Son olarak, Hurşit Güneş’in bu konuda yazdıklarına göz atalım: “Kısa vadeli sermaye akımlarının sınırlı kalması, ya da Tobin vergisi dediğimiz devingenliği engelleyen düzenlemelerin olması gerekiyor. Ayrıca böyle bir sisteme geçerken cari işlemlerde ciddi bir açığın bulunmaması gerekiyor. Ya da önden bir devalüasyonla işe başlanması.”²³

ATTAC önderliğinin Tobin Vergisi’ni talep ederken yalnız olmadığı açık değil mi? Yukarıda sayılan isimlerin çoğunun (Ersin Özince, Kemal Derviş, Hurşit Güneş) kapitalizmi bir yana bırakın, neoliberalizmle bir dertleri olduğuna inanılabilir mi? Ortada duran gerçeğin adını koymakta yarar var: Gerek neoliberal karar alıcıların gerekse de ATTAC türünden reformist oluşumların niyeti sermaye hareketlerinden son derece düşük oranlı bir vergi almak suretiyle onu düzenlemeye çalışmak. ATTAC önderliği düzenleme işini de emperyalist kurumlara havale etmiş görünüyor. ATTAC’la bağlantılı bir bilima-

21 Levent Akbay, “Tobin Vergisi ve Çıkış”, <http://www.malihaber.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=30559>, 30/09/2003.

22 “Sıcak paraya vergi gelsin mi” tartışması”, <http://www.sabah.com.tr/2005/03/15/eko104.html>, 15/03/2005.

23 Hurşit Güneş, “Yeniden Sabit Kura Geçelim Mi?”, <http://www.milliyet.com.tr/2004/02/05/yazar/gunes.html>, 05/02/2004.

damı olan Heikki Patomaki “nihai olarak reformdan geçirilmiş bir Birleşmiş Milletler’e bağlı olarak faaliyet gösteren bir evrensel kurum haline gelecek Tobin Vergisi Örgütü” kurulmasını öneriyor. Kamal Malhorta ise “küresel düzeydeki yönetişimin yerel, ulusal ve bölgesel (ama özellikle ulusal) düzeylerin emrinde olması”nı sağlayacak bir Dünya Finans Otoritesi’nin kurulması gerektiğini yazmıştır. ATTAC sözcüleri, Avrupa Birliği’ni de bir düzenleme aktörü olarak gördüklerini ifade ediyorlar.²⁴

Tablo açıktır: ATTAC, Tobin vergisi türünden öneriler ortaya atarak mücadeleleyi düzen içi kanallara akıtmaya çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ATTAC önderliğinin Avrupa sosyal demokrasisiyle, özellikle de Fransa’daki Sosyalist Parti ile sıcak ilişkilere sahip olması da gayet anlaşılır bir durumdur. Dahası, ATTAC’ın Fransa şubesinin başkan yardımcısı Susan George’a göre, alternatif küreselleşme hareketi kuracağı ittifaklara ABD emperyalizminin iki köklü partisi olan Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti’nin bazı üyelerini ve sigorta sektöründekiler gibi bazı çokuluslu şirketleri de dahil etmelidir.²⁵

ATTAC’ın emperyalist savaş konusundaki tavrına da göz atmakta yarar var. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD’nin Afganistan’a saldırısı gündeme geldiğinde Susan George ABD’nin açtığı savaşa karşı çıkılmaması gerektiğini yazdı.²⁶ ATTAC önderi Bernard Cassen ise Irak Savaşı sırasında Fransa-Almanya ekseninin benimsenmesi gerektiğini, en başta da cumhurbaşkanı Jacques Chirac’ın desteklenmesi gerektiğini savunarak ABD’ye karşı Avrupa Birliği’ni müttefik olarak gördüğünü açıkça ortaya koydu.²⁷

ATTAC’ın küreselleşme tahayyülünü özetledikten sonra, kuruluşunda büyük rol oynadığı Dünya Sosyal Forumu’na ve genel olarak “sosyal forum”lar sürecine yakından bakalım.

24 Callinicos, s. 83.

25 Susan George, *The Lugano Report: Preserving Capitalism in the 21st Century*, Londra: Pluto Press, 1999, aktaran: Chris Harman, “Anti-kapitalizm: Teori ve Pratik”, içinde: Chris Harman, Peter Morgan, Roni Margulies, *Küreselleşme ve direniş*, İstanbul: Z Yayınları, 2001, s. 86. Sermaye kontrollerinin tam istihdam sağlama kapasitesine sahip olduğunu ileri süren James Crotty ve Gerald Epstein da Avrupa Birliği’nin iyi bir düzenleme kurumu işlevi görebileceğini savunuyorlar (Crotty, Epstein, “In Defence of Capital Controls”, içinde: *The Globalization Decade- A critical reader* (derleyenler: Leo Panitch, Colin Leys, Alan Zuege ve Martin Konings), The Merlin Press, 2004, s. 95, 96).

26 Şensever, s. 128.

27 a.g.e, s. 129, 130.

Dünya Sosyal Forumu:

Küreselleşme karşıtlığını evcilleştirmenin aracı

Bilindiği gibi, küreselleşme sürecine muhalefet eden hareket ilk başta “küreselleşme karşıtı hareket” olarak adlandırılıyordu. Bu ismin “ulusalcı çağrışımları olduğu” sonradan keşfedildi! Oysa burada yalnızca bir isim sorunu bulunmamaktadır. Başından itibaren enternasyonalist bir yönelime sahip olan hareketin sözde “ulusalcılığı” keşfetmek ulusal ölçeği bir kurtuluş çerçevesi olarak kabul eden, bu yüzden zaman zaman ulusalcı tavır alan ATTAC gibi örgütlerin yahut Brezilya’yı “dünyanın önde gelen devletleri” arasına sokmayı hedeflediğini sıklıkla tekrarlayan Lula’nın haddine değildir! Dolayısıyla bu isim değişiminin nedenini hareketin seyrine bakarak anlamak gerekiyor. 1999’da Seattle gösterileri (hatta “Seattle Savaşı”) olarak anılan olayların ardından 2000’de Prag’da düzenlenen gösterilerin son derece militan bir muhtevası vardı. 2001’de Cenova’da çatışmalar hareketin ilk şehidi vermesiyle sonuçlandı. Tam da bu süreç esnasında harekete hakim olan eğilimlerin (en başta PT ve ATTAC) hareketin tutumunu yumuşatmayı amaçlayan çalışmaları gözlemlendi. Hareket “giderek düzenle diyalog kuran bir kurumlaşmaya doğru evrilmeye başladı.”²⁸

Bu durum Dünya Sosyal Forumu (DSF) sürecini başlatan öznelere bakıldığında daha da açıklık kazanıyor. PT’nin sosyal forumlara ev sahipliği yapma ve onları himaye etme konusundaki net tavrından yukarıda söz etmiştik. Aynı biçimde ATTAC da başından itibaren sosyal forumlar sürecinde kilit bir konumda bulundu. ATTAC’ın kurucusu Bernard Cassen’in Dünya Sosyal Forumu’nun isim babası olduğu biliniyor. Ayrıca forum sürecini başlatan üç kişiden biri de Cassen.²⁹ Cassen, *New Left Review* dergisinin kendisiyle yaptığı mülakatta “Forum’un pratik anlamda temel olarak bir Brezilya ‘operasyonu’ olduğunu, Fransa ATTAC’ın bunun arkasında durduğunu” belirtmiştir.³⁰ Forum sürecini başlatan bu iki unsurun gerçek niyetinin ne olduğunu DSF İlkeleri adlı metnin dokuzuncu maddesine bakarak anlamak mümkün. Bu maddede göre, siyasi parti temsilcileri veya askeri örgütler foruma katılamaz. Buna karşılık, ilkeler metnini “kabul eden devlet liderleri veya parlamento üyeleri kişisel olarak katılmak üzere foruma davet edilebilir.”³¹ Burada ATTAC’ın iç işleyişinin bir benzerini görmek mümkün. Devlet liderle-

28 Savran, “Brezilya’da Lula Faciası”, s. 145, 146.

29 Şensever, s. 124.

30 a.g.e, s. 114.

31 a.g.e, s. 36.

ri ve parlamento üyeleri siyasi parti üyesi değil mi? Forum onlara serbest, silahlı mücadele veren örgütlere-örneğin Irak, Kolombiya veya Haiti'deki direniş gruplarına- yasak! Bu madde forumun reformizme ve "sosyal" neoliberalizme (!) kapıları sonuna kadar açtığını gösteriyor. Dahası, sözünü ettiğimiz tüzük maddesinin de içinde bulunduğu DSF İlkeleri adlı metnin değiştirilmesi de yine aynı metin tarafından yasaklanmış durumda. Üstelik, bu ilkeleri hazırlayan DSF Brezilya Örgütlenme Komitesi'nin ve Uluslararası Konsey'in bu yetkiyi nereden ve kimden aldıkları da meçhul!³²

Dünya Sosyal Forumu'nun mali kaynakları da kuruluşunun ardında yatan mantığa uygun olarak hazırlanıyor. Daniel Gluckstein mali kaynaklar ile politik çizgi arasındaki bağı net biçimde vurguluyor:

Sosyal Forum buraya bakanlarını gönderen çeşitli hükümetlerce destekleniyor. Sosyal Forumu düzenleyenlerin kitapçıları, onları 'katılımcı demokrasi' modeline teşvik eden Dünya Bankası tarafından basılıyor. Katılımcılar arasında Kiliselerin ve özellikle son derece etkili Brezilya Kilisesinin temsilcileri, hükümet temsilcileri, uluslararası kuruluşların temsilcileri, ve elbette, doğrudan doğruya kapitalist sınıfın temsilcileri yer alıyor. Dünya Sosyal Forumu'nun internet sayfasında "Destekçiler ve Sponsorluklar" başlığı altında aşağıdaki açıklama görülür: "DSF birçok şirketten, örgütten ve kuruluştan kurumsal destek almaktadır. Bu destekler olmaksızın DSF gerçekleşemezdi." Bu açıklamaların yapıldığı web sayfasında Dünya Sosyal Forumu'nun "sponsorları" ile ilgili olarak inanılması güç ayrıntılara yer veriliyor. Ford Kuruluşlarıyla (dünyanın en büyük çok uluslu şirketlerinden biri) birlikte bulunan Petrobras (özelleştirme yolunda ilerleyen Brezilyalı petrol şirketi) ve Banco do Brasil Kuruluşu (uluslararası finansal sistemle ve büyük ABD bankalarıyla yakın ilişkisi olan bu banka Brezilya'nın en büyük bankalarından birisidir)! Derneklere bakıldığında, ilk sırada OXFAM ve onun Belçikalı, Danimarkalı, İngiliz ve Amerikan yan kuruluşları yer almaktadır. Bu, dünyanın en etkileyici NGO'su Dünya Bankası'ndan ve Avrupa Birliği'nden hatırı sayılır bir "yatırım" almaktadır.³³

Bu türden bir iç işleyiş mantığına ve mali altyapıya sahip olan Dünya Sosyal Forumu'nun politik işlevini kapitalist sistemin "aşırı yanlarını törpülemek" olarak tanımlamak mümkün. DSF'nin Ocak 2003'te düzenlenen

32 a.g.e, s. 115.

33 Daniel Gluckstein, " 'Emek Gücü Bir Meta Değildir Sloganı Üzerine' ", *Patronsuz, Generalsız, Bürokratsız Sosyalizm*, no: 25/6, Haziran 2004, s. 98. Eylemci grupları sivil itaatsizlik teknikleri konusunda eğiten Ruckus Derneği ise 2001 yılında Unilever şirketinden 100.000 dolarlık bir yardım almıştır (Callinicos, s. 78).

üçüncü toplantısında konuşan DSF Örgütlenme Komitesi üyesi Maria Luisa Mendonça, Davos’ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu ile Porto Allegre’de düzenlenen Dünya Sosyal Forumu’nun bir tür işbölümü anlayışı içinde çalışması gerektiğine dikkat çekerek, “Farklı etkinliklerden söz ediyoruz. Davos ticaret için yapılanmış, biz ise burada sivil toplum için bir alan inşa ediyoruz” demiştir.³⁴ DSF’nin Ocak 2005’te Porto Allegre’de gerçekleşen beşinci toplantısı sırasında bir konuşma yapan Birleşmiş Milletler Milenyum Gelişme Hedefleri Kampanyası’nın başkanı Salil Shetty’nin sözleri de bu durumu teyit ediyor: “Davos’ta bizim konulara ilginin yüksekliği baskı aracı olarak kalmamızın önemine işaret ediyor.”³⁵ Kemal Derviş de kendisini Dünya Sosyal Forumu’na yakın hissettiğini vurguluyor.³⁶ Bu durumu Dünya Sosyal Forumu’nun değişen seyrinde de gözlemlemek mümkündür:

Porto Alegre, Seattle veya Cenova ile karşılaştırıldığında evcil bir şenlik görüntüsü veriyordu. Düzenin çeşitli unsurlarıyla diyalog da giderek ön plana çıkıyordu (İkinci Dünya Sosyal Forumu’nda Soros ile diyalog hatırlansın); hatta Dünya Sosyal Forumu veya Avrupa Sosyal Forumu’nda hareket düzenin temsilcilerini de kucaklamaya başlıyordu (eski IMF’ci Stiglitz). Sonunda hakim unsurlar hareketin kendini niteleyişini bile değiştireceklerdi: hareket “küreselleşme karşıtı” (anti-globalizasyon) adını bir kenara bırakarak “alternatif küreselleşme” hareketi (alter-globalizasyon) haline geliyordu.³⁷

Ocak 2005’de düzenlenen 5. DSF’de bu değişimin vahim sonuçları gözler önüne serildi. ABD ve Fransa’nın BM aracılığıyla işgal ettikleri Haiti’den çekilirken işgali Brezilya’daki PT iktidarı devralmıştı. İşte o PT’nin sözcülerine, işgali destekleyen Fransız Komünist Partisi’ne ve Fransız Sosyalist Partisi’ne kürsüler sonuna kadar açılırken, bu emperyalist işgale karşı silahlı mücadeleye yürüten Haiti’deki işgal karşıtlarına ilkeler metni uyarınca söz verilmedi! Bu durum “alternatif küreselleşme” hareketinin bazı unsurlarının işi emperyalizmin taşeronluğuna kadar götürebildiklerini ortaya koydu.³⁸ Ocak 2006’da Venezuela’nın başkenti Caracas’ta yapılan Sosyal Forum da bu durumu değiştiremedi. Chavez’in Lula ve Bolivya devlet başkanı Eva Morales’e destek çıkması ve kitle katılımının zayıf kalması göze çarptı.³⁹

34 Şensever, s. 55, 56.

35 “Dünya Sosyal Forumu’nun beşincisi yapıldı: ‘Alternatif küreselleşme’den ‘alternatif emperyalizm’e mi?’, *İşçi Mücadelesi*, no: 16, Ocak-Şubat 2005, s. 74.

36 a.g.e, s. 74, 75.

37 Savran, “Brezilya’da Lula Faciası”, s. 146.

38 “Dünya Sosyal Forumu’nun beşincisi yapıldı: ‘Alternatif küreselleşme’den..”, s. 75.

39 “DSF’nin onurunu Chavez de kurtaramadı”, *İşçi Mücadelesi* gazetesi, no: 5, Şubat 2006.

Otonomizmden emperyalizme mi?

Otonomizm tek bir talebin etrafında kampanyalar örgütlemekten hükümet dışı kurumlarda (NGO) çalışmaya, şiddet içermeyen doğrudan eylemlerde yer almaktan yerel toplulukların örgütlenmesine, alternatif yaşam tarzı oluşturmaktan kooperatifler kurmaya vb uzanan gevşek ve farklı türden ideolojik konumları ve politik eylemlilikleri kapsamaktadır. Bazı yorumcular Kara Blok türünden, polise ve mülkiyete karşı şiddet kullanmayı genel yöntem olarak benimseyen anarşist (veya anarşizan) grupları da bu çerçeveye dahil etmektedir.⁴⁰ Otonomizmi diğer akımlardan ayırtıran iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki resmi siyaset içinde uzlaşmalarda bulunma veya manevra yapma anlayışının reddidir. Bu red, mücadele eden insanların yaratıcılığına ve “otonomi”sine (özerkliğine) yapılan vurgularla tamamlanır. Otonomizmin ikinci önemli unsuru sistemin bütününe yönelik stratejik hedeflerin ve buna bağlı olarak oluşturulan devrimci örgütlenmelerin kabul edilmemesidir. Otonomizm devrimci örgütlenmeyi kitle hareketinin ikame edilmesine yönelik “totaliter” bir proje olarak tanımlar ve mahkûm eder. Parti fikrine tamamen karşı çıkmayan otonomistler ise (Harman bu çizgiye “soft otonomizm” adını veriyor) partilerin toplumsal hareketlere müdahale etmemesi gerektiğini düşünürler.⁴¹ Otonomizmin örgütlenme(me) anlayışının doğal sonucu bu hareketin küreselleşme karşıtı hareketin içindeki reformist yapıların hareketin yönünü saptırması karşısında örgütlü bir tavır ortaya koyamamasıdır. Merkezi örgütlenmeyi reddeden, eylemden eyleme tavır alan ve yerel ölçeği aşacak türden örgütlenmeler yaratamayan Kara Blok, *Tutte Bianche* (Beyazlılar) vb. grupların alanın tamamen reformizme terkedilmesinde ciddi sorumluluğu bulunmaktadır.

Otonomizmin söz konusu tavrı politik stratejinin reddi anlamını taşır. Siyasi anlaşmazlık noktalarının mücadelenin varlığı sayesinde aşılabileceğini savunan bu yaklaşıma göre zaten stratejiye gerek yoktur. Devrimci strateji fikrinin reddi her şeyin “şimdi”, “şu anda” yapılması gerektiği fikriyle birleş-

40 Chris Harman, “Spontaneity, Strategy and Politics”, *International Socialism Journal*, no: 104, Güz 2004, <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=12&issue=104>. Bu noktada Kara Blok’la ilgili bir parantez açmak gerekiyor. Kara Blok bir örgüt değil, anarşist ve bazı otonomcu grupların alternatif küreselleşme hareketinin her bir eylemi sırasında eylem alanında kurdukları ittifakın ismi. Bu grubun kitleleri seferber etme gibi bir amacı yok. Eylem stratejisi ise kapitalist iktidarın sembolleri olarak gördükleri lüks arabaları tahrip etmek ve polisle çatışmak. Bu haliyle alternatif küreselleşme hareketinin uzlaşmacı tutumundan farklılaşsa da, kitle hareketini işçi iktidarı hedefi ekleninde siyasallaştırmanın önünde bir engel teşkil ettiği de çok açık.

41 a.g.e.

tırılır. Örneğin John Holloway’e göre, Meksika’daki Zapatista hareketi bir yandan devlet makinesini işlemez hale getirirken diğer yandan da otonom konumunu koruyabildiği için örnek alınması gereken bir harekettir.⁴² Harman’ın da belirttiği gibi, Holloway’in yaklaşımı sosyal demokrasinin öncü figürlerinden Eduard Bernstein’in “Hareket her şeydir, nihai hedef hiçbir şey” anlayışıyla uyum içindedir.⁴³ Herşeyin ya şimdi yapılacağı ya da hiçbir zaman yapılmayacağı anlayışı radikal dönüşümcü bir çizginin benimsenmesinden ziyade, var olanın olduğu kadarıyla kabul edilmesi anlayışını güçlendirir:

Anarşist-otonomcu yaklaşım...bir nedenden ötürü, başarısızdır: sisteme karşı gerçek bir direniş gücüne potansiyel olarak sahip bulunan toplumsal güçlerin neler olduğunu görememek ve dolayısıyla bu direniş gücüne potansiyel olarak sahip bulunan toplumsal güçlerin neler olduğunu görememek ve dolayısıyla bu güçleri harekete geçirme çabası içinde olmamak. Sisteme karşı gerçek anlamda savaşıma gücünden yoksun her hareket, sistemin kendi üzerinde yarattığı basınca direnemeyerek, bir süre sonra sistemle uzlaşma eğilimleri göstermeye başlar. Sisteme sistematik olarak karşı çıkmanın yerini, sistemle barış içinde bir arada yaşama, hatta sistemin kabulü alır.⁴⁴

Bunun doğal politik sonucu reformizmdir. Bu durum Hardt/Negri ikilisinin formüle ettiği “dünya vatandaşlığı”, “sosyal ücret” ve “herkes için garantili gelir” taleplerinde de açıkça görülür. “Sosyal ücret” ve “herkes için gelir” taleplerinin Avrupa’daki neoliberal uygulamaları meşrulaştırmak için kullanıldığını biliyoruz. Örneğin Almanya’da işsizlik yardımının tasfiye edilmesi gündeme getirilirken bunun yerine esasen “yoksulluk yardımı” seviyesini aşmayacak bir sosyal yardımın konmaya çalışılıyor.⁴⁵ Türkiye’de de yoksul ailelere her ay 50 veya 100 milyon lira yardım yapılmasını öngören “sosyal politika” önerilerinin yaygınlaştığını biliyoruz. Dolayısıyla Hardt/Negri ikilisinin otonomizminin reformizmden kopuş anlamına gelmediğini tespit etmek mümkün.

Hardt/ Negri ikilisinin solda yarattığı kafa karışıklığının esas kaynağı ise emperyalizmin miyadını doldurduğu, yerine ulusötesi bir “imparatorluk” for-

42 Holloway’in Zapatista hareketi konusundaki değerlendirmesi abartılıdır. Zapatista hareketi, Meksika’nın “sanayi ve tarımsal merkezlerinden uzak bir bölgeye sıkıştı kaldı ve Meksika kapitalizmi çok geçmeden ayaklanmayı kendisi için bir tehlike olmaktan çıkardı” (Harman, “Anti-kapitalizm..”, s. 85.

43 a.g.e.

44 Harman, “Anti-kapitalizm..”, s. 98.

45 Emre Arslan, “Almanya’da *İmparatorluk* Tartışmaları: Bayat bir Teori Kokteylinden Tadınca...”, *Praksis*, no: 11, Yaz 2004, s. 106.

munun hakim olduğu iddiasında yatıyor. Bu tespit iki temel yanlışı beraberinde getiriyor. Birincisi, kapitalizmin ulus formunu tamamen aşabileceğini öne sürdüğü için ona ilericilik atfediyor. Bu anlayışa göre Avrupa Birliği ulusların aşıldığı yeni bir formu temsil ettiği için ilericidir. Negri'nin (reformistlerin bile "hayır" oyu verilmesi çağrısı yaptığı) Avrupa Birliği Anayasası'na neoliberallere paralel olarak "evet" oyu verilmesi çağrısı yapması otomizmden emperyalizm destekçiliğine varıldığını gösteriyor. Ulusal devletlerin yok olduğu fikrinin ikinci sonucu ise işçi sınıfının -ki bu ikili bunun yerine amorf bir kavram olan çokluk (*multitude*) kavramını öneriyorlar- her ulusun sınırları içinde iktidarı zaptetmesi anlayışının reddedilmesidir. Özetle, Hardt/ Negri ikilisinin "alternatif küreselleşme" anlayışı tamamen neoliberalizmin ve emperyalizmin eline oynayan bir siyasete kapı açmaktadır.⁴⁶ Daha önce, ATTAC ve PT'nin küreselleşmeci çerçeveyi benimseyen "ulusçu" akımlar olduklarını belirtmiştik. Yukarıda üzerinde durduğumuz noktalar dikkatlice incelendiğinde, "alternatif küreselleşme" anlayışının arı biçimde Hardt/ Negri ikilisi tarafından temsil edildiği görülebilir.

Geçiş Programı'nı reformizmle karıştırmak: Bir-Sek'in "alternatif küreselleşme"si

Alternatif küreselleşme hareketi içinde oldukça etkin gruplardan biri de Trotskist kökenli Dördüncü Enternasyonal Birleşik Sekreteryası'dır (Bir-Sek). Bu politik akımın önde gelen sözcüleri alternatif küreselleşme hareketiyle ilgilenen geniş bir kesimce tanınmakta ve takip edilmektedir. Bu akımın liderlerinden Daniel Bensaid ve (Bir-Sek önderi olmasa da bu akımla özdeşleşmiş olan) Michael Löwy hareketin etkisiyle şekillenmekte olan genç aydın kuşağının yoğun olarak etkilendiği entelektüellerdir. Bunun yanı sıra, Bir-Sek'in Fransa seksiyonu Devrimci Komünist Birlik'in (LCR) lideri Alain Krivine ile sendikacı ve ATTAC sözcüsü Christophe Aguiton da alternatif küreselleşme hareketinin bilindik simalarıdır.

Bir-Sek'in alternatif küreselleşme hareketi içindeki yerini incelemeden önce bu grubun politik evrimini kısaca ele alalım. İkinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenen ve Trotskizmin bağımsız örgütsel varlığının tasfiyesi anlamına gelen Pablocu eğilimin mirasçısı olan bu hareket 1960'lı ve 1970'li yıllarda özellikle Latin Amerika'daki Kastroculuğun etkisiyle Leninist partinin

⁴⁶ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için şu yazıya bakılabilir: Burak Gürel, "Antonio Negri ve AB Anayasası Referandumu: 'Alternatif küreselleşme'den 'alternatif emperyalizm'e", *İşçi Mücadelesi*, no: 18, Yaz 2005, s. 87-92.

inşası yerine gerilla örgütleri kurma çabası içine girmiş ve Dördüncü Enternasyonal hareketi içindeki tüm itirazlara rağmen bu yönelimini sürdürmüştü. Bu süreçte sayısız kadroyu maceracı girişimlerde heba eden Bir-Sek, 1990’lı yılların başlarında tüm dünyada etkisini artıran sol liberalizmin etkisine girdi. Bu dönemde “Leninist parti” anlayışı ve “proletarya diktatörlüğü” hedefinden tamamen vazgeçen⁴⁷ Bir-Sek’in temel yönelimi birleşik sol partiler içinde, bu partilerin reformist önderlikleriyle herhangi bir mücadeleye girişmeden konumlanmaktı. Bu yönelimin en iyi örneği Bir-Sek’in Brezilya seksiyonu olan *Sosyalist Demokrasi* eğiliminin PT içindeki performansdır. PT’yi Leninist parti yolundaki bir taktik olarak görmek yerine onu yeni tipte bir parti olarak kutsayan ve Leninizmin yerine ikame eden Bir-Sek önderliği, PT’nin sağcılaşma sürecine seyirci kaldı. 1993’te PT içindeki iki devrimci Marksist grup Lula önderliği tarafından partiden uzaklaştırılırken *Sosyalist Demokrasi* eğilimi bu karara sesini çıkarmadı.⁴⁸ Bu eğilimin lideri Machado’ya göre Lula önderliğinin “sınıfın çıkarlarını kollama konusunda geçirdikleri sınavlar göz ardı edilemez”di!⁴⁹ PT’nin Porto Allegre belediyesinde 1990 yılından itibaren uyguladığı, daha sonra sağcı partilerin yerel yönetimleri tarafından da örnek alınan ve Dünya Bankası tarafından takdire şayan bulunan sözde “katılımcı bütçe” uygulaması Bir-Sek’in önde gelen teorisyenlerinden Löwy tarafından “doğrudan demokrasi” örneği olarak tanımlanmıştı.⁵⁰ Bir-Sek’in bu teslimiyetçi tutumu, PT’nin Liberal Parti ile ittifak kurarak seçimlere girmesi sürecinde doruk noktasına çıktı. Devrimci Marksizmin temel siyasi ilkelerinden biri olan burjuvaziyle sınıf işbirliğine girmemek, koalisyon hükümetlerinde yer almamak ilkeleri Bir-Sek’in Brezilya seksiyonu tarafından ayaklar altına alındı. Tüm bu süre zarfında hem Bir-Sek önderliği hem de *Sosyalist Demokrasi* eğiliminin mensupları sınıf ihanetine seslerini çıkarmadılar. Bu unsurlardan biri olan Heloisa Helena PT’nin yönelimini fazla liberal bulup muhalefet etmeye başlayınca Lula ekibi tarafından partiden atıldı. Bu olaydan sonra *Sosyalist Demokrasi* ekibinin bazı unsurları partiden ayrılarak Sosyalizm ve Özgürlük Partisi’nin (P-SOL) kuruluş çalış-

47 Luis Oviedo, “15th Congress of the Revolutionary Communist League of France-The LCR repudiates the dictatorship of the proletariat-A half century after the communist parties did so”, *Prensa Obrera*, no: 826, 20/11/2003; Daniel Gaido, “Of renegades and united secretariats: some historical reflections”, *Prensa Obrera*, no: 829, 11/12/2003.

48 PT’den ihraç edilen devrimci Marksist gruplardan biri şu anda Dördüncü Enternasyonal’in Yeniden Kuruluşu Koordinasyonu’nun (DEYK) Brezilya temsilcisi olan *Causa Operaira*, diğeri ise Uluslararası İşçi Birliği Dördüncü Enternasyonal’in (LIT-CI) Brezilya seksiyonu olan PSTU’dur (“The Lambertist open letter”, *Prensa Obrera*, no: 843, 25/03/2004).

49 Savran, “Brezilya’da Lula Hükümeti’nin Bir Yılı..”, s. 84.

50 Savran, “Brezilya’da Lula Fâciası..”, s. 136.

malarına başladılar. Bu olayın ertesinde Bir-Sek'in bazı önderleri PT içinde kalmaya devam eden "Brezilyalı yoldaşlarına" (!) mektup yazarak onları eleştirdi.⁵¹ Yıllar süren sağıcılaşıma ve onun doğal sonucu olan sınıf ihanetine ses çıkarmayan bu önderlik böylece eleştirel tavrını ortaya koymuş oluyordu!

Devrimci Marksist gelenek açısından yüz karası bir örnek oluşturan bu olayın baş sorumlusu olan Bir-Sek önderliği, "küreselleşme karşıtı hareket"i "alternatif küreselleşme" hareketine dönüştürülmesinde de büyük bir pay sahibi oldu. Bu yazı içinde gerçek karakteri sergilenen Dünya Sosyal Forumu, Bir-Sek çevresi tarafından "yeni bir enternasyonal"i'nin başlangıç noktası olarak görülüyor. Dünya Sosyal Forumu'nu protestonun ötesinde, radikal bir alternatif arayışı olarak gören Michael Löwy'e göre⁵², forumun da içinde olduğu hareket "Beşinci Enternasyonal"i'nin çekirdeğini oluşturmaya adaydır.⁵³

Reformistlerle birlikte "Beşinci Enternasyonal"i kurmayı tasarlayan Bir-Sek kendisini her açıdan bu hareketin reformizmine adapte etmiştir. Örneğin Trotskiy'in 1938 yılında kaleme aldığı *Geçiş Programı*'nın en önemli bileşenlerinden biri olan ve bugün geçmişte olduğundan çok daha güncel bir talep olan "özel bankaların kamulaştırılması ve kredi düzeninin devletleştirilmesi"⁵⁴ talebi yerine, bu yazıda içeriği teşhir edilen Tobin Vergisi'ni savunan Bir-Sek, ATTAC hareketine ciddi hiçbir eleştiri yöneltmemektedir. Fransa seksiyonu LCR, ATTAC'ın kuyruğuna o derece takılmıştır ki, "Attac'ın 'Wolfowitz'in Dünya Bankası başına getirilmesine karşı' dilekçesini kendisininmiş gibi sahiplenerek" şöyle demektedir: "Bir hükümetin Dünya Bankası başkanı olacak adayı belirleyebileceği saydam ve demokratik olmayan atama sürecini reddediyoruz (...) Kimin Dünya Bankası'na liderlik edeceği yoksulluğu ortadan kaldırmak için yürütülen uluslararası çabaların geleceğini etkileyecek önemli bir sorundur."⁵⁵ Bu cümleler Bir-Sek'in ATTAC'ın başını çektiği Dünya Bankası'nı reforme etme yönelimiyle uyum gösterdiğini orta-

51 Bu mektubun metni için bkz: Daniel Bensaïd, Francisco Louçã, Michael Löwy, "Letter from FI leaders to the Brazilian DS", http://www.internationalviewpoint.org/article.php?id_article=586&var_recherche=letter, Şubat 2005.

52 Löwy, "Ulus Devlet, Milliyetçilik ve Sosyalizm", çeviren: Masis Kürkçügil, içinde Löwy, *Ulusal Sorun, Enternasyonalizm ve Küreselleşme*, İstanbul: Yazın, 2005, s. 147.

53 Löwy, "Beşinci Bir Enternasyonal'e Doğru Mu?", çeviren: U. Aydın, içinde Löwy, *Ulusal Sorun, Enternasyonalizm ve Küreselleşme*, s. 149-160.

54 Lev Trotskiy, *Geçiş Programı-IV. Enternasyonal'in Kuruluş Belgesi*, çeviren: Zeynep Gök, İstanbul: Kardelen, 1992.

55 Emmanuel Kazan, " 'Dokuzuncu Adam' ve Öne Çıkarılmasının Ardındaki Nedenler", *Patron-suz, Generalsız, Bürokratsız Sosyalizm*, no: 33, Kasım 2005, s. 60.

ya koyuyor.

Bir-Sek’in Avrupa Birliği karşısındaki tavrı da hayli ilginç. Avrupa Birliği’nin ortadan kaldırılmasından söz etmeyip “Sosyal Avrupa” gibi muğlak ifadelerle yetinen Bir-Sek’in Fransız seksiyonu LCR’nin yayın organı *Rouge* aynen şöyle yazıyor: “Türkiye işçilerinin Avrupa Birliği’nin dışında kalmakta herhangi bir çıkarları yoktur... Sınırların açılması, ülkelerinin Avrupa alanına entegrasyonu yaşamlarını değiştirmeyecek ama ücretleri üzerindeki aşağıya doğru basıncı bir ölçüde azaltacak.”⁵⁶ Sermaye sınıfının kurduğu her türlü birliğin gerici olduğu basit gerçeği üzerinden atlayarak “Türkiye işçilerinin Avrupa Birliği’nin dışında kalmakta herhangi bir çıkarları yoktur” sonucuna varan LCR sözcülerinin tutumunu reformizmden ayırtmak mümkün değildir.

Özetlemek gerekirse, Bir-Sek devrimci Marksizmin başta Geçiş Programı olmak üzere en temel programatik tutumlarını terk ederek reformizme payanda olmaktadır.

Devrimci müdahale ile adaptasyon arasında salınmak: Uluslararası Sosyalizm

Sovyetler Birliği’ni “devlet kapitalizmi” olarak niteleyen teziyle Dördüncü Enternasyonal’den kopan Tony Cliff tarafından kurulan Uluslararası Sosyalizm (*International Socialism*) akımı bugün özellikle İngiltere’deki SWP’nin (Sosyalist İşçi Partisi) prestiji ve Alex Callinicos ve Chris Harman gibi önde gelen sözcülerinin uluslararası Marksist entelijensiya içindeki ağırlığı sayesinde alternatif küreselleşme hareketi içinde belirgin bir güce sahip durumda. *Uluslararası Sosyalizm* akımını bu yazı çerçevesi içinde incelediğimiz akımlardan ayıran üç temel özellik mevcut. Bunlardan ilki bu akımın uluslararası sermayenin örgütleri karşısında net bir tutum takınması. Örneğin Bir-Sek’in aksine bu akım AB’nin ilga edilmesini savunuyor ve Türkiye’nin AB’ye girmesine karşı çıkıyor. İkinci önemli farklılık emperyalist savaş konusundaki tutumda yatıyor. Bugün Bir-Sek de dahil olmak üzere pek çok akımın emperyalist işgale karşı silahlı direniş konusundaki tutumu muğlaklığını korurken, bu akım işgal karşıtı silahlı direnişin meşru bir hak olduğunu savunuyor. Üçüncü farklılık ise bizzat bu yazının konusu olan alternatif küreselleşme hareketiyle ilgili. Bu akım, hareketin reformist ve devrimci kanatları bulunduğunu ve devrimcilerin hareketin içinde hegemonya mücadelesi vermesi gerektiğini vurguluyor; hatta Bir-Sek gibi grupları harekete

56 *Rouge*, no: 2090, 9 Aralık 2004; aktaran Kazan, “ ‘Dokuzuncu Adam’ ..”, s. 63.

soldan müdahale etmekten imtina ettikleri gerekçesiyle eleştiriyor.⁵⁷

Gelgelelim tüm bu olumluluklar *Uluslararası Sosyalizm*'in harekete ilişkin aşırı iyimser tutumu sayesinde tuzla buz oluyor. Bu akımın Türkiye'deki sözcülerinden Levent Şensever'in şu satırları iyimserliğin de ötesine geçen bir durumun söz konusu olduğunu kanıtlıyor:

Aşağıdan küreselleşme hareketi, dünyanın dört bir köşesinde eylem içinde. Brezilya'da toprakları işgal ediyor, Arjantin'de yollara barikat kuruyor, Filistin'de İsrail tanklarını taşıyor, Chiapas'ta özerklik için mücadele ediyor, Tiananmen Meydanı'nda demokrasi talebiyle tankların altına atıyor, Irak'ta işgalcilere karşı direniyor, Avrupa'da barış için sokağa dökülüyor, Afrika'da Shell'e diz çöktürürken, ilaç tekellerine kök söktürüyor, birçok ülkede özelleştirmeye karşı greve çıkıyor, Türkiye'de Coca Cola'ya karşı savaş açıyor...Hareketin bileşenleri gibi, eylemleri de çeşitli.⁵⁸

Görüldüğü gibi, alternatif küreselleşme hareketi yazarın gözlerini öylesine kamaştırmış ki, bu hareketle hiçbir ilgisi bulunmayan pek çok tarihsel olayı aynı torbaya doldurarak bize "hareketin bileşenleri" olarak sunuyor. Böylece 1989 yılında Çin'in Tiananmen Meydanı'nda gerçekleşen bürokrasi karşıtı kitle gösterileri ile 1987'de başlayan Filistin intifadasının da, Irak'taki silahlı direnişin de "alternatif küreselleşme" amacıyla yapıldığını yazardan öğrenmiş oluyoruz. Yazar bu iddiasına ne ölçüde inanır bilinmez ama bu satırların alternatif küreselleşme hareketinin çerçevesini çizmekte tamamen başarısız olduğu ortada. Şensever'in tuttuğu listeye kendisini doğrudan doğruya "alternatif küreselleşme" çerçevesinde tanımlayan organizasyonlar sırasında yaşanan iki örneği eklersek tablo biraz değişebilir: Londra Sosyal Forumu sırasında kürsüleri işgale karşı silahlı mücadele veren Iraklılara kapatırken işgale sempati besleyen Iraklı örgütlere açık tutuyor, Haiti'de işgal karşıtı direnişi örgütleyen güçlere 5. Dünya Sosyal Forumu'nda söz hakkı vermezken bu işgali destekleyen örgütlere bu hakkı sonuna kadar kullanıyor... Bu listeyi daha da uzatabiliriz.

Aynı türden bir iyimserliğin bir başka örneği de eylemlerin çapının olabildiğince abartılmasında kendini gösteriyor. Örneğin Venezuela'nın başkenti Caracas'ta Ocak 2006'daki 6. DSF sırasında düzenlenen yürüyüşün son derece zayıf olduğunu ve katılımcı sayısının 10 ila 15 bin arasında kaldığını fo-

57 Harman, "Spontaneity.."

58 Şensever, s. 111, 112.

ruma katılan pek çok örgütün internet sitesinden öğrenmek mümkün.⁵⁹ Buna karşın, *Uluslararası Sosyalizm* akımının Türkiye’deki temsilcisi olan Devrimci Sosyalist İşçi Partisi’nin (DSİP) bir üyesi Caracas’taki gösteriye “yaklaşık 100 bin kişinin” katıldığını yazıyor!⁶⁰

Söz konusu aşırı iyimser tutumu paylaşmayan tüm politik yapıları “milliyetçi” olmakla itham eden DSİP sözcüleri, DİSK ve KESK gibi yapıların küresel hareketle birleşme çabalarından övgüyle söz ediyorlar.⁶¹ Birinci iddiadan başlarsak, Türkiye’de “küresel hareket”e eleştirel yaklaşan her politik akımın milliyetçi olmadığı aşıkârdır Elbette Stalinizmin ve Kemalizmin Türkiye solu üzerindeki büyük etkisi bazı sol grupların uluslararası protesto eylemlerine milliyetçi önyargılarla bakması sonucunu vermiştir. Ama içinde devrimci Marksistlerin de bulunduğu bir dizi politik akım, alternatif küreselleşme hareketini tamamen enternasyonalist bir bakış açısıyla eleştiriyorlar. Dolayısıyla, bazı ÖDP sözcülerinin AB karşıtı sol akımları milliyetçi olmakla suçlamasında görülen kolaycılığın ve çarpıtmanın bir benzerini burada da görmek mümkün. Böyle bir çarpıtmanın ardından DİSK ve KESK önderliklerinin olumlu biçimde anılması hayli ilginç. Özellikle DİSK’in sahip çıktığı politik platformun Lula’nın Brezilya’da izlediği siyasi çizgiyle hayli benzer olduğunu görmek gerekiyor. İkincisi, DİSK’in 28 Şubat 1997’deki askeri müdahale sürecinde aldığı tutumu değiştirerek enternasyonalist bir rotaya mı girdiği iddia ediliyor? Öyle ya, DSİP’e göre harekete eleştirel yaklaşanların tümü milliyetçi, sosyal forumlarda boy gösterenlerin çoğu da (eksik veya tutsuz da olsa) enternasyonalist bir yönelime sahip! Oysa gerçek bunun tam aksi. DİSK ve KESK yönetimlerinin radikalleştiğini veya enternasyonalizme meylettiğini söylemek olanaksız (DİSK başkanı Süleyman Çelebi’nin sınıf mücadelesini açıktan reddeden ve TUSİAD’a destek veren açıklamalarını hatırlayın⁶²). Gerçek olan, her iki sendikanın da “alternatif küreselleşme” ha-

59 Örneğin bkz: Michael O’Brien, “World Social Forum 2006 Venezuela Fifteen thousand oppose imperialism”, www.socialistworld.net, 28 Ocak 2006; Néstor Pitrola, “Caracas. The Crisis of the World Social Forum The Internationalist Action of the Partido Obrero”, *Prensa Obrera*, no: 932, 02/02/2006; Édouard Diago, “World Social Forum ‘A breath of red air’”, *International Viewpoint*, no: 375, http://www.internationalviewpoint.org/article.php3?id_article=973, Şubat 2006.

60 Yıldız Önen, “Dünya Sosyal Forumu’nda en çok duyulan söz devrim”, <http://www.sosyalistisci.org/arsiv/248/248-16.htm>, 4 Şubat 2006.

61 Şenol Karakaş, “Yeni bir hareket, yeni bir sol”, *Birikim*, no: 197, Eylül 2005, s. 26, 27; Roni Margulies, “Küresel direniş, yurtseverlik ve işçi sınıfı”, a.g.e., s. 32-36.

62 Çelebi’nin tavrı ile ilgili birkaç örnek için bkz: “DİSK ile CNN Türk birlikte parti kuruyor!”, “Çelebi: ‘Sennaye, nereden gelersen gel, yeter ki gel!’”, “Diplomatlar sendikalardan dışarı! sendikalar sınıf mücadelesi aracıdır!”, *İşçi Mücadelesi* gazetesi, no: 3, Aralık 2005; “39. yıldönümünde DİSK nereye?”, “Muhallif sendikacılar ne kadar muhalif?”, “Neden Koç da, deri işçisi değil?”, *İşçi Mücadelesi* gazetesi, no: 5, Şubat 2006.

Devrimci Marksizm

reketinin merkezinde duran reformist öznelerle birlikte -başta Avrupa Birliği zemini olmak üzere- bazı zeminleri değerlendirmeye çalışması.

Dolayısıyla DSİP'in kolaycı ve iyimser yaklaşımı bu yazıda ele aldığımız konuyu kavramakta yetersiz kalıyor. Bu yetersizliğin sonucunda, -hareketin devrimci kanadını oluşturma, hareket içinde mücadele etme iddiasına rağmen-⁶³ hareketin geriye doğru gidişine seyirci kalmak ve eleştirel yaklaşımları da sekterlikle suçlamak gibi devrimci müdahale göreviyle ilişkisi bulunmayan tutumlar sözünü ettiğimiz politik akım tarafından benimseniyor.

Devrimci Marksist müdahalenin olanakları

Küreselleşme karşıtlığının alternatif küreselleşmeciliğe dönüştürülmesi sürecinin etkin aktörlerinin incelendiği bu yazıdan mutlak bir umutsuzluk sonucu çıkarılmamalı. İşçi sınıfının ve ezilenlerin içinde bir biçimiyle yer aldığı her türlü hareketin ciddiyetle takip edilmesi, gereken tüm noktalarda harekete müdahale edilerek sınıf uzlaşmacılığına ve kafa karışıklığına karşı devrimci alternatifin öne çıkarılması zorunludur. Aynı şey alternatif küreselleşme hareketi için de geçerlidir. Dünya Sosyal Forumu sınıf uzlaşmacılığının pençesine de düşse, hareketin içinde yer almaya devam eden mücadelecilerle unsurlarla verimli bir ilişki kurmak için eldeki her türlü imkân kullanılmalıdır. Bunun yapılmadığı durumlarda, reformistlerin devrimci Marksizmi sekterlikle suçlayarak mücadele eden kitlelerden yalıtması kolaylaşır.

Bu gerçeği kavrayarak alternatif küreselleşme hareketine müdahale eden azımsanmayacak sayıda devrimci Marksist grup mevcuttur. Bu gruplar, hem milliyetçiliğe hem de "alternatif küreselleşme" taraftarlığına karşı enternasyonalist bir anti-kapitalist alternatifin güç kazanması için mücadele ediyorlar. Başta işçi sınıfı olmak üzere tüm ezilenlerin "küreselleşme" saldırısını, bunun da ötesinde uluslararası kapitalizmi ortadan kaldırmak için örgütlenmesi gerektiğini vurguluyorlar.⁶⁴ İki örnek vermekle yetinelim. Bir tanesi

63 Margulies, s. 36.

64 Devrimci Marksizm, harekete etki eden ulusalcı ve küreselleşmeci reformizmlerden farklı, üçüncü bir yolu temsil etmektedir: " 'Küreselleşme' yi bir bütün olarak karşısına alan, emperyalist sistemi dünya çapında yıkmayı hedefleyen, ama tekil uluslar arasındaki ilişkileri ve ulus-devletlerin önemini görmezlikten gelmeyen üçüncü bir pozisyon mümkündür ve mevcuttur. Bu üçüncü pozisyon karşısında ilk ikisi reformizm açısından birleşir: Milliyetçi çözüm varolan burjuva devletlerini güçlendirerek 'küreselleşme' seline karşı kısmi bir baraj oluşturmayı hedeflerken, ikincisi 'küreselleşme' yi karşısına almaz, sadece belirli değişikliklerle bu sistemi reforma uğratmayı hedefler. Buna karşılık, üçüncü yaklaşım, başta işçi sınıfı olmak üzere (her tekil ülkede somut koşullara göre değişen ittifaklar temelinde) büyük ezilen kitlelerin mücadelesi sonucunda sermaye iktidarına son vererek uluslararası burjuvazinin iktidarını ve 'küreselleşme' adını taşıyan sınıf taarruzunu yenilgiye uğratarak başka bir uluslararası uygarlığın temellerini atmayı hedefler." (Savran, "Alternatif..", s. 259).

LIT’in Brezilya seksiyonu olan PSTU’dur (Birleşik Sosyalist İşçi Partisi). Özellikle 5. DSF sırasında PSTU’nun başını çektiği protestolar meydanın Lula ve benzerlerine bırakılmamasını sağlamıştır. Bu protestolar sırasında Lula hükümetinin neoliberal siyaseti mahkûm edilmiş, Haiti’nin işgali kınanmış ve bu işgale vekalet eden Brezilya ve Arjantin ordusunun derhal geri çekilmesi talebi yükseltilmiştir.⁶⁵ Ocak 2006’daki 6. DSF esnasında ise Dördüncü Enternasyonal’in Yeniden Kuruluşu Koordinasyonu (DEYK) öne çıkmıştır. Arjantin’deki *Piquetero* hareketinin önderlerinden, DEYK’in Arjantin seksiyonu olan Partido Obrero’nun (İşçi Partisi) üyesi Néstor Pitrola’nın da içinde yer aldığı DEYK heyeti, toplantı sırasında Lula ve Arjantin devlet başkanı Kirchner gibi emperyalizmle işbirliği yapan sözde solcu devlet başkanlarını eleştirdi. Her iki ülkenin de askerlerini bir an önce Haiti’den çekmesini talep etti. Venezuela’daki Hugo Chavez önderliğinin sınırlılıklarını ortaya koydu.⁶⁶ Sözünü ettiğimiz iki örnek de sekterizm tuzağına düşmeden devrimci politikanın yapılabileceğini göstermeleri bakımından anlamlıdır.

Sonuç

Militan bir mücadele hareketi olarak başlayan “küreselleşme karşıtı hareket” en başından beri sınıf uzlaşmasına kapı açan bir kanat ile sınıf mücadelesini temel alan farklı unsurların birarada bulunmasının yarattığı gerilimleri barındırıyordu. Dünya Sosyal Forumu’nun kuruluşu sırasında inisiyatifin tamamen sınıf uzlaşmacı unsurların eline geçmesiyle birlikte, sermaye sınıfının geniş çaplı bir saldırısından başka bir anlam taşımayan “küreselleşme”nin alternatif bir versiyonu olabileceği fikri hareketin içinde yayılmaya başladı. “Alternatif küreselleşme” kavramı küreselleşme karşıtlığının önüne geçti. Dünya Sosyal Forumu vb. kurumlarda hakim olan sınıf uzlaşmacılığının kendisine sağladığı yararları fark eden bazı uluslararası şirketler bu süreci bilfiil destekledi. Hareketin sol kanadı olduğunu iddia eden politik akımların bu sürece seyirci kalması, hatta onu olumlaması, yaşanan olumsuz değişimin derinleşmesine yol açtı. Toplumsal mücadelelerin tümünde sınımanması mümkün olan şu genel kural bu süreçte bir kez daha doğrulanmıştır: devrimci Marksist siyasi öznenin kararlı politik müdahalesinin yokluğu veya zayıflığı durumunda tüm sınıf ve ezilen hareketlerinin düzen içi kanallara akı-

65 “Dünya Sosyal Forumu’nun beşincisi yapıldı: ‘Alternatif ...’”, *İşçi Mücadelesi*, no: 16, Ocak-Şubat 2005, s. 75.

66 “DSF’nin onurunu Chavez de kurtaramadı”, “Caracas’ta bir yıldız: Uluslararası İşçi.” Her iki yazı da *İşçi Mücadelesi* gazetesinin Şubat 2006 tarihli beşinci sayısında yayımlandı.

Devrimci Marksizm

tılması imkân dahilindedir. Bugün bu kuralın olumsuz biçimde doğrulandığına şahit oluyoruz. Fakat bu kuralın hatırdâ tutulması gereken başka bir yönü daha var: devrimci Marksist siyasi yapıların düzen güçlerine ve reformizme en küçük bir taviz vermeksizin mücadele hareketlerinin içinde güçlenmesi de olasıdır. Dolayısıyla mücadele tamamen kaybedilmemiştir. Devrimci Marksist politik hareketlerin başta Latin Amerika olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde yeniden güç kazandığı günümüz koşullarında kitle hareketlerinin reformizmin ve “sosyal” liberalizmin elinden kurtarılması boş bir hayal değil güncel bir hedeftir.

Lenin mi, Kautsky mi?

“Yeni” emperyalizm teorilerinin

Lenin reddiyesi üzerine

Sungur Savran

Sol aydınlar dünyası emperyalizmi yeniden keşfediyor. “Emperyalizm” kavramı akademik dünyada, sol fikirlere sahip olanlar tarafından dahi, hiçbir zaman fazla sevilmedi. “Kapitalizm”den bile daha fazla doğrudan doğruya politikayı, hatta kaçınılmaz olarak sol politikayı çağrıştıran bir yanı vardı. “Şık” bir kavram değildi. Bu her zaman böyleydi, ama Marksizm’in ve anti-emperyalizmin iyiden iyiye gözden düştüğü 80’li ve 90’lı yıllarda kavram iyiden iyiye unutturuldu. Ne de olsa 80’li yıllarda aydınların afyonu rolünü üstlenmiş olan post-modernizm moda idi. 90’lı yıllarda ise “seksi” konu “küreselleşme” idi. (“Şık” ve “seksi” gibi terimleri kullanıyorsam, bunun nedeni akademik dünyada bu kelimelerin sık sık kullanılmasıdır.) Akademi dünyası salt yenilik olsun diye yeniliğe çok düşkündür. Dolayısıyla, emperyalizm gibi “bayat” bir kavram yerine, dönemi tanımlamak için bu iki kavramın kullanılması çok olağandı. Sadece post-moderniteyi ve küreselleşmeyi içine girdiğimiz aşamayı doğru bir şekilde betimleyen kavramlar olarak benimseyenler değil, bunlara eleştirel yaklaşanlar bile emperyalizm kavramına ender olarak başvuruyorlardı. Ne de olsa, tarihe muhtemelen neo-liberal gericiliğin hakimiyet dönemi olarak geçecek bu iki onyı boyunca her şeyin “sonu” ilan

ediliyordu. Francis Fukuyama'nın bürokratik işçi devletlerinin çöküşü ertesinde "tarihin sonu" tezini ileri sürmesini, çoğu solda yer alan bir dizi yazarın önlerine gelen her şeyin (emeğin, sanayinin, kapitalizmin—liste uzar gider) sonunu (esin kaynaklarının kapitalizmin ebedi zaferini ilan eden bir sistem yazarı olduğundan hiç gocunmaksızın) ilan etmesi izledi. Bu arada çok etkili olmayan bazı çalışmalarda "emperyalizmin sonu" da ilan edildi. Ama kavrama asıl büyük darbe tam bu iki onyı biterken geldi: Hardt ve Negri 2000 yılında yayınlanan etkili çalışmaları *İmparatorluk*'ta teorik argümanlar temelinde emperyalizmin ortadan kalktığını savunuyorlardı.

İronik biçimde, Hardt ve Negri'nin kavrama ölümcül darbeyi vurduklarını umdukları an, aynı zamanda emperyalizm kavramının uzun bir tutulmadan sonra yeniden doğuşunun şafağı oluyordu. 2000'li yıllar emperyalizm kavramının sol söylemin merkezine muzaffer biçimde yerleşmesine sahne olacaktı.¹ Burada elbette Afganistan (2001) ve çok daha önemlisi Irak (2003) savaşlarının rolü büyüktü. Gelişmenin kendisi son derece sağlıklıdır, ama bu bize söz konusu gelişmenin, aynı zamanda solcu akademisyenlerin bile maddi ve düşünsel dünyanın iniş çıkışlarından ne ölçüde etkilendiğinin, bazen nasıl rüzgâr gülü gibi davrandıklarının iyi bir örneğini oluşturduğunu unutturmamalı.

Ne var ki gerici bir dönemin ardından, sınıf mücadeleleri ve kitle hareketi henüz yeni yeni kıpırdamaya başlarken ileri doğru atılan adımlar dahi, geride kalmakta olan uzun yılların erozyonundan muaf kalamıyor. Emperyalizm kavramının yeniden doğuşu, 80'li ve 90'lı yılların gerici ideolojik ikliminin etkisiyle karmaşık bir yapıya büründü. Bunun temelinde şu yatıyor: emperyalizm kavramının söylemin merkezine yerleşmesi gündeme derhal, 20.yüzyılda emperyalizmin en önemli teorisyeni olan Lenin'i getirir. Oysa Lenin, daha önce başka bir çalışmamızda uzun uzadıya anlattığımız gibi², bugünün konjonktüründe, "sosyalizmin çöküşü" olarak algılanan gelişmeler karşısında bütün bildiklerinden kuşkuya düşen sol aydınlar nezdinde hiç de makbul görünen biri değildir. Emperyalizme dönüş Lenin'e dönüş anlamına gelecekse, bu, bir yandan, geçer akçenin her ne pahasına olursa olsun yenilik olduğu akademik dünyada "dogmatizm" olarak görülecektir. Bir yandan da, sol aydınların çoğunun vebadan kaçır gibi kaçtığı Bolşevizme, devrimci partiye, Ekim devriminin mirasına ister istemez yeniden prestij kazandıracaktır. Öyleyse yapılması gereken açıktır: emperyalizmden ziyade "yeni" emperya-

1 Bu yazının hazırlanması sırasında yeni yayınlanmış bazı kaynaklara dikkatimi çektiği için Erkal Ünal'a teşekkür ederim.

2 Bkz. Sungur Savran, *Lenin'i Yakmal mı?*, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1998.

lizmden söz etmek gerekir. Son dönemin en etkili çalışmalarından birinde David Harvey tam da bunu yapmaktadır.³ Aslında bu bile yetmez. Bir yandan emperyalizmin yeni dönemi teorileştirilirken, bir yandan da “imparatorluk” terimi tercih edilmelidir. Hardt ve Negri’de “imparatorluk” somut olarak emperyalizmin gününü doldurmuş olduğunu vurgulamak, onun **yerini alan**, ondan **farklı** bir dünya sistemini tanımlamak için kullanılmış bir terimdir. Hardt ve Negri’nin merkezi tezlerini reddeden birçok yazarın, buna rağmen “imparatorluk” terimini son derece yaygın olarak kullanıyor olması ilk bakışta gerçekten şaşırtıcıdır. Althusser bir zamanlar “felsefe, kelimeler üzerinde sınıf mücadelesidir” demişti. Günümüzün emperyalizm teorisyenleri anlaşılan bu sözde pek bir hikmet bulmuyorlar. Ya da alternatif olarak Hardt ve Negri ile aralarında yakınlık kurulmasını, Lenin ile özdeşleştirilmeye yeğliyorlar. Son dönemin bir diğer çok etkili emperyalizm açıklaması, Leo Panitch ve Sam Gindin’in *Socialist Register* dergisinde yayımlanmış makalesi “Küresel Sermaye ve Amerikan İmparatorluğu” başlığını taşıyor.⁴ Panitch ve Gindin’in öncülüğünü yaptıkları ekolün yayın organı haline gelmiş olan *Socialist Register*’ın son yıllardaki sayılarının tema başlığı ise hep “imparatorluk” sözcüğünün İngilizce’deki sıfat hali olan “*imperial*” (emperyal) terimini emperyalizmin sıfat hali olan “*imperialist*” (emperyalist) terimine tercih ediyor.⁵

Elbette mesele sadece terminolojik değil. Bunun ardında ciddi bir **teorik mücadele** yatıyor. 2000’li yıllarda canlanan emperyalizm literatürünün temel özelliklerinden biri, Lenin’in emperyalizm teorisinin ya da daha genel olarak söyleyecek olursak, 20. yüzyıl başında çeşitli yazarların geliştirmiş olduğu klasik emperyalizm teorisinin ya toptan ve saldırgan biçimde reddini,

3 David Harvey, *The New Imperialism*, Oxford University Press, Oxford/New York, 2003. Kitap Türkçe’ye de çevrilmiştir: *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul, 2004. Bu kitapta ortaya konulan fikirlerin kısa bir özeti daha önce *Socialist Register* dergisinde bir makale olarak yayınlanmıştır: “The ‘New’ Imperialism: Accumulation by Dispossession”, *Socialist Register* 2004, s. 63-88. Derginin bu sayısı bütünüyle Türkçe’ye çevrilmiş olduğu için bu makale de Türkçe’de mevcuttur: “‘Yeni’ Emperyalizm: Mülksizleşme Yoluyla Birikim”, *Günümüzde Emperyalizm: Yeni Emperyal Tehdit (Socialist Register 2004)*, çev. M. Evren Dinçer, Alaz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 75-98.

4 Leo Panitch ve Sam Gindin, “Global Capitalism and American Empire”, *Socialist Register* 2004, s. 1-42. Bu makalenin Türkçesi de mevcuttur: “Küresel Kapitalizm ve Amerikan İmparatorluğu”, *Günümüzde Emperyalizm: Yeni Emperyal Tehdit (Socialist Register 2004)*, çev. Mehmet Yusufoglu/Aslı Yazır, Alaz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 13-55.

5 Yılda bir yayınlanan *Socialist Register*’ın (2003 sonunda yayımlanıp) 2004 tarihini taşıyan sayısının teması “Yeni Emperyal Meydan Okuma”, 2005 sayısının teması ise “Yeni Emperyal Düzen”. Bu son kaynaktan, Leo Panitch ve ekolünün öğretim üyesi olduğu York Üniversitesi’nde “İmparatorluk Atölyeleri” düzenlenmekte olduğunu öğreniyoruz.

ya da sessizce ölüm döşegine yatırılmasını içermesi. Bu literatür, en başta yukarıda sözü edilen Panitch/Gindin ve Harvey çalışmaları, gerek dünyada, gerekse Türkiye’de bugün emperyalizm konusunda en büyük etkiye sahip olan literatürdür. Bunlardan ilki açık saldırıya, ikincisi ise yumuşak unutuşa iyi birer örnektir. Lenin’in teorisine (ya da daha genel olarak klasik teoriye) yöneltilen bu toptan taarruza, bizim dikkatimizi çeken tek cevap Alex Callinicos’tan gelmiştir; bu cevap da aşağıda tartışacağımız gibi son derece yetersizdir. Bu durum, içinde yaşadığımız dönemin son derece irkiltici bir özelliği ile bütünüyle bağdaşmaktadır: Marx’m yapıtı solda kimileri için hâlâ belirli bir cazibe taşımaktadır, ama iş Lenin’e gelince devrimci Marksizm’in zeminini savunacak pek az kişi ortaya çıkmaktadır. Bunun anlamını yukarıda sözünü etmiş olduğumuz çalışmamızda ortaya koymaya çalışmıştık. Bu yazının sonunda emperyalizm tartışmasının politik sonuçlarını çıkarırken bu noktaya döneceğiz.

Lenin’in teorisine yönelik reddiyeyi, kapitalist dünya sistemi konusunda bugün oluşmuş olan teorik coğrafyanın çerçevesi içine yerleştirerek bütün bu tartışmanın anlamını daha iyi kavrayabiliriz. Bilindiği gibi, bugün gerek dünya çapında, gerekse daha da vurgulu biçimde Türkiye’de, dünya sistemi konusunda solda iki ana ekol bulunuyor. “Küreselleşme” üzerinden yürüyen tartışmada, bir ekol “küreselleşme”ye sol liberalizmin gözlükleriyle bakarak bunun “kaçınılmaz” bir ilerleme olduğunu ve ulus-devletlere bölünmüş bir dünyaya tercih edilmesi gerektiğini söylüyor; bu akımın en ileri ve çıplak ifadesi Hardt ve Negri’nin *İmparatorluk* kitabında dile getirilmiştir. Öte yanda, “küreselleşme”yi ulus-devlete bir saldırı olarak gören milliyetçi bir ekol mevcuttur (ve Türkiye’de son derece güçlüdür ve daha da güçlenmektedir). Yani bu alanda teorik coğrafya bir kutupsallıkla tanımlanmaktadır. Bu iki konumu reddeden, kutupsallığın kendisini yadsıyan Marksist teorisyenler, hem Türkiye’de, hem dünyada bir azınlıktır. Dolayısıyla, dünyaya Marksizm’in kavramsal çerçevesi içinden bakan gençlerden devrimci harekette aktif olan kadrolara kadar bir dizi insan bu azınlığın sesini büyük bir ıstıyakle dinlemektedir. İşin püf noktası da buradadır. Lenin’in emperyalizm teorisine reddiye tam da bu azınlık haline düşmüş Marksist çevrelerin içinden, Marksist kavramlar, terimler ve teorik araçlarla yapılmaktadır. Dolayısıyla, etkisi, örneğin Hardt ve Negri’nin açık saldırısından çok daha yıkıcı olmaktadır. Yaşadığımız iki gerici onyılin yarattığı teorik çölde bir vaha gibi ortaya çıkan dünyaca ünlü bir dizi teorisyenin söyledikleri çok daha fazla kabul görmektedir.

Bu yazının amacı, “yeni” emperyalizm üzerine literatürde Lenin’e yöneltilen reddiyenin geçerliliğini araştırmaktır. Bu amaçla söz konusu yazarların

Lenin'e yönelttiği eleştiriler dikkatli biçimde incelenecek, gerek teorik bütün-
sellik, gerekse günümüzün dünya kapitalizminin özellikleri i ığında bu ele -
tirilerin ne ölçüde geçerli olduğu araştırılacaktır. Bu incelemede üzerinde
esas odakla acağımız kaynak Panitch ve Gindin'in çalışması olacaktır. G -
n m z emperyalizmi üzerindeki fikirleriyle Türkiye'de etkili olan öteki ya-
zarlara (başta Harvey olmak üzere, Aijaz Ahmad ⁶, Ellen Meiksins Wood ⁷
vb.) da yer yer değinilecektir.

Ula acağımız sonucu şimdiden açık seçik ifade etmenin yararı var: **Le-
nin'in emperyalizm teorisi, bugün 20. yüzyılın başında olduğundan çok
daha geçerlidir.** Elbette, teorinin formüle edili i tarzı bakımından da, günü-
m z n bazı olgularını kapsama bakımından da geliştirilmesi gerekmektedir,
ama günümüz dünyasını kavramak için en ileri çerçeveyi sunan, Lenin'in te-
orisidir. "Yeni" emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'e yönelttiği eleştiriler,
gerçek dünyanın geçirdiği değişimi değil, bu yazarların kendi politik ve aka-
demik önyargılarını yansıtmaktadır. Üstelik bu tarti ma sadece emperyalizm
teorisi ile ilgili değildir. Klasik Marksizm'in devrimci teori ve programının
günümüzde geçerliliğini koruyup korumadığı ile ilgili bir tarti madır. Bu sa-
tırların yazarı, bugün varolan dünya durumunun Marksizm'in devrimci yoru-
muna dayanan teoriyi ve programatik doğrultuyu bütünüyle haklı çıkarttığı
kanısındadır.

Leninist emperyalizm teorisine eleştiriler

Panitch ve Gindin'in (bundan sonra PG olarak kısaltacağız), dünyada ve
Türkiye'de büyük etki yaratmış olan makalesi, bütünüyle Lenin'in emperya-
lizm teorisinin reddedilmesi ve yerine yeni bir teorinin inşası amacına hasre-
dirmi tir. Kısa bir  zet yapılacak olursa, PG emperyalizm teorisinin kapita-
lizmin ekonomik temelinden hareketle inşasına karşı çıkmakta, tarihsel geli -
melerin somut seyrile beslenmiş biçimde devlet teorisinin bir uzantısı ola-
rak kurulması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu perspektiften bakıldığında,
kapitalizmin gelişmesinde iki evre belirleyici rol oynamıştır. 19. yüzyılın he-
gemonik kapitalist gücü Britanya, yüzyılın sonuna doğru yükselen öteki ka-
pitalist güçleri (ABD, Almanya, Japonya vb.) kontrolü altında tutacak meka-
nizmaları geli tiremediği için, farklı güçler arası siyasi ve askeri rekabet

⁶ Aijaz Ahmad, "Imperialism of our Time", *Socialist Register* 2004, s. 43-62. Türkçesi:
"Günümüz Emperyalizmi", *Günümüzde Emperyalizm: Yeni Emperyal Tehdit (Socialist Register*
2004),  ev. Ergin Bulut, Alaz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 56-74.

⁷ Ellen Meiksins Wood, *Empire of Capital*, Verso, Londra/New York, 2003. Ayrıca bkz. E.
Meiksins Wood, "Sermaye İmparatorluğu", *Praksis*, sayı 10, Yaz-G z 2003.

1880'den 1945'e kadar dünya tarihini belirlemiş ve iki dünya savaşı yaşamıştır. Oysa, 20. yüzyılın yükselen hegemonik gücü ABD, 1945'ten sonra kurduğu hakimiyeti, 1970'li yılların ekonomik krizine ve Soğuk Savaş'ın sona ermesine rağmen daha da sağlamlaştırdığı için, bugün dünya ABD imparatorluğunun şemsiyesi altında yekpare bir görünüm arz etmektedir. Üstelik bugün 1970'li yılların krizi de aşılmıştır. Yani ABD imparatorluğunun hakimiyeti altındaki dünya kapitalist sistemi esas olarak sağlam temeller üzerinde yükselmektedir. PG bu yaklaşımlarının emperyalizmin yıkılmaz bir kale gibi görünmesine yol açmaması gerektiğini eklemekte, kapitalizmin ve ABD'nin karşı karşıya olduğu bazı çelişiklere de dikkat çekmektedirler.

Bu çok kısa özetin bu yazının konusu açısından ortaya koyduğu sonuç şudur: Lenin'in beklentilerine aykırı olarak, günümüzde dünya değişik emperyalist güçler arasında bir siyasi ve askeri rekabetin çelişkileri ve gerilimleri altında değildir. Lenin, kapitalizmin tarihinin özel bir evresinin eğilimlerini mutlaklaştırmıştır. Bu noktada derhal bir saptama yapmamız gerekiyor. Günümüz konjonktüründe emperyalistler arası siyasi ve askeri rekabet olup olmadığı konusu kendi içinde elbette yakın geleceğin siyasi mücadelelerinin koşullarını belirlemek bakımından son derece önemlidir. Ancak PG'in Lenin'in emperyalizm teorisine eleştirisi bununla sınırlı değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi, PG'nin çalışması Lenin'in teorisinin toptan reddedilmesine yöneliktir. Dolayısıyla, bu yazının esas konusunu emperyalizm teorisinin bütünü oluşturacaktır. Emperyalistler arası siyasi ve askeri rekabetin günümüzde dünya sisteminin önemli belirleyenlerinden biri olup olmadığı konusu ancak bu bütünün bir parçası olarak ele alınacaktır. Yaygın genel kanının aksine, emperyalistler arası rekabet konusu, Lenin'in emperyalizm teorisinin özü **değildir**. Bu yüzden de, yapacağımız tartışmanın esasını değil, sadece bir boyutunu oluşturacaktır.

Öyleyse, PG'nin Lenin'in emperyalizm teorisine yönelik bütünsel eleştirisine dönelim. Ama bunu yaparken bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor. "Yeni" emperyalizm literatürünün teorisyenlerinin hemen hemen hepsi, 20. yüzyılda Marksistlerin geliştirdiği emperyalizm teorilerinin hepsini bir torbaya koyarak toptan ele almaktadırlar. Bu PG için olduğu gibi, Harvey ve Ellen Meiksins Wood için de geçerlidir. "Yeni" emperyalizm teorisyenlerinin bu yaklaşımı Hardt ve Negri'de de görülmektedir.⁸ Oysa, 20. yüzyıl başında bir dizi Marksistin kapitalizmin tarihinde yeni bir olgu olarak emperyalizmi

⁸ Bu noktaya Hardt ve Negri'ye yönelttiğimiz eleştiride yer vermiştik. Bkz. Sungur Savran, " 'Alternatif Küreselleşme mi, Proleter Enternasyonalizmi mi? İmparatorluk'a Reddiye', *Praksis*, sayı 7, Yaz 2002, s. 248-251.

teorileştiren çalışmalar yaptığı doğru olmakla birlikte, bunları aynı torbaya koyarak ortak biçimde eleştiriye tâbi tutmak bütünüyle yanlıştır.

20. yüzyıl başı emperyalizm teorileri esas olarak ikiye ayrılır: Rosa Luxemburg'un teorisi kendi başına bir ekol olarak anılabilir⁹; Lenin'in teorisi ise bir dizi çalışmanın doruk noktası olan ikinci bir ekolü temsil eder. Lenin'in öncülleri arasında Britanyalı sosyal liberal Hobson, Avusturyalı Marksist Hilferding ve Lenin'in parti yoldaşı Buharin'in çalışmaları vardır.¹⁰ Ancak, bütün bu yazarlara teorik borcu ne kadar yüksek olursa olsun, Lenin'i bütün öncüllerinden ayıran bir nokta vardır ki, bu Lenin'in teorisini Marksizm'in tarihinde çok özel bir yere yerleştirir: kapitalizmin emperyalizmin tarihi içindeki yerini araştıran, onu kapitalizmin en yüksek aşaması olarak nitelleyen sadece Lenin olmuştur. Bu yüzdendir ki, Luxemburg ile Lenin 20. yüzyıl başı Marksist emperyalizm teorisinin iki ana figürü olarak nitelenebilir. Tabii, bir de "ültra-emperyalizm" teorisiyle Lenin'in oklarının ana hedefi haline gelen Kautsky söz konusudur.¹¹ Tabloya üçüncü bir figür olarak onu da eklemek gerekir. Öteki yazarlardan farklı olarak PG bazen Lenin'le Luxemburg'u özdeşleştirmekle yetinmemekte, Lenin'i Kautsky, hatta kendine özgü bir emperyalizm teorisine sahip olan burjuva iktisatçısı Schumpeter ile dahi birlikte anmaktan çekinmemektedirler.¹²

Aşağıdaki tartışmada zaman zaman gündeme gelecek olan bir noktaya daha baştan işaret etmek gerekir: Lenin ile Luxemburg'un emperyalizme yaklaşımlarının teorik temelleri bütünüyle farklıdır. Dolayısıyla, birine yöneltilen bir eleştirinin öteki için de geçerli olduğunu, **bu konuda özel kanıt sunmadan varsayan bir akıl yürütme bütünüyle yanlıştır.**

Bu metodolojik uyarıdan sonra, PG'nin Lenin'in emperyalizm teorisine yönelttiği eleştirilere geçebiliriz. Lenin'e en sistematik eleştiriyi yönelttikleri için esas kaynağımız PG olmakla birlikte, "yeni" emperyalizm literatüründe Lenin'e yöneltilen öteki eleştirilere de yeri geldikçe değineceğiz. Tartışmanın

9 Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, çev. Tayfun Ertan, Alan Yayıncılık, İstanbul.

10 J.A.Hobson, *Imperialism*, Michigan University Press, Ann Arbor, Michigan, 1965; Rudolf Hilferding, *Le Capital Financier. Etude sur le développement récent du capitalisme*, Editions de Minuit, Paris, 1970; N. Boukharine, *L'économie mondiale et impérialisme*, Editions Anthropos, Paris, tarih yok. Buharin'in kitabı Türkçe'de de yayınlanmıştır: N. Buharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, çev. U.S.Akalın, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005.

11 Bkz. Karl Kautsky, *L'Imperialismo*, der. Luca Meldolesi, Laterza, Bari, 1980.

12 Türkçe'de Marksist emperyalizm teorilerini bir bütün olarak değerlendiren bir metin için bkz. "Emperyalizm Teorileri", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 2, İletişim Yayınları, s. 432-441. Son dönemde yazılmış son derece düzgün bir tarama için bkz. Özgür Öztürk, "Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması", *Praksis*, sayı 15, basılıyor.

mümkün olduğunca berrak biçimde yürütülebilmesi için, eleştirileri teker teker numaralayılarak aktaracağız.

1. Emperyalizm kapitalizmin özel bir aşaması değildir. Klasik teoriler emperyalizmin tarihsel yerini yanlış değerlendirmiştir. Emperyalizm, kapitalizmin bağrında daha evvel de varolmuş olan rekabet basıncının gelişkin kapitalizm koşullarında aldığı biçimdir. Hatta emperyalizm kapitalizmin en yüksek aşaması olmak bir yana görece olarak erken bir aşamasıdır. PG'nin bu eleştirisine benzer bir eleştiriyi Harvey'de de bulmak mümkündür. Bu yazar da, Hannah Arendt'in çalışmasına yaslanarak 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan emperyalizmi "kapitalizmin son aşaması olmaktan ziyade, burjuvazinin siyasi yönetiminin ilk aşaması" olarak nitelemektedir.¹³

2. Klasik emperyalizm teorisi sermaye birikiminin dinamiklerinin yanlış bir değerlendirilmesine yaslanır.

3. Emperyalistler arası rekabet konjonktürel bir özelliktir. Klasik teori bunu "kapitalizmin değişmez bir yasası haline" yükseltmiştir. Günümüzde emperyalistler arası rekabetten söz etmek mümkün değildir, çünkü, birincisi, ABD hakimiyet sistemini sağlam biçimde kurmuştur ve, ikincisi, artık tekil ülkelerde birbirinden ayrıştırılabilecek bir ulusal burjuvazi yoktur. Bu fikri Aijaz Ahmad da ısrarlı tarzda işlemektedir.¹⁴

4. Klasik emperyalizm teorisi "Üçüncü Dünya" olarak anılabilecek olan ülkelerin ya da daha genel olarak kapitalist olmayan bir çevrenin kapitalizm için vazgeçilmez önemi üzerinde gereksiz ölçüde odaklaşmıştır. Oysa, günümüz kapitalizmi büyük ölçüde gelişmiş kapitalist ülkeler arasında sermaye ve ticaret akımlarına yaslanmaktadır.¹⁵ PG'nin yanı sıra Wood da bu kanıdadır.¹⁶

5. Klasik teorinin en zayıf yanlarından biri devlet konusundaki indirgemeci ve araçsal teorisidir.

6. Lenin'in "serbest ticaret kapitalizmi" ile emperyalist çağ arasında kurduğu karşıtlık, kapitalist üretim tarzında ekonomi ile politika arasındaki ayrılma konusunda kaba bir kavrayışın ürünüdür. Bunun sonucunda Lenin emperyalizm çağında ekonomi ile politika arasındaki ayrılmanın sona erdiği kanısına ulaşır.

¹³ *The New Imperialism*, a.g.y., s. 42.

¹⁴ "Imperialism of our Time", a.g.m., s. 44.

¹⁵ Leo Panitch ve Sam Gindin, " 'Imperialism and Global Political Economy': A Reply to Callinicos", www.socialistproject.ca/theory/.

¹⁶ *Empire of Capital*, a.g.y., s. 126.

Bütün bu eleştirilerin ışığında PG, Lenin'in emperyalistler arası siyasi ve askeri rekabeti emperyalizmin ayrılmaz bir özelliği olarak görmekle yanlışlığını ileri sürerler. Kautsky, emperyalistler arası rekabetin emperyalizmin ayrılmaz ya da kaçınılmaz bir özelliği olmadığı konusundaki tezinde haklıdır. Hatası bu sonuca sadece ekonomik temellerde ulaşmaya çalışması, devlet teorisini için içine sokmamış olmasıdır.

Lenin'in emperyalizm teorisine eleştirileri özetlerken şu noktayı da eklemeyelim. Klasik Marksizm'in temellerine saldıran düşünürlerin çoğu gibi, PG de Lenin'in teorisinin **baştan itibaren** mi yanlış ve geçersiz olduğu, yoksa **koşullar değiştiği için** bugün mü geçersizleştiği konusunda bütünüyle ikirciklidir. ¹⁷ Görünüşte amaçları, klasik teorinin günümüzün emperyalizmini açıklayamayacağını kanıtlamaktır. Lenin'in emperyalistler arası siyasi ve askeri rekabeti konjonktürel olmaktan çıkararak genelleştirmesini eleştirirken sanki sorunun bu teorinin geçmişte geçerli olduğu halde, günümüzü açıklayamamasında olduğunu söylemektedirler. Ama öteki eleştirileri, klasik teorinin toptan ve onulmaz biçimde yanlış olduğu anlamına gelir. Bunda o kadar ileri giderler ki, Marksizme ve Lenin'e mesafeleri çok daha büyük olan Hardt ve Negri'yi bile Lenin ve Luxemburg'un 20. yüzyılın büyük bölümünde haklı olduklarını söyledikleri için eleştirirler! ¹⁸

Lenin'in emperyalizm teorisine yöneltilen bu eleştiriler, ya toptan yanlıştır, ya Lenin'in teorisi ile Luxemburg'ununki birbirine yanlış biçimde özdeşleştirdiği için geçerli değildir. Ne var ki bu eleştirileri ciddi bir süzgeçten geçirebilmek için önce Lenin'in emperyalizm teorisini tahrifatlardan arındırarak bütünlüğü içinde ele almamız ve, daha önemlisi, bu teorinin günümüz kapitalizmini ölçüde kucaklayabildiğini, sarıp sarmalayabildiğini görmemiz gerekiyor. Başka bir ifadeyle, Lenin'in doğru biçimde okunmuş teorisini günümüz kapitalizminin temel özellikleri karşısında bir sınavdan geçirmemiz gerekiyor. Bunu yaparken, aynı zamanda Lenin'in teorisinde varolan bir dizi zaafa, hataya ve eksik formülasyona da işaret etmeye çalışacağız. ¹⁹

17 Tam tamına aynı ikirciklilik André Gorz'un ünlü *Elveda Proletarya's*ında mevcuttur. Bkz. *Farewell to the Working Class. An Essay on Post-Industrial Socialism*, Pluto Press, Londra, 1982. Gorz'u durup dururken ortaya attığımızı sanabilecek okura, bu yazının, tartışmanın politik arka planını ele alacağımız bölümüne kadar sabretmesini tavsiye edelim.

18 "Global Capitalism...", a.g.m., dipnot 17, s. 35. Hardt ve Negri'nin Lenin'in teorisinin günümüzde geçerli olmadığını kanıtlamak için verdikleri kanıtın tam bir teorik sahtekârlık olduğunu *Praksis*'te yayınlanan eleştiride ortaya koymuştuk. Bkz. "İmparatorluk'a Reddiye", a.g.m., s. 250-251.

19 Aşağıdaki bölümde sergilenecek olan görüşler, daha önce 2003 yılı Eylül ayında yapılan ODTÜ Ekonomi Kongresi'nde yaptığımız sunumda ortaya konulmuş görüşleri temel almaktadır.

Lenin'in emperyalizm teorisine giriş

Lenin'in esas olarak *Emperyalizm. Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*²⁰ kitabında sergilediği emperyalizm teorisini incelemeye girişirken, bu kitabın sınırlarına ve zaafalarına değinerek başlamak en doğrusudur.

1. Her şeyden önce, bu kitap bütünsel bir anlamda bir teori kitabı değildir. Elbette burada bir emperyalizm teorisinin ana hatları sergilenmiştir. Ama bu teorinin hem geri, hem de ileri bağlantıları sadece atıflar ve gönderilerle sınırlı tutulmuştur. Bununla kast ettiğimizi biraz açalım. Bir yandan, Lenin bu kitabında emperyalizm aşamasında ortaya çıktığını saptadığı özelliklerin kapitalist üretim tarzının gelişme yasalarıyla bağlantısını **sistematik biçimde** incelemez. Bu bağlantı mevcuttur ve göndermeler yoluyla ifade edilir. Ama kapitalizmin yasalarıyla emperyalizmin yasaları bütünleştirilmiş bir biçimde ele alınmaz. Bir yandan da, emperyalizmin temel özelliklerinin gelişip açılması sonucunda ortaya çıkacak eğilimler, örneğin Marx'ın *Kapital*'de yaptığı gibi, ortaya konulmaz. Lenin saptadığı özelliklerin daha ileri doğru derinleşmeleri halinde doğuracakları sonuçları ele almak yerine, bu özelliklerin kitabın yazılmakta olduğu dönemde ortaya çıkış biçimlerinin incelenmesiyle yetinir.

Lenin, *Emperyalizm*'in bu özelliklerinin bütünüyle farkındadır. Bir kere, kitabın başlığının altına, İngilizce'ye "A Popular Outline" diye çevrilmiş olan bir alt başlık yerleştirmiştir. Bunu Türkçe'ye "Popüler Bir Özet" ya da "Basitleştirilmiş Bir Özet" diye çevirmek mümkündür. Sol Yayınları'nın Türkçe çevirisinde bu alt başlık maalesef kitabın hiçbir yerinde yer almamaktadır. Zaten alt başlığı olan bir kitaba bir daha alt başlık konulduysa bunun bir anlamı olmalıdır. Gerçek bir teorik çalışmanın isterlerini gayet iyi bilen Lenin, biraz da ünlü alçakgönüllülüğüne uygun biçimde, kitaba bu alt (alt) başlığı koymayı gerekli görmüştür. Öte yandan, Lenin kitabın Fransızca ve Almanca baskılarına 1920 yılında yazdığı *Önsöz*'ün daha birinci paragrafında bu incelemenin amacının dünya kapitalist sisteminin 20. yüzyılın başında "bileşik bir tablo"sunu çizmek olduğunu konusunda okuru, üstelik bu üç kelimelerin altını çizerek uyarır. (CW, 22, s. 189) Kitabın Sol Yayınları'nda yayınlanan çevirisinde bu terim "bütün bir tablo" olarak geçiyor. Oysa İn-

gilizce'deki "composite" kelimesi "bütün" anlamını taşımaz. Vurguladığı anlam "karma", "karışık", "bileşik", "katışık" gibi bir şeydir. Öyleyse, Lenin'in bu vurguyu neden yaptığını da düşünmemiz gerekiyor. Lenin, kitabının saf anlamda teorik bir kitap olmadığını gayet iyi farkındadır, bu ifadeyi bu yüzden kullanmıştır. Maalesef, *Emperyalizm*'i Türkçe'de Sol Yayınları versiyonunda okuyacak birçok okuyucu bütün bunların farkına varamayacaktır.²¹

2. Lenin Britanyalı araştırmacı Hobson'a gereğinden daha büyük bir önem atfeder.²² Bu, emperyalizm ile kapitalizmin yasaları arasında sistematik bağlar kurulmaması ile birleştiğinde, kitaba eksik tüketimci bir damarın sızmasına yol açar. Aşağıda görüleceği gibi, bu damar, *Emperyalizm*'de sergilenen teorinin gövdesine yabancıdır ve Lenin'in akıl yürütmesi için hiç de gerekli değildir.

3. Emperyalizm, kitabın yazılış koşulları dolayısıyla, Avrupa kapitalizminin, özellikle de Almanya'nın deneyiminden fazlasıyla etkilenmiş, buna karşılık geleceğin esas hakim kapitalist gücü olacak olan ABD kapitalizminin eğilimlerini yeterince inceleyememiştir. Lenin'in 1915-1916 yıllarında, *Emperyalizm*'in hazırlık çalışmasını yaptığı sırada, İsviçre'nin Almanca konuşulan kantonlarından birinde olan Zürih'te erişebildiği kaynaklar içinde Almanca kaynakların büyük bir ağırlık taşıdığı biliniyor. Okuduğu 148 kitabın 106'sı Almanca'dır; buna karşılık İngilizce kitapların sayısı 17'de kalmaktadır. Oran neredeyse bire ondur. Yararlandığı 232 makalenin ezici çoğunluğu (206 tanesi) yine Almancadır. İngilizce makalelerin sayısı ise ancak 13'ü bulmaktadır. Fark daha da büyüktür.²³ Bunun, en başta finans kapital gibi merkezi bir kavramın içeriği üzerinde olmak üzere, bir dizi çarpıtıcı etkisi olacaktır. Bu konuya aşağıda döneceğiz.

4. Lenin, yepyeni bir gelişmenin, bir aşamanın teorileştirilmesi çabası içine giren birçok yazar gibi, yeni dönemin eskisinden farkını haklı olarak vurgularken, eskiyle süreklilik arz eden yanları açık ve vurgulu biçimde ortaya koymamakta, yani kapitalizmin temel yasalarının işlemeye devam ettiğini yeterince vurgulamamaktadır. Kitap bu yönde uyarılar içerir, ama bunların yeterli olmadığı, Lenin'in kendisinin başka bağlamlarda kapitalizmin temeldeki sürekliliğini vurgulamak zorunda kalmasından belli olacaktır.

21 Bütün bunlar, Aijaz Ahmad'ın Lenin'in çalışması için alaycı bir biçimde "eğer teori denebilirse" ("Imperialism of Our Time", a.g.m., s. 48) demesini hiçbir biçimde haklı göstermez. **Lenin'in bir emperyalizm teorisi vardır; ama bu teori tamamlanmamıştır.**

22 Hobson'un yapıtından "kişisel kanıma göre o çalışmanın hak ettiği gibi" dikkatli bir şekilde yararlandığını söyler. CW, 22, s. 187.

23 Hazırlık malzemesi Toplu Eserler'in İngilizce baskısının 39. cildinde bir araya getirilmiştir. Buradaki rakamlar 22. ciltte derleyenlerin notlarından alınmıştır. Bkz. CW, 22, s. 377.

20 V.I.Lenin, *Emperyalizm. Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, Ankara, 1969. Biz, birazdan anlaşılabilecek nedenlerle, alıntıları kitabın Lenin'in İngilizce Toplu Eserleri'nde yayınlanmış olan versiyonundan kendimiz çevireceğiz: V.I. Lenin, *Imperialism. The Highest Stage of Capitalism*, Collected Works içinde, cilt 22, Progress Publishers, Moskova, 1977. Bu kaynağa referanslar metin içinde CW, 22, sayfa numarası biçiminde verilecektir.

5. Nihayet, Lenin'in emperyalizmin kapitalizmin yükseliş evresinden gerileme evresine geçişi temsil ettiği tezini, "çürüyen" ve "can çekişen" kapitalizm sıfatlarıyla ortaya koyması retorik amaçlar açısından kendi döneminde kapitalizmi özürlemeye çalışmakta olan akımlara karşı faydalı olmuş olabilir, ama yanlış anlaşılmaya son derece müsaittir ve kendisinden sonra da sistematik teorik yanlışlara yol açacaktır. Lenin kendisi, emperyalizm aşamasında kapitalizmin eskisinden de hızlı bir büyüme potansiyeline sahip olduğunu istediği kadar vurgulasın, bu sıfatlar Stalinizm tarafından bilimsel içeriklerinden koparılarak propaganda amaçlarıyla mutlaklaştırılmışlardır. Bir ölçüde farklı bir sorun olan asalaklık tartışmasındaki "kupon keserek yaşama" teması için de aynı vurgu yanlışından söz edilebilir.

Artık Lenin'in emperyalizm teorisinin içeriğini tartışmaya başlayabiliriz. Bunu yaparken, Lenin'in teorisinin okunmasında yaygın olan bir kolaycılığa, basite kaçmaya, bir bakıma teoriyi statikleştiren ve tarihsel anlamından koparan şematikleştirmeye dikkat çekmeliyiz. Yaygın olan uygulama, Lenin'in emperyalizm teorisini emperyalizmin beş özelliği denebilecek maddelere indirgemektir. Bunları saymayı bilen herkes, Lenin'in emperyalizm teorisini kavramış sayılmaktadır. Yaklaşım bu olunca, teoriyi özetlemek de kolaydır. Zaten Lenin de yapının bir aşamasında tanımların sınırlayıcılığını hatırlatmakla birlikte bu beş özelliği kendisi de saymaktadır: tekellerin ekonomik hayatta belirleyici rol oynaması; banka sermayesi ile sanayi sermayesinin kaynaşması yoluyla finans kapitalin oluşması; sermaye ihracının belirleyici önemi; tekellerin dünyayı paylaşması; dünyanın büyük emperyalist devletlerce paylaşılmasının tamamlanmış olması (*CW*, 22, s. 266). Bu beş özellik zamanla emperyalizm teorisinin esası haline getirilmiş ve böylece hem bu özelliklerin kapitalizmin tarihsel gelişim süreci içinde dinamik olarak alındıklarında anlamı gözden kaybolmuş, hem de emperyalist aşamanın tarihsel gelişme ve sınıf mücadelesi açısından anlamı unutulmuştur. Esas olarak Stalinist hareketin yarattığı bu cansız soyutlamanın bugün de bambaşka bir açıdan, "yeni" emperyalizm literatüründeki Leninist emperyalizm teorisi anlayışını belirlediği söylenebilir. Oysa Lenin kendisi, bu tür bir şematizme yaptığı tanımın hemen ardından karşı çıkmıştır. "Daha sonra göreceğiz ki, sadece—yukarıdaki tanımın kendini sınırlamış olduğu—temel ekonomik kavramları değil de, kapitalizmin bu aşamasının genel olarak kapitalizmle ilişkisi içinde tarihsel yerini ya da emperyalizm ile işçi sınıfı hareketi içindeki iki ana akımın ilişkisini de göz önünde tutarsak, emperyalizm farklı biçimde tanımlanabilir ve tanımlanmalıdır." (*CW*, 22, 267) Başka biçimde ifade edelim: Lenin'in *Emperyalizm*'inin, yukarıdaki ekonomik özellikleri ele alan ilk altı

bölümünden daha önemli olan bölümleri, 8., 9. ve (özellikle de “Emperyalizmin Tarihteki Yeri” başlığını taşıyan) 10. bölümleridir.

Elbette, bu daha önemli boyutları kavrayabilmek için önce, Lenin’in emperyalizmi tanımlamak için kullandığı beş ögeye daha dikkatli olarak bakmamız gerekiyor. Bunu yaparken, günümüzde dünya kapitalizminin ulaştığı noktada ortaya çıkan başlıca özellikler karşısında bu teorinin geçerliliğini ne ölçüde sürdürmekte olduğu konusuna da eğileceğiz.

Lenin’in teorisi ve günümüzde emperyalizm

Lenin’in emperyalist aşamanın en önemli özelliği olarak sürekli vurguladığı, küçük ve dağınık kapitalist işletmelerin dev şirketlere dönüşmesi, yani tekellerin ekonomik hayata damga vurmaya başlamasıdır. Lenin, her ne kadar teorik bir tartışmaya girmesse de, tekellerin oluşumunu Marx’ın *Kapital*’de sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi konusunda saptadığı yasalardan hareketle açıklar. 20. yüzyılın başında bu tür dev şirketlerin oluşumu henüz emekleme çağını yaşıyordu. 20. yüzyılın bütün gelişmesi, bu tür şirketlerin hem dünya çapında, hem de tek tek ülkelerde istisna değil kural haline geldiği bir evrime tanıklık etmiştir. Günümüz kapitalizmine dünya çapında damgasını vuran, “çokuluslu şirket” olarak anılan dev sermaye birimleri de, tek tek ülkelerde oluşan holdingler de, Lenin’in bir yüzyıl önce, kapitalizmin yeni aşamasının temel unsuru olarak saptadığı bu özelliğin, günümüz dünyasını tanımlamak açısından da son derece isabetli olduğunu tartışılmaz bir açıklıkla göstermektedir.

Burada tartışılacak bir şey yoktur. Tartışılması gereken daha ince noktalardır. Bunların arasında öne çıkarılması gereken ilk nokta, Lenin’in sözünü ettiği “bileşik üretim”dir (*CW*, 22, 198 ve 209). Lenin’in kendi tanımıyla bu, “tek bir işletmenin bağrında farklı üretim dallarının toplanması” olarak tanımlanabilir. Lenin, o dönemde Almanya’nın en önemli şirketlerinden biri olan AEG’yi örnek vererek, bu şirketin kendi bünyesinde sadece imalat alanında kablo ve yalıtıcılardan otomobil ve uçağa kadar son derece farklı ürünleri üreten 16 şirketi bir araya getirdiğini vurgular (*CW*, 22, s. 247). Lenin’in sermayenin örgütlenme tarzında saptadığı bu eğilim, 20. yüzyıl tarihi boyunca gelişerek serpilmiş ve bugünün holding tipi şirketinin dev sermayelerin **asıl** biçimini oluşturduğu evreye ulaşmıştır. Bugün her çocuk, holdinglerin²⁴ sadece imalat sanayisinin çeşitli dallarında değil, tarımdan turizme, peraken-

²⁴ Lenin, sermayenin yeni bir biçimi olarak holdinglere sürekli olarak atıf yapar: bkz. *CW*, 22, s. 211-12, 221, 227, 247.

deden ihracata ekonominin bütün dallarında faaliyet gösteren çeşitli şirketleri bağrında topladığını biliyor. Lenin'in erkenden saptadığı bu eğilime dayanarak biz bugünün hakim sermaye dilimine **bileşik sermaye** adını vereceğiz.

Emperyalizmin ikinci özelliği, Lenin'e göre finans kapitalin hakimiyetidir. Finans kapitalden bilimsel olarak söz edebilmek için, önce günümüzde kavram konusunda varolan kafa karışıklığını temizlemek gerekiyor. Günümüzde, "küreselleşme"yi uluslararası burjuvazinin işçi sınıfına ve emekçilere karşı topyekûn bir taarruzu olarak değil de, (borsa, döviz alışverişi, devlet tahvilleri ve her türlü spekülasyondan para kazanan sermaye anlamında) finansal sermayenin (üretim süreçlerini düzenleyen) üretken sermayeye karşı üstünlüğü ele geçirmesi olarak kavrayanlar, ilk kategoriye finans kapital/finans sermayesi/mali sermaye gibi adlarla anmaktadırlar. Üstelik, bu kullanımın Lenin'in emperyalizm teorisi ile doğrudan bir bağıntısı olduğu izlenimi son derece yaygındır. Lenin'in finans kapitalin hakimiyetinden söz ederken üzerinde durduğu kategori bu değildir. Lenin, bu kategoriye Hilferding'den devralmıştır. Bu sonuncunun verdiği tanıımı kendisi aynen tekrarlar: "Böylece, bankacı gittikçe artan ölçüde bir sanayi kapitalistine dönüşmektedir. Gerçekte **sanayi sermayesine dönüşmüş olan** bu banka sermayesini, yani para biçimindeki sermayeyi, ben 'finans kapital' olarak anıyorum" (CW, 22, s. 226, vurgu bizim). Burada görüldüğü gibi, Hilferding'in ve Lenin'in "finans kapital"i, banka sermayesi ile sanayi sermayesinin (ya da daha genel olarak tarımı, ulaştırmayı, turizmi vb. de içeren biçimde üretken sermayenin) iç içe geçmesi, kaynaşması ile oluşmuştur. Finans kapital basitçe banka sermayesi (yani para sermaye) değil, sanayi sermayesine dönüşmüş banka sermayesidir. Oysa bugün finans ile sanayiye karşı karşıya getirerek birine kötü (finans), birine iyi (sanayi) etiketi yapıştıran ekollerin finans kapital olarak adlandırdıkları şey, tam da bundan dolayı, sanayi sermayesine (üretken sermayeye) **dış-sallığı ve karşıtlığı temelinde tanımlanmış** bir sermaye dilimidir. Öyleyse, finans kapital terimini Hilferding ve Lenin'in anlamında kullanmak, paradan para kazanan ve bugünün bütün kapitalizmini hakimiyeti altına aldığı iddia edilen sermaye dilimine ise başka bir ad vermek gerekiyor.

Hilferding ve Lenin'in finans kapital kavramının önemi, bu tür sermayenin tekil üretim dallarına bağımlılıktan kurtularak bütün ekonomik faaliyetlerle esnek ve hızlı bir ilişki kurma olanağını elde etmesinde ve bu sayede ekonominin bütününde kaynak dağılımının kontrolünü giderek eline geçirmesinde yatar. Emperyalizm öncesi dönemde üretken sermaye birimleri, her biri genellikle tek bir üretim dalında faaliyet gösteren çok sayıda küçük sermayelerden oluşuyordu. Bankalar ise genellikle yerel olarak faaliyet gösteren küçük birimlerdi. O aşamada banka toplumun belirli bir ekonomik dönem

boyunca tasarruf ettiği ve kendisi olmasa atıl kalacak olan fonlarını, bu fonları değerlendirmek isteyen küçük ölçekli kapitalistlere (artı-değerden alınacak faiz geliri karşılığında) ödünç veren kuruluşlardı. Ancak 19. yüzyıl sonunda banka sektöründe yaşanan tekelleşme, bankalara, ellerinde topladıkları dev fonların getirdiği pazarlık gücüyle ve kendi aralarında anlaşma olanakları yaratarak, büyük bir güç kazandıracaktı.²⁵ Küçük kapitalistler artık bankaların tutsağı haline geliyordu. Bu anlamda, banka sermayesi sanayi sermayesine hakim olmuş, kaynakların hangi üretim dalına aktarılacağını belirler hale gelmişti. Ama paralel bir tekelleşme sanayi sermayesinde de yaşanıyordu. Sonuçta, hisse senetleri, yönetim kurullarında ortak üyeler ve holding türü şirketlerin yükselişi temelinde bankalar ile üretken sermaye birimleri kaynaşacak ve tek bir sermaye dilimi haline geleceklerdi. Hilferding ve Lenin'in anlattığı kaynaşma işte budur. Bu, günümüzde dünyanın çok çeşitli ülkelerinde (Almanya'nın dışında örneğin Japonya ve Güney Kore'de) geçerli olan finans kapital örgütlenmesidir.

Ne var ki, Avusturyalı olduğu için Almanca konuşulan dünyayı ilk elden gözleyen Hilferding ve Zürih'teki sürgününde esas olarak Alman kaynaklarıyla sınırlı kalan Lenin, finans kapitalin Almanya'daki somut tarihsel gelişim biçiminin önemini tek yanlı olarak abartmışlardır. Bazı başka ülkelerde, ama en önemlisi geleceğin modeli olan ABD'de gelişme farklı olmuş, sanayi şirketleri (ABD'de özel bir önem taşıyan borsanın da katkısıyla) kendileri birer finans kapital birimine dönüşmüşlerdir. Bunun en çarpıcı örneği, bugün dünya çapında en büyük sanayi şirketi olan General Electric şirketinin kendi finansman, sigorta vb. şirketlerini kurmuş olmasıdır.²⁶ Pek ABD şirketleri ve daha genel olarak holdingler ne anlamda finans kapital niteliğini kazanmışlardır? Bu şirketler ABD'de erkenden büyük önem kazanan borsaya çıkarak finansman gücüne kavuşmuşlar, "bileşik sermaye" tarzı örgütlenmeye geçtikçe tekil üretim dalının sınırlarından kurtulmuşlar, ekonominin çeşitli dallarındaki gelişmelere ve iniş çıkışlara bağlı olarak kendi kaynaklarını bir dal-

25 Bankaların nasıl dev kuruluşlar haline geldiğini ABD bankacılığından güncel bir rakamla anlatmak anlamlı olabilir. Bugün ABD'nin en büyük on bankasının toplam mevduatı (2005 rakamları) 2 trilyon 250 milyon doları aşmaktadır. Bir karşılaştırma için ekleyelim: ABD'nin GSYİH'si çok kabaca 10 trilyon doların üzerindedir. (Bkz. *The Economist*, 18 Mart 2006, s. 72.)

26 Dar anlamda bir sanayi şirketi gibi görünen General Electric'in nasıl bir finans kapital devi olduğunun en iyi göstergesi, şirketin sigortacılık alanındaki yavru şirketi Genworth'un boyutlarıdır. Genworth, 24 ülkede 15 milyon müşterisi olan ve 6900 çalışanı olan bir şirkettir. ABD sigortacılık sektöründe MetLife ve Prudential gibi devlerin hemen ardından gelir. (Bkz. *The Economist*, 11 Mart 2006, s. 68.) General Electric'ten başka bir bağlamda Lenin de söz eder.: bkz. *CW*, 22, s. 247-48.

dan ötekine kaydırmakta muazzam bir esneklik ve akışkanlık elde etmişler ve böylece toplam sermayelerini tek tek bütün kullanım değerlerinden kopararak bir bakıma “soyut sermaye” haline getirmişlerdir. Buradaki “soyut sermaye” kategorisi, dünyadan soyutlanmak, salt teorik olmak gibi bir anlam taşımaz. Aynen tekil üretim dallarında harcanan ve kendine özgü teknik özellikler içeren somut emeklerin piyasa dolayımıyla soyut emek haline gelmesi gibi, bu sermaye de tekil üretim dallarının ürettiği kullanım değerlerinin somut belirlenimlerinden kurtulmak anlamında soyuttur.

Bugün finans kapital yepyeni gelişme biçimleri göstermektedir. Günümüz emperyalizmin dünün emperyalizmine göre ekonomik planda gösterdiği en önemli değişikliklerden biri finans kapitalin aldığı bu yeni biçimlerde ortaya çıkıyor. Bu gelişme biçimleri arasında ikisi son derecede önemlidir. Birincisi, borsa artık sadece tarihsel olarak erkenden büyük bir güce kavuştuğu Anglo-Sakson ülkelerinde değil, hemen hemen her emperyalist ülkede üretken sermayenin kaderi üzerinde **belirleyici** denebilecek derecede büyük bir ağırlık kazanmıştır. Büyük şirket ve bankalar arasında borsaya çıkmamış olan pek az şirket kalmıştır. (İngilizce “closely held companies” olarak anılan bu şirketlerin arasında istisnai olarak bazı çok önemli aile şirketleri vardır.) Bütün bu şirketler, borsada “yatırımcılar”ın sürekli izlemesi altındadır. Bir bakıma bir “büyük gözaltı” söz konusudur. Borsa yatırımcıları, her bir şirketin üç aylık aralıklarla açıkladığı kazanç/hisse değeri oranlarının iniş çıkışlarını ve şirketin bütün operasyonlarını (şirket satın alma ve evlilikleri, üretimin başka ülkelere kaydırılması, işçilere ödenecek ücretler, şirketin sağlıklı yönetilip yönetilmediği) günbegün izleyerek yatırımlarını şirketten şirkete kaydırmaktadırlar. Elbette, şirketlerin yönetim ve kârlılık bakımından sağlığının izlenmesi tekil yatırımcılar için mümkün olan bir şey değildir. Bu işlev de, bağımsız denetçi (“auditor”) olarak çalışan ve bu alanda uzmanlaşan bir dizi şirket tarafından periyodik olarak yürütülen denetimler aracılığıyla yerine getirilir. Burada (aşağıda ayrıntısıyla ele alacağımız) üretimin toplumsallaşmasının ileri bir biçimini görüyoruz: denetim (“audit”) işlevi, şirketlerin tamamı üzerinden düşünüldüğünde, ekonominin bütününde büyük ağırlığı olan mega kapitalin özellikleri konusunda toplumun bütünü açısından oldukça sağlam bilgilerin merkezileştirilmesi olanağını doğurur. Lenin bu anlamıyla denetimin önemini emperyalizm tahlilinde sürekli olarak vurgular. Bir kez daha Lenin’in emperyalizm çağının şafağında bu aşamasında kapitalizmin geliştireceği önemli özelliklerden birini keşfetmiş olduğunu görüyoruz.

Borsanın şirketler üzerinde kurduğu bu hakimiyet, her bir üretken sermaye biriminin finans sermayesinin hakimiyeti altına girmesinin çok çarpıcı

bir biçimdir. Üretken sermaye artık borsanın kaprislerine bütünüyle bağımlı hale gelmiş, finans sermayesi de bu süreç içinde üretim sermayesine dönüşmüş olmaktadır. Bugünkü dünyada borsa sadece tek tek şirketlerin değil, neredeyse bütün ülkelerin siyasi hayatının da anahtarını elinde tutmaktadır. Herhangi bir büyük siyasi olayda (seçim, savaş, salgın hastalık vb. vb.) “piyasaların tepkisi” bütün kapitalistlerin ve siyasi aktörlerin mutlaka dikkate alması gereken bir faktör haline gelmiştir. Çünkü borsa dikkate alınmadığı takdirde, para (özellikle “sıcak para” olarak anılan kısa vadeli yatırımlar) hızla o ülkeyi terk ederek başka ülkelere kaçabilir. Bu ise (bizim Türkiye’de artık gayet iyi bildiğimiz gibi) ekonominin çöküntüye uğraması demektir.

Lenin’in (Hilferding ile birlikte) finans kapitalin Anglo-Sakson ülkele-
rindeki gelişme tarzını inceleyememiş olmasının maliyeti, yapıtında borsanın tarihsel yerini bütünüyle yanlış biçimde nitelemesinde açıkça ortaya çıkar. Lenin borsanın işlevinin sona erdiği kanaatindedir. Bir Alman kaynağına dayanarak şöyle yazar Lenin:

“Serbest rekabetin hakim olduğu eski tip kapitalizmden tekelin hakim olduğu yeni kapitalizme doğru değişim, ifadesini, başka şeylerin yanı sıra, Menkul Kıymetler Borsası’nın öneminin gerilemesinde bulur.” (CW, 22, s. 218) Bu Lenin’in *Emperyalizm*’inin en büyük yanılgılarından biridir. Lenin, borsanın kendi tanımladığı anlamda finans kapitalin mükemmel bir yatağı olduğunu kavrayamamıştır.

Günümüzde finans kapitalin aldığı bir ikinci yeni biçim ise Lenin’in döneminde hiç varolmayan bir finansal sermaye biçimi ile ilgilidir: yatırım fonları.²⁷ Birçok küçük, hatta orta boy yatırımcını tasarruflarını profesyonel biçimde ve kendi de kâr elde etmek üzere toplu halde işleten büyük şirketler veya banka ve benzeri finans kuruluşlara bağlı yavru şirketler olarak örgütlenen fonlar, gerçekte aracı kurumlardır. Bunlar, kimi operasyonlarını, menkul kıymetler borsalarında, türev borsalarda, hedge işlemlerinde, döviz alım satımında vb. yürütürler. Bu biçim altında, kısa vadeli yatırımlar söz konusu oldukça, bu operasyonlar fonlara Hilferding ve Lenin’in anlamında finans kapitalden ziyade spekülasyon yoluyla para kazanan (günlük ekonomi tartışmalarında söylendiği gibi “paradan para kazanan”) finansal sermaye karakterini kazandırır. Ama yatırım fonlarının bir başka operasyon türü vardır ki, onları doğrudan doğruya Hilferding ve Lenin’in anladığı anlamda finans kapital haline getirir. Son yılların en yaygın uygulaması çerçevesinde, yatırım

27 Yatırım fonlarının yanı sıra (İngilizcesiyle “investment funds” veya “mutual funds”) bir de özellikle ABD’de önemli bir finansal gücü temsil eden emeklilik fonlarından (“retirement funds”) söz etmek mümkündür. Biz bu yazıda, ikinci kategoriye ele almayacağız.

fonları, sanayi veya başka alanlarda faaliyet gösteren üretken sermaye şirketlerini satın alır, yönetimine karışmadan (elbette bağımsız denetçilerle şirketi izleyerek) bu şirketlerin kârını mülk edinir ve bir süre bu şirketleri daha yüksek bir değere elden çıkarır hale gelmişlerdir. Burada, sadece sanayi vb. alanlarda çalışan şirketlerin meta üretmediği, şirketlerin (sermayelerin kendilerinin) alınıp satılan metalar haline geldiğini görüyoruz. İşte bu faaliyetlerinde yatırım fonları sanayi sermayesiyle kaynaşan ve ona hakim olan birer finans kapital birimi haline gelmişlerdir.²⁸

Öyleyse, şu sonuca ulaşıyoruz: finans kapital kavramıyla birlikte, “bileşik sermaye” kategorisi yeni bir belirlenim kazanıyor ve derinleşiyor. Hilferding ve Lenin’in finans kapitali bankaların hakimiyetine bağlayan yaklaşımı gerçekte varolan finans kapital biçimlerinden sadece biridir. Bu ayrıntı dışında, sermayenin ekonominin dallarından bağımsızlaşması ve ekonominin bütününde kaynak dağılımı üzerinde gittikçe daha büyük bir hakimiyet elde etmesi anlamında finans kapital, günümüz kapitalizminde Lenin’in döneminde olduğundan dahi daha geçerli bir kavramdır.

Lenin, emperyalizmi daha önceki kapitalist aşamadan ayıran üçüncü özellik olarak sermaye ihracının mal ihracatına göre daha önemli hale gelmesini sayıyor (*CW*, 22, s. 240). Günümüzde sermaye ihracının ister portföy yatırımları (yani başka ülkelerde borsalara, devlet tahvillerine vb. mali yatırımlar), ister doğrudan yabancı yatırım (yani başka ülkelerde yavru şirket veya bağımsız işletme kurmak, o ülkenin vatandaşlarının işletmelerini satın almak, bu işletmelerden hisse senedi satın almak vb.) biçimi altında olsun, dev boyutlara vardığı ve uluslararası mal ve hizmet ticaretinin büyüme hızından kat kat hızlı arttığı, kanıtlanmayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Lenin’in emperyalizm öncesi kapitalizmde tipik olanın mal ihracatı iken emperyalist dönemde sermaye ihracının tipik hale gelmiş olduğu yolundaki saptaması, 20. yüzyıl boyunca ortaya çıkan gelişmeler sonucunda **dahiyane** bir saptama olarak nitelenebilir. Üstelik, sermaye ihracının mal ihracatına üstünlüğü, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren nitel bir sıçrama da yapmıştır: bugün sermaye ihracatı uluslararası ticareti sadece **nicel** olarak geri bırakmakla kalmıyor, **nitel** olarak da yönlendiriyor. Dünya ticaretinin gittikçe artan bir bölümü, “çokuluslu şirketler” olarak anılan dev sermayelerin kendi yavru şirketleri arasında yapılan ticaretten oluşuyor. (Günümüzde bu pay, dörtte bir ile

28 Yatırım fonlarının sayısı son yıllarda hızla artmıştır. Başlangıçta ABD’de yaygın olan fonlar, şimdi Avrupa’da da büyük önem kazanmıştır. Avrupa Fon ve Varlık Yönetimi Derneği’nin (EFAMA) rakamlarına göre, AB çapında fonların yönettiği aktifler 2005 yılında % 23 dolayında artarak 7,8 milyar ABD doları düzeyine yükselmiştir. Aynı kuruluşa göre bugün Avrupa’da çalışan 30 binden fazla fon mevcuttur. (Bkz. *The Economist*, 11 Mart 2006, s. 68.)

üçte bir arasında veriliyor.) Bugün dünya ekonomisi hakkında konuşan herkesin çiklet gibi tekrarladığı iki tartışılmaz gerçek vardır. Biri, çokuluslu şirketlerin üretim alanındaki hakimiyeti, öteki ise spekülatif sermayenin bütün dünyada dev ölçeklerde dolaşıyor olduğu (“sıcak para” denen olgu bunun bir vechesidir). Lenin, “sermaye ihracı” kavramıyla her iki olgunun emperyalizm çağında belirleyici olduğunu tam bir yüzyıl önce ortaya koymuştur!²⁹

Lenin’in sermaye ihracı üzerine söylediklerindeki zayıf yan, bu olguyu gelişmiş kapitalist ülkelerde bir “sermaye fazlası”na bağlamasıdır. Lenin burada Hobson’u izlemekle hata etmektedir. Çünkü Hobson’un akıl yürütmesi bütünüyle bir eksik tüketim teorisine dayanır. Nitekim Lenin de onu izleyerek “sermaye fazlası”nın temelinde tarımın sanayiye göre geri kalmışlığının ve emekçi kitlelerin yoksulluğunun yattığını ileri sürecektir (*CW*, 22, s. 241-42). Lenin’e haksızlık etmemek için bir noktayı eklemek gerekiyor: 20. yüzyıl başı Marksizm’inde eksik tüketimcilik kriz teorisinde yaygın bir eğilimdi. Kautsky’den Rosa Luxemburg’a hemen hemen bütün önemli Marksist teorisyenler, krizlerin temel nedeninin kitlelerin eksik tüketimi olduğunda hemfikirler. Bu eğilim durup dururken ortaya çıkmamıştı. Rusya’da “legal Marksistler” olarak bilinen ve Marx’ın yapıtında kapitalizm konusunda varolan derin içgörülerini burjuva bir açıdan kullanarak kapitalizmin gelişmesini olumlamayı kendine hedef olarak belirlemiş bulunan bir ekol, özellikle de bu ekolün önde gelen ismi Tugan-Baranovskiy, sermaye birikimi sürecinde sektörler arasında orantısızlıklar ortaya çıkmadığı sürece bir krizin doğamayacağı türünden bir tez ileri sürüyorlardı. Marksistler, Tugan-Baranovskiy’e karşı aşırı üretimin olanaklılığını ortaya koyabilmek amacıyla, kitlelerin eksik tüketimini vurgulamaya yönelmişlerdi. Lenin’in Hobson’a referansı biraz da Hobson’dan farklı ve ona karşıt olarak, kapitalizm kapitalizm olarak kaldığı sürece kitlelerin yoksulluğunun kaçınılmaz olduğunu, dolayısıyla sermaye ihracının (emperyalizmin) kaçınılmaz olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Oysa, eksik tüketimci bir açıklama Lenin’in teorisi için hiç de **gerekli değildir**. Yukarıda gördüğümüz gibi, Lenin için tekellerin oluşumu ve ekonomik hayatı hakimiyeti altına alışı emperyalizmin esas özüdür. Bir kez tekeller hakim sermaye biçimi haline geldiğinde, sermaye ihracı hem olanaklı,

29 Lenin’in sermaye ihracı ile sadece para sermayenin ülke dışına yatırılmasını (krediler ya da genel olarak portföy yatırımları) kast etmediği, üretken sermayenin uluslararası hareketini, yani doğrudan yabancı yatırımları bu kavramın bir unsuru olarak gördüğü, konunun tartışıldığı bütün bölümlerde açıktır. Ama dünya çapında sermaye ihracının dağılımını incelediği pasaj bu kavrayışını tartışılmaz bir açıklıkla ortaya koyar. Bkz. *CW*, 22, s. 243. AEG ve General Electric üzerinde ayrıntıyla durduğu bölümde aklında sanayi sermayesinin ihracının da olduğunu bir kez daha belli eder. Bkz. *CW*, 22, s. 247. Bu noktanın önemi aşağıda ortaya çıkacak.

hem de zorunlu hale gelir. Olanaklı hale gelir, çünkü küçük işletmelerden farklı olarak, dev sermaye birimlerinin, başka ülkelerde, hatta uzak deniz aşırı bölgelerde, bilgi toplama, organizasyonel kapasite, pazarlama, hükümetlerle ilişki gibi konularda kaynaklarını harekete geçirme yeteneği vardır. Zorunludur, çünkü büyüyen ölçeği dolayısıyla dış pazarlara açılmak zorunda olan büyük sermaye birimi, rakiplerini alt etmek için düşük ücret olanaklarını kullanmak, yerinde üretim ve pazarlamanın avantajlarından yararlanmak, ham madde işleyen bir şirketse başka ülkelerin ham madde kaynaklarına el koymak vb. zorunda kalacaktır. Rekabet, başka alanlarda olduğu gibi sermayenin yasalarını tekil sermayelere dayatır. Nitekim, Lenin kendisi de, yeterince vurgulu biçimde olmasa da, rekabetin emperyalist yayılcılığın temelindeki dinamik olduğunu yer yer belirtir. Örnek olarak şu pasaja bakalım: “Kapitalizm ne kadar gelişkin hale geldiyse, ham madde eksikliği o kadar çok hissedilir, dünya çapında rekabet ve ham madde kaynakları arayışı o kadar yoğun olur, sömürge elde etmek için mücadele o kadar can alıcı hale gelir” (CW, 22, s. 260). Ama Lenin’in teorisinde tekeller arasında rekabetin esas dinamik olduğunu gösteren, bu tekil pasajlar değildir. Emperyalizmin dördüncü özelliği olan şirketlerin dünyayı paylaşmasıdır. Öyleyse şimdi bu konuya geçelim.

Dev sermaye birimlerinin dünyayı paylaşması olarak ifade edilen özellik, Lenin’in çağından bu yana yepyeni bir nitel sıçrama yapmıştır. Lenin, bu özelliği anlatmaya, dev şirketlerin (karteller, birlikler vb. oluşturarak) önce kendi iç pazarlarını bütünüyle fethettiğine işaret ederek girer. Sonra Marx’ı izleyerek kapitalizmin uzun zamandır bir dünya pazarı yaratmış olduğuna değinir ve dev sermayelerin kendi iç pazarlarını fethetmenin yanı sıra dünya pazarına açıldıklarını belirtir. Tarihsel süreç elbette böyle yaşanmıştır. Ama kapitalizmin 20. yüzyıl boyunca yaşadığı evrim sonucunda ulaştığı noktada, salt bu evrim süreciyle yetinemeyiz. Dünya kapitalizminin bugün geldiği noktada, çokuluslu şirket olarak anılan dev sermaye birimleri için dünya ekonomisi bir sonuç değil, başlangıç noktasıdır. Başka biçimde ifade edilirse, temelde iç pazar için üretim yapan dev sermayeler, bir de kârlı gördükleri için dış pazarlara uzanıyor değildirler. Bugünün hakim sermaye dilimi, yani çokuluslular, için sermayenin değerlendirme sürecinin bütün aşamaları dünya çapında planlanır ve yürütülür. Gerek emekgücünün, üretim araçlarının ve ham maddelerin satın alınması, gerek üretimin düzenlenmesi, gerekse ürünlerin pazarlanması ve satışı açısından, bu sermaye birimleri için hareket alanı dünyanın bütünüdür. Sermaye ihracı temelinde ortaya çıkan çokuluslu şirket, sermayenin özgül bir dilimidir. Daha iyi bir terimin yokluğunda, biz buna **mega kapital** adını veriyoruz.³⁰

Mega kapital, elbette, üretimi ve bütün öteki faaliyetlerini artı-değer üretmek ve bu artı-değeri yeniden üretime yönlendirerek sermaye birikimi sağlamak amacı bakımından kendinden önceki sermaye dilimlerinden hiçbir farklılık göstermez. Esas olarak, sermayenin emperyalizm çağında aldığı en ileri, en gelişkin biçimdir, başka hiçbir şey değil. Ama mega kapitali öteki sermaye türlerinden ayıran, ufkunun bütün dünya olmasıdır. Sermayenin doğasında varolan artı-değer açlığı, sınırsızlığı içinde sermayeyi böylece yeryüzünün bütün köşelerinde hareket eden bir deve dönüştürmüştür. İstanbul'un bir mahallesine su dağıtımı yapan bir kapitalistten, pazar olarak Samsun'u hedefleyen ayran imalatçısından, belirli bir bölge veya Türkiye pazarının tamamı için üretim yapan kola imalatçısından, Denizli'de ya da Antep'te ürettiği konfeksiyon ürünlerini dış pazarlara ihraç eden orta boy fabrikadan, hatta Avrupa, giderek dünya pazarında beyaz eşya sektöründe önemli bir oyuncu haline gelmiş olan Arçelik'ten farklı olarak, mega kapital, sadece başka ülkelerde ham madde avcılığına çıkmaz, sadece başka ülkelerde üretim tesisleri kurmaz, sadece dünyanın (asgari bir alım gücü olan) bütün ulusal pazarlarında pazarlama ve satış faaliyetleri yürütmez. Mega kapital **planlamasını** dünya çapında yapar. Bütün ülkelerin siyasal ve sendikal rejimleri, ücret düzeyleri, makro ekonomik politikaları, nüfuslarının yaş bileşimi, vasıflı işgücü birikimi, ham maddeleri vb. onu ilgilendirir. Mega kapital her yerde hükümetlerin kurulmasına ve yıkılmasına karışır.

Şimdi Lenin'e geri dönebiliriz. Lenin'in tam da şirketlerin dünyayı paylaşmasını ele aldığı bölümde incelediği Alman AEG ve Amerikan General Electric şirketleri, bugün emperyalist sermayenin tipik biçimi haline gelmiştir. Mega kapital, değerlenme sürecinin bütününü dünya çapında planladığı için, farklı mega kapital birimlerinin dünyayı paylaşması da işin doğal sonucudur. Lenin'in belirttiği gibi (*CW*, 22, s. 248 ve 252-53), mega kapital birimleri kimi zaman dünyayı anlaşmalarla paylaşır, kimi zaman rekabet içinde birbirinin boğazına sarılır. Kısacası, bugünün çokuluslu şirket olarak anılan sermaye türü Lenin'in emperyalizm teorisi çerçevesinde kucaklanır ve temellendirilir.

Bu konuyu geride bırakmadan önce günümüzde, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması sürecinin ulaştığı evrede, mega kapitalin vatansız olmadığı gerçeğinin altını çizmemiz gerekiyor. Liberal "küreselleşme" teorisinin en temel iddiası, bilindiği gibi, ulusal devletlerin ve ulusların tarihsel

30 Bu terimi ilk kez 1996 yılında kullanmış bulunuyoruz. Bkz. "Küreselleşme mi, uluslararasılaşma mı? (1)", *Sınıf Bilinci*, sayı 16, Kasım 1996, s. 45 vd.

olarak işlevini yitirmiş olduğudur. Bu iddianın dayanaklarından biri de, çokuluslu şirketlerin ulusal aidiyeti olmadığıdır. Liberalizmin bu temel önermesi bugün solda da yaygın şekilde kabul görmektedir. Aşağıda “yeni” emperyalizm teorisyenlerinin de bu kanıda olduğunu göreceğiz. Bu iddianın gerçeklerle en ufak bir ilişkisi yoktur. Birkaç istisnai örnek dışında, bütün çokuluslu şirketlerin ulusal aidiyeti vardır. Mercedes’in bir Alman şirketi, Toyota’nın bir Japon şirketi, Ford’un ise bir ABD şirketi olduğunu, burjuvazinin günlük işlerini yürüten herkes bilir ve bunu burjuva basını da günbegün ifade eder. Teorinin fildişi kulesindeki bu iddia ancak ideolojik motivasyonlarla açıklanabilir. Solcuların, hele hele Marksistlerin bu tuzağa düşmesi ise olsa olsa liberalizmin sol üzerindeki düşünsel hegemonyasının acıklı bir örneği olarak kabul edilebilir.

Beşinci özellik olan, dünyanın emperyalist devletlerce paylaşımının **tamamlanmış** olması, Lenin’in emperyalizm teorisinde kilit bir yer tutar. Sömürgecilik, nüfuz alanları politikası vb. emperyalizm öncesi kapitalizmde de mevcuttu. Ama bu yüzden savaşlar çıkmıyordu. 20. yüzyılın başına gelindiğinde ise, dünya sömürgeler, yarı-sömürgeler ve nüfuz alanları olarak paylaşılmış durumdaydı. Lenin’in sürekli vurguladığı gibi, kapitalistler arasında da, kapitalist devletler arasında da paylaşımın tek bir ilkesi olabilir: güç. Eğer güç ilişkileri zaman içinde değişirse, eski paylaşım düzeninin sorgulanması kaçınılmaz olarak gündeme gelecektir. Ama Lenin’e göre güç ilişkilerinde değişim yaşanması kaçınılmazdır, çünkü “tekil şirketlerin, tekil sanayi dallarının, tekil ülkelerin arasında eşitsiz ve ihtilaçlı gelişme, kapitalist sistem çerçevesinde kaçınılmazdır” (CW, 22, 241). İşte emperyalizmin savaşlarını açıklayan esas olarak budur: yani eşitsiz gelişme dolayısıyla emperyalist devletler ve devlet blokları arasında güç dengelerinin değişimi sonucunda bir yeniden paylaşım gündeme geldiğinde, kozların paylaşılması büyük savaşların temelinde yatan dinamiktir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bütünüyle bunun ürünüdür. İnsanlığın gündeminde bu iki savaşa benzer bir Üçüncü Dünya Savaşı’nın olup olmadığı sorusuna ancak günümüzün somut dinamikleri incelenerek cevap verilebilir. Ama Lenin’in ortaya koyduğu su geçirmez mantık ışığında böyle bir savaşın **ebediyen** ihtimal dışı olduğunu söylemek çılgınlıktır. Daha da ötesi, insanlığı nasıl bir yok olma tehdidi ile karşı karşıya olduğu konusunda uyarmak yerine, uykuya yatırmaktır.

Emperyalist aşamanın tarihsel anlamı

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Lenin’in emperyalizm teorisini beş özellikle statik ve şematik biçimde özetlemek, bu teorinin hayatiyetini, dinamik

niteliğini ortadan kaldırmak demektir. Lenin emperyalizmin kapitalizmin en yüksek aşaması olduğunu ileri sürerken, aklında sadece ekonomik ve politik alanda belirginleşen bu özellikler değil, daha da önemlisi, emperyalizmin kapitalist üretim tarzının ve sınıf mücadelelerinin gelişme tarihinde nasıl bir özel konum taşıdığı vardır. Yani tartışma buraya kadar getirildiği noktada bırakılsa, Lenin'in teorisinin esas can alıcı yanları bütünüyle bir kenara bırakılmış olur.

Lenin'in emperyalizmin kapitalizmin tarihinde yeri bakımından birbiriyle ilişkili dört temel önermesi vardır. Birincisi, kapitalizm emperyalizm aşamasında bir asalaklık eğilimi gösterir. İkincisi, emperyalizm öncesi dönem kapitalizmin yükseliş dönemi iken, emperyalist çağ bir gerileme, ya da Lenin'in *Emperyalizm*'de kullandığı terimle bir çürüme çağıdır. Üçüncüsü, bu dönemde, emperyalist ülkelerde beliren bir işçi aristokrasisi, işçi sınıfı hareketinde düzene bağlı bir akımın yükselmesine temel sağlar ve böylece işçi sınıfının devrimci potansiyeli törpülenmiş olur. Nihayet, ve en önemlisi, emperyalizm aşamasında kapitalizm üretimde toplumsallaşmayı son sınırlarına kadar taşıyarak sosyalizmin maddi temellerini olgunlaştırır. Biz bu yazıda, sosyalist hareketin devrimci mücadelesi için **hayati bir önem** taşıyan işçi aristokrasisi üzerinde, bu konu bizi bu, zaten uzun olan, yazının ana tartışmasından uzaklaştıracığı için, durmayacağız. Şimdi sırasıyla, Lenin'in öteki önermelerine kısaca bakalım.

Kapitalist üretim tarzının tarihsel şafağında hakim sermaye biçimleri, başka üretim ilişkileri altında çalışmakta olan doğrudan üreticilerin (küçük köylü, zanaatkar vb.) ürettiği ekonomik fazlaya dolaşım alanında el koyan tüccar ve tefeci sermayesi idi. Tüccar sermayesi zamanla üretimin çeşitli öğelerini ele geçirdi ve giderek üretimi de kendi komutası altında örgütlemeye yöneldi. 18. yüzyılın sonunda Britanya'da manüfaktürden fabrika üretimine geçilmesiyle birlikte, kelimenin dar anlamında kapitalist üretim tarzı yerleşmeye başlıyordu. Üretken sermayeyi, tüccar ve tefeci sermayesinden ayıran, başkalarının düzenlediği üretim sürecinden pay alan bu sonunculara karşıt olarak, üretim sürecini kendisinin düzenlemesi, yani ekonomik fazlaya (artı-değere) el koymadan önce, bunu ürettirmesi idi. Üstelik, çekilip alınacak artı-değerin sınırsız biçimde arttırılması yolundaki eğilimi, sermayenin emek üretkenliğini tarihte görülmemiş derecede yükseltmesini de beraberinde getiriyordu. İşte bu yüzden, kapitalizm 19. yüzyılda bir yükseliş dönemi yaşamıştır.

Lenin, emperyalizm çağıyla birlikte bu eğilimin değiştiğini ileri sürmektedir. "Asalaklık" ve "çürüme" adını verdiği eğilimler, işte bu tarihsel kırılmanın ifadesidir. Asalaklık, esas olarak, gelişmiş kapitalist ülkelerin sermaye-

yesinin üretken faaliyetlerin dışında, banka kredileri, devlet tahvili alınları ve benzeri mekanizmalarla yoksul ve emperyalizme tâbi ülkelerde üretilen ekonomik fazlaya el koyma özelliğini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Lenin şu ironiye dikkat çeker: “Gelişmesine küçük ölçekli tefeci sermayesi ile başlayan kapitalizm bu gelişmeyi dev ölçekte tefeci sermayesi ile notkılıyor” (CW, 22, s. 233). Bu gözlemin günümüz kapitalizmi için bütünüyle geçerli olduğu kuşku götürmez. Üçüncü dünyanın borcu denen şey (ki bugün trilyonlarca dolar ile ölçülmektedir), gelişmiş kapitalist ülkelerin birikmiş sermayesinin emperyalizme tâbi ülkelerin ekonomik fazlasını tam bir tefeci gibi sömürmesinin en belirgin mekanizmasıdır. Bunun da ötesinde, Lenin’in gününde henüz varolmayan, ilk belirtileri 1930’lu yıllarda ortaya çıkan, esas olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze serpilip gelişen bir değişim de, onun saptamış olduğu asalaklık eğilimine güç katmıştır: uluslararası işbölümünde ardı ardına bütün sanayi dallarının zamana yayılmış bir süreç içinde azgelişmiş, emperyalizme tâbi ülkelere kaydığı, emperyalist ülkelerin adım adım birer “hizmet ekonomisi” haline gelmekte olduğu da kolay kolay yadsınabilecek bir olgu değildir.

Ama bu eğilimi doğru biçimde saptamakla birlikte, Lenin yer yer bu gelişmenin somut olarak ulaştığı aşamayı abartmıştır. Şu önerme, birkaç bakımdan hem olgularla uyuşmamakta, hem de Lenin’in kendi teorisini başka yönleriyle çelişmektedir: “Emperyalizmin en hayati ekonomik temellerinden biri olan sermaye ihracı, rantiyeleri üretimden daha da kesin biçimde yalıtmakta ve denizastırı bir dizi ülkenin ve sömürgelerin emeğini sömürerek yaşayan bütün bir ülkeye asalaklığın damgasını vurmaktadır” (CW, 22, s. 277). Olgusal olarak, Lenin’in bu satırları yazmasından yüz yıl sonra dahi, emperyalist ülkeler bütünüyle emperyalizme tâbi ülkelerin “emeğini sömürerek” yaşamamaktadır. Dünyanın en gelişkin sanayi ülkeleri hâlâ emperyalist ülkelerdir. Daha da önemlisi, sanayinin kısmen emperyalizme tâbi ülkelere kayması, üretken sermayenin emperyalist ülkelerdeki faaliyetini önemsizleştirmemiş, sadece alanını değiştirmiştir. Bugün emperyalist ülkeler, sanayi de dahil olmak üzere ekonominin öteki dalları üzerinde ve askeri alanda hakimiyeti sağlayan bilgisayar, telekomünikasyon, uzay, araştırma ve geliştirme gibi sektörlerde üstünlüğü bütünüyle ellerinde tutmaktadırlar. Öte yandan, sermaye ihracının sadece rantiyeler yaratacağı, emperyalist ülkelerin kapitalistleri üretimden koparacağı önermesi, Lenin’in kendi sermaye ihracı kavramının zenginliğiyle çelişir. Çünkü sermaye ihracı finansal/spekülatif sermayenin ihracından ibaret değildir, üretken sermayenin ihracını, yani mega kapitalin üretken faaliyetlerini de içerir. Arı anlamda finans alanında uzmanlaşan azınlık bir dizi sermaye biriminin dışında, mega kapital doğrudan doğruya bütün

dünya çapında üretimin iplerini ele alan bir sermaye türüdür. Bütün bunların ışığında, Lenin'in asalaklık saptamasını emperyalist çağda ortaya çıkan yeni bir eğilim olarak kabul etmek, bu eğilimin tarih içinde gelişmiş olduğunu saptamak, emperyalist sermayenin finansal asalaklığının özellikle içinde yaşadığımız dönem gibi momentlerde büyük bir gelişme gösterdiğini belirlemekle yetinmeli, bu eğilimi mutlaklaştırmaktan ise kaçınmalıyız.

Lenin, asalaklık eğilimini kendisi abartmışken, çürüme eğilimi konusundaki görüşleri, kendisinden sonra gelişen bütün bir literatür tarafından baştan aşağıya çarpılmıştır. Lenin çürüme eğilimi ile, rekabetten farklı olarak tekelin üretici güçlerin gelişmesinin önüne geçmesi ve beraberinde durağanlık getirmesidir. Bu, yükselme döneminde üretici güçlerde dev sıçramalara yol açan kapitalizmin yeni aşaması emperyalizmin bağrında ekonomik durgunluk doğurabilecek bir eğilim olarak varolur. Ne var ki, Lenin'i şematik biçimde okuyan bir dizi yazar bu eğilimin saptanmasından şu sonucu çıkarmıştır: emperyalizm-öncesi kapitalizm=rekabet=ilerleme; emperyalizm=tekel=durgunluk. Böylece, emperyalizm çağı artık üretici güçlerin hiç gelişmeyeceği bir dönem olarak ilan edilmiştir. Hatta kapitalizmin artık krizden ve durgunluktan hiç çıkamayacağını ileri sürenler bile olmuştur.

Oysa Lenin emperyalizm çağında kapitalizmin daha da hızlı büyüyeceğini, üretici güçlerdeki gelişmeyi de sistematik hale getirmekte olduğunu (CW, 22, 204, 224, 261) açık bir dille ve tekrar tekrar ifade etmiştir. Tekelin durgunluk ve çürüme yönünde bir eğilim yaratacağını belirttiği cümlelerin hemen altında şu uyarı bulunmaktadır: "Elbette, kapitalizm çerçevesinde, tekel hiçbir zaman dünya pazarında rekabeti bütünüyle ve çok uzun bir süre boyunca ortadan kaldıramaz...Elbette, teknik yeniliklere başvurma yoluyla üretim maliyetini düşürme ve kârları arttırma olanağı değişim yönünde etki yaratır. Ama tekelin karakteristik özelliği olan durgunluk ve çürüme *eğilimi* işlemeye devam eder ve bazı sanayi dallarında, bazı ülkelerde, belirli zaman dilimlerinde üstünlüğü ele geçirir" (CW, 22, s. 276, vurgu Lenin'in). Görüldüğü gibi, Lenin eğilim kelimesini üstelik altını çizerek kullanmaktadır. Bu pasajda, durgunluk ve çürüme genel yasa değil, zaman zaman ve yer yer ortaya çıkan bir eğilimdir. Bir başka pasajda ise Lenin şöyle demektedir: "Bu çürüme eğiliminin kapitalizmin hızlı büyümesini dışladığını düşünmek bir hata olacaktır...Bir bütün olarak bakıldığında, kapitalizm eskisinden çok daha hızlı büyümektedir..." (CW, 22, s. 300) Lenin'in bu uyarılarına rağmen söz konusu eğilimin mutlaklaştırılması, bir dizi akımın 20. yüzyılda dünya durumunun değerlendirmesinde önemli hatalara düşmesinin teorik temeli olmuştur. (Elbette, bu hataların bir çoğunun esas temeli politiktir. Lenin'in yanlış yorumu bu durumlarda kasıtlı olmuştur, bir politik çizgiye kılıf oluşturmak-

tan başka işlevi yoktur.)

Nihayet en önemli noktaya geliyoruz. Lenin'e göre, kapitalizmin emperyalizm çağında büründüğü yeni biçimler, üretimin toplumsallaşmasını kapitalizm altında ulaşacağı en ileri noktaya taşıyarak sosyalizmin maddi temelini oluşturur. Emperyalizmin kapitalizmi getirdiği noktadan sonrası ancak ve ancak sosyalizmdir. Emperyalizm, bu noktayı kanıtlamaya yönelik sayısız pasajla doludur. Bu yazı çerçevesinde bunların hepsini okura aktarmak mümkün değildir. Biz Lenin'in Emperyalizm kitabının en önemli bölümü olarak gördüğümüz 10. bölümünün ("Emperyalizmin tarihteki yeri") hemen başında söyledikleriyle başlayalım: "Görmüş bulunuyoruz ki, ekonomik özü açısından emperyalizm tekelci kapitalizmdir. Emperyalizmin tarihteki yerini bu dolaysız biçimde belirler, çünkü serbest rekabet toprağında ve tamda serbest rekabetin içinden ayrışarak büyüyen tekel, kapitalist sistemden daha yüksek bir sosyo-ekonomik düzene geçiştir." (CW, 22, s. 298)

Bunun nedeni, birer üretim ilişkisi olarak meta üretimi ile planlamanın dayandığı ilkelerin sırrında yatar. Meta üretimi birbirinden bağımsız üretim birimlerinin (kapitalist üretim tarzında kapitalistlerin) kendi üretim kararlarını verdikleri ve sonra ürünlerini piyasada yarıştırmak bu kararları topluma onaylattıkları anarşik bir doğaya sahiptir. Planlama ise bütünleşmiş bir süreç temelinde, piyasanın kaprislerinden bağımsız olarak, üretime ilişkin kararların toplum çapında verildiği bir düzen yaratır. Emperyalizm öncesinde küçük ölçekli sayısız kapitalistin üretim üzerinde kontrolü elinde bulundurduğu dönem, planlamaya müsait değildi. Oysa, dev sermaye birimlerinin ekonominin her dalında üretimin çok büyük bir payını kontrol ettiği, bu kontrolü bileşik sermaye karakteri dolayısıyla birçok dala yaydığı, banka sermayesiyle sanayi sermayesinin iç içe geçmesi dolayısıyla giderek ekonominin bütün dallarına hakim duruma geldiği ve sermaye ihracı ile başlayıp mega kapitalin oluşumuyla sonuçlanan bir süreç içinde bu kontrolün bütün dünya ekonomisine yayıldığı bir çağda, planlama gerçek bir olanak haline gelir. Lenin bunu, gerek kendisi dorudan doğruya, gerekse o dönemin emperyalizm teorisyenlerinden alıntılarla defalarca somut biçimde ortaya koyar. Biz üç pasajla yetinelim. Pasajlardan biri yüzyıl başında Alman emperyalizminin teorisyenlerinden biri olan Schulze-Gaevenitz'den bir alıntıdır:

"Eğer sözünü ettiğimiz eğilimlerin mantıksal sonucuna ulaştırıldığını hayal edersek ortaya çıkacak olan şudur: ülkenin para sermayesi bankalarda toplanmış; bankalar karteller halinde işbirliği yapıyor; ülkenin yatırım sermayesi menkul değerler halini almış. O zaman saint-Simon'un, o dahinin öngörüsü doğrulanmış olacaktır: 'Ekonomik ilişkilerin birörnek bir düzenleme olmaksızın gelişmekte olduğu bir duruma tekabül eden günümüzün üretim-

de anarşisinin yerini üretimin örgütlenmesi almak zorundadır. O aşamada üretim artık birbirinden bağımsız ve insanın ekonomik ihtiyaçlarından bihaber yalıtılmış imalatçılarca değil, bir kamu kurumu tarafından yönlendirilecektir.” Yazar emperyalist çağdaki durumu “Marx’ın hayal ettiğinden farklı, ama sadece biçim olarak farklı bir Marksizm” olarak niteliyor! (CW, 22, s. 303-304)

İkinci alıntımız Lenin’in kendisinden bir pasaj:

“Bir büyük işletme devasa boyutlara ulaştığında ve büyük ölçekli verilerin tam tamına bir hesaplanmasının temelinde, on milyonlarca insanın bütün ihtiyacının üçte ikisini ya da dörtte üçünü karşılayacak ölçüde ilksel ham maddelerin tedarikini plana göre düzenlediğinde; bu ham maddeler bazen birbirilerinden yüzlerce ya da binlerce mil uzaklıktaki en uygun üretim noktalarına en sistematik ve örgütlü tarzda ulaştırıldığında; tek bir merkez bu malzemeyi işlemenin değişik aşamalarını mamul malların sayısız çeşitlerinin imaline kadar yönettiğinde; bu ürünler on milyonlarca, yüz milyonlarca tüketiciye tek bir plan uyarınca dağıtıldığında (Amerikan petrol tröstünün Amerika ve Almanya’da petrol pazarlamasında olduğu gibi)—işte o zaman üretimin toplumsallaştığı gün gibi açıktır...” (CW, 22, s. 302-303)

Lenin’den son bir alıntı:

“Yoğunlaşma, bir ülkenin, hatta göreceğimiz gibi birkaç ülkenin ya da bütün dünyanın ham maddelerinin (örneğin demir cevheri yataklarının) yaklaşık bir hesaplamasının yapılmasını olanaklı kılacak bir noktaya ulaşmıştır. Bu tür hesaplamalar yapılmakla kalmıyor; bu kaynaklar dev tekелci birliklerin eline geçmiştir. Pazarları yaklaşık bir hesaplaması da yapıyor ve birlikler bu pazarları kendi aralarında anlaşmalar yoluyla “paylaşıyor”. Vasıflı işçiler tekel altına alınıyor, en iyi mühendisler istihdam ediliyor; ulaştırma araçları ele geçiriliyor—Amerika’da demiryolları, Avrupa ve Amerika’da denizcilik şirketleri. Emperyalist aşamasında kapitalizm üretimin en kapsamlı düzeyde toplumsallaştırılmasını sağlar; deyim yerindeyse, kapitalistleri, kendi isteklerine ve bilinçlerine rağmen, yeni tür bir toplumsal düzene, tam serbest rekabetten tam toplumsallaşma arasında bir geçiş düzenine sürükler” (CW, 22, s. 205).³¹

Marksizm’in tarihinde üretimin toplumsallaşmasını bu kadar iyi anlatan satırlar zor bulunur.

31 Lenin’in emperyalizmin üretimi toplumsallaştırarak sosyalizmin maddi temellerini hazırlaması konusunda söylediklerine örnek olarak şu pasajlara da bakılabilir: CW, 22, s. 199, 214, 215, 216, 222, 265, 266, 298.

Lenin'in üretimin toplumsallaşması ve sosyalizmin maddi temellerinin hazırlanması konusunda yazdıklarının bugün Lenin'in gününden çok daha ileri aşamalara ulaştığını tartışmaya bile gerek olmayan bir gerçeklik olarak görüyorum. Hatta daha ileri giderek diyebiliriz ki, üretimin toplumsallaşması ilk kez dünya çapında bir planlama sürecini bile olanaklı hale getirmiştir.

İşte bütün bunlardan dolayıdır ki, Lenin 1920 yılında yazdığı *Önsöz*'de "Emperyalizm proletaryanın sosyal devriminin arefesidir" yazabilmiştir (CW, 22, s. 194). Bu temelsiz bir imanın değil, kapitalizmin gelişme süreci içinde ortaya çıkan maddi süreçlerin tahlilinin sonucu olarak ifade edilmiş bir yargıdır.

Emperyalizmin tarihteki yerine ilişkin bu söylenenleri kavrayamayan, Lenin'in emperyalizm teorisinden hiçbir şey anlamamış demektir.

Eleştirilenler Lenin'den ne anlıyor?

Lenin'in yapıtının dikkatli bir okuyuşunun sağladığı ışık, "yeni" emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'e yönelttiği eleştirilerin değerlendirilmesi için bize yeterince veri sağlıyor. Şimdi yukarıda teker teker saydığımız eleştirileri aynı sırayla ele alabiliriz.

1. Emperyalizmin kapitalizmin özel bir aşaması olmadığı iddiası Lenin'in 20. yüzyıl başında ortaya çıkmış olan ve daha önce varolmayan bir dizi özellik konusunda söyledikleri göz önüne alındığında, neredeyse gülünç görünmektedir. Tekellerin oluşumunun, dev bankaların hakimiyetinin, bizim "bileşik sermaye" olarak andığımız holding biçiminin, sermaye ihracının ürünü olan "çokuluslu şirket" biçiminin hakimiyetindeki bir kapitalizmin 19. yüzyıl kapitalizmiyle nitel bir farklılık göstermediği iddiası insan aklının kolay kolay kabul edemeyeceği bir şeydir. Buna başka bir nokta eklemek gerekir. 20. yüzyılın ilk çeyreği, Lenin'in henüz farkında olmadığı, bir kısmını Gramsci'nin Mussolini'nin zindanlarında teorileştirmeye çalıştığı başka bir dizi köklü değişime de sahne olacaktır. Bunların arasında, zanaat türü vasıflı emeğin gücünün kırılması ve vasıfsızlaşmanın başlamasıyla işçi sınıfının karakterinin değişmesi, bununla yakından bağlantılı olarak "Bilimsel Yönetim" in uygulamaya konulması ve ilk kez Ford tarafından uygulamaya konulduktan sonra önce Amerika'da, sonra da Avrupa'da yaygınlaşan montaj hatlarının uygulanması da vardır.³² Yani, Lenin devrimin dağdağası içindeki aşırı meşguliyeti ve erken ölümü dolayısıyla, kapitalizmin emperyalist aşamaya

32 Bu konularda klasik kaynak Harry Braverman'ın mükemmel bir Marksist inceleme olan çalışmasıdır: *Labor and Monopoly Capital*, Monthly Review Press, New York, 1998.

geçişinde ortaya çıkan başka önemli nitel değişimleri yapıtına katamamıştır bile. PG'nin aradan bir yüzyıl geçtikten ve bu konuda devasa bir literatür oluştuktan sonra dahi bu değişikliklerin hepsinin aynı döneme denk düşmesinin bir rastlantı olmadığını fark edememeleri şaşırtıcıdır.³³

PG'yi okumamış okur, yazarların Lenin'in nitel değişim tezine nasıl karşı çıktıklarını merak edecektir. Onlara göre, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında sermaye uluslararası bir yayılmacılık gösterdiyse, bu "daha önce tekil sermaye birimlerinin içinde doğmuş oldukları belirli bir köy veya kasabadan dışarıya doğru taşmalarına yol açan süreçte olduğu gibi", rekabet baskısının ve fırsatların artışına bağlı olarak meydana gelmiştir. Teorisyenlerimiz 21. yüzyılın başına gelince her konuda yenilikçi kesilmektedir. Ama 20. yüzyılın başına döndüklerinde dev şirketlerin uluslararası alandaki hareketini, doğdukları "köy veya kasabadan" dışarıya doğru genişleyen minik sermayelerle özdeşleştirmektedirler! Bu ikisini aynı dinamiğin parçası saymak, İkinci Dünya Savaşı'nın, tarih öncesi dönemde kabileler arasında yapılan savaşlarla aynı dinamiğe bağlı olduğunu söylemek kadar bilimsel değere sahiptir! Yani indirgemeciliktir.

Bütün bunlardan çok daha önemlisi, "yeni" emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'in emperyalizmin kapitalizmin tarihindeki yeri konusunun farkında bile olmamalarıdır. Tekel, finans kapital ve sermaye ihracı, sadece kapitalist üretim tarzında biçimlerin nitel bir anlamda değişmesi anlamına geldiği için değil, sosyalizmi hazırladıkları için önemlidir. Bu da bize yeni bir sonuç çıkarma olanağı yaratıyor: Lenin'in emperyalizm teorisi bütün 20. yüzyıl boyunca uluslar arasında bir sömürü ilişkisinin teorisi gibi anlaşılmıştır. Oysa, bu tür bir boyutu olmakla birlikte, Leninist teori **esas olarak kapitalist üretim tarzının hareket yasalarıyla ilgilidir**. Ama geçmişte kavranamayan bu nokta, bugün "yeni" emperyalizm teorisyenlerinin de bütünüyle ufkunun dışında kalmaktadır.

2. Klasik emperyalizm teorisinin sermaye birikiminin dinamiklerinin yanlış bir okunmasına dayandığı iddiası, iki düzeyde ele alınması gereken bir önermedir. Birinci düzeyde, Leninist teori ile Luxemburg'un teorisi arasında bir ayırma gitmek gerekir. Hatırlanacağı gibi, bu yazının başında bu iki teori hakkında ortak eleştiri yapmanın son dönemde yaygın olduğu, oysa ikisini birbirinden ayıran birçok nokta dolayısıyla bu yöntemin yanlış olduğu belirtilmişti. Burada tam da böyle bir sorunla karşı karşıyayız. Kısaca özetlemek gerekirse, Rosa Luxemburg'un emperyalizm teorisi Marx'ın genişleyen ye-

33 PG kendileri bu noktaların bazılarını bambaşka bir bağlamda (ABD'nin özgüllüğünü anlatmak için) değinmektedirler. ("Global Capitalism", a.g.m., s. 10.)

niden üretim (sermaye birikimi) tahlilinin yanlış bir okunmasına dayanan eksik tüketimci bir teoridir. Kapitalist ülkelerde üretilen artı-değerin gerçekleştirilebilmesi (kabaca açıklayacak olursak, üretilen bütün malların satılabilmesi) için, sistemin ana sınıfları dışında veya ülke dışından bir talep yaratılması gerektiği önermesini temel alır. Bu durumda, kapitalist olmayan ülkeler ile ticaret, kapitalizmin işleyişi için gerekli bir koşul haline gelmektedir. Bu ülkeler kapitalistleştikçe de kapitalizmin genişleyen yeniden üretimi olanaksız hale gelecektir. Luxemburg'un sermaye birikiminin dinamiklerini yanlış yorumladığı, kitabının yayınlandığı dönemden bu yana defalarca kanıtlanmıştır.³⁴ Ama "klasik teori" adı altında iki farklı teoriyi bir torbaya sokarak Luxemburg'un yanlışından Lenin'in sorumlu tutulması kabul edilemez bir yöntemdir.

Tartışmanın ikinci düzeyinde, Lenin'in kendi yapıtında varolan ve sermaye ihracını açıklamakta kullanılan (Hobson'dan devralınmış) eksik tüketimci damar vardır. Yukarıda bunun gerçek bir hata olduğunu, ama Lenin'in emperyalizm açıklamasında esas damarı oluşturmadığını, teorisinde bir fazlalık olduğunu ortaya koymuş bulunuyoruz. Lenin'in emperyalizm teorisi, sermaye birikiminin dinamikleri arasında esas olarak (a) sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması süreçlerine ve (b) banka sermayesinin kapitalizm çerçevesindeki rolünün değişimine yaslanır. Bunların Marx'ın yetkin biçimde saptadığı dinamikler olduğu ve tarihsel gelişmenin Marx'ın tahlilini doğruladığı ise kuşku götürmez.

3. Emperyalist devletler arasında rekabetin 20. yüzyılın başında varolduğu halde Lenin tarafından emperyalizmin değişmez bir yasası haline getirildiği, oysa bugün böyle bir rekabetin söz konusu olmadığı önermesi birkaç düzeyde incelenmelidir. Bir düzeyde, Lenin'in emperyalist devletler arasındaki rekabet konusundaki ısrarının eleştirmenlerince doğru anlaşılıp anlaşılmadığı araştırılmalıdır. Bir başka düzeyde, bu tür bir rekabetin günümüzde **ekonomik** temellerinin gerçekten ortadan kalkıp kalkmadığı incelenmelidir. Nihayet, ekonomik temeller var olsa bile, devletler arası rekabetin politik koşullarının mevcut olup olmadığı mercek altına alınmalıdır.

Emperyalizm teorisinin bütününe ilgilendiren ilk düzeyde, PG'nin Lenin'i bütünüyle yanlış okuduğunu saptamak oldukça kolaydır. Lenin, emperyalistler arası barışçı anlaşma dönemleri olabileceğini hiçbir zaman reddet-

34 Bu konuda en kapsamlı eleştiri Buharin'e aittir. Bkz. *Imperialism and the Accumulation of Capital*. Bu çalışma İngilizce'de Kenneth Tarbuck'ın derlediği ve Rosa Luxemburg'un *The Accumulation of Capital—An Anti-critique* başlığını taşıyan çalışmasının da yayınlandığı bir kitapta yer almaktadır (Monthly Review Press, New York ve Londra, 1972).

memiştir. Bunun **kalıcı, daimi olabileceğini** yadsımıştır. Lenin ile Kautksy arasındaki tartışma tam da bu terimlerle yürütülmüştür. Lenin *Emperyalizm*'de açıkça şöyle yazıyor:

"...[M]ücadelenin *biçimleri*, değişken, görelî olarak özgül ve geçici nedenlere bağlı olarak sürekli biçimde değişir, ama mücadelenin *özü*, sınıf *içeriği*, sınıflar varoldukça, kesinlikle *değişemez*...Kapitalistler dünyayı özel bir kötü niyetleri olduğu için değil, ulaşılmış olan yoğunlaşma derecesi onları kâr edebilmek için bu yöntemi benimsemeye zorladığı için bölüşürler. Ve bu bölüşüm 'sermayeye orantılı', 'güce orantılı' olur, çünkü meta üretimi ve kapitalizm çerçevesi içinde başka bir bölüşüm yöntemi olamaz. Ama güç ekonomik ve politik gelişme ile değişikliğe uğrar...Mücadele ve anlaşmalar sorununu (bugün barışçıl olabilir, yarın savaşçı, ertesi gün yeniden savaşçı vb.), kapitalist birlikler arasındaki mücadelenin ve anlaşmaların *özünün* yerine geçirmek, bir sofist derekesine alçalmaktır." (CW, 22, 253)

Bugün barışçıl, yarın savaşçı...Demek ki, Lenin'in emperyalizm teorisi her dönem savaş olması gerektiğini değil, işin özünün bölüşüm/paylaşım olduğunu söylemektedir. Hangi dönemde barışçıl bir çözüm, hangi dönemde rekabete dayalı çatışmalar olacağı ise ancak **somut durumun somut analizi** yoluyla belirlenebilir. Yani emperyalist devletler arası çatışma olasılıklarını mutlaklaştıran Lenin değildir; bugün emperyalistler arası barışçıl paylaşım olanaklarını mutlaklaştıran PG'nin kendisidir.

İkinci düzeyde, PG'nin ve Aijaz Ahmad'm artık ulusal burjuvazilerden bahsetmenin bir anakronizm olduğu yolundaki tezi vardır. Ne biri, ne de öteki bu tezlerini destekleyecek ciddi bir argüman geliştirirler. Bu yazarlar da siyasi düzeyde ulusal devletlerin öneminin devam etmekte olduğunu savunsalar da, öyle anlaşıyor ki, ekonomik düzeyde, aynen Hardt ve Negri gibi, liberal küreselleşme teorisinin ulusal burjuvazilerin aşıldığına dair efsanesini eleştirisiz biçimde kabul etmişlerdir. Yukarıda, çokuluslu şirketlerin her birinin bir ulusal aidiyeti olduğunu vurgulu biçimde belirtmiştik. Farklı ülkelerin çokuluslu şirketlerinin arasındaki rekabette tekil ulusal devletin kendi ülkesinin ulusal sermayesini desteklemesi de örneği sık sık görülen bir şeydir. (Bazen ulusal sermayenin bir bütün olarak gücünü pekiştirmek için devletin belirli alanlarda kendi ülkesinin sermayesini rekabette korumaktan kaçındığı durumlar da mevcuttur. Dolayısıyla, burada söylenen şeyi, ulusal devletlerin kendi ulusal sermayelerini **bir bütün olarak** koruduğu biçiminde okumak gerekir.) Dolayısıyla, her ulusal devletin ardında hâlâ ötekilerden kolayca ayırt edilebilecek bir ulusal burjuvazi vardır. Bu yüzden de, emperyalistler arası rekabetin maddi temeli ortadan kalkmamıştır.

Geriye, PG'nin günümüz emperyalizmi ile ilgili temel tezi kalıyor: buna göre, ABD devleti, esas olarak siyasi ve askeri düzeyde, bunun yanı sıra finansal düzeyde, bütün öteki emperyalist ülkeleri sıkı sıkıya hakimiyeti altında tuttuğu bir uluslararası sistemi kurmuştur. Bu tez, yukarıdakilerden farklı olarak içinde yaşamakta olduğumuz tarih diliminin somut özelliklerine yaslanır ve emperyalizm teorisi düzeyinde değil, somut koşulların analizi düzeyinde değerlendirilebilecek bir tezdır. Buna bu yazının sonunda döneceğiz. Ama bir noktayı hemen hatırlatalım: ABD'nin bugün öteki emperyalist ülkeler üzerinde sağlam bir hegemonya kurmuş olduğu tezi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Lenin'in emperyalizm teorisi ile çelişmez. Lenin'in teorisi ile çelişecek olan, bu hegemonyanın sarsılmaz ve kalıcı olarak sunulmasıdır.

4. Klasik emperyalizm teorisinin emperyalizme tâbi ülkeler ya da "Üçüncü Dünya" üzerinde gereksiz yere yoğunlaştığı tezi bütünüyle Lenin ile Luxemburg'un teorilerinin birbirine indirgenmesi üzerinde yükselir. Yukarıda Luxemburg'un teorisi özetlenirken, kapitalist olmayan bir dış dünyanın kapitalizmin genişleyen yeniden üretimi için neredeyse vazgeçilmez olduğunu görmüştük. Lenin'de ise kapitalist olmayan dünyaya ya da günümüz terimleriyle ifade edersek az gelişmiş ülkelere özel bir yer verildiğini söylemek bütünüyle yanlıştır. Çünkü Lenin beyaz üzerine siyah mürekkeple **tam tersini yazmıştır**. Kautsky'nin emperyalizm tanımı, kapitalist ülkelerin tarımsal bölgeleri ele geçirme çabası üzerinde yükselir:

"Emperyalizm ileri derecede gelişmiş sanayi kapitalizminin bir ürünüdür. Her bir sanayileşmiş kapitalist ülkenin, tarımsal bölgeleri oralarda yaşayan ulusları hiç kaale almaksızın hep genişleyen bir ölçekte kendine tâbi kılma ve ilhak etme çabasından ibarettir."³⁵

Lenin buna şöyle cevap verir:

"Emperyalizmin ayırıcı niteliği *yalnızca* tarımsal bölgeleri değil, en üst düzeyde sanayileşmiş bölgeleri dahi (Almanya'nın Belçika konusundaki iştahı, Fransa'nın Lorraine konusundaki iştahı) ilhak çabasıdır..."

Bunun temel nedenlerinden birini de Lenin büyük güçlerin birbirleriyle rekabet içinde olması olarak açıklar. (CW, 22, 268-69) Bu örnekten de hareket edilerek denebilir ki, Lenin'in emperyalizm teorisi aslında emperyalistlerle "Üçüncü Dünya" arasındaki ilişkiler üzerinde değil, esas olarak emperyalist ülkelerin kendi aralarındaki ilişkiler üzerinde durmakta, emperyalist yağmaya konu olan ülkeleri biraz ihmal etmektedir! Buna yukarıda belirtti-

35 Kautsky, "Stato nazionale, stato imperialista e confederazione di stati" (1915), *L'imperialismo*, a.g.y, s.144. Kautsky, bir başka pasajda şöyle yazar: "'emperyalizm... tarımsal ülkelerin işçilerini şiddete dayanan yöntemlerle tâbi kılmaya ve sömürmeye çalışır..." (a.g.y., s. 229).

ğimiz noktayı eklemek gerekir: Lenin'in *Emperyalizm*'i, esas olarak kapitalizmin kendi iç yapılarında meydana gelmiş olan değişikliklerin bir incelemesidir. Sadece hasımları değil, taraftarlarının % 90'ı da Lenin'in emperyalizm teorisinin bu özelliğini kavrayamamışlardır.

Eleştirilenler, emperyalist sermayenin bugün büyük ölçüde emperyalist ülkeler arasında sermaye akımları ve ticaret üzerinde yoğunlaştığını söylüyorlar. Ama bu Lenin için yeni bir haber değildir ki! Lenin uluslararası sermaye akımlarını incelerken, çok geniş bir sömürge sistemine sahip olan Britanya'nın tersine Fransa ve Almanya'nın dış yatırımlarının esas olarak Avrupa ve Amerika'da yoğunlaştığını kendisi de vurgular (*CW*, 22, s. 243). Yukarıda söylediklerimizden sonra, Lenin'in buna şaşırması için de hiçbir neden yoktur.

5. PG'nin Lenin'e yönelttiği en yaşamsal eleştirilerden biri, başvurduğu devlet teorisinin indirgemeci ve araçsal olduğudur. Gerçekte bu eleştiri ile birlikte "yeni" emperyalizm teorisinin kendisinin en sorunlu alanlarından birine giriyoruz. Yukarıda, PG'nin kendi emperyalizm teorisini özetlerken, bu teorisinin devlet teorisinin bir uzantısı olarak geliştirilmesi gerektiğini ileri sürdüklerini görmüştük. Burada amaç kapitalist emperyalizmi sermaye birikiminin dinamiklerinden koparmak ve siyasal düzeyde emperyalist devletler arasındaki mücadelenin öyküsünün anlatılmasına indirgemektir. Aynı şey, David Harvey'in Giovanni Arrighi'den devralarak geliştirdiği "iki mantık" teorisinde görülebilir. Harvey'e göre, kapitalist üretim tarzında iki mantık vardır: sermaye mantığı ve teritoryal mantık.³⁶ Kapitalizmin işleyişinde bu mantıklardan bazen biri, bazen öteki üstün gelir.³⁷ Bu yaklaşımlarda yapılan, sermayenin ekonomik alanda yarattığı dinamiklerle kapitalist devletlerin politik ve askeri stratejilerini birbirinden bağımsızlaştırmaktır.

Lenin, bu tür bir yaklaşıma bütünüyle yabancıdır. Lenin'in emperyalizm teorisinin bütün mantığı emperyalist devletlerin dünya ekonomisi içinde kendi ülkelerinin sermayelerinin çıkarlarını korudukları ve başka ülkelerin sermayelerinin çıkarlarına darbeler indirmeye çalıştıkları iddiası üzerine kuruludur. Elbette, politik, diplomatik ve askeri faaliyetlerin özünde ekonomik çıkarlar olmakla birlikte, bu alanların kendine özgü dinamikleri de mevcuttur

36 "Territorial" sözcüğünün (ve kökenindeki "territory" sözcüğünün) Türkçeleştirilmesi son derece zordur. Kendi başına alındığında, "territory" elbette bir ülkenin toprağı anlamına gelir. Ama kelimenin sıfat hali olan "territorial" sözcüğünün "topraksal" gibi bir ucube sözcük ile Türkçeleştirilmesinin sakıncaları bir yana, bu sıfat her zaman ülkeleri değil, bazen de bölgeleri niteler. Bu yüzden biz terimi (Türkçe'deki okunuşuna göre) olduğu gibi Türkçeleştirmeyi tercih ediyoruz.

37 Bkz. *The New Imperialism*, a.g.y., s. 26-27 ve 33.

ve buralarda atılacak her adım bire bir ekonomik çıkarlara indirgenerek açıklanamaz. Bir kez ekonomik çıkarlar temelinde dünyanın emperyalist ülkelerce paylaşımı işin özü olarak ortaya konulduğunda, bazı politik, diplomatik ve askeri adımlar, bu paylaşım mücadelesinde taraflardan birinin elini güçlendirmekten başka hiçbir ekonomik işlev görmüyor olabilir. Tarihte birçok sömürgeleştirme operasyonu, sömürgeleştirmeye başvuran devletin o bölgeden hiçbir doğrudan ekonomik beklentisi olmamakla birlikte, rakiplerine karşı jeopolitik ve jeostratejik bakımdan avantaj kazanmak için giriştiği operasyonlardır. Lenin'in üzerinde ısrarla durduğu şey emperyalist çağda bu jeopolitik ve jeostratejik adımların ardında bir bütün olarak ekonomik çıkarların yattığıdır. Ayrıca, elbette devletin politikası üzerinde burjuvazinin çıkarları dışında öteki sınıf ve katmanların basıncı da bir ölçüde etkili olur. Ama bunları devletin esas yönelişinin, yani hakim sınıf olan burjuvazinin çıkarlarının savunulmasında ve geliştirilmesinde birer tahdit olarak ele almak gerekir. Son tahlilde, bir devletin yönelişini hakim sınıf belirlemiyorsa, bu Marksist devlet teorisine bütünüyle aykırı bir sonuca varmak demektir. İndirgemecilik, devletin her attığı adımda burjuvazinin çıkarlarının çıplak ifadesini görmek demektir. Devletin politikalarının bütünsel olarak burjuvazinin ekonomik çıkarlarını savunmaya yönelik olarak biçimlenmesine indirgemecilik denemez. Araçsal devlet teorisi ise, burjuvazinin devleti basit bir alet gibi kullandığının iddia edildiği durumlar için kullanılır. Oysa, Lenin'in emperyalizm teorisinde emperyalist devletlerin dünyayı paylaşma politikalarının hangi mekanizmalarla biçimlendiği konusunda ayrıntıya girilmez. Gerçekte, devletin bir kurum olarak varolma ve güçlenme konusundaki kendine özgü çıkarları, kapitalist sistemde o ülkenin burjuvazisinin çıkarlarına nesnel olarak bağlı olduğu için, aslında burjuvazinin devleti bir araç olarak manipüle etmesine gerek dahi yoktur.

Buradaki tartışma esasında Lenin'in teorisi üzerine değildir. Marksist bir yöntemle çalıştığını ileri süren bir dizi yazarın devlet ile burjuvazinin (sermaye birikiminin) çıkarlarını birbirinden koparmaya çalışmaları ile ilgilidir.

6. Lenin, serbest ticaret kapitalizmi ile emperyalist aşamayı karşı karşıya getirirken, kapitalizmin asli özelliklerinin ortadan kalktığını hiçbir zaman söylememiştir. Zaman zaman, yenilikleri vurgulamak için iki dönem arasındaki karşıtlıkları daha vurgulu biçimde ortaya koymayı, sürekliliği ise daha az öne çıkarmayı tercih etmiştir. Kendisinin sevdiği bir terimle "çubuğu bir yönde fazla bük müştür". Ama gerek *Emperyalizm* kitabında, gerekse daha sonra kapitalist üretim tarzının temelde bütün yasalarıyla sürekliliğini açıkça belirtmiştir.

Lenin, Hilferding'in daha *Finans Kapital* başlıklı çalışmasından (1910) başlayarak savunduğu ve 1920'li yıllarda "örgütlenmiş kapitalizm" teorisinde doruğa yükselttiği, tekellerin krizleri nihayet ortadan kaldırdığı tezine tam da bu nedenle karşı çıkar (CW, 22, 208). Ayrıca, tekellerin eski ekonomiyi ortadan kaldırmadığını, onun yanı sıra ve onunla zaman zaman çelişki içinde varlığını sürdürdüğünü belirtir (CW, 22, s. 266). Çürüme eğilimini tartışırken, tekellerin kapitalizm koşulları içinde rekabeti engelleyemeyeceği yolundaki ifadesi de aynı yöndedir. (CW, 22, 276)

Ama bütün bunlardan önemlisi, 1919'da Bolşevik Partisi'nin programı yenilenirken Buharin ile girdiği tartışmadır. Buharin 1915'te yayınladığı *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* başlıklı kitabında, bir yandan dünya çapında dev bir uluslararasılaşma yaşanırken, bir yandan da tekil ülkeler çapında sermaye ve devlet arasında bir kaynaşma süreci gözlemlendiğini ve ulusal ekonomilerin tek bir kapitalist tröst haline geldiğini ileri sürmüştü. Kendi içinde, emperyalizmin uluslararası bir ekonomi ile ulusal çıkarlar ve devletler arasında yaşadığı çelişkinin bir ifadesi olarak görülebilecek bu yaklaşım, uca taşındığında Hilferding'in "örgütlenmiş kapitalizm" teorisinin alanına girebilecek bir potansiyele sahipti. Nitekim, savaştan ve Ekim devriminden sonra Buharin kapitalizmin eski anarşik yapısının ortadan kalkmış olduğunu, kaynak dağılımının artık örgütlenmiş mekanizmalara dayandığını, dolayısıyla ulusal ekonomik krizlerin temelini de ortadan kalkacağını ileri sürmüştür. Lenin ise Buharin'in bu tezlerine karşılık emperyalizmin "eski kapitalizm" in ortadan kalkması anlamına gelmediğini, yalnızca tekellerden oluşmadığını, tekellerin yanı sıra piyasanın anarşisinin, rekabetin ve bunalımların devam ettiğini ısrarla vurgulamıştır. Lenin 1919'da parti programı tartışılırken sunduğu raporda şöyle diyor:

"Kapitalizmin asli temeli olmadan, arı bir emperyalizm hiçbir zaman varolmamıştır, hiçbir yerde yoktur, hiçbir zaman da olmayacaktır. Bu birlikler, karteller, tröstler ve finans kapitalizmi hakkında, finans kapitalizm sanki altında eski kapitalizmin temellerinden hiçbir yokmuş gibi betimlendiğinde söylenmiş her şeyin yanlış biçimde genelleştirilmesidir."³⁸

Lenin'in özlü formülüyle, "[E]mperyalizm kapitalizmin üzerinde bir üstyapıdır."³⁹ Kısacası, Hilferding ve Buharin politika ile ekonominin arasındaki ilişkinin emperyalizm çağında değiştiğini ileri sürerken, Lenin kapitalizmin temel yasalarının emperyalizm çağında da toplumsal hayata damga vur-

38 V.I.Lenin, "Report on the Party Programme", Collected Works, cilt 29, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 165.

39 A.y., s. 168.

duğunu sürekli olarak belirtmiştir.

Bu tarama bizi şu sonuca ulaştırıyor: çağdaş emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'e yönelttiği eleştiriler arasında sadece birinde bir gerçek payı vardır, o da Lenin'in Hobson'dan devraldığı eksik tüketimci damara ilişkindir. Ama yukarıda bu damarın Lenin'in yapıtında asli bir yeri olmadığını ve yapıtının bütünlüğünü bozmadan kolayca tasfiye edilebileceğini görmüş bulunuyoruz. Öyleyse ulaşacağımız sonuç açıktır: Lenin'in teorisi çağdaş yazarların eleştirilerine karşı dayanıklıdır. Daha da ötesi, günümüzün gerçekliği Lenin'in teorisinin bugün 20. yüzyılın başından da daha güçlü biçimde dünya kapitalizminin özelliklerini kavrayarak açıklayabildiğini göstermektedir.

Hiçbir teori dogma değildir. Lenin'in teorisi daha baştan kapitalizmin eğilimlerini doğru kavrayamayan ya da zamanın eskittiği bir teori olsaydı elbette tarihte hak ettiği yere terk edilirdi. Örneğin burjuvazinin büyük iktisatçılarından Schumpeter de *Emperyalizmin Sosyolojisi*⁴⁰ başlıklı çalışmasında orijinal bir emperyalizm teorisi geliştirmiştir. Schumpeter'e göre, emperyalizm kapitalizmin doğasının bir sonucu değildir; yüzyıl dönümünde kapitalist toplumda ve devlette hâlâ büyük bir ağırlık taşımakta olan soylu sınıflara ve onların politik personeline atfedilebilecek bir politikadır. 20. yüzyılın başında henüz sınanmamış olan bu teori, soylular sınıfının tarih sahnesinden bütünüyle silinmesinden ve ABD gibi bağrında soyluluğu hiç taşımamış bir ülkenin en büyük emperyalist ülke haline gelmesinden sonra savunulabilecek bir teori olamaz. Eğer Lenin'in teorisi de Schumpeter'inki ile bu tür bir yanlışlanma kaderini paylaşmış olsaydı, elbette Marksistlerin yeni bir emperyalizm teorisi geliştirmesi kaçınılmaz bir görev olurdu. Ama, yukarıda açıklandığı gibi, Lenin'in teorisi tam tersine kendisinden sonraki gelişmeleri de açıklayabilecek bir yapıya sahip olduğu için bugün de genel yapısı ile geçerlidir.

Emperyalizm tartışmasının ardındaki politik farklılıklar

PG'nin Leninist emperyalizm teorisine yönelttiği reddiyeye, bilebildiğimiz kadarıyla, İngilizce konuşulan dünyada tek cevap Uluslararası Sosyalizm akımının önderlerinden ve teorisyenlerinden Alex Callinicos'tan gelmiştir.⁴¹ Bu kendi içinde son derece anlamlıdır. Lenin'in mirasının dünya so-

40 Joseph Schumpeter, *The Sociology of Imperialism*, Richard Swedberg (der.), *The Economics and Sociology of Capitalism*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1991.

41 Alex Callinicos, "Imperialism and Global Political Economy", *International Socialism*, sayı 108, Sonbahar 2005, <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=140&issue=108>.

lunun çok yaygın kesimlerince çoktan terk edilmiş olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Ne var ki, Callinicos’un PG’ye cevabı da ancak çok yüzeysel bir anlamda Leninist emperyalizm teorisinin savunusu sayılabilir. Yazısının ilk sayfasında “klasik emperyalizm teorisi” adını verdiği teorisinin en güçlü biçimde Buharin’in yapıtında ifadesini bulduğunu ileri süren Callinicos, bunun ardından “yeni” emperyalizm teorisine adım adım yaklaşmaktadır. Her şeyden önce, Harvey’in Arrighi’den hareketle  ne sürdüğü “iki mantık” teorisini, üstelik bunun klasik emperyalizm teorisiiyle bütünleştiğini varsayarak, kabul etmektedir. Oysa, yukarıda, Harvey’in “iki mantık” yaklaşımının, aynen PG’de olduğu gibi, ekonominin politikadan kopartılmasının bir aracı olduğunu ifade etmiştik. Kaldı ki, Callinicos’un ileri sürdüğü gibi klasik emperyalizm teorisinin en kesinlikli (“rigorous”) formülasyonunu sunan Buharin “devleti sermayenin basitçe bir aracı olarak görme eğilimi” sergiliyorsa, Harvey’in yaklaşımının klasik emperyalizm teorisi ile paralel olduğu nasıl söylenebilir? (Yukarıda, Lenin’in sermaye/devlet ilişkisi konusundaki görüşlerinin de “iki mantık” teorisiiyle bağdaşamayacağını ortaya koymuştuk.)

Callinicos’un PG’ye doğru attığı ikinci adım, Sovyetler Birliği’nin  k     nden sonra emperyalistler arası mücadelenin azgınlaşacağı konusunda kendi beklentilerinin hatalı olduğunu kabul etmesidir. Callinicos’un “devlet kapitalizmi” saydığı SSCB’nin yıkılışına neden bu kadar büyük bir rol atfettiği sorununu bir kenara bırakalım. Beklentisinin gerçekten de bu kadar mekanik ve dolaysız olduğu konusundaki itirafını da bir özeleştiri kabul edelim. Ama PG’nin emperyalistler arası rekabet ve çatışmayı bütünüyle dışlayan çerçevesinin kendi görüşüne “yararlı bir düzeltici” olduğunu kabul etmekle, Callinicos ister Buharin’in, ister Lenin’in klasik teorisinden muazzam bir taviz vermiş olmaktadır. PG, yukarıda ısrarla vurgulandığı gibi, emperyalistler arası ilişkilerin sadece günümüz koşulları altında siyasi ve askeri çatışmalara dışladığını ileri s rmemekte, genel olarak ABD imparatorluğunun hakimiyetinin bu tür gerilim ve çatışmaları bütünüyle dışladığını iddia etmektedirler. Callinicos’un yazının geri kalan bölümlerinde, büyük güçler arasındaki rekabet potansiyelinin bütünüyle ortadan kalkmamış olduğu ve (bizim burada yapmakta olduğumuz tartışma bakımından ikincil bir önem taşıyan) 1970’li yıllarda başlayan ekonomik krizin henüz sona ermemiş olduğu yolundaki itirazları bu durumda bütünüyle yetersiz kalmaktadır. PG Callinicos’a yazdıkları cevabi yazıda⁴² Callinicos’un “klasik emperyalizm teorisinin ‘ciddi kusurları’nı teslim etmesi” karşısında memnuniyetlerini gizleme-

42 “‘Imperialism and global political economy’: A reply to Callinicos”, a.g.m..

mişlerdir.

Tartışma Callinicos'un sandığından, ya da en azından ifade ettiğinden, çok daha önemli politik bir anlama sahiptir. PG'nin (ve öteki "yeni" emperyalizm teorisyenlerinin) Leninist emperyalizm teorisine yönelttikleri reddiye şu soru ile doğrudan doğruya iç içe geçmiştir: günümüzün emperyalist kapitalizmi bağrında devrimci atılımlara ortam sağlayacak patlayıcı çelişkiler taşımakta mıdır, taşımamakta mıdır? PG'nin sorunu böyle kavradıkları ve bu tür patlayıcı çelişkilerin varlığını reddettikleri kolayca gösterilebilir. PG, Lenin'in teorisini bütünüyle reddettikleri makaleden bir yıl sonra yazdıkları bir başka makalede şöyle demektedir:

"Her ne kadar toplumsal dönüşümün yolunu açma bakımından emperyal çelişkilerin yeniden yaşanmasına veya kontrolden çıkacak finansal krizlere yaslanmamız mümkün değilse de, neoliberal ve emperyal meşruiyetin sorunlarının sağladığı açılımlar, kapitalizmi gerçekten temelden değiştirecek yeni politik stratejilerin geliştirilmesi için bol bol zemin yaratmaktadır."⁴³

"Toplumsal dönüşüm"ün içeriğinin ne olduğunu elbette PG kendileri biliyordur. Bize bu terim pek açık görünmüyor. Hele hele "kapitalizmin gerçekten temelden değişmesi"nden, bırakın devrimi, kapitalizmin reformist bir tarzda ötesine geçilmesinin kast edilip edilmediğini bile anlamak mümkün değil. PG'nin nereye varmak istediklerini buradan anlayamıyoruz, ama varmak istemedikleri yeri ve sözünü ettikleri "yeni politik stratejiler"i başka yazılarından çıkarmak mümkün. Önce stratejilerden başlayalım.

Panitch birkaç yıl önce yazdığı bir makalesinde işçi hareketinin belirlenmesi gerektiğini düşündüğü strateji üzerinde ayrıntılı biçimde durmuştur.⁴⁴ Bu stratejinin en çarpıcı yanı Marksizmi temel aldığı hep söylemiş olan Panitch'in André Gorz'un 60'lı yıllarda Avrupa için önermiş olduğu bir stratejiyi günümüze uyarlamış olmasıdır. Bilindiği gibi, Gorz 80'li yıllarda "Elveda Proletarya" sloganını meşhur etmiş bir Avrupalı sol düşünürdür. Marksistler, Gorz'un bu sloganına karşı birçok eleştiri getirmişlerdir. Ne var ki, Panitch Gorz'un daha sonra işçi sınıfının merkezi rolünü kabul ettiğini ısrarla vurgulamaktadır. Gorz'dan yaptığı alıntı, söz konusu yazarın işçi sınıfına Marksizm'in tanıdığı türden bir merkezi konum atfetmediğini, sadece çeşitli STK'lar arasında en güçlü kuruluşlar oldukları için, sendikaların rolünün ağırlık taşıdığını söylemektedir. Zaten Gorz'un proletaryaya veda ettiği dö-

43 "Finance and American Empire", *Socialist Register* 2005, s. 75. Ayrıca: "Kapitalizmin içinde yaşadığımız dönemde radikal değişim için açılımlar, ani bir ekonomik çöküşten ziyade politik meşruiyet sorunları çerçevesinde ortaya çıkacaktır." A.g.m., s. 74.

44 Leo Panitch, "Reflections on Strategy for Labour", *Socialist Register* 2001, s. 367-392.

nemdeki görüşlerini değiştirdiğine ya da bu konuda özeleştiriyi yaptığına dair ortada hiçbir bilgi yoktur. Dolayısıyla, Panitch'in yol arkadaşı, bir Marksist'in **strateji çizerken** birlikte yürümesi için tuhaf bir arkadaştır!

Ana hatlarıyla özetlenecek olursa, Panitch'in stratejisi dört temel unsurdan oluşmaktadır: yatırım işlevinin toplumsallaşması (yani yerel bir takım kurulların yerel yatırım kararlarında söz sahibi olması)⁴⁵; işçi hareketinin yeniden kurulması ve demokratikleştirilmesi⁴⁶; tekil konularda yürütülen kampanyaların deneyiminin genelleştirilmesi ve kalıcı olması için...hayır, bir sosyalist parti kurulması değil, "örgütlü bir hareket" kurulması⁴⁷; yeni bir enternasyonalizm (her şey gibi bu da "yeni"dir ve yeniliği bir Enternasyonal kurulmasına "pek az hoşgörü" gösterilebileceğini belirtmesindedir Panitch'in).⁴⁸

Panitch ile Gindin'in beraber yazdığı bir makalede ise yazarların Marksist teorinin birçok yönü ile ilgili hoşnutsuzlukları dile getirilir.⁴⁹ Yazarlar, işçi sınıfının tarihsel gelişmenin öznesi olarak nasıl bir rol oynayabileceği konusunda kuşkucu bir yaklaşımı benimsetler (böylece Panitch'in strateji önerisinde Gorz'u yol arkadaşı seçmekle çok da tuhaf bir şey yapmamış olduğu ortaya çıkar). Liberal demokrasi konusunda ciddi yanılsama belirtileri içeren önermeler ileri sürerler. Sosyalist toplumu daha kapitalizmin sınırları içinden kurmaya başlama hayalini içeren bir dizi öneri yaparlar. Ve Panitch'in strateji önerilerine çok aydınlatıcı bir ek yaparak "piyasaları toplumsallaştırmak"tan söz ederler!

Ama bu yazıda bir inci vardır ki, bu hepsinden daha değerlidir. Panitch ve Gindin Marksist devlet teorisine, özellikle de proletarya diktatörlüğü kavramına cepheden hücum ederler. Böylece sadece Lenin'le değil, Marx'la da kopuş içinde olduklarını kendileri ifade etmiş olurlar. Bir düşünürün Marksist olup olmadığı konusunda en iyi kriter, Marx'ın kendi düşüncesini başkalarından nasıl ayırdığıdır. Bakın Marx (aşırı alçakgönüllülükle de olsa) Joseph Weydemeyer'e mektubunda ne yazıyor:

"Bana gelince, ne modern toplumda sınıfların varlığının, ne de bu sınıflar arasındaki mücadelenin keşfi konusunda bana bir paye vermek gerekir. Benden çok önce burjuva tarihçileri bu sınıf mücadelesinin tarihsel gelişimi-

45 A.g.m., s. 372, 381.

46 A.y., s. 382-84.

47 A.y., s. 385-86.

48 A.y., s. 387-88.

49 Leo Panitch ve Sam Gindin, "Transcending Pessimism: Rekindling Socialist Imagination", *Socialist Register* 2000, <http://www.yorku.ca/socreg/>.

ni anlatmışlardı; burjuva iktisatçıları da bu sınıfların ekonomik anatomisini ortaya koymuşlardı. Benim çalışmamda yeni olan şunları kanıtlamak olmuştur: 1) **Sınıfların varlığının**, yalnızca **üretimin gelişmesinde belirli tarihsel evrelerle** bağlantılı olduğu; 2) sınıf mücadelesinin zorunlu olarak **proletarya diktatörlüğüne** yol açtığı; 3) bu diktatörlüğün kendisinin yalnızca **bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız bir topluma** bir geçiş olduğu.”⁵⁰

Panitch/Gindin için bir önem taşıyacağını sanmıyoruz, ama Lenin’in bu konudaki fikri de ikirciksizdir:

“Tek tutarlı sınıf olan proletaryanın diktatörlüğü, burjuvaziye devirmek ve karşı-devrimi gerçekleştirme yönündeki çabalarını püskürtmek için gereklidir. Proleter diktatörlüğü o kadar her şeyin üzerinde bir önem taşır ki, böyle bir diktatörlüğün gerekliliğini reddeden ya da sadece sözde kabul eden hiç kimse Sosyal Demokrat Parti’nin [yani o dönemin terminolojisine göre Marksist bir partinin] üyesi olamaz.”⁵¹

Bu yazarlar Batı’nın prestijli bir üniversitesinde prestijli profesörler olduğu için, bu söylediklerini duymamayı tercih eden çok olmuştur. Umarız bu yazıyla birlikte kulaklarını tıkayanlar azalacaktır.

Şimdi David Harvey’in kendi teorisinden nasıl bir strateji çıkardığını araştırmaya geçebiliriz. Uluslararası burjuvazinin son çeyrek yüzyıldır neo-liberalizm, “küreselleşme”, esneklik ve yalın üretim temelinde başlattığı taarruza karşı Harvey’in önerdiği çözüm bütünüyle Keynesçi bir reformizmdir. Harvey, bu taarruzun, 1970’li yılların ortalarında başlamış olan dünya çapındaki uzun ekonomik kriz bağlamında sermaye ile işçi sınıfının çıkarlarının çıplak biçimde karşı karşıya gelmesi dolayısıyla burjuvazinin krizi işçi sınıfını yenilgiye uğratarak aşma girişiminin ürünü olduğunu kavrayamamıştır. Ona göre, bu politikalar esas olarak inatçılıktan benimsenmiştir ve sermayenin ya da kapitalizmin bile aleyhinedir. Oysa başka bir çözüm mümkündür: bir önceki Büyük Depresyon sırasında, 1930’lu yıllarda Franklin D. Roosevelt yönetimi altında ABD’de uygulanmış olan New Deal (Yeni Anlaşma) politikası, yani esas olarak devlet harcamalarına ve müdahalesine dayanan bir kapitalist politika, çözümlerden biridir, hatta tek çözümdür.

Bu yaklaşımı Harvey’in kendi kaleminden alıntılarla aktaralım. Harveye göre, neo-liberalizm benimsendiyse, bu, ülke içi reformlar yoluyla sorunun çözülmesinin reddedilmesinin sonucudur:

50 “Marx to Joseph Weydemeyer in New York” (5 Mart 1852), Marx-Engels, *Selected Correspondence*, Progress Publishers, New York, 1975, s. 64. Vurgular aslındadır.

51 V.I.Lenin, *A Caricature of Marxism and Imperialist Economism*, *Collected Works*, 23, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 69.

“Genişlemiş yeniden üretimin yol açtığı kronik aşırı birikim sorunları ortaya çıkmıyorsa ve iç reformlarla çözüm yolları üretilmesine siyasi olarak burun kıvrılarak bu sorunlar çözümsüz bırakılmıyorsa elbette bunların hiçbirisi önem taşımayacaktı.”⁵²

Görüldüğü gibi, Harvey, içeride reformların da bir çözüm yolu olduğunu, ama burjuvazinin neo-liberal taarruzu buna burun kıvrıldığı için seçtiğini ileri sürüyor. Yani krizin başından bu yana her türden reformist solcunun düştüğü yanılgıya bir kez daha düşüyor. Neo-liberalizmin söküp almaya çalıştığı işçi ve emekçi kazanımları, sermayenin karşısındaki en büyük sorundur. Harvey ise bu kazanımlara yenilerinin katılmasının krize çözüm olabileceğini sanıyor.⁵³

Bu alternatifin bir New Deal olduğunu Harvey kitabının sonunda açıkça dile getiriyor:

“Geçici de olsa, sorunun üretimin kapitalist kurallarına göre tek çözümü, küresel çapta bir çeşit ‘Yeni Anlaşma’ [New Deal]’dır. Bu yeni ‘Yeni Anlaşma’, sermaye dolaşım ve birikimini neo-liberal zincirlerden kurtararak özgürleştirmek; devlet gücünü daha müdahaleci ve paylaştırıcı yönde düzenlemek; mali sermaye gücünü frenlemek; uluslararası ticaretle ilgili görüşleri medyaya dikte ettiren oligopol ve monopollerin ezici gücünü (özellikle askeri endüstri kompleksinin gücünü) demokratik yollardan denetlemek demektir.”⁵⁴

Burada, en sulandırılmış türden bir reformizmin her tür hayalini bir araya toplanmış biçimde görüyoruz. Bir kere, bütün reformistler gibi Harvey de sermayenin çıkarını burjuvaziden daha iyi biliyor! Sermayeyi “neo-liberal zincirlerinden kurtararak özgürleştirmek” istiyor! En azından amaçlar bakımından Marksistlerden çok farklı bir yerde olduğu ortada yazarımızın. Bunun da ötesinde, Harvey çok çeşitli reformist hataları üst üste sergiliyor. New Deal, ABD’de büyük sınıf mücadelelerinin yürütüldüğü bir aşamada, bu mücadelelerin baskısı altında ve bunları masnetmek için uygulamaya konulmuş bir politikaydı. Bugün ise durum bambaşkadır. Bu yüzden bugünün ABD ya da Britanya’ında, hatta kıta Avrupa’ında bile yeniden bölüşüm politikalarının⁵⁵ uygulanması ne mümkündür, ne de sermayenin çıkarlarıyla uyuşur.

52 *Yeni Emperyalizm*, s. 151. Türkçe versiyonda “aşırı birikim” kavramı bir dizgi yanlışı sonucunda “aşırı birim” olarak yer almıştır. Biz metni bu dizgi yanlıştı düzelterek aktardık.

53 Bu konu K. Tanyılmaz’ın bu sayıdaki yazısının ana temalarından biri olduğu için, biz burada ayrıntıya girmeyeceğiz. Meseleyi en yalın biçimiyle başka bir yazımızda ortaya koymuştuk: bkz. “Otuz Yıl Krizi”, *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, sayı 13, Eylül-Ekim 2004.

54 *Yeni Emperyalizm*, s. 172-73.

55 Yukarıda, Türkçe çeviriden alınan pasajda, bu yeniden bölüşüm politikaları “paylaştırıcı” terimiyle anılmış.

Ama, öte yandan, New Deal'in 1930'lu yılların ABD ekonomisi açısından Büyük Depresyonun üstesinden geldiği, ona bir çözüm olduğu da bir efsanedir: 1938'de yeniden patlak veren resesyon (daralma), New Deal hayallerinin sonu olmuş, ABD ekonomisi krizi ancak 1940'tan itibaren, savaş içinde (ve savaş ekonomisi temelinde) aşmıştır. Ayrıca, bu kez sorun doğrudan doğruya işçi sınıfının (Ekim devriminin ve 30'lu yılların sınıf mücadelelerinin etkisi altında) İkinci Dünya savaşı ertesinde elde etmiş olduğu kazanımların sökülüp alınması ile ilgilidir. Oysa 1930'lu yılların Büyük Depresyonu patlak verdiğinde işçi sınıfının ne Avrupa'da, ne de ABD'de bu kadar büyük kazanımları yoktu. Yani sermaye bugün, en azından ABD'de, New Deal'in sonuçlarını ortadan kaldırmaya çalışıyor. Harvey ise "üretimin kapitalist kurallarına göre" tek çözümün New Deal olduğunda ısrar ediyor! En önemlisi, Harvey'in burjuva toplumu çerçevesinde herhangi bir iktidarın "oligopol ve monopollerin ezici gücünü... demokratik yollardan denetleme" hayalini sol içinde yaymasıdır. Hele hele bu kadar ciddi kriz koşullarında!

Harvey, kendi savunduğu politika uygulandığı takdirde, sadece ekonomik sorunların (sermaye birikiminin sorunlarının) çözülmekle kalmayacağı, emperyalizmin saldırganlığından da vazgeçeceği kanaatinde. Yukarıdaki pasajın yer aldığı paragraf şöyle bitiyor:

"Sonuçta, Kautsky'nin çok önceden öngördüğü gibi, kapitalist güçlerin koalisyonuyla ulaşılan daha yararlı yeni bir 'Yeni Anlaşma' emperyalizmine dönülecektir."⁵⁶

Harvey, kendisinin kapitalizmin çıkarlarını kapitalistlerden daha iyi kavradığına o kadar inanmıştır ki, şu satırları yazmaktan bile çekinmez:

"İşin ilginç yanı, ABD'nin yanı sıra, kapitalizmin diğer çekirdek ülkelelerinde (özellikle Avrupa'da) neo-liberal politikalara ve kamusal ve sosyal harcamalara ayrılan ödeneklerin kısılmasına karşı kitlesel bir karşı saldırı başlaması, belki de bu ortamda, içsel olarak kapitalizmi kendi yıkıcılığından ve kriz yaratıcı eğilimlerinden kurtarabilecek tek yoldur."⁵⁷

Burada Harvey'in gözüne bütün dünyanın baş aşağı görüldüğü çıplak biçimde ortaya çıkıyor. Uluslararası burjuvazinin bütün ideologları ve kurumlarıyla çeyrek yüzyıldır hazırladığı, planladığı ve uyguladığı politika kapitalizmi yıkmaktadır, ama Harvey'in yeniden bölüşüm politikası kapitaliz-

56 A.y., s. 173.

57 A.y., s. 65. Pasajdaki "içsel olarak" terimi, Türkçe çeviride "ülke içi" olarak karşılanmış. Harvey'in orijinal metnindeki "internally" teriminin "ülke içi" anlamına gelmediği, hem bağlamdan (bütün dünya kapitalizmi konuşuluyor), hem de teorik akıl yürütmesinden anlaşılıyor. Sözünü ettiği, kapitalizmin dışından gelecek herhangi bir etkenden farklı olarak içeriden gelecek bir baskıdır. Zaten ekonomide "ülke içi" kavramı İngilizce'de "domestic" kelimesi ile ifade edilir.

mi kurtaracaktır. Yine bu pasajdaki mantığa göre, Fransa'da işçilerin ve gençlerin İlk İstihdam Yasası'na (CPE) karşı iki buçuk aydır verdiği kitlesel mücadele, sonuçta kapitalizmi kurtaracak bir mücadeledir!

ABD "imparatorluk" mu?

Bu yazının konusu dünyanın güncel politik durumunu değerlendirmek değil. Ne var ki, "yeni" emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'e yönelttikleri eleştirilerin sivri ucu, günümüz dünyasının somut bir değerlendirmesine dayanıyor. Panitch/Gindin'e göre, bugün ABD bütün ülkeler üzerinde sağlam bir siyasi-askeri ve finansal boyunduruk kurmuştur. ABD imparatorluğunun bu hakimiyetine dünya çapında herhangi bir gücün meydan okuması mümkün değildir. Yani gelecekte ABD ile herhangi bir gücün, özgül olarak da emperyalist bir başka gücün, siyasi-askeri alanda boy ölçüşmeye girişmesi söz konusu olamaz. Bu yüzden de, Lenin'in emperyalist devletler arasında dünyanın yeniden paylaşımı yönünde saptadığı eğilim artık geçerli değildir. Harvey'de durum biraz farklıdır. Harvey, emperyalist saldırganlık eğilimlerinin ortadan kalkmasının, Kautsky türü bir barışçıl emperyalizmin yerleşmesinin ilke olarak mümkün olduğunu, ama bunun ancak kendisinin (ve birçok reformistin) savunduğu Keynesçi, New Deal tipi bir reformizm ile gerçekleştirilebileceğini ileri sürmektedir. Ama şöyle ya da böyle, o da Lenin'in vizyonu-na karşıt olarak barışçıl bir emperyalizmin mümkün olduğunu söylemiş olmaktadır.

Bu yazının çerçevesinde dünya durumunun uzun bir analizini yapmamız mümkün değil. Bu satırların yazarı yıllardır dünya çapındaki gelişmeleri çeşitli çalışmalarında ayrıntılı biçimde değerlendirmiştir.⁵⁸ Burada ortaya koya-cağımız kısa değerlendirmenin arka planını oluşturan argümanlar, okuyucu gerek duyduğu takdirde o çalışmalardan izlenebilir. Burada 21. yüzyılın başında dünya durumunu sadece genel fırça darbeleriyle çizerek belirli sonuçlara ulaşmaya çalışacağız.

Panitch/Gindin ve Harvey'in Lenin'in emperyalistler arası çatışma dinamiklerinin artık geride kaldığı (ya da Harvey'in durumunda kalabileceği) iddiasını 21. yüzyılın başında ileri sürmeleri son derece ironiktir. Bunun nedeni, ilk bakışta sanılacağı gibi, emperyalizmin 1991'den bu yana, Körfez savaşı, Bosna (1995) ve Kosova'nın (1999) NATO tarafından bombalanması, Afganistan (2001) ve Irak (2003) savaşları dolayısıyla açıkça görüldüğü gibi

58 Burada sadece *Avrasya Savaşları* (Uluslararası Belge Yayıncılık, İstanbul, 2001) başlıklı kitabımıza atıf yapacağız.

yepyeni bir saldırganlık ve militarizm dinamiğini tam da bu dönemde ortaya koymuş olması değildir. Bu savaşların sıklığı ve bölgesel olarak birbirine yakınlığı elbette önemlidir. Ama daha önemli olan bu savaşların ardında ne tür bir **dinamik** yattığının saptanmasıdır. Öyleyse, şimdi çağımıza damgasını vuran bu savaşların ardındaki dinamiğe kısaca bakalım.

Günümüz dünyasını anlamak için, teknolojinin ve kapitalizmin yeniliklerini pek meraklı biçimde tartışan teorisyenlerin kolayca bir kenara bıraktığı dünya-tarihsel bir olayı hatırlatmakla başlayalım. Dünya çapında 20. yüzyılın hemen hemen bütününe damgasını vuran Ekim devriminin ürünü Sovyet devleti, 1991’de çözüldü ve dağıldı. Üstelik bu gelişme Orta ve Doğu Avrupa’da, Balkanlarda ve (farklı biçimler altında olsa da) Çin’de yaşanan yıkılış ve çözülme süreçleriyle, kısacası kapitalizmin ilga edilmiş olduğu bir dizi ülkede kurulmuş olan işçi devletlerinin ortadan kalkışı süreciyle el ele yürüdü. Bu gelişme, günümüz dünyasının tartışılmasında **en belirleyici** olgu olduğu halde yenilik teorisyenleri tarafından önemsiz bir ikincil gelişme muamelesi görür. Sovyet devletinin ve genel olarak bürokratik olarak yozlaşmış işçi devletlerinin çözülüşü, dünya çapında sınıf ilişkilerinden ulusal kurtuluş savaşlarına, sendikalardan sosyalist sol hareketin biçimlenmesine kadar birçok alanda muazzam etkiler doğurdu. Ama bu etkilerin hiç biri, dünya çapında ülkeler arası ekonomik ve güç dengeleri üzerinde (yani jeostratejik ve jeopolitik alanlarda) yarattığı etki kadar doğrudan değildi.

Bu çözülüş, her şeyden önce emperyalist kapitalizmin önüne yepyeni bir sorunu getirdi koydu: Berlin’den başlayan, Doğu Avrupa ve Balkanlardan, Rusya, Kafkasya ve Orta Asya’dan geçerek Çin Denizi’ne kadar uzanan bir alanın dünya kapitalizmiyle bütünleştirilmesi sorunu. Şimdilik güçlü bir devletin var olduğu Çin’i bir kenara bırakırsak, bu sorun aynı zamanda daha kısa bir süre öncesine kadar güçlü devletlerin ve askeri ittifakların mevcut olduğu devasa bir alanda, şimdi muazzam bir jeopolitik ve jeostratejik boşluk doğması anlamını da taşıyordu. Emperyalizm, hem ekonomik, hem de politik düzeyde yepyeni bir alanı masnetme (özümseme) sorunuyla karşı karşıyaydı.

İşçi devletlerinin çözülüşünün jeopolitik alanda ikinci bir sonucu daha vardı: SSCB gibi, karşısında bütün emperyalist ve kapitalist ülkelerin birleştiği bir güç ortadan kalkmıştı. SSCB karşısında ABD’nin mutlak hegemonyası altında kurulmuş olan Atlantik ittifakının (ABD-Avrupa ittifakının) bu değişimden etkilenmeyeceğini düşünmek saflık olurdu. Üstelik, Soğuk Savaş döneminde Avrupa’nın parçalanmış biçimde “komünizm”e yem olması ihtimaline birleşik bir Avrupa’yı tercih eden ABD’nin de desteklediği Avrupa Birliği (AB) tam da bu aşanada dev bir yeni odak olarak tarih sahnesinde

belirliyordu. (AB'nin Maastricht Antlaşması ile tek bir Avrupa pazarı ve Avrupa parası politikasına yönelmesinin SSCB'nin çöküşünün hemen ertesine, 1992 yılına rastlaması son derece anlamlıdır.) Avrupa kıtasının çeşitli emperyalist sermayeleri ve devletleri (Alman, Fransız, İtalyan, Hollanda vb.) ABD ve Japon emperyalist sermayelerine karşı birleşiyordu.

Böylece, ortaya emperyalistler arası paylaşım mücadelesinin hem gerekli, hem mümkün olduğu bir durum çıkıyordu. Bir yanda, emperyalizmin kendisine bağlayacağı devasa bir yeni alan doğmuştu. Bir yanda da, ekonomik temelleri bakımından ABD ile boy ölçüşebilecek bir yeni emperyalist odak. İşte yeni döneme damgasını vuran ana eksenlerden biri budur: Berlin'den Çin Seddi'ne ve ötesine uzanan alan üzerinde bir paylaşım mücadelesi, günümüzde dünya politikasına damgasını vuran dinamiktir. Bu paylaşım mücadelesi, bu bölgeye 19. yüzyıldan başlayarak adım adım hakim olmuş olan Rusya'nın da, ekonomik ve askeri olarak yükselen yeni dev Çin'in de göz önüne alınacağı bir paylaşım mücadelesidir. Bu bakımdan sadece emperyalistler arası bir paylaşım mücadelesi değildir, ama aynı zamanda emperyalistler arası bir mücadeledir.

ABD'nin bütün stratejik planları, Brzezinski'nin *Büyük Satranç Tahtası*'ndan⁵⁹ "neo-con"ların "Project for A New American Century"sine (Yeni Bir Amerikan Yüzyılı Projesi), ABD burjuvazisinin organik aydınlarının SSCB'nin dağılmasından bu yana üzerinde tartıştıkları bütün ciddi jeostratejik çalışmalar, ABD'nin 21. yüzyılda, kendisine rakip olabilecek bir gücün ya da güçlerin yükselmesini nasıl engelleyebileceği, nasıl engellemesi gerektiği soruları üzerine odaklanmıştır. Balkan Savaşları'ndan Afganistan, Irak ve İran'a, ABD'nin başlattığı **sürekli savaş** yönelişi, ne sadece petrolle, ne de sadece "kabadayı devletler" ile ilgilidir. Bu savaşların petrolle ve istenmeyen rejimlerle ilişkisi bile, temelde ABD'nin potansiyel rakiplerine karşı önleyici adımlarıdır. Bu durumda, ABD'nin ideologları ve stratejistleri teoride ve pratikte AB, Rusya ve Çin'e karşı tedbirlere başvurmayı ABD devletinin gündeminin merkezine yerleştirmişken, Panitch/Gindin'in ABD hegemonyasının sarsılmaz olduğunu ileri sürmesi ya da Harvey'in başka bir politika izlenirse bu gerilimlerin ortadan kalkacağını söylemesi, fildişi kulelerine kapanmış bazı aydınların gördüğü hayaller olmaktan öteye geçemez.

Okuyucu haklı olarak, AB emperyalizminin ABD'nin bu girişimleri karşısında neden çaresiz kaldığını, bölündüğünü, hatta yer yer bir bütün olarak ABD'ye destek verdiğini soracaktır. Burada bir şeyi bütün açıklığıyla ifade etmek gerekir: bizim tezimiz, ABD'nin **bugün** siyasi-askeri bakımdan, hatta

59 Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard*, Basic Books, New York, 1997.

finansal bakımdan muazzam bir üstünlüğe sahip olmadığı değildir. Bugün durum gerçekten böyledir. Ama ABD ile AB arasında derinden derine yaşanan rekabet ve gerilim **yarın** farklı bir duruma yol açacak eğilimler doğurmaktadır. Barışçıl bir emperyalizm hayali görenlerin görmezlikten geldiği bu eğilimlerdir.

Bugün, AB emperyalizmi de, Rusya, Çin veya bütün öteki potansiyel rakipler de ABD karşısında çok zayıf bir konumdadır. Bu yazının konusu emperyalistler arası çelişkiler ile ilgili olduğu için burada tartışmayı AB ile sınırlayacağız. AB, üç temel nedenle bugün ABD'nin karşısına dikilecek gücü bulamamaktadır. Birincisi, ABD'nin askeri gücü karşısında, AB emperyalizmi hem bölünmüş bir güce sahiptir, hem de bütün gücünü birleştirse dahi ABD'yle karşılaştırıldığında bir askeri cücedir. İkincisi, AB henüz bir devlet bütünlüğüne ulaşamamış bir bütünleşme sürecidir ve kendi içinde ABD karşısında tek bir politikaya sahip değildir. Özellikle, Britanya ve Doğu Avrupa'da bazı yeni üyeler, AB içinde ABD'nin Truva atı rolünü oynamaktadır. Üçüncüsü, 1980'li yıllarda kendi işçi sınıflarını yenilgiye uğratan ABD ve Britanya burjuvazisinden farklı olarak, kıta Avrupa'sının burjuvazisi, işçi sınıfını bir türlü kesin biçimde geriletememekte, sosyal harcamalar, sendikalaşma, işgücü piyasasının esnekleşmesi, yalın üretim gibi alanlarda sonuç alıcı darbeyi vuramamaktadır. Bu ise ABD emperyalizmine, AB'nin çekirdeğini oluşturan kıta Avrupası sermayesi karşısında büyük bir ekonomik avantaj sağlamaktadır. Demek ki, üç alanda, ekonomik, politik ve askeri alanlar gibi üç belirleyici alanda, AB'nin ABD'nin karşısına dikilmesi için çözmesi gereken çok ciddi sorunları vardır. Buradan AB sermayesinin ne tür çözümlere başvurması gerektiği de ortaya çıkıyor: AB kapitalizmi, sosyo-ekonomik alanda kendi işçi sınıfını yenilgiye uğratmak, siyasi alanda dışarıya karşı tek sesle konuşacak bir konuma ulaşmak, askeri alanda ise bütünleşmiş bir Avrupa ordusunu inşa etmek ve ciddi bir silahlanma atılımı yapmak gibi zorlu görevlerle yüz yüzedir. Bütün bu alanlarda, AB burjuvazisi çabalar göstermekte, ama bu çabalar çelişkilerle dolu Avrupa toplumlarında bir türlü başarıya ulaşamamaktadır. Öyleyse, AB bu çelişkileri çözene kadar ABD bugünkü sağlam konumunu sürdürecektir.

Sorunun çerçevesi bu kadar dakiklikle saptanabilir. Bu çerçeve, Pannitch/Gindin'in ABD'nin üstünlüğü konusunda söylediklerinin bugün, bu koşullar altında geçerli olduğunu gösterir göstermesine, ama aynı zamanda iddianın geçerliliğinin bu koşullarla sınırlı olduğunu da! Yani bütün güçlüklerle rağmen, Avrupa (özellikle de kıta Avrupası) emperyalist sermayesi bu koşulları değiştirmeyi (şu ya da bu yöntemle) başarabilirse, ABD'nin üstünlüğü yerini zincirlerinden boşanmış bir paylaşım mücadelesine bırakacaktır.

Bu durum doğduğunda, Panitch/Gindin'in teorisi hiçbir şey ifade etmeyecektir. Yukarıda, alıntılarla ortaya koyduğumuz gibi, Lenin emperyalistlerin hiçbir aşamada birbirleriyle barışçıl bir ilişki içine giremeyeceğini söylememiştir. Sadece barışçıl aşamanın kaçınılmaz olarak savaşların ön plana çıktığı bir aşamaya dönüşeceğini ileri sürmüştür.

Demek ki, Panitch/Gindin'in teorisi bir genel emperyalizm teorisi değildir, bugünün olumsal koşullara dayalı ilişkilerini gerekçelendirilemeyecek tarzda genelleştiren bir yaklaşımdır. Bu teori, bugünkü durumu mutlaklaştırdığı için yanlıştır. Ama sadece bundan dolayı değil. Panitch/Gindin teorisi, bugünkü durumu bile açıklayamamaktadır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, Körfez Savaşı'ndan (1991) Irak savaşına (2003) gelişen ve bugün İran'ı içine alması büyük bir olasılık olan sürekli savaş, başka faktörlerin yanı sıra, emperyalizmin paylaşım ve yeniden paylaşım dinamiğinden doğmuştur. Yani emperyalizmin paylaşım mantığı savaşlar üretmekte, dünyayı kana bulamaktadır, ama Panitch/Gindin bu savaşların ardında emperyalist paylaşımın mantığını göremedikleri için, ne savaşın kaçınılmazlığını, ne de sürekli karakterini kavrayabilmektedirler.

İşte Lenin'in emperyalizm teorisi üzerinde yürütülen tartışma, günümüz için bu denli yakıcı sonuçlara gebedir.

Lenin ve emperyalist barbarlık

21. yüzyılın başında, emperyalizm çirkin ve saldırgan yüzünü yeniden göstermeye başladı. "Emperyalizm" kavramı üniversitelerin kapısından içeri, Irak'ta ev ev arama yapan deniz piyadelerinin tüfeklerinin ucunda yeniden girdi. Gerçek dünyanın ağırlığı akademinin "nezih" dünyasını zorlamış ve kapıları açmayı başarmıştı. Ama bir kez içeri girdikten sonra kavramın kendisi yine nezhleştirilecekti. Kimse Lenin ile aynı saflarda görülmek istemiyordu. Öyleyse, Lenin'in teorisi bir kenara bırakılmalı, hatta cepheden eleştirilmeli ve "yeni" emperyalizm teorileri geliştirilmeliydi.

Ama ne tuhaftır ki bu "yeni" teoriler sonunda yine çok eski bir teorinin yeni edisyonları olarak ortaya çıkıyor. Hem Panitch/Gindin, hem de Harvey, son tahlilde Lenin'in çağdaşı Kautsky'nin ultra-emperyalizm teorisine yeniden hayat üflüyorlar. Önce Panitch/Gindin'e kulak verelim:

"...Kautsky, emperyal güçler arası rekabet başlıca kapitalist güçler arasında savaşa neden olsa bile, bunun kapitalist küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olmadığını düşünürken haklıydı. Kuramı aşırı politikleştirme eğilimini taşıyan Lenin'i bu kadar öfkeliendiren şey, Kautsky'nin başat tüm kapitalist yöneten sınıfların, 'dünya savaşında derslerini öğrendikten sonra', sosya-

list bir dönüşümü gerçekleştirme konusunda kendisini yeterli hissetmeyen endüstriyel proletaryanın artan gücü karşısında sonuç olarak elbirliği ile bir 'ultra-emperyalizm' yoluyla kapitalist küreselleşmeyi canlandırabileceklerini düşünmesiydi... Dahası, eğer Kautsky 'Amerika Birleşik Devletleri'nin toplumsal geleceğimizin kapitalizmde olduğunu gösteren ülke' olduğu yönündeki önceki (1911'deki) düşüncesine daha çok vurgu yapsaydı ve kapitalist devletler arasında eşit bir ittifak olacağını öngörmek yerine, yeni ortaya çıkan gayrı-resmi Amerikan imparatorluğunun nihai olarak diğer önde gelen kapitalist devletlere nüfuz etme ve onları koordine etme kapasitesinin farkına varmış olsaydı 1945 sonrası gerçekliğine çok daha fazla yaklaşmış olurdu.”⁶⁰

Harvey'in de yeni bir New Deal uygulandığı takdirde, Kautsky'nin öngörüsünün doğrulanacağını belirttiği hatırimızdır:

“Sonuçta, Kautsky'nin çok önceden öngördüğü gibi, kapitalist güçlerin koalisyonu ile ulaşılan daha yararlı yeni bir 'Yeni Anlaşma' emperyalizmine dönecektir.”⁶¹

Ne tuhaf değil mi? Lenin eski, ama Kautsky değil! Aynen, Marx'ın 19. yüzyılda kaldığını söyleyip duran, ama kendileri 18. yüzyılın Adam Smith'ini tekrarlayan neo-liberaller gibi!

Bu yazının girişinde belirttiğimiz bir gerçek burada çıplak biçimde ortaya çıkıyor. “Yeni” emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'e yönelttiği eleştirilerin, gerçek dünyanın geçirdiği değişimi değil, bu yazarların kendi politik ve akademik önyargılarını yansıttığını söylemiştik. Eğer gerçek dünya köklü biçimde değişmiş olsaydı, Lenin'in çağdaşı Kautsky de eskimiş olurdu. Oysa, bugün yapılmakta olan Lenin'e karşı Kautsky'nin yeniden canlandırılması ve piyasaya sürülmesidir. Bu, kapitalizmin 20. yüzyıl başından itibaren dünyaya verdiği biçimin iki farklı kavranışı arasındaki bir tartışmadır. Eski ile yenin tartışması değildir.

“Yeni” emperyalizm teorisyenleri Kautsky'nin emperyalizm teorisinin her yönüyle aynı fikirde değildir elbette. Ama Kautsky'nin emperyalizm sorununa yaklaşımında benimsediği *yöntemsel* bakış açısını “yeni” emperyalizm teorisyenlerinde de bulmak mümkündür. Lenin emperyalizmi kapitalizmin ekonomik gelişmesinin bir aşaması olarak kavlıyor, bu ekonomik özün kavranamaması halinde modern savaş ve politikadan hiçbir şey anlaşılamayacağını iddia ediyordu. (CW, 22, 188) Kautsky ise, emperyalizmi kapitalizmin bir aşaması olarak değil, sermayenin “tercih ettiği” bir politika olarak sun-

60 “Küresel Kapitalizm”, a.g.m., s. 21.

61 Harvey, Yeni Emperyalizm, a.g.y., s. 173.

muştur. Yukarıda Harvey'in nasıl emperyalizmi "seçenek"lerden biri olarak kabul ettiğini görmüş bulunuyoruz. Panitch/Gindin ise zaten emperyalizmi ekonomi temelinde ele almaya karşıdır, devlet teorisinin bir uzantısı olarak açıklamaktadır. Kautsky politika ile ekonomiyi birbirinden koparmaktadır. Harvey, "iki mantık" teorisıyla aynı şeyi yapıyor. Panitch/Gindin ise zaten Lenin'i devlet teorisinde indirgemecilikle suçluyor. Ve elbette Kautsky'nin kapitalizm altında ebedi barış öngören "ültra-emperyalizm" fikri "yeni" emperyalizm teorisyenlerince de kucaklanıyor.

Kautsky'nin emperyalizm teorisinin yeniden canlandırılmasının ne anlamı geldiğini kavrayabilmek için bu teorinin içeriğini biraz deşmekte yarar var. Önce ültra-emperyalizmin nasıl tanımlandığına bakalım:

"...şu andaki emperyalist politikanın yerini yeni, ültra-emperyalist bir politikanın alması, ulusal finans kapitallerin mücadelesinin yerini birleşmiş uluslararası finans kapitalin dünyayı ortak biçimde sömürmesinin alması olasılığı...Her durumda kapitalizmin bu tür yeni bir **evresi** olasılık dahilindedir."⁶²

Burada iki noktanın altının çizilmesi gerekiyor. Yukarıdaki pasajda altını bizim çizdiğimiz "evresi" sözcüğünün de gösterdiği gibi, Kautsky için ültra-emperyalizm sadece belirli bir konjonktürde emperyalist ülkelerin benimseyebileceği bir politika veya konjonktürel bir dizi gelişmenin ürünü ve geçici bir durum değildir; kapitalizmin gelişmesinde aynen "Manchester kapitalizmi" (yani serbest ticaret kapitalizmi) veya emperyalizmin kendisi gibi bir evredir.⁶³ İkincisi, Kautsky sadece barışçı bir emperyalizm hayal etmiyor. Sermayelerin ve kapitalist devletlerin ekonomik alandaki çatışmasının da yerini ortak bir sömürünün alacağını ileri sürüyor. Ültra-emperyalizmi tanımlayan öğeler "uluslar arasında bir anlaşma, silahsızlanma, kalıcı bir barış"tır.⁶⁴ Kautsky bunu 1915 yılında, yani emperyalist ülkeler birbirinin boğazına sarılmışken, Avrupa uygarlığını ve insanlığı bir felâketin içine yuvarlamışken, kendisinin en önemli lideri olduğu II. Enternasyonal'in katkısıyla farklı uluslardan işçiler ve köylüler birbirini doğrarken yazıyor! Burada kapitalizmi kitlelerin gözüne güzel göstermekten başka bir sonuçtan söz edilebilir mi?

Bu tür barışçı bir emperyalizmin hayal edilebilmesinin Kautsky'nin çalışmasındaki maddi temeli, burjuvazinin "iyi" ve "kötü" dilimlere ayrılması-

62 "Due scritti per una revisione" (1915), *L'imperialismo*, a.g.y., s. 128. Vurgu bizim.

63 Bkz. "Stato nazionale...", a.g.y., s. 128-29. Burada, aynı zamanda, Kautsky'nin düşüncesinin bir çelişki ile malûl olduğunu görüyoruz. Kautsky, Lenin'e ve arkadaşlarına karşı, emperyalizmin bir aşama değil bir politika olduğunu vurguluyor; ama iş ültra-emperyalizme gelince, bu bir politika değil, bir aşama oluyor. Hatta emperyalizmin kendisi bile bir aşama haline geliyor.

64 "Due scritti...", a.g.y., s. 129.

dır. Bir yanda, sanayi sermayesi vardır; öte yanda ise finansal sermaye.⁶⁵ Sermayenin bu iki diliminin özelliklerini Kautsky'nin kaleminden okuyalım:

“Sanayi sermayesi... başlangıcından itibaren ticaret ve finans sermayesinden farklı eğilimler sergiler. Halklar arasında barıştan, devletin mutlak iktidarının parlamenter ve demokratik kurumlar aracılığıyla sınırlandırılmasından, kamu harcamalarının kısıtlanmasından yanadır ve geçim araçları ve ilksel maddeler üzerinde vergilere her zaman karşı olmuştur... Buna karşılık finans sermayesi devletin mutlak iktidarının güçlendirilmesinden, kendi taleplerinin içeride ve dışarıda şiddete dayalı tarzda dayatılmasından yanadır.”⁶⁶

Sermayenin bir dilimine böylesine bir güzelleme yapan Kautsky, buradan reformizmin tipik sonuçlarını çıkaracaktır. Sosyal demokrasi, bir tür kapitalizmi desteklemelidir. Çünkü “fetih siyasetinin son bulması, silahsızlanma, azami derecede ticaret serbestisi ve ulusların birbirine yaklaşması, demokrasi sosyal demokrasinin düşüncesinin ve eyleminin temel ilkeleridir.”⁶⁷

Görüldüğü gibi, “azami derecede ticaret serbestisi”, yani bugün neo-liberalizmin yapmak istediği şey, Kautsky için sosyal demokrasinin (yani Marksizmin) amaçları arasına girmiştir! “Piyasaları toplumsallaştırma”yı amaçlayan Panitch ve Gindin'in bile bu kadarını fazla bulacağından emin olabiliriz!

Tabii kendisi Marksizmden yeni kopmakta olduğu için, şimdilerde birçok reformistin normal bir şey gibi gösterdiği kapitalizme destek politikasını Kautsky gerekçelendirme ihtiyacını hissetmektedir: “Sosyal demokrasinin görevi aslında proletaryanın çıkarlarını kapitalizme karşı savunmak, bu sonuncusuyla mücadele etmek ve ama aynı zamanda ekonomik gelişmeyi desteklemektir; bu da, toplum sosyalist temellerde kurulmadığı sürece, zorunlu olarak kapitalizme destek anlamına gelir. Bu nasıl mümkün olur? Olur, çünkü kapitalizmi desteklemenin farklı biçimleri vardır.”⁶⁸

Kautsky, bundan sonra (çalışma saatlerini uzatmaya veya ücretleri düşürmeye dayanan) mutlak artı-değer üretimi ile (teknolojik gelişmeye dayanan) görece artı-değer üretimi arasında bilindik ayrımı yaparak, sosyal demokrasinin ikinci yöntemi destekleyebileceğini ileri sürer. Bu kadar basit!

Bu akıl yürütmenin ne kadar yoksul olduğunu okura anlatmaya gerek yok. Ama bir noktaya dikkat çekmek gerekir: Kautsky, sosyal demokrasinin

65 Kautsky burada da tam tutarlı değildir. Hilferding'in para sermaye ile üretken sermayenin kaynaşmasına dayanan finans kapital kavramını hiç tereddütsüz biçimde benimsediği halde, yine de böyle bir ayrımı yapar. Bunu yapabilmek için de kendi sözünü ettiği “finansal sermaye”yi “arı” finansal sermaye olarak niteler. Bkz. “Stato nazionale”, s. 160.

66 “Stato nazionale...”, a.g.y., s. 154.

67 “Due scritti...”, a.g.y., s. 227.

68 Aynı yerde.

görevleri arasına “ekonomik gelişmeyi desteklemek” gibi uydurma bir görevi el çabukluğuyla sokuşturduktan sonra, sosyalizme geçilmedikçe bunun kapitalizmi desteklemek anlamına geleceğini söylüyor. Yani **bütün bu tartışmanın temel varsayımı, emperyalizmin alternatifinin sosyalizm olmayacağı kabulüdür.** Bu o kadar temel bir kabuldür ki, ultra-emperyalizm yazıları savaşın dehşeti içinde, yani bütün Avrupa altüst olmuşken yazıldığı halde, Kautsky savaşın sonunda sadece iki yol olduğunu (emperyalizmin devamı veya ultra-emperyalizm) söylemekte, bir devrim olasılığından **tek bir kez bile** söz etmemektedir. Oysa aynı dönemde Lenin, emperyalist savaşın iç savaşa dönüştürülmesini, yani sosyal devrimi savunuyordu. Tarih Lenin’i kısa süre içinde haklı çıkaracak, Ekim devrimini Avrupa’nın birçok ülkesinde devrimler ve devrimci yükselişler izleyecek, 1918 Ekiminde Kautsky’nin kendi ülkesi Almanya’nın her yerinde (pek az bilinen bir devrim sonucunda) işçi ve asker konseyleri mantar gibi yayılacaktır! Ama sosyalist devrimi yapabilmek için kapitalizmi desteklememek gerekir! Rusya’daki Ekim devrimi bu yüzden zafere ulaşmıştır; Almanya’daki ise Kautsky ve benzeri sosyal demokrat önderlerce yenilgiye uğratılmıştır. İşte teori ve teori!

Bundan da öteye, ultra-emperyalizm teorisi proletaryayı ve ezilenleri uyuşturma teorisidir. Kendinizi 1915 yılına ışınlayın. Karşınızda iki teori var: Lenin’in emperyalizm teorisi ve Kautsky’nin ultra-emperyalizm teorisi. Biri, kapitalizmin girdiği yeni aşamanın insanlığı sürekli bir savaş ve barbarlık tehlikesi karşısında bıraktığını söylüyor. Öteki ise barışçı bir emperyalizmin mümkün olduğunu. Bu iki teoriyi geleceği öngörmek için bir araç olarak kullanacaksınız. Şimdi de 1915’i izleyen 30 yılı gözünüzün önünde geçirin. Büyük Depresyon, Nazizm ve İkinci Dünya savaşı. Gelişmeler bu teorilerden hangisini doğrulamıştır? Hangisi işçi hareketi için doğru yolu gösteren bir kılavuz işlevini görmüştür?

Kimileri, İkinci Dünya savaşı sonrasında durumun değiştiğini hayal edebilirler. O zaman hatırlatalım: İkinci Dünya savaşı sonrası, SSCB’nin çöküşüne kadar tarihte bir parantezdir. SSCB’nin 1991’de çöküşüyle birlikte (Çin’de gelişme eğrisi tersine dönmezse), emperyalizm gene kendi içindeki mücadeleye dönmüştür. Bir önceki bölümde anlatıldığı gibi, bu iç mücadelelerin bir dünya savaşına yol açması için gerekli önkoşullar henüz yoktur. Ama emperyalist mücadeleler şimdiden Yugoslavya’dan Afganistan’a, Irak’tan yarın İran’a kadar çeşitli örneklerde görüldüğü gibi, savaşların temelinde yatan dinamiktir.

Bu tartışmayı sadece emperyalistler arası çelişkilerin nasıl sonlanacağı gibi, çok önemli ama özgül bir alanla sınırlı saymak çok yanlış olur. Lenin’in emperyalizm çağıyla ilgili teorisine yönelen reddiye, aslında kapitalizmin

uzun bir tarihsel süreç sonunda ulaştığı bu evrede, insanlığı karşı karşıya getirdiği durumun varlığını yadsımaktır. Emperyalizm, gerileme döneminin kapitalizmi olarak, kendi bağrında şiddet ve savaşı büyüten, bütün dünyayı bu şiddetin içine çeken ve periyodik olarak barbarlığı gündeme getiren bir sistemdir. Lenin, emperyalizmin bu karakterini ortaya koymuştur. Aynı zamanda emperyalizm üretici güçleri tarihte görülmemiş derecede toplumsallaştırarak ve bütün ülkelerin kaderini ekonomik ve politik düzeylerde birbirine bağlayarak sosyalizmin maddi koşullarını hazırlamıştır. İnsanlık, bu ikili gelişmeden dolayı, Rosa Luxemburg'un önümüze koyduğu "ya sosyalizm, ya barbarlık" ikilisi karşısında bulmaktadır kendini. Lenin'in emperyalizm teorisinin en derin anlamı budur işte: kapitalizmin uygarlığın ve insanın geleceğinin düşmanı haline geldiğini, ama sosyalizmi de buna bir çare olarak olanaklı hale getirmiş olduğunu ortaya koymak. Böyle bir durumla ancak enternasyonalist bir devrim perspektifinden verilecek bir mücadele başa çıkabilir.

Eleştirmenler için ise bugün içinde yaşadığımız dünya barışçıl, istikrarlı, sağlam temelleri olan bir dünyadır.⁶⁹ Böyle bir dünyada kapitalizmin tarihinin şafağından bu yana her türlü reformistin ortaya attığı fikirlerle oyalanabilir, bu reformların istediğiniz kadar çok sayıda bileşimini test edebilirsiniz. Stratejileriniz hep bir istikrar varsayımı üzerinde yükselir. Ve hep "yeni" olanı arar, "yenilikler" peşinde koşarsınız. Gerçekten "yeni" olanı, barbarlığın yeni, kapitalist türünü, emperyalizmi unutmak pahasına imparatorluklar inşa edersiniz.

Oysa bugün insanlık kendisiyle yarış içinde. Kapitalist emperyalizm bizi hızla, ateşi bütün dünyayı sarabilecek bir sürekli savaşın içine sürüklüyor. Bugünün sorusu şudur: işçi sınıfı ve müttefikleri savaşın alevi yeryüzüne barbarlık getirmeden önce doğrulup dünya devrimine doğru bir atılım yapabilecek mi, yoksa Nazilerin Avrupa kıtasına yaşattığı türden bir barbarlığı bütün dünya çapında yaşamak zorunda kalacak mıyız?

69 *Socialist Register*'ın 2005 yılı için seçilen başlığın (*Matrix* filminden esinlenerek) *Empire Reloaded* konulmuş olması boşuna mıdır?

Chávez'in gizemli devrimi ve proleter devrimi

Selim Karlı

Kapitalizmin neo-liberal saldırı stratejisiyle belirlenen son 25-30 yıllık dönemde, rüzgâr artık ters yönde de, yani emekçi ve ezilenlerin lehine de esmeye başladı. Dünya ölçeğinde bu fikri destekleyen çeşitli gelişmeler yaşanıyor. Latin Amerika ise bu gelişmede başı çekiyor, hattâ başı çekmekle kalmayıp dünyanın geri kalan bölgelerini oldukça aşan düzeyde ciddi bir atılıma sahne oluyor. Bu genel eğilim her ülkede farklı biçimler alıyor. Sonuçta karşımıza epeyce çeşitlilik arz eden ama kuşkusuz büyük bölümü aynı kaynaktan, yani emekçi kitlelerin artan mücadeleciliğinden beslenen bir gelişmeler silsilesi çıkıyor. Bu tabloda Venezüella oldukça merkezi bir yer tutuyor.¹

Büyük oranda Chávez'le özdeşleşen Venezüella deneyimi, kıta ve dünya ölçeğinde, farklı siyasal ve toplumsal özneleri farklı düzeylerde etkileyen önemli bir çekim merkezi etkisi yaratıyor. Fakat bugün için Venezüella esas etkisini, kendi ülkelerinde iktidarda olan güçlerden ziyade, bu iktidarların dışına itilmiş olan ve bu duruma bir son vermek isteyen dünya solu ve çeşitli toplumsal kesimler içerisinde gösteriyor.

Chávez'in politikası dünya solunda bir yeniden saflaşma eğilimi yaratmaya başlamış durumda. Bu saflaşmada üç çizgi öne çıkıyor. Chávez'in kendisi de dahil olmak üzere, büyük bir çoğunluğun, bütün reformlara rağmen

Venezüella'nın düpedüz kapitalist bir ülke olmaya devam ettiği gerçeğini kabul etmesine rağmen, dünya solu içindeki önemli bir akım Chávez'i fazla radikal buluyor ve bugün Chávez'in sağında duruyor. Sözü ettiğimiz akım, 2001'de Dünya Sosyal Forumu'nu (DSF) başlatan, kürselleşme karşıtı mücadele hareketini "alternatif küreselleşme" adıyla uysallaştırarak kendi çizgilerinin tekeline almaya çalışan çoğunluğu sol liberaller. "Başka bir dünya mümkün" sloganını benimseyen fakat bu başka dünyanın adını sosyalizm olarak ilan etmekten kaçınan bu akımın temsilcileri, bugün bu sloganı Chávez ve taraftarlarına kaptırmış görünüyor. Çünkü Chávez bu başka dünyanın adını koymaktan, "sosyalizm" demekten (artık) kaçınmıyor!

Bu akımla Chávez arasında bir ayrışmanın olduğu en son Caracas'ta altıncısı düzenlenen Dünya Sosyal Forumu'yla ortaya çıkmıştı. DSF'nin mucitleri, Caracas'taki forumu adeta boykot ettiler. Gerekçeleri ise, DSF'nin giderek daha fazla hükümetlerin ve devletlerin etkisine açık hale gelmeyi başlamasıydı. Kastettikleri ise Chávez ve Küba devlet başkanı Castro'ydu. Oysa DSF, kendi işçi sınıfına ihanet eden Lula'nın himayesi altında Brezilya'da yapılırken bu bir sorun teşkil etmiyordu. Gerçek gün gibi ortada. "Küreselleşmiş" kapitalizmi reformlarla değiştirmeyi savunurken, bu fikirlerinde bile tutarlı olamayarak, gittikçe daha fazla düzenin bir uzantısına dönüşme eğiliminde olan bu akım Chávez'i fazla radikal buluyor. Halkına, içinden çıktığı işçi sınıfına ihanet ederek İMF programlarını aynen uygulayan, Haiti'ye yol aldığı birlikleriyle ABD emperyalizminin bekçiliğini yapan Brezilya devlet

1 Bu yazıda, çeşitli internet sitelerinde yayınlanan İspanyolca ve İngilizce makalelerden, ayrıca Türkiye'de bir dizi yazarın konu ile ilgili çalışmalarından yararlanılmıştır: Bu kaynaklar alfabetik sıra ile şöyledir: Walden Bello, "Military Radicalism in Latin America: Lessons for Philipinnes", *INQ7.net*'ten aktaran *venezuelanalysis.com*, 2006; Hugo Chávez, Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşma, aktaran *ZNet*, 2005; Hugo Chávez ve Mark Weisbrot, Chávez ile' görüşme, *www.NACLA.org*, 2003; Fuat Ercan, "Suskun Adamın Baladı: Latin Amerika üzerinden Venezüella'ya dair düşünceler", *Praksis*, 2006; Pablo Heller, "Venezuela: El 'socialismo del siglo XXI'?", *El Obrero Internacional*, 2005; Masis Kürkçügil, *Hugo Chávez ve devrimde devrim*, Agorakitaplığı, 2005; Stephen Lendman, "Venezuela's Bolivarian Movement: Its Promise and Perils", *venezuelanalysis.com*, 2006; Humberto Márquez, "Venezuela's Chávez Riding High, But Difficulties May Lie Ahead", *IPS'ten* aktaran *venezuelanalysis.com*, 2005; Ertuğrul Mavioğlu, yazı dizisi: "Yeni idol: Hugo Chávez", *Radikal*, 2006; James Petras, "Myths and Realities: Venezuela's Chávez and the Referandum", *CounterPunch*, 2004; William Sanabria, "Los trabajadores se organizan para implementar el control obrero y el socialismo en toda Venezuela", *Corriente Marxista Revolucionaria*, 2006; Carsten Schiefer, Heinz Dietrich ile görüşme: "Venezuela: A Serious Alternative for Latin America", *Unsere Zeit*'tan aktaran *venezuelanalysis.com*, 2006; Ece Temelkuran, *Biz burada devrim yapıyoruz sinyorita*, Everest, 2006; Coral Wynter, Jim McIlroy, Carolus Wimmer ile görüşme: "Creating Socialism in this Century in Venezuela", *Green Left Weekly*, 2006.

başkanı Lula, onların düşüncelerini çok daha fazla temsil ediyor. Chávez'in temsil ettiği politika ise, bu akımın pabucunu dama atarak, gittikçe daha fazla zayıflamasına ve çözülmesine yol açan süreci hızlandırıyor.

Sol yelpazenin ortasında ise elbette Chávez'in "Bolivarcı devrim" anlayışı ve bu anlayışın, safları giderek genişleyen taraftarları bulunuyor. Özellikle dünya sol hareketi içinde, Stalinist, Maoçu, Kastrist, gerillacı geleneklerden gelip de eski şablonlarıyla bugünün dünyasındaki gelişmeleri yorumlamakta güçlük çeken birçok sol hareket için Chávez'in fikirleri oldukça çekici görünüyor. Artık geçmişte kalmış devrim ya da mücadele deneylerine atıf yapmaktan bunalan, küreselleşme karşıtı hareketin uluslararası karakteri dolayısıyla popülerliğini arttıran bir tür enternasyonalizmi de renkleri arasına katmak isteyen, ama anti-emperyalizmin ikiz kardeşi gördükleri yurtseverliği de büsbütün terk etmek niyetinde olmayan birçok sol hareket için Chávez, bugünün karmaşık gerçekliklerle dolu dünyasında boğulmamaya imkân verecek potansiyel bir deniz feneri işlevi görmeye başlıyor.

Bunun dışında bir dizi Trotskist birey ve akımın, DSF hareketini destekleyen çeşitli sivil toplumcuların da, yani Chávez'in solunda ya da sağında duranların da giderek daha fazla *Chavismo*'nun cazibesine kapıldığını ve Chávez'in politikasını eleştirisiz sahiplenmeye başladığını gözlemek mümkün. Zaten dünya solu içerisinde belirli bir etki yaratmaya başlayan *Chavismo*, Chávez'in politikasının yarattığı birleştirici ve ayrıştırıcı eksenlerin düğüm noktasında yer alıyor. Birleştirici etkinin Türkiye'deki yansımalarını da gözlemek mümkün. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesi yazarı milliyetçi Hikmet Çetinkaya ile enternasyonalist Masis Kürkçügil, liberal Ece Temelkuran ile yurtsever-Stalinist TKP arasındaki politik farklar Venezüella'ya yaklaşımda belirsizleşebiliyor.

Bu noktada bir uyarı yapmakta yarar var. Venezüella'da yaşanan sürecin henüz tamamlanmaktan ve kalıcı sonuçlar elde etmekten oldukça uzak olduğu Chávez taraftarlarınca dahi kabul ediliyor. Ayrıca sürecin özgün karakteri, örneğin ülkedeki değişimin büyük oranda başka ülkelerde bulunmayan petrol zenginliğiyle finanse ediliyor oluşu, Venezüella deneyinin ne ölçüde ithal edilebileceği noktasında da birçok kuşku yaratıyor. Bu nedenle, *Chavismo*, dünya solu içerisinde giderek güçlenen bir eğilim olsa da oturmuş ve kökleşmiş bir siyasi akım niteliği taşımıyor. Dolayısıyla Chávez ve Venezüella'nın dünya solu içerisinde yarattığı etkinin geçici ve eğilimler düzeyini henüz aşmadığı için gelgitli bir karakter taşıdığını unutmamak gerekiyor. Var olan eğilimin nasıl bir şekillenişe yol açacağı, Chávez'in politikasının ve Venezüella'daki sürecin başarı ya da başarısızlık ihtimallerine göre belirginlik kazanacak.

Venezüella ile ilintili saflaşmada üçüncü eğilimin merkezinde devrimci Marksist, Trotskist anlayış yer alıyor. Bugün Chávez'in politikasını soldan eleştiren devrimci Marksistler, solun geri kalanı tarafından giderek daha fazla, şablonculukla, yeni gelişmeleri yorumlayamamakla eleştiriliyor. Örneğin Venezüella'da son dönemde etkisini artırmaya başlayan Trotskistler, *Chavistalar*, ya da oradaki adıyla Bolivarcılar tarafından bu şekilde eleştiriliyorlar. Buna paralel bir tartışma kıta ve giderek dünya ölçeğinde de kendini hissettiriyor.

Bu tartışmanın varlığının kıta ölçeğindeki olumlu bir gelişmeyle ilişkili olduğunun da altını çizmekte fayda var. Latin Amerika'da *Chavismo* popülerliğini hızla artırırken, Trotskist güçler de, elbette aynı ölçüde olmasa da giderek artan bir politik etki kazanıyorlar. Dördüncü Enternasyonal'in Yeniden Kuruluşu Koordinasyonu (DEYK)'in Arjantin seksiyonu PO (Partido Obrero), Uluslararası İşçi Birliği-Dördüncü Enternasyonal (UİB-DE)'nin Brezilya seksiyonu PSTU bu etkinin köklü örgütlerle desteklendiği örnekler. Bolivya'da ise Trotskizm uzun zamandır örgütsel bir çekim merkezi olmasa da, özellikle ülkedeki madenciler gibi işçi sınıfının önemli bölükleri üzerinde ciddi bir ideolojik ve siyasi etkiye sahip. Ülkede son döneme damgasını vuran ayaklanmalarda öne çıkan talepler bunu açıkça gösteriyor. Benzer bir etkinin Venezüella'da da var olduğundan söz etmek mümkün. Ayrıca Chávez'in zaman içinde radikalleşen söyleminde kaynağını Trotskizmden alan öğeler de kendini daha fazla hissettiriyor. Bunun yanında, başta Venezüella'da olmak üzere, kıta bütününde gündeme gelen iki önemli tartışma da bu konuyla bağlantılı. Birincisi, Latin Amerika'nın birliği tartışması. Chávez, pratikte henüz buna uygun davranmasa da kıtanın sosyalist temellerde birliğine daha net göndermeler yaparak, söyleminde devrimci Marksizmin tarihsel programıyla benzeşen bir hedefi benimsiyor. Fakat bu tartışmayı Chávez başlatmadı. Kıta ölçeğinde birlik fikri başka birçok neden dolayısıyla mücadele eden kitlelerin gündemine giderek daha fazla giriyor. Ayrıca Latin Amerika'nın sosyalist temellerde birliği devrimci Marksizmin programında dünya sosyalist devriminin bir uğraşı olarak yer alırken Chávez'in böyle bir hedefi bulunmuyor.

İkinci tartışma da fabrikalarda işçi denetimi / yönetimi ile ilgili. Bu mesele de bugün en çok Venezüella bağlamında tartışılır hale gelmiş olsa da başlangıç noktasını Venezüella oluşturmuyor. Özellikle Arjantin'deki devrimci yükseliş sonrasında Trotskistlerin de aktif olarak katıldığı fabrika işgalleriyle birlikte bu tartışma solun gündemine oturmuş durumda. İşçi denetimi tartışmasında Trotskizmin de her duruma uygun hazır reçeteleri bulunmaması ve işçi denetimi mi yoksa işçi yönetimi mi meselesinde bu saflarda da be-

lirli bir tartışma sürüyor olmasına rağmen, konunun Trotskizmin tarihsel programında on yıllardır var olduğu ve kitle mücadeleleri içerisinde başlıca taleplerden biri olarak savunulageldiği bir gerçek. Trotskizmin kıta genelinde, kendi nicel gücünü de aşan bu etkisinin bizzat Trotskistler tarafından hakkıyla değerlendirilmesi gereken bir fırsat yarattığının altını çizmekte fayda var.

Venezüella'nın bugün bu kadar yaygın tartışılmasında, Chávez'in ABD'ye kafa tutuyor oluşunun ve ülkesinde yaptığı radikal reformların çeşitli düzeylerde ayrı ayrı etkisi vardır. Fakat yürüyen tartışma, bütünsel baktığında, çağın devrim stratejisiyle, kapitalizmin neo-liberal saldırısının nasıl durdurulacağı ve bu koşullarda sosyalizmin nasıl inşa edileceğiyle ilgili. Tartışmanın arka planında bugünkü dünya durumunun tahlilinden genel olarak devrim stratejisine, mücadelede öncü parti ile yığınlar arasındaki ilişkiden sosyalist bir ekonominin nasıl inşa edilebileceğine kadar bugüne kadar dünya solunda ortaya çıkan ayrışmalarda etkili olmuş birçok tartışma yatıyor.

Bütün bu tartışmalarda bir yığın kafa karışıklıklarıyla mâlûl olanların, Chávez'in birçok belirsizlik ve çelişkiyle örülü olan ama aynı zamanda bugüne kadar pek çok somut ve ciddi başarı elde etmesine olanak tanıyan yönteminde kendilerini bulmaları, bugün *Chavismo* cephesinin giderek genişlemesinde belirleyici bir etkidir. Örneğin Chávez'in bir yandan Marksizmin klasik yöntem ve yaklaşımlarını onaylamadığını açıkça söylerken, diğer yandan 21. yüzyılın sosyalizminden söz etmesi, onu bir önceki yüzyıla ait hayal kırıklığını aşamayanlar için oldukça cazip kılıyor. Chávez'in sosyalizme ulaşmak olarak ilan ettiği hedefe, somut bir programa yaslanmak yerine el yordamıyla ilerlemesi, birçokları tarafından gelecek için bir tehlike olarak değil, dogmaların reddedilmesi olarak değerlendirilebiliyor.

Bu durumda bize düşen Chávez'e ve *Chavismo*'nun cazibesine kapılanlara "dogmaları" hatırlatmak değildir. Chávez'in eleştirisi esas olarak pratikte yapıldığında, yani Venezüella'daki sürece devrimin ve işçi sınıfının çıkarları temelinde müdahale edildiğinde anlamlıdır. Uluslararası Trotskist hareketin bu konudaki en önemli avantajı elbette ki bir devrimci işçi enternasyonalı inşa etme yolundaki somut ve örgütlü çabalarının, uluslararası ölçekte kolektif bir tartışmadan çıkardığı görevleri tekil ülkelerde somut olarak uygulama kapasitesine sahip olmasıdır. Dolayısıyla burada yapmaya çalışacağımız değerlendirme umarız aynı zamanda böyle bir çabaya da mütevâzı bir katkı niteliği taşır.

Venezüella'ya ilişkin tartışmayı bu ülke sınırları içinde düşünmemek ve evvela konuyu Latin Amerika bağlamı içine yerleştirmek, bu sürecin özgül yönlerini kavrayabilmek için gereklidir.

Venezüella ile ilintili saflaşmada üçüncü eğilimin merkezinde devrimci Marksist, Trotskist anlayış yer alıyor. Bugün Chávez'in politikasını soldan eleştiren devrimci Marksistler, solun geri kalanı tarafından giderek daha fazla, şablonculukla, yeni gelişmeleri yorumlayamamakla eleştiriliyor. Örneğin Venezüella'da son dönemde etkisini artırmaya başlayan Trotskistler, *Chavistalar*, ya da oradaki adıyla Bolivarıcılar tarafından bu şekilde eleştiriliyorlar. Buna paralel bir tartışma kıta ve giderek dünya ölçeğinde de kendini hissettiriyor.

Bu tartışmanın varlığının kıta ölçeğindeki olumlu bir gelişmeyle ilişkili olduğunun da altını çizmekte fayda var. Latin Amerika'da *Chavismo* popülerliğini hızla artırırken, Trotskist güçler de, elbette aynı ölçüde olmasa da giderek artan bir politik etki kazanıyorlar. Dördüncü Enternasyonal'in Yeniden Kuruluşu Koordinasyonu (DEYK)'in Arjantin seksiyonu PO (Partido Obrero), Uluslararası İşçi Birliği-Dördüncü Enternasyonal (UİB-DE)'nin Brezilya seksiyonu PSTU bu etkinin köklü örgütlerle desteklendiği örnekler. Bolivya'da ise Trotskizm uzun zamandır örgütsel bir çekim merkezi olmasa da, özellikle ülkedeki madenciler gibi işçi sınıfının önemli bölükleri üzerinde ciddi bir ideolojik ve siyasi etkiye sahip. Ülkede son döneme damgasını vuran ayaklanmalarda öne çıkan talepler bunu açıkça gösteriyor. Benzer bir etkinin Venezüella'da da var olduğundan söz etmek mümkün. Ayrıca Chávez'in zaman içinde radikalleşen söyleminde kaynağını Trotskizmden alan öğeler de kendini daha fazla hissettiriyor. Bunun yanında, başta Venezüella'da olmak üzere, kıta bütününde gündeme gelen iki önemli tartışma da bu konuyla bağlantılı. Birincisi, Latin Amerika'nın birliği tartışması. Chávez, pratikte henüz buna uygun davranmasa da kıtanın sosyalist temellerde birliğine daha net göndermeler yaparak, söyleminde devrimci Marksizmin tarihsel programıyla benzeşen bir hedefi benimsiyor. Fakat bu tartışmayı Chávez başlatmadı. Kıta ölçeğinde birlik fikri başka birçok neden dolayısıyla mücadele eden kitlelerin gündemine giderek daha fazla giriyor. Ayrıca Latin Amerika'nın sosyalist temellerde birliği devrimci Marksizmin programında dünya sosyalist devriminin bir uğrağı olarak yer alırken Chávez'in böyle bir hedefi bulunmuyor.

İkinci tartışma da fabrikalarda işçi denetimi / yönetimi ile ilgili. Bu mesele de bugün en çok Venezüella bağlamında tartışılır hale gelmiş olsa da başlangıç noktasını Venezüella oluşturmuyor. Özellikle Arjantin'deki devrimci yükseliş sonrasında Trotskistlerin de aktif olarak katıldığı fabrika işgalleriyle birlikte bu tartışma solun gündemine oturmuş durumda. İşçi denetimi tartışmasında Trotskizmin de her duruma uygun hazır reçeteleri bulunmamasına ve işçi denetimi mi yoksa işçi yönetimi mi meselesinde bu saflarda da be-

lirli bir tartışma sürüyor olmasına rağmen, konunun Trotskizmin tarihsel programında on yıllardır var olduğu ve kitle mücadeleleri içerisinde başlıca taleplerden biri olarak savunulageldiği bir gerçek. Trotskizmin kıta genelinde, kendi nicel gücünü de aşan bu etkisinin bizzat Trotskistler tarafından hakkıyla değerlendirilmesi gereken bir fırsat yarattığının altını çizmekte fayda var.

Venezüella'nın bugün bu kadar yaygın tartışılmasında, Chávez'in ABD'ye kafa tutuyor oluşunun ve ülkesinde yaptığı radikal reformların çeşitli düzeylerde ayrı ayrı etkisi vardır. Fakat yürüyen tartışma, bütünsel baktığında, çağın devrim stratejisiyle, kapitalizmin neo-liberal saldırısının nasıl durdurulacağı ve bu koşullarda sosyalizmin nasıl inşa edileceğiyle ilgili. Tartışmanın arka planında bugünkü dünya durumunun tahlilinden genel olarak devrim stratejisine, mücadelede öncü parti ile yığınlar arasındaki ilişkiden sosyalist bir ekonominin nasıl inşa edilebileceğine kadar bugüne kadar dünya solunda ortaya çıkan ayrışmalarda etkili olmuş birçok tartışma yatıyor.

Bütün bu tartışmalarda bir yığın kafa karışıklıklarıyla mâlûl olanların, Chávez'in birçok belirsizlik ve çelişkiyle örülü olan ama aynı zamanda bugüne kadar pek çok somut ve ciddi başarı elde etmesine olanak tanıyan yönteminde kendilerini bulmaları, bugün *Chavismo* cephesinin giderek genişlemesinde belirleyici bir etkidir. Örneğin Chávez'in bir yandan Marksizmin klasik yöntem ve yaklaşımlarını onaylamadığını açıkça söylerken, diğer yandan 21. yüzyılın sosyalizminden söz etmesi, onu bir önceki yüzyıla ait hayal kırıklığını aşamayanlar için oldukça cazip kılıyor. Chávez'in sosyalizme ulaşmak olarak ilan ettiği hedefe, somut bir programa yaslanmak yerine el yordamıyla ilerlemesi, birçokları tarafından gelecek için bir tehlike olarak değil, dogmaların reddedilmesi olarak değerlendirilebiliyor.

Bu durumda bize düşen Chávez'e ve *Chavismo*'nun cazibesine kapılanlara "dogmaları" hatırlatmak değildir. Chávez'in eleştirisi esas olarak pratikte yapıldığında, yani Venezüella'daki sürece devrimin ve işçi sınıfının çıkarları temelinde müdahale edildiğinde anlamlıdır. Uluslararası Trotskist hareketin bu konudaki en önemli avantajı elbette ki bir devrimci işçi enternasyonalinin inşa etme yolundaki somut ve örgütlü çabalarının, uluslararası ölçekte kolektif bir tartışmadan çıkardığı görevleri tekil ülkelerde somut olarak uygulama kapasitesine sahip olmasıdır. Dolayısıyla burada yapmaya çalışacağımız değerlendirme umarız aynı zamanda böyle bir çabaya da mütevâzı bir katkı niteliği taşır.

Venezüella'ya ilişkin tartışmayı bu ülke sınırları içinde düşünmemek ve evvela konuyu Latin Amerika bağlamı içine yerleştirmek, bu sürecin özgül yönlerini kavrayabilmek için gereklidir.

Latin Amerika'da sol dalga

Latin Amerika üzerine yapılan güncel tartışmalarda önemli başlıklardan biri de kıtanın tek tek ülkelerinde yaşanan gelişmelerden çıkan eğilimlerin ne ölçüde kıta bütününe genelleştirilebileceğiyle ilgili. Zira kıta ülkelerinin dil, kültür ve tarih bağlamındaki çarpıcı ortaklığı günümüzde de kıta genelinde birtakım önemli eğilimleri tespit etmemizi olanaklı kılıyor. Fakat gelişmelerin analizinde aşırı genellemelerden kaçınmak ve genel eğilimi tespit ederken her bir ülkenin kendi içindeki güç ilişkilerini ve sınıf konumlanışlarını da değerlendirmeye katmak gerekir.

Son dönemde ise bölgenin bütününe yayılan bir sol dalganın gözlemlenmesinde etkili olan elbette ki sadece dil, kültür ve tarih ortaklığı değil, bunun yanında ve hatta bundan da fazla kapitalizmin son çeyrek yüzyıla yayılan neo-liberal saldırısı ve saldırının bu kıtada aldığı biçimdir. ABD emperyalizminin diğer emperyalist odaklar karşısındaki en önemli avantajlarından birisi Latin Amerika ülkeleri üzerindeki hegemonyası olmuştur. Birçok ülkede desteklediği ve hatta bizzat tertiplelediği askeri darbelerle, geri kalanında ise doğrudan darbe söz konusu olmasa da kontrgerilla savaşı yöntemlerine başvurarak bu ülkelerde yerli burjuvaziyle işbirliği içinde işçi hareketlerini ve solu ezmede ciddi bir başarı elde eden ABD emperyalizmi, son çeyrek yüzyılda neo-liberal saldırı politikasıyla adeta bu ülkelerin emekçilerinin üzerine çullanmıştır. İMF'nin yapısal uyum programlarıyla özdeşleşen bu politikalar en yoğun olarak ve neredeyse eş zamanlı bir biçimde bu ülkelerde uygulanmış ve bu politikaların en acı meyveleri Latin Amerika'da, dünyanın geri kalanına göre daha hızlı ve yoğun bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Neo-liberalizmin ülke ekonomileri üzerindeki yıkıcı etkisi karşımıza çok çarpıcı örnekler çıkarmıştır. Örneğin bir zamanlar dünyanın en büyük ekonomilerinden olan Arjantin ekonomisi 2001 krizi ile tamamen iflas etmiştir ve şimdi küllerinden doğma mücadelesi veriyor. Bolivya ve Venezüella gibi ülkelerde ise petrol ve doğalgaz gibi stratejik öneme sahip doğal kaynakların varlığı bile ekonomik yıkımı engelleyememiştir. Bolivya kıtanın en yoksul ülkesi durumundadır. Venezüella'da ise yoksullar ve zenginler arasındaki kutuplaşmanın inanılmaz boyutlara ulaştığı, ileride daha ayrıntılı değineceğimiz 1989 Caracazo ayaklanmasıyla ortaya çıkmıştır ve bugün yaygın olarak kabul edilmektedir.

Kıtada son 6-7 yılda yükselişe geçen kitle mücadeleleri ve bir dizi ülkede seçimlerde solcu başkan ve partilerin iktidara gelmesi, neo-liberal saldırının yarattığı tahribata karşı genel bir başkaldırının ürünüdür. Bu genel eğilim karşısında kimileri bir adım öteye geçerek iktidara gelen solcu başkanları

ABD karşısında şekillenen bir bloğun bileşenleri olarak görüyor ve böylece her bir ülkedeki iktidarı aynı safa yerleştiriyor.

Oysa böyle bir bloğun varlığından söz edilemez. Bugün ABD karşıtı bir odak olarak öne çıkan Chávez'in yanında tek tutarlı görünen müttefik Küba ve başkanı Fidel Castro'dur ve söylemeye gerek yok ki Castro bugün yaşanan sol dalganın değil, 1959 Küba Devrimi'nin ürünüdür. Öte yandan Bolivya'da geçtiğimiz yılın Aralık ayında başkan seçilen Evo Morales'in, her ne kadar Chávez'in yolundan gideceğini ilan etmiş olsa da, henüz ortada böyle bir pratik adımı söz konusu değildir.

Öteki ülkelerde ise IMF'nin politikalarını ya harfiyen uygulayan ya da IMF ile belirli çelişkiler yaşasa da itirazlarını son derece sınırlı tutan hükümetler söz konusudur. Brezilya'da Lula, Arjantin'de Kirchner, Uruguay'da Geniş Cephe hükümeti ve başkanı Tabaré Vázquez'in durumu budur. Ekvador'da da, yine bu cephe içinde sayılan Gutierrez halkın tepkisi sonucu görevinden uzaklaştırılmıştır. Şili'de ise yeni seçilen Bachelet'in ait olduğu parti yıllardır iktidardadır ve bütünüyle bir düzen partisi durumundadır. Ayrıca her bir ülkede sol hükümetlerin seçilmesi, birbirinden farklılık gösteren gelişmelerin sonunda gerçekleşmiştir. Örneğin Brezilya kıtanın en gelişkin işçi hareketine sahip olmasına rağmen son dönemde bir devrimci yükselişin varlığından söz edilemez. Fakat ülkede ciddi bir örgütlü işçi hareketi ve topraksız köylü hareketinin varlığı esas belirleyici etken olmuştur. Lula'nın başkan seçilmesi, yıllar içinde adım adım oylarını artırması sonucunda, nispeten dengeli bir seyir sonunda gerçekleşmiştir. Ekvador'da Gutierrez 2000 yılında büyük kitle mücadelelerinin ürünü olarak gerçekleşen 24 saatlik bir devrimin önderlerindendi; daha sonra seçimle iktidara gelmiş fakat sonunda emekçilere ihanet etmiştir. Arjantin'de 2001 yılında yaşanan devrimci kriz sırasında art arda dört başkan kitleler tarafından devrilmiştir. Beşincinin yerine 2003'te seçimle iş başına gelen Kirchner'i iktidara getiren doğrudan kitle mücadelesi değil, tam tersine ülke burjuvazisinin kitlenin yarattığı tehdide ve ekonomik krize geçici bir çözüm bulabilmesi olmuştur. Bolivya'da ise üç yıl içindeki iki devrimci ayaklanmada önemli bir etkisi olan yerli kitlelerin temsilcisi durumundaki Morales, daha o aşamada devrimci taleplerle ileriye atılan emekçilere açıkça ihanet etmiş olmasına rağmen, devrimci bir iktidar alternatifinin şekillendirilemeyişi Morales'e razı olma sonucunu doğurmuştur. Venezüella'nın özgül gelişimine aşağıda değineceğiz.

Bu olgular, kıta genelinde bir sol mücadeleciliğin varlığından söz edilebilirse de her bir ülkedeki durumun farklı politik dengelerin bir ürünü olduğunu gösteriyor. Kitle mücadelelerinin önümüzdeki dönemde daha da artması çok büyük bir olasılık. Fakat bu, hükümetler ve iktidar düzeyinde bakıldı-

ğında her bir ülkede birbirinden tekrar farklılaşan sonuçlara yol açabilir. Emekçi kitlelere sırtını dönen solcu başkanların kıtadaki sol dalganın temel bileşenleri olarak görülmesi yanılgısı bugün zihinleri bulandırmakla kalmıyor, önümüzdeki dönemde yaşanabilecek bu tür gelişmelerin kavranmasını da güçleştiriyor.

Böyle bir değerlendirme, Venezüella'daki durumun ele alınışında da farklı bir bakış açısını gerektirir. Chávez'in seçilişi ve sonrasında muhalefetin saldırılarına rağmen iktidarda kalmayı başarması kıta genelinde kitle mücadelelerinin geldiği durumla doğrudan ilişkilidir. Öte yandan bu gelişme hiçbir ülkede henüz kalıcı sonuçlar, yani devrimler ve devrimci iktidarlar yaratmamıştır. Chávez'in ve Venezüella'nın durumu ise oldukça tartışmalıdır ve şu anki durum da sallantılı bir karakter taşımaktadır. Fakat kesin olan Chávez'in ve Venezüella'nın genel olarak sanılandan daha yalnız olduğudur. Kıta genelinde hükümetler düzeyinde anti-emperyalist bir blok, genel kabülün tersine, aslında mevcut değildir. Öyleyse Venezüella'da emekçilerin elde ettiği geçici kazanımların garanti altına alınması ve giderek diğer ülkelere de yayılması, var olmayan bu bloğun sözde solcu başkanları sayesinde değil, bu ülkelerdeki işçi ve emekçilerin devrimci iktidarlar kurmasıyla mümkün olabilir. Venezüella'nın Latin Amerika'daki esas müttefiklerinin bugünkü iktidarlar değil, iktidar için mücadele eden emekçi kitleler olduğu gerçeğinin görülmesi büyük önem taşımaktadır.

Venezüella: Tarihsel arka plan

Venezüella'da Chávez'i iktidara getiren temel dinamik, kıtanın bütününe etkileyen neo-liberal saldırı dalgasına karşı emekçi ve yoksul kitlelerin büyük tepkisi olmuştur. Bu tepkinin Venezüella'da aldığı biçim Chávez olgusunu anlamak açısından da oldukça önemlidir. Bugün siyasi iktidar düzeyinde sistemi en çok zorlayan ülke durumundaki Venezüella'da esas dönüm noktası 1989 Şubatındaki *Caracazo* ayaklanmasıyla gerçekleşmiştir. Bu ayaklanma aynı zamanda kıta genelinde, neo-liberal yöntemlere karşı ilk yığınsal başkaldırı niteliği taşımaktadır.

Ülkeyi 1958'den itibaren, *Punto Fijo* olarak anılan bir anlaşmaya dayanarak değişimli olarak yöneten iki büyük burjuva partisi, sosyal demokrat *Acción Democrática* ve Hristiyan-demokrat COPEI ikilisi, bütün bir dönem boyunca petrol gelirlerine yaslanarak ve ülkedeki solu sistemli olarak baskı altında tutarak 80'li yıllara kadar siyasi iktidarı görece istikrarlı bir biçimde sürdürmeyi başarmıştır. Askeri bir yönetime başvurmaksızın 40 yılda 40 bin solcuyu ve sendika önderini katleden, iktidara tamamen bağlı bir bürokrasi-

nin mutlak kontrolü altındaki sendika konfederasyonu CTV aracılığıyla işçi sınıfını kontrol altında tutmayı başaran rejim karşısında sol hareket etkili bir güce ulaşamamıştır. Gerillacılıkla cuntacılığın bileşimi bir siyasi çizginin etkisi altında gelişen sol hareket esas tabanını emekçi kitleler arasında değil, yıllarca sistemli bir biçimde sürdürülen siyasi faaliyet sonucunda silahlı kuvvetlerde bulmuştur.

Ülke burjuvazisinin yerleştirmeyi başardığı nispeten istikrarlı bu rejim, petrol fiyatlarının 70'li yıllardaki büyük yükselişin ardından 80'li yıllarda düşmesi ve neo-liberal politikaların uygulanmaya başlamasıyla dengesini kaybeder. Büyük oranda petrole yaslandığı için sanayisi ve tarımı güdük kalan bozuk ekonomik yapının neo-liberalizmle karşılaşmasının sonuçları oldukça yıkıcı olmuştur. Başkent Caracas, Latin Amerika'da gelir dağılımındaki adaletsizlik ve aşırı yoksullaşmanın en çarpıcı sonuçlarının gözlemlendiği şehir haline gelir.

Gelir dağılımının nispeten daha iyi olduğu 1970'li yıllara dönüş sözü vererek başkan seçilen fakat gelir gelmez IMF programını uygulamaya koyan sosyal demokrat (ve Sosyalist Enternasyonal'in Başkan Yardımcısı) Carlos Andrés Pérez'in kent içi ulaşım fiyatlarını iki katına çıkarmasıyla 27 Şubat'ta patlayan ayaklanma yalnızca iki gün sürer ama bu ayaklanmaya bir dizi şehirle birlikte başkentteki bütün bir yoksul halk katılır. Tarihe Caracazo olarak geçen bu ayaklanma ancak ordunun devreye girmesiyle ve büyük bir katliamla, 3000'den fazla insanın öldürülmesiyle durdurulabilir.

Ayaklanma bastırılrsa da bu, rejimi kurtarmaya yetmez. *Punto Fijo* tarihe gömülmüştür. Rejimin siyasi dayanakları hızla güç kaybetmeye başlar. Emekçi ve yoksulların Caracazo ile açığa çıkan büyük öfkesini siyasi sonuçlarına ulaştırma girişimi 1992'de, birinin başında Chávez'in bulunduğu iki askeri darbe girişimiyle gelir. Fakat bu girişimler başarısız olur. Ardından rejimin meşruiyetini kaybettiğini göstermek üzere solun bir kısmı 1993 seçimlerini boykot eder. O sırada hapiste olan Chávez de bu yöntemi savunur. Seçimlere katılan Causa Radical adlı sol örgüt ise % 24 oranında oy alarak ikinci olur. Chávez'in başkan seçildiği 1998'e kadar solun emekçi ve yoksullar üzerindeki etkisi adım adım artarken burjuva partileri hızla güç kaybeder.

Chávez'in 1992'deki darbe girişimi başarısız olsa da bu girişim Caracazo'ya yaslandığını ilan ettiği için Chávez'in yoksullar arasında büyük bir sempati kazanmasına yol açar. Caracazo, *barrio* olarak anılan gecekondu mahallerinde yaşayan emekçilerin taşıdığı büyük potansiyeli göstermiş ve Chávez'in başını çektiği (EBR-200 adlı) örgüt bu potansiyeli değerlendirmek istemiştir. Darbe taktığının sökmemesi üzerine, 1994'te serbest kalan Chávez, ekibiyle birlikte ülkenin hemen bütün yoksul bölgelerini dolaşarak

seçimlere katılmanın olumlu sonuç verebileceğini görür. 1997’de kurduğu MVR (Beşinci Cumhuriyet Hareketi) adlı parti ile 1998 seçimlerine hazırlanır.

Chávez yönetiminin reformları

1998’de başkan seçildiğinde etrafında solcular kadar sağcılarının da bulunduğu Chávez’in radikalleşmesi, kendisini de şaşırtan olaylar zinciri içinde adım adım gerçekleşmiş ve bugünkü düzeyine ulaşmıştır. Başlangıçta kendisini Tony Blair’in “üçüncü yol” fikrine yakın gören Chávez, bugün sosyalizmi savunduğunu söylemeye başladı. Başlangıçtaki amacı, petrol gelirinden kamusal harcamalara akan parayı biraz daha arttırarak berbat durumdaki halkın durumunu eğitim, sağlık, konut yardımlarıyla biraz düzeltebilmektir. Fakat attığı her adımda kendisini “muhalefet” olarak anan ülke burjuvazisinin ve ABD’nin sert saldırılarına maruz kaldı. Muhalefet sertleştikçe kendisi de sertleşti ve radikalleşti. Üstelik muhalefetin her denemede yenilmesi, yoksul kitlelerin kendisine olan güvenini daha da arttırdı ve böylece Chávez’in iktidarı daha da güçlendi.

Başlangıçta yoksul halka yapılan yardımları, alt kademelerine indikçe Chávez’e yakın kadroların sayısının arttığı ordu gerçekleştiriyordu. 2000’de başlatılan Bolivar planı ile askerler, evler yapıyor, ilaçlar dağıtıyorlar, okullar inşa ediyorlardı. Halk, ordunun inisiyatifindeki kolektif çalışmayı sahiplendikçe kendi örgütlülüklerini geliştirmeye ya da Chávez’in kurduğu örgütlülüklerle daha fazla katılmaya başladı. Ülke nüfusunun önemli bir bölümü “Bolivarcı çevreler” adlı örgütlülüklerde bir araya geldi.

Chávez 1998’de başkan seçilmeden önce kitlelere, ülkeyi bitiren yolsuzluğu yok etme ve esas olarak petrolden kaynaklanan ulusal gelirin artık ülke dışına çıkmasını önleme sözü vermişti. Bunları nasıl yapacağı konusunda belirli bir programa sahip değildi. Fakat seçimlerdeki rakibi, 40 yıllık iktidarı boyunca ülkenin kanını son damlasına kadar emen “oligarşi”nin temsilcisiydi. Chávez’in ülkenin büyük bölümünü dolaşarak halkı yolsuzlukları bitireceği konusunda ikna etmesi, rakibini alt etmesi için yeterli oldu. Program ve radikalleşme adım adım geldi.

- % 57 oyla başkan seçildikten sonra Chávez’in ilk yaptığı, ülkenin Anayasası’nı değiştirmek ve ulusal gelirin %80’ini sağlayan petrol kaynaklarının özelleştirilmesini yasaklamak oldu. Daha sonra vergi yasasını değiştirerek ülkede vergi vermeye pek alışık olmayan patronları vergi ödemeye zorladı.
- 2001’de çıkardığı toprak yasasıyla 5000 hektarın üzerindeki arazi-

lere el koyarak topraksız ya da küçük köylülere dağıttı. 25 milyon nüfuslu ülkede bu reformdan 1.200 000 emekçinin istifade ettiği söyleniyor.

Füyük bir eğitim atılımı başlatarak "sıfır cahillik" sloganıyla milyonlarca insanın okuma-yazma öğrenmesi sağlandı.

Küba'ya uygulanan ambargo delinerek "petrole karşı sağlık" anlaşması yapıldı. Venezüella Küba'ya uzun vadeli esnek geri ödemeli kredilerle petrol veriyor, Küba da karşılığında doktor ve sağlık hizmeti gönderiyor. Böylece ülkenin hiç doktor yüzü görmemiş köşelerine sağlık hizmeti götürüldü. Bebek ölümleri azaltıldı.

Konut sorunun çözümü için bir çeşit imece yöntemi de kullanarak binlerce ev inşa edildi ve ucuz fiyattan dağıtıldı.

Demokrasi alanında yeni anayasa bir dizi önemli açılım içeriyordu. En önemlilerinden birisi halka, başkan da dahil görev süresinin yarısı dolan bütün seçilmiş devlet görevlilerinin referandumla geri çağırılması hakkını veriyor olması. Bu yasadan burjuva muhalefeti de yararlandı ve 2004'te Chávez'in geri çağırılması için bir referandum yapıldı. Muhalefet bu referandumu kaybetti.

Dunun yanında Chávez başkanlığa geldiğinde binlerce mahkumu af yasasıyla serbest bıraktı. Hapishanelerde siyasi suçlu hemen hemen hiç bulunmuyor. Chávez'i soldan eleştirenlerin önemli argümanlarından biri de bütün yasadışı faaliyetlerine rağmen muhalefet üyelerinin hiçbir ciddi cezai yaptırımla karşılaşmaması.

Chávez yönetimi basın ve ifade özgürlüğü konusunda hassasiyet gösteriyor. Bugüne kadar yayını durdurulmuş medya kuruluşu bulunmuyor.

Amerika yerlileri ülke nüfusunun %5 civarını oluşturuyor. Yerlilerin dilleri ve kültürlerini kullanma ve geliştirme hakları anayasal garanti altında. Ayrıca yerli bölgelerine belirli bir siyasi özerklik tanınıyor. Örneğin yerlilerin toprağında bulunan yeraltı veya yerüstü zenginliği konusunda yerlilerin söz hakkı bulunuyor.

Askeri alanda Chávez, emperyalizmin bölgedeki en önemli yordakçısı konumundaki Kolombiya karşısındaki askeri zayıflığını azaltmaya çalışıyor ve İspanya ve Rusya'dan silah temin ediyor. Kolombiya'ya karşı bu ülkedeki solcu gerilla örgütü FARC'ı el altından desteklediği iddia ediliyor.

Ülke yönetiminde ordunun etkisi oldukça büyük. Bir dizi bakanlıkta eski ordu mensupları bulunuyor. Venezüella'da ordunun Chávez'in başlıca des-

tekçisi konumunda bulunması dışarıdan bakıldığında oldukça şaşırtıcı görünüyor. Fakat Venezüella tarihinde, en azından 1958'den itibaren ordu biraz özgün bir nitelik taşımış. Emekçileri ve solu bastırmak için ordunun desteğine fazla ihtiyaç duymayan burjuvaziyle ordu mensupları arasında hep bir mesafe olmuş. Subayların, diğer bir dizi kıta ülkesininkilerden farklı olarak ABD'deki ünlü "Schools of Americas"taki kontrgerilla eğitime katılmamış olması, 70'li yıllarda çıkarılan bir yasayla subay adaylarının sivil devlet üniversitelerine devam etmesi sonucunda devrimci fikirlerle doğrudan temas edebilmeleri gibi faktörler, ordunun bugünkü durumunu açıklamaya yardımcı oluyor. Fakat aynı ordunun daha 1989'da Caracazo ayaklanmasını bastırdığını, 2002'de Chávez'e karşı darbe girişiminde bir dizi generalin yer aldığını unutmamak gerekiyor.

Chávez, özellikle ABD saldırısı ihtimaline karşı sivil halkı da silahlandıracağını söylüyor. Ayrıca şimdiden 2 milyon kişi gönüllü olarak yedek askerlik programına alındı. Bunlardan beş yüz bininin 4 aylık eğitimi başlamış durumda.²

Uluslararası ilişkiler alanında da Chávez oldukça radikal bir politika izliyor. Irak savaşı öncesinde bu ülkeyi ziyaret ederek Saddam'la buluşmuştu. Şimdi İran devlet başkanı Ahmedinejat ile görüşmesi gündemde.

Küba, kıtadaki en yakın müttefiki durumunda. Venezüella bu ülkeyi ekonomik alanda önemli oranda destekliyor. Olası askeri savunma anlaşmalarının yapılması da söz konusu.

Latin Amerika'yı ABD'nin sömürü cenneti haline getirmesi için ortaya atılan ALCA'ya karşı diğer hükümetlerden hiçbir ciddi itiraz yükselmezken Chávez bunu reddederek bu girişimin şimdilik rafa kalkmasında esas rolü oynadı. Chávez ALCA (Área de Libre Comercio de los Américas – Amerika Kıtaları arası Serbest Ticaret Anlaşması)'ya karşı ALBA (Alternativa Bolivariana de los Américas – Amerika Kıtalarının Bolivarcı Alternatifi)'yı, yani Latin Amerika ülkelerinin ABD'yi dışta bırakarak ekonomik birlik ve siyasi işbirliği yoluna gitmesini öneriyor.

Küba ile oldukça derin olan ekonomik ilişkilerin benzerini daha alt düzeyde diğer yoksul ülkelerle de sürdürmeye çalışıyor. Pek çok ülkeye uygun kredilerle petrol sağlıyor. Ayrıca ABD'nin bir dizi eyaletine de yerel yönetimlerle yaptığı anlaşmalarla yoksullara dağıtılmak üzere petrol gönderiyor.

Diplomasi alanında Venezüella'nın baş hedefi tabii ki ABD. Chávez ABD'ye ve Bush'a karşı sözünü sakınmıyor. Bush'a terörist diyor. ABD'nin her türlü saldırgan girişimine karşı sesini yükseltiyor (Fakat Brezilya ve Ar-

2 5 Mart 2006, *Radikal*

jantin'nin de suç ortaklığı yaptığı Haiti işgaline sesini çıkarmıyor).

Birleşmiş Milletler'de köklü bir reform yapılmasını, Güvenlik Konseyi'nin genişletilerek yoksul ülkelerin dahil edilmesini ve veto hakkının ortadan kaldırılmasını talep ediyor.

Chávez karşısında burjuva muhalefeti

Ülkede Chávez'e karşı muhalefetin başını burjuvazi yanlısı sağcı hareketler çekiyor. Fakat ülkenin Latin Amerika'ya özgü enteresan tarihinin de bir cilvesi olarak kimi sözde sosyalist yapılar da muhalefet cephesinin içinde yer alıyor. Muhalefet büyük bir medya gücünü elinde bulunduruyor. Ülkedeki özel medya kuruluşlarının tamamı darbeci muhalefetin denetiminde.

Ayrıca ilk başta ülkedeki en büyük sendika konfederasyonu durumunda olan CTV de, sendika bürokratlarının çıkarları dolayısıyla muhalefet içinde yer alıyor.

Muhalefet, ABD tarafından askeri, siyasi ve ekonomik olarak destekleniyor.

Muhalefetin ilk girişimi 2002 Nisan ayındaki başarısızlıkla sonuçlanan darbe oldu. Buna petrol alanında lokavt eşlik etti. Chávez hapse atıldı fakat darbe ancak 48 saat dayanabildi. Chávez yanlısı emekçi kitlelerin sokaklara dökülmesi ve başkanlık muhafızlarının müdahalesiyle darbe geri püskürtüldü.

İkinci girişim 2002 Aralık ayında geldi. Petrol sektöründe uygulanan lokavt ile, petrol çıkarılması ve sevkıyatı işlemleri haftalarca durdu. Muhalefet bunu grev olarak adlandırıyordu. Oysa ki bu eyleme işçilerin ciddi bir katılımı söz konusu değildi. Lokavtın uzun sürmesi üretimdeki elektronik aygıtların darbeciler tarafından kolayca kontrol edilebilmesi sayesinde oldu.

Bu girişim de işçilerin yeniden üretimi sağlamasıyla püskürtüldü. Daha sonra kamu şirketi niteliğindeki petrol tekeli PDSVA'nın başındaki kadro değiştirilerek yeni bir ekonomik darbe girişimine karşı önlem alındı.

Üçüncü girişim başkanı devirmek için referandum çağrısıyla oldu. Muhalefet referandum için gerekli imza sayısını toplamayı başardı. Fakat 2004 Ağustosunda yapılan referandumda Chávez %60'ın üzerinde oyla başkanlığını korumayı başardı.

Son girişim 2005 Aralık ayında yapılan meclis seçimleri sırasında, muhalefetin seçimleri boykot çağrısıyla geldi. Amaç seçimlerin meşruluğuna gölge düşürmekti. Boykota rağmen seçim yapıldı ve katılım %25 civarında kaldı. Muhalefet bunu bir koz olarak kullanmaya çalışsa da bu bir işe yaramadı. Zira, ülkede meclis seçimlerine katılım geleneksel olarak zaten düşük

oluyordu. Bu seferki düşüş üç beş puandan ibaretti. Seçim sonucunda tamamen Chávez'i destekleyen bir meclis oluşturuldu.

Bütün bu girişimlerinde başarısızlığa uğrayan muhalefet giderek zayıfladı ve motivasyonunu kaybetti. Şimdi kendi içinde daha ılımlı bir muhalefeti savunanlarla daha radikal saldırıları savunanlar arasındaki çelişki sürüyor.

Bütün bu saldırılara rağmen Chávez muhalefeti ezmeye yönelmiyor. Darbeci bütün kuruluşlar ülkedeki varlıklarını rahatça sürdürüyorlar.

Emekçi sınıflar ve Chávez yönetimi

Chávez başkan olduktan sonra kitlelerin hükümetlerin gündelik politikaları karşısındaki genel kayıtsızlık hâli yorini giderek gelişen örgütlülüklere bıraktı. "Bolívarcı çevreler" adı altında, ortalama yedi-sekiz kişiden oluşan ve mahalleler temelinde örgütlenen birimler oluşturuldu. Bunlar, devletin sağladığı küçük kredilerle beslenme, giyim, eğitim, sağlık gibi birçok alanda dayanışma ve kooperatifçilik faaliyetleri yürütüyorlar. Bunun yanında sayılarını arttırarak örgütlülüğü genişletiyorlar. Bu birimler, devletin sağladığı kredilerle doğrudan bağlantılı olduğundan Chávez'e en bağlı grupları oluşturuyorlar.

Bunun dışında daha geniş kooperatif oluşumları var. Bunlar ele geçirilmiş bir tarım arazisini ya da işgal edilmiş bir fabrikayı işletmek için oluşturuldukları gibi farklı faaliyetleri yine devletin sağladığı kredi destekleriyle sürdürebiliyorlar. *Barrio*'larda kooperatifler etrafında oluşturulan birimlere *núcleo* adı veriliyor. Buralarda üretim biriminin yanı sıra sosyal ve kültürel faaliyetlerin yürütüldüğü, klinik, ucuz gıda pazarı gibi birimler yer alıyor. Buralarda okuma-yazma gibi temel eğitim faaliyetleri de yürütülüyor. Her bir *núcleo*da görev alanların sayısı 2000'i bulabiliyor.³

Sendika bürokratlarının elinde karşı-devrimci bir rol oynayan CTV'ye karşı UNT adlı bir konfederasyon kurulmuş durumda. Bu konfederasyonun üye sayısının 1 milyon ile 2 milyon arasında değiştiği ve bu sayının CTV'yi çoktan geride bıraktığı söyleniyor. UNT demokratik bir biçimde örgütlenmeye çalışıyor. Bu yılın bahar aylarında düzenlenecek genel kongresinde doğrudan seçim siteminin esas alınacağı söyleniyor. Fakat her şeye rağmen bürokrasinin etkisi UNT içinde de hissediliyor. Patronu tarafından kapatılan fabrikaları kendi denetimlerinde işletmek isteyen işçilerin inisiyatifi hükümet bürokratları ve UNT yöneticilerinin ortak girişimleriyle engellenebiliyor. Dolayısıyla UNT henüz oturmuş bir yapıya sahip değil. Konfederasyona işçile-

3 Temelkuran, agy, s. 16.

rin mi yoksa bürokratların mı hakim olacağı sorusu önümüzdeki dönemde yanıtlanacak.

İşçiler bir dizi çok önemli fabrika işgali ve fabrikalarda işçi yönetimi deneyimine imza atmış durumda. İşçileri tarafından işgal edilen ve kamulaştırılan Venepal'dan sonra, Inveval, Sel-Fex gibi çeşitli sektörlerdeki fabrikalar da işçiler tarafından işgal edilmiş. Chávez yönetimi bu işgalleri önceleri engellemeye çalışsa da ilerleyen aşamalarda işçilere tavizler vermiş. Bu durumdaki bir fabrika kamulaştırıldığında işçiler adına bir kooperatif kuruluyor. Fabrikanın %51 hissesine devlet, %49'una ise işçiler sahip oluyor. Yönetimde devlet görevlilerinin sözü geçiyor. Fakat işçiler çoğunluk hissesinin ve yönetimin devletin elinde bulunmasına karşı mücadele ediyorlar ve çeşitli kazanımlar elde edebiliyorlar. Fakat en önemli sorun bu fabrikaların yeniden işletilmeye başlaması noktasında ortaya çıkıyor.

Chávez'e devrimci yöntemlerle muhalefet etmeye çalışan sosyalist örgütler arasında Devrim ve Sosyalizm Partisi (PRS) ile Ezequiel Zamora 13 Nisan örgütü dikkat çekiyor. Birincisi, içinde Trotskistlerin de bulunduğu birleşik bir örgüt. Chávez'i eleştirmekle beraber attığı ileri adımları destekliyor. Bu parti henüz oluşum aşamasında. 13 Nisan hareketi ise bir köylü örgütü ve bugüne kadar çeşitli toprak işgali girişimleri ve Chávez'e karşı çeşitli sokak gösterileri gerçekleştirmiş. Bu örgütün gücünü arttırdığı söyleniyor. Başkent Caracas'taki son DSF sırasında da Chávez'e içeriden ve devrimci tarzda muhalefet konusunda en çok bu iki örgütün öne çıkması söz konusu.

Chávez'in sınırları

Yönetime geldiği 1998'den bugüne Chávez'in söyleminde ciddi bir radikalleşmenin varlığından söz edilebilir. Bu duruma bir ölçüde muhalefetin ulaşmaz ve aşırı saldırgan tutumunun yol açtığı gerçektir. Fakat muhalefetin bu yaklaşımı durup dururken ortaya çıkmamıştır. Kapitalist ülkelerde ordunun rolüne ilişkin genel yargı ve Chávez'in asker kökenli olması, Chávez hakkında genel bir yanılsamaya yol açmaktadır. Buna göre Chávez'in şimdi uyguladığı politikaların kendi geçmişinden büyük bir kopuş anlamına geldiği şeklinde yorumlara rastlamak mümkündür. Fakat durum tam olarak böyle değil. Daha önce sözünü ettiğimiz, Venezüella'da ordunun özgün gelişimi ve solun ordu tabanında yürüttüğü çalışmalar daha 1970'li yıllarda ordunun bağrında devrimci gruplaşmaların doğmasına yol açmıştır. Chávez de 1970'lerden itibaren, böyle bir örgüt olan EBR-200'ün başını çekmiştir. Dolayısıyla Chávez'in devrimci fikirleri başkan olduktan sonra savunmaya başladığını düşünmek doğru olmaz.

Chávez bir ordu mensubu olsa da, özellikle Latin Amerika'da hâkim olan, gerilla savaşına yaslanan demokratik devrim hedefini benimseyen siyasi akımların Venezüella'ya özgü bir türüne dahil olduğu, böyle bir siyasi gelenek içinde yetiştiği söylenebilir. Bu, Chávez'in durumunu anlamayı kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda Chávez'in bugünkü durumu 1959 Küba Devrimi'nde Castro'nun durumuna benzetilebilir. Bilindiği gibi Castro gerilla savaşını başlatırken ve hatta devrimden hemen sonra dahi büyük üretim araçlarının özel mülkiyetinin tasfiyesine yönelmeyi düşünmüyordu. Ernesto Che Guevara ile aralarındaki en önemli fark da bu idi. Fakat Castro iktidarı elde tutmak ve sağlamlaştırmak için mecburen bu yola girmek zorunda kalmıştır. Chávez özel mülkiyetin tasfiyesini savunmadığını açıkça söylüyor. Yapılan en radikal reformlar dahi bu sınırın ötesine geçmiş değil. Dolayısıyla Chávez'in politikasını sınırlayan unsurlar arasında özel mülkiyetin tasfiyesi sorunu önemli bir yer tutmaktadır.

Chávez ülkedeki petrol kaynağını elinde tutan devlet tekeli PDVSA'nın özelleştirilmemesini anayasa garantisi altına almış olsa da, petrol bulma ve işleme işleri büyük oranda yabancı tekellerin elinde ve Chávez bunların çıkarlarını koruma altında tutuyor. Öte yandan kısa bir süre önce Chávez yönetiminin İtalyan Eni ve Fransız Total firmaları tarafından işletilen iki petrol sahasına, ilgili hidrokarbon yasasına uymadıkları gerekçesiyle el koyduğunu hatırlatalım.⁴

Bankacılık alanında da özel sektörün payı var olmaya devam ediyor. Ülkenin IMF'ye olan dış borçları ödeniyor. Dolayısıyla ülke gelirlerinin önemli bir bölümü yoksulların ve emekçilerin ihtiyaçları için ayrılrsa da, ülke dışına milyarlarca dolar akmaya devam ediyor.

Chávez'in izlediği strateji, bir tür devlet kapitalizmine dayalı kalkınma yoluyla sosyalist temellerde örgütlenmiş bir ekonomi ve toplumsal yapıya uzun vadede ulaşma biçiminde özetlenebilir. Bu politika yeni değildir. Sovyetler Birliği'nin var olduğu dönemde çeşitli bağımlı ülkelerdeki Stalinist partiler de benzer bir yönelişi benimsemişlerdi. Mısır'da Nasır ve Cezayir'de Fransız sömürgeciliği sonrası yönetim bu politikayı uyguladılar ama sonuçta bu ülkeler daha sonra klasik kapitalizme yöneldiler. Bugün yeni olan Chávez'in bu tür bir yöntemi, Sovyetler Birliği gibi güçlü bir dayanağın ortadan kalktığı ve neo-liberal politikaların belirlediği bir dönemde gerçekleştirmeye çalışmasıdır. Chávez yönetimi bu boşluğu iki şekilde doldurmaya çalışıyor. Birincisi, emekçi ve yoksul yığınların reformların uygulanmasına katılımını öne çıkararak ve gerekirse silahlandırılmalarını planlayarak herhangi

4 5 Nisan 2006, *venezuelanalysis.com*

karşı-devrimci bir saldırıya karşı kitlelere dayanan bir savunma stratejisi geliştirmeye çalışıyor. İkincisi ABD hegemonyasına karşı, emperyalistler arası çelişkilerden de yararlanarak bir Güney ülkeleri eksenini yaratmaya çalışıyor. Başta Latin Amerika'dakiler olmak üzere diğer bağımlı ülkelerin de benzer bir kalkınmacı yönelişe girmesini savunuyor. Fakat bunda ısrarcı da olmuyor. Zira kendisinden bambaşka bir yöneliş içinde olan diğer Latin Amerika ülkeleriyle her şeye rağmen ilişkilerini sıcak tutmaya çalışıyor.

Mülkiyet ilişkilerini uzun vadede, adım adım değiştirme hedefiyle ilişkili olarak Chávez burjuva devletini parçalama gibi köklü bir adım atmaktan da uzak durmaktadır. Chávez, devletin ve ordunun yönetimini burjuvazinin elinden alıp kendi ellerinde toplayarak karşı-devrimci burjuvazinin gücünü zayıflatmış, işçi sınıfının eline ise bir koz vermiştir. Bugün ülkede işçi sınıfının elde ettiği ilerlemenin esas kaynağı kuşkusuz budur. Dolayısıyla Chávez bu anlamda şimdilik karşı-devrimin değil devrimin saflarındadır. Öte yandan devletin yönetiminin Chávez'in elinde olması onun hâlâ bir burjuva devleti olmaya devam ettiği gerçeğini değiştirmez. Bunun bir sonucu olarak Chávez, devleti birçoğu oligarşinin iktidarı döneminden kalma bürokrat kadrolarla birlikte yönetmektedir. Geri kalan kadrolar ise ordudan devşirilmiştir. Bunlar arasında Chávez'in politikasına son derece düşmanca yaklaşanlar dahi mevcuttur. Yarın büyük çatışma anlarında bu kadroların ihanet etmeyeceğinin hiçbir garantisi yoktur. Dolayısıyla Venezüella'da karşı-devrimci burjuvazi tekrar saldırdığında bütün ilerlemeyi tersine çevirmesi ve elde edilen kazanımları yok etmesi çok zor olmayacaktır. Bütün radikal söylemine rağmen Chávez'in bir devrimci değil reformcu olduğunun en açık göstergesi budur.

Chávez taraftarları Venezüella'da yaşanan süreci "Bolivarcı devrim" olarak anıyorlar. Emperyalist sermayenin bütün ülkelerin işçi ve emekçilerine kapsamlı neo-liberal saldırılarının belirlediği böyle bir dönemde Chávez yönetiminin attığı köklü adımların bu anlamda bir devrim yaşandığı düşüncesi ne yol açması anlaşılabilir değildir. Özellikle Venezüellalı emekçi kitlelerin karşılaştıkları bu radikal değişimi devrim olarak algılamaları doğaldır. Fakat gerçekte Venezüella'da henüz bir devrim yaşanmamıştır. Bunun sebebi mülkiyet ilişkilerinin aynı kalması dolayısıyla burjuvazinin toplumsal iktidarı elinde tutmaya devam etmesi ve Chávez yönetiminin şimdilik kısmen elinde tuttuğu inisiyatifleri gerçek sahibi olması gereken işçi sınıfına devretmemiş olmasıdır.

İşçi sınıfı siyasi iktidarı ele geçirdiğinde kaçınılmaz olarak özel mülkiyet ilişkilerini tasfiyeye yönelecektir. Bu da kapitalist ihtiyaçlara göre yapılandırılmış devletin parçalanarak işçi sınıfının yönetsel ihtiyaçları temelinde yeniden yapılandırılması gerekliliğini beraberinde getirir. Chávez yönetiminin,

Devrimci Marksizm

yarattığı olanaklarla böyle bir sürecin önünü açtığı doğrudur. Fakat burada kalmakta ya da süreci zamana yayma biçiminde özetlenebilecek yöntemini sürdürmekte ısrar etmesi durumunda, nesnel olarak devrimin önünde bir engel olarak yükselme ve karşı-devrimin yolunu açma ihtimali mevcuttur.

Venezüella'da devrim ile karşı-devrim arasındaki esas hesaplaşma henüz yaşanmamıştır. Bu hesaplaşma anı geldiğinde ya işçi sınıfı iktidarı ele geçirecek kendi devletini inşaya yönelecek, ya da karşı-devrimci burjuvazi yönetimi tekrar eline alarak bütün kazanımları yok etmeye girişecektir.

Chávez kitlelerin devrimci inisiyatifinin önünü açan radikal bir reformcu rolüyle ülke ve dünya tarihinde özgün bir konuma sahiptir. Ve gelecekte bu özgünlüğü hep hatırlanacaktır. Fakat tarihin onu tam olarak nasıl hatırlayacağı henüz belirlenmiş değil. Bunu belirleyecek olan işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki tayin edici hesaplaşma anlarında alacağı tavırlar olacak. Fakat işçi sınıfı bu süreci, iradesini Chávez'e teslim ederek beklediği sürece, Chávez'den fazla bir şey ummamalıdır. Tüm inisiyatifi kendi ellerinde toplamadığı sürece yenilgi er ya da geç gelecektir.

Bağımsız sınıf politikası

Bugün Chávez'i eleştirisiz sahipleneler, hem Venezüella'da, hem de dünya genelinde işçi sınıfının karşı-devrim cephesi karşısında siyasi bilinç kazanması önünde somut bir engel teşkil ediyorlar. Bugün tuttuğu konum itibarıyla Chávez'i emperyalizmin ve karşı-devrimin saldırıları karşısında savunmamız gerektiği konusunda en ufak bir şüphemiz olmamalıdır. Fakat esas mesele Chávez'in kendisini savunmaktan öte bugünkü kazanımları savunmak ve onları daha ileriye taşımak olduğuna göre, Venezüella işçi sınıfının kendi bağımsız politik hattını hayata geçirebilmesi için her yolu denemek zorundayız. Bunun için Venezüella'da her şeyden önce devrimci bir öncü partiye ihtiyaç var.

Solda, Chávez'in politik sınırlarına dikkat çekenlerin dahi içine düştüğü en büyük hata bu tür bir partinin gecikmeksizin inşa edilmesi gerekliliğini yadsımaları. Chávez'in radikal söylemi ve emekçi kitlelerin inisiyatifini geliştirmeye çalışması devrim için gerekli ve yeterli şartın oluştuğu düşüncesi-ne yol açıyor. Kimileri ise işçi sınıfının çıkarlarını temsil edecek böyle bir partinin gerekliliğini sözde vurgulasalar da, pratikte Chávez hükümetinin bir uzantısı rolünü oynuyorlar.

Öte yandan Venezüella'da politik eleştiriye pratikte Chávez'in başkanlığına karşı çıkmaya ve karşı-devrimin eline oynamaya vardırıanların varlığı da söz konusu. Doğru politika ise bu iki anlayıştan da farklı olmalı. Bir yandan

Venezüella burjuvazisi ve emperyalizmin Chávez'i devirme girişimlerine karşı Chávez yönetimini savunurken, diğer yandan iktidarın işçi sınıfının eline geçmesini ve devrimin gerçekleşmesini savunmak gerekiyor. Bu doğrultuda en doğru yaklaşım Chávez'in ileriye doğru attığı her adımı desteklerken, düzeni ayakta tutmaya yönelik her adımını açıkça eleştirmek ve buna karşı çıkmak olmalı.

Ayrıca işçi sınıfının ve *barrio* 'larda ve kırlarda yaşayan emekçi halkın bağımsız bir temelde örgütlenebilmesi büyük önem taşıyor. Bugün reformlar neredeyse tamamen petrol gelirlerini elinde tutan PDVSA tarafından finansa ediliyor. PDVSA ise kooperatiflerin yanı sıra tekil küçük üreticilere krediler sağlayarak iç pazardaki rekabeti düzenleme yönünde bir politika yürütüyor. Devletin mali desteğinden yararlanan kooperatiflerde toplanan emekçiler kendi bağımsız örgütlülüklerini yaratmadıkları takdirde bağımsız kararlar alabilmeleri, alsalar da hayata geçirebilmeleri oldukça zor. Devletin el koyduğu ve işçilerin yönetimine katıldığı fabrikalardaki deneyim, devletle işçilerin çıkarlarının çatıştığı noktada son sözü devletin söylediğini göstermektedir.

Rekabete ve özel mülkiyete dayalı kapitalist ekonominin yerini bir günde kolektif mülkiyete dayalı planlı ekonominin almasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Fakat bu dönüşümün er ya da geç gerçekleşmesini istemek tamamen gerçekçidir. Bunu ise Chávez iktidarından beklemek mümkün değil. Üretimin ve dağıtımın örgütlenmesinde kooperatiflerin rolünün giderek arttığı Venezüella'da, emekçilerin kendi bağımsız merkezi örgütlülüklerini yaratmalarını ve kooperatif temelindeki ekonomik faaliyeti bu örgütlenme aracılığıyla düzenlemelerini savunmak gerekiyor.

Bu politik yönelişin Venezüella'da nasıl hayata geçirileceğini ayrıntılarıyla tartışmak bu yazının konusu değil. Fakat bu yönelişi hayata geçirmek için bir yandan Chávez'in ileri doğru attığı adımları destekler ve reformların yarattığı olanakları değerlendirirken diğer yandan mevcut iktidardan bağımsız işçi sınıfı örgütlerini, en başta devrimci bir işçi partisini inşa etmenin mümkün ve son derece gerekli olduğunu görmek gerekiyor.

Ellinci yıldönümünde 1956 Macar Devrimi

Ateş Uslu

Giriş

Soğuk Savaş tarihinin dönüm noktalarından biri olan 1956 Macar Devrimi XX. yüzyıl tarihyazımının en gözde konuları arasında yerini almakta gecikmedi: tarihçilerden filozoflara, siyaset bilimcilerden polisiye roman yazarlarına uzanan geniş bir yazar kitlesi bu olayı çeşitli boyutlarıyla ele aldılar. Devrimin ellinci yıldönümüne tekabül eden 2006 yılında bu ilginin artarak sürdüğü gözlemleniyor: konu üzerine düzenlenen ya da düzenlenmesi planlanan uluslararası konferansların ve yayımlanan kitapların sayısı, devrim konusunda yapılan araştırmaları teşvik etmek için Macar hükümetince verilen burslar sözkonusu ilginin boyutları hakkında bir fikir verebilir.¹

Bütün bu ilginin yanında, 1956 Macar Devrimi Soğuk Savaş'ın en "sorunlu" şekilde değerlendirilen konuları arasında yer almasıyla da dikkat çe-

¹ Bu noktada, Türkiye'de konu üzerine yapılmış çalışmaların sayısının yok denecek kadar az olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, Necip Çakır'ın 1989'da yayınlanan bir makalesi konu üzerine ayrıntılı bir başvuru kaynağı olma niteliğini korumaktadır: Necip Çakır, "Macaristan 1956: Devrim mi, Karşı Devrim mi?", *11. Tez* (9), Şubat 1989, s. 162-218. Ayrıca bkz. Necip Çakır, "Doğu Avrupa'da 'Devrim': 1946-1949", *11. Tez* (10), 1990, s. 80-99.

kiyor. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşünü önceleyen dönemde devrim olaylarının gerek Batı Bloku'nda, gerekse Doğu Bloku'nda tam anlamıyla "araçsallaştırıldığını" söylemek mümkün; bu araçsallaştırmaya bağlı olarak, 1956 Devrimi sosyalist ülkelerin² resmi söyleminde (ve Sovyet yörüngesindeki komünist partilerin söyleminde) bir "karşı devrimci komplo"³ya indirgenirken, liberal tarihçiler ve siyasetçiler tarafından "komünizme karşı ulusal (hatta ulusçu) bir ayaklanma" olarak yüceltili. Son onyıllarda yapılan çalışmalarda bu tür çarpıtıcı hükümler belirli ölçülerde geride bırakılmış olsa da, 1956 olaylarının çözümlemesinde sorunlu yaklaşımların çoğunlukla varlığını korumaya devam ettiği söylenebilir.

Bu yazı, 1956 Devrimi'nin, devrimi önceleyen sürecin ve devrimin çeşitli boyutlarda yarattığı etkilerin genel bir tasvirini yapmayı amaçlıyor. Bu doğrultuda öncelikle II. Dünya Savaşı'nın bitiminden 1956'ya uzanan dönemde Macaristan'da ve uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler incelenecek. İkinci bölüm, 23 Ekim Budapeşte öğrenci eylemi ve 4 Kasım Sovyet işgali arasında yaşanan devrim günlerini konu alıyor. Son bölümde ise 1956 Devrimi'nin kısa ve uzun vadede çeşitli boyutlarda yaptığı etkiler ele alınacak.

I. İkinci Dünya Savaşı sonrası Macaristan: devrime giden yol

1919-1945 arası dönemde Macaristan Avrupa'nın en gerici rejimlerinden biri tarafından yönetildi. Avusturya-Macaristan donanmasının eski amirallerinden Miklós Horthy'nin "naipliği" altında otoriter hükümetler tarafından yönetilen bu "kralsız krallık" tarım ağırlıklı bir ekonominin ve feodal toplumsal ilişkilerin kalıntılarının muhafaza edildiği anakronik bir devlet olarak varlığını sürdürdü. II. Dünya Savaşı'na Nazi Almanyası'nın yanında katılan Macaristan'ın savaştan yenik olarak çıkması (ve savaş bitiminde ülke toprakları üzerinde Sovyet ordusunun "kurtarıcı" vasfıyla konuşlanmış olması), ilerleyen yarım yüzyıl boyunca ülkenin siyasi yaşamına damgasını vuracaktı.

2 Yazı boyunca SSCB'yi ve II. Dünya Savaşı sonrası Doğu Avrupa ülkelerinin rejimlerini nitelemek için, sözkonusu rejimlerin kendi kendilerini tanımlamak için benimsediği "sosyalist" sıfatı ya da "halk demokrasisi" kavramı kullanılmıştır. Sözkonusu kavramların Marksist teoride ve XX. yüzyıl pratiklerinde aldığı anlamların, ya da Doğu Avrupa rejimlerinin sınıfsal yapısının tartışılması bu yazının kapsamı dışındadır. Dolayısıyla ilerleyen sayfalarda "sosyalist" ibaresinin "kendini sosyalist olarak adlandıran" ya da "reel sosyalist" olarak okunması yerinde olacaktır.

3 Örn. bkz. *Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése*, [Budapeşte], A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala, [1958].

a. Koalisyon hükümetlerinden “sovyetleşme”ye (1945-53)

Aralık 1944'te Doğu Macaristan'ın başlıca şehirlerinden Debrecen'de dört faşizm karşıtı partinin temsilcileri bir araya gelerek bir Geçici Hükümet oluşturdular. Bağımsız Küçük Toprak Sahipleri Partisi, sözkonusu dört parti arasında toplumsal temelinin genişliği bakımından en güçlü parti konumundaydı ve adından da anlaşılacağı gibi, Macaristan ekonomisinde önemli bir konuma sahip olan küçük toprak sahibi köylülüğü temel alıyordu. Koalisyonun diğer üyeleri ise XIX. yüzyıl sonundan itibaren -kesintilerle de olsa- varlığını sürdüren ve köklü bir geleneğe sahip olan Sosyal Demokrat Parti, köylülüğün radikal unsurlarını temsil eden Ulusal Köylü Partisi, ve 1919'da kısa süreli “Macaristan Konseyler Cumhuriyeti” deneyiminin bastırılmasından sonra yasadışı faaliyet göstermiş olan Macar Komünist Partisi idi.

1945 başında Macaristan'ın tümünün yönetiminin Geçici Hükümet eline geçmesiyle birlikte Macar Komünist Partisi'nin Moskova'da sürgünde bulunan kanadı ülkeye geri döndü ve iki savaş arası dönemde illegal faaliyet yürütmüş olan “yerli” kanada katıldı.⁴ Bunu izleyen dört yıl boyunca Komünist Parti öncelikle diğer partilerle birlikte koalisyon hükümetleri içinde yer alacak, daha sonra da (parti lideri Rákosi'nin 1952 tarihli bir yazısında “salam taktikleri” olarak niteleyeceği⁵ bir ilerleme stratejisiyle) kademeli olarak siyasi rakiplerini ortadan kaldıracak ve iktidarı ele geçirecekti.

1948'e gelindiğinde savaş sonundan beri Macaristan'da varlığını koruyan Sovyet ordusunun güvencesi altında yürütülen bu strateji amacına ulaşmış durumdaydı: Küçük Toprak Sahipleri Partisi liderleri soruşturma, ceza kovuşturması gibi yollarla iktidardan uzaklaştırılmıştı; Sosyal Demokrat Parti ve Komünist Parti'nin Macar Çalışanlar Partisi (*Magyar Dolgozók Pártja* - MDP) adı altında birleştirilmesiyle ise sosyal demokrat kadrolar komünist parti içine entegre edilmişti. Partinin iktidara yürüyüşünün son adımı ise parti içinde muhalefet odağı olma potansiyeli taşıyan komünist kadroların ortadan kaldırılması oldu. Bu doğrultuda atılan en önemli adımlardan biri, “yerel komünist” liderlerden işçiler bakanı László Rajk'ın “Titoculuk”⁶ ve “emper-

4 “Moskovalı komünistler” arasında Mátyás Rákosi, Ernő Gerö, József Révai, Imre Nagy ve György Lukács'ın adı, “yerli komünistler” arasında ise László Rajk ve János Kádár'ın adı sayılabilir. 5 Mátyás Rákosi, “Népi demokráciánk útja”, *Társadalmi Szemle* 7(2-3), Şubat-Mart 1952, s. 134. 1948-49 sürecinde Rákosi tarafından yapılan konuşma ve yayımlanan yazıların bir derlemesi için bkz. Mátyás RÁKOSI, *Építőnk a nép országa*, Budapeşte, Szikra, 1955.

6 1948 yılında Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılmasıyla resmi bir boyut kazanan SSCB-Yugoslavya kopuşu, Sovyet söyleminde Yugoslavya lideri Josip Broz Tito'nun “emperyalizm ajanı” ve “sosyalizm düşmanı” gibi sıfatlarla nitelermeye başlamasına neden olmuştu.

yalizm ajanlığı" ile suçlandığı, 1930'ların Moskova Duruşmaları'nı anımsatan bir duruşmayla ölüme mahkûm edilmesi idi.⁷

Rajk davasını takip eden aylar boyunca parti içinden ve dışından yaklaşık 650.000 kişi emperyalizm ve Titoculuk gibi çeşitli suçlamalardan yargılandı, bunlardan 390.000'i suçlu bulunarak hapis ve çalışma kampı gibi cezalara mahkûm edildi.⁸ Rákosi, Gerö, Farkas ve Révai'nin oluşturduğu klik ülkeyi Stalinist dönüşümler sürecine soktu: 1950'lerin başına gelindiğinde ağır sanayi yatırımlarının öncelik taşıdığı bir büyüme stratejisi benimsenmiş, ülke siyasi ve ekonomik düzlemde bütünüyle Moskova'ya bağlanmıştı. Stalin'e yönelik kişilik kültü toplumun her alanında kendini gösteriyordu; Budapeşte'deki Kahramanlar Meydanı yakınına dikilen devasa Stalin heykelinin açılışı sırasında Révai Stalin'i "Macar tarihinin en büyük figürü" olarak nitelenecekti.⁹

Buraya kadar anlatılan süreç genel hatlarıyla incelendiğinde, II. Dünya Savaşı sonrasında Macaristan'da gerek toprak mülkiyeti ve eğitim gibi alanlarda yapılan dönüşümlerin, gerekse komünist partinin iktidara gelme sürecinin toplumun özgül dinamiklerine dışsal bir şekilde gerçekleştiği sonucuna varılabilir.¹⁰ Bununla birlikte, 1945-48 arasındaki siyasi, kültürel ve ekonomik düzlemdeki dönüşümler geniş kitlelerce benimsenmiş¹¹, 1948 sonrasında komünist partinin Stalinist liderliğinin güdümünde yapılan hamlelerin ise toplumsal bir tabana yerleşmesi mümkün olmamıştır. Tarım sektörünün ve tüketime yönelik ürünlerin aleyhine ağır sanayi yatırımlarına desteklenmesi yaşam seviyesinde belirgin bir düşüşe neden olmuş; bunun gibi ekonomik nedenlerden kaynaklanan yabancılaşma, kültürel alanda "sosyalist gerçekçilik" in, Rus dili ve edebiyatı öğretiminin zorunlu kılınması gibi dayatmalarla da pekişmiştir. Bu duruma bağlı olarak, "halk iktidarı" olduğunu ve sınıfsal

7 Bu noktada, Rajk konusunda oluşan bir yanlışlığa dikkat çekmek gerekiyor. Rajk ne bazı incelemecilerin iddia ettiği gibi "Macaristan'da son derece sevilen bir figür" idi, ne de çoğu zaman sandığı gibi "baskıcı olmayan bir sosyalizm" in temsilcisiydi. Aksine, Mart 1946'dan itibaren (Imre Nagy'nin "yeterince sert olmayı başaramadığı" nı itiraf ederek istifa ettiği) İçişleri bakanlığı görevini üstlenmiş ve komünistlerin iktidarı alma sürecinde polis faaliyetlerini yönetmişti. Dolayısıyla Rajk'ın Stalinist klik tarafından iktidardan uzaklaştırılmasına neden olan "demokratik yönelimleri" değil, mücadele geçmişi ve İçişleri bakanlığı görevi dolayısıyla fazla güçlenmesinden korkulan bir figür olmasıydı.

8 Ignác Romsics, *Magyarország története a XX. században*, Budapeşte, Osiris Kiadó, 2001, s. 245.

9 akt. François Fejtő, 1956, *Budapest, l'insurrection*, Brüksel, Editions Complexe, 1990, s. 54.

10 Komünist partilerin 1945 sonrasında iktidara geldiği diğer Avrupa ülkelerinde de hemen hemen aynı süreç izlenmiştir.

11 Pierre Broué, "Présentation", *Pologne-Hongrie 1956 ou 'Le Printemps en Octobre'* içinde, der. Jean-Jacques Marie ve Balázs Nagy, Paris, EDI, 1966, s. ix

Bir temele dayandığını iddia eden komünist parti, paradoksal olarak, yalnızca köylülüğün değil, kent proletaryasının da desteğinden yoksun kalmıştır.

b. “Buzların çözülmesi” (1953-56)

5 Mart 1953'te Stalin'in ölümü ve bu olayı takiben SSCB yönetiminde meydana gelen değişiklik Macaristan'ın (ve diğer halk demokrasilerinin) siyasi gelişimine doğrudan doğruya etki yaptı. SSCB'nin yeni liderlerinden Giyorgiy Malenkov ve Lavrentiy Beriya Stalin döneminin kimî yöntemleriyle hesaplaşma gereğini duymuştu; bu doğrultuda yeni Sovyet yönetimi “kolektif liderlik”in gerekliliğini savunmaya başladı: bu durum, kendini “Stalin'in en iyi Macar öğrencisi” olarak tanımayan Rákosi'nin mutlak otoritesinin SSCB tarafından tehlikeli görülmesi sonucunu doğuracaktı.

Bunun yanında, Doğu Avrupa'da yaşanan bazı gelişmeler de Sovyet yönetimini bazı önlemler almaya itiyordu: Haziran ayının ilk yarısında Çekoslovakya ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde meydana gelen işçi gösterileri Sovyet yöneticilerine Doğu Avrupa'da düzeni korumak için önlemler alma gerekliliğini gösterdi. Özellikle Doğu Almanya'da, başlangıçta çalışma koşullarının ağırlaşmasını protesto etme amacıyla başlayan ve daha sonra yerleşik siyasi düzene karşı bir isyan niteliğine bürünen işçi gösterisi, polisin ve askerinin göstericiler üzerine ateş açmasıyla son bulmuştu; SSCB'nin yeni liderliğinin bu tür olayların tekrarlanmasına karşı önlemler almasının gerekli olduğu anlaşıyordu.

Bu çerçevede alınan ilk önlemlerden biri, Macar Çalışanlar Partisi yöneticilerinden oluşan bir delegasyonun Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komite Prezidyumu tarafından Moskova'ya çağırılması oldu: Haziran 1953'te iki partinin temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde Rákosi SBKP yönetimi tarafından kolektif liderlik ilkelerine saygı göstermemekle suçlandı ve özeleştirme vermeye zorlandı.¹² Bu özeleştiriyi takiben MDP Merkez Komitesi “ılımlı” yönelimleriyle tanınan, Rákosi kliğinin tarımda kolektivizasyon politikasını uygulama şekline ve 1930'ların Sovyetler Birliği'nden devralınan “kulak listeleri” uygulamasıyla köylülük içinde keyfi yöntemlerle tutuklamalar yapılmasına karşı çıkmış olan Imre Nagy'nin hükümet başkanlığına getirilmesine karar verecekti.¹³ Komünist partinin iki savaş arası dönemde

12 “Jegyzökönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól”, 13-16 Temmuz 1953 [yay. *Múltunk* (2-3), 1992, s. 234-270].

13 Mátyás Rákosi ise siyasi yaşamdan bütünüyle uzaklaştırılmamıştı, aksine, parti içindeki görevlerini sürdürmeye devam ediyordu.

Moskova'da sürgünde bulunan kanadından olan Imre Nagy, Moskova yıllarında Stalin liderliğinin lehinde bir tutum sergilemiş, hatta Sovyet merkezi haberalma teşkilatı (NKVD) içinde yer almıştı. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Rákosi ve diğer Macar komünistleriyle birlikte Macaristan'a dönen Nagy, Geçici Ulusal Hükümet bünyesinde (22 Aralık 1944-15 Kasım 1945) tarım bakanlığı ve Kasım 1945-Mart 1946 arasında içişleri bakanlığı görevlerini yürütmüştü; tarım bakanlığı sırasında toprak reformunun gerçekleştirilmiş olması, Nagy'nin kırsal kesimlerde büyük bir popülarite kazanmasını sağlamıştı. 1949'da Rákosi'nin tarım politikasına karşı çıkması komünist parti politbürosundan çıkarılmasına neden olsa da, bu durum Aralık 1950'den 1953'e değin aralıksız olarak (Rákosi diktatörlüğünün doruk noktasında olduğu yıllar da dahil olmak üzere) bakanlar kurulunda sırasıyla gıda işleri ve hasat işleri bakanı olarak yer almasını ve 14 Kasım 1952'den itibaren başbakan vekili olarak görev yapmasını engellemeyecekti.

Imre Nagy 4 Haziran 1953 tarihinde parlamentoda yeni hükümet programını okudu. Program bir çok açıdan Stalinist dönemle bir kopuşu temsil ediyor ve ekonomi, kültür, siyaset, yaşam kalitesi gibi konularda geniş ölçekli reformları öngörüyordu. Hükümet programı kısa süre içinde uygulanmaya başlandı ve gerek program metninde son derece önemli bir yer tutan ekonomik konularda, gerekse çalışma kamplarının kapatılması ve siyasi tutukluların salıverilmesi gibi konularda önemli gelişmeler kaydedildi. Bununla birlikte, sözkonusu programın köklü bir dönüşüm yaparak Macaristan'da yerleşiklik kazanmış olan Stalinist yapıları bütünüyle tasfiye etmesi beklenemedi, zira bir yandan Rákosi'nin parti liderliğini koruması Nagy'nin manevra alanını daraltıyordu¹⁴, diğer yandan da Nagy hükümetinin bileşimi açısından bir önceki Rákosi hükümetiyle çok büyük ölçüde benzerlik gösterdiği rahatlıkla görülebilirdi.¹⁵

Bütün bu kısıtlarına rağmen Imre Nagy hükümeti döneminin Macaristan'da toplumsal düzlemde büyük bir etkisi oldu: Nagy'nin programı toplumun hemen hemen her kesiminde coşkuyla karşılandı. Şair Peter Kuczka, bu dönemde yayımlanan bir şiirinde, Nagy programı karşısında köylülerin gös-

14 SBKP Merkez Komitesi ve MDP delegasyonu arasında Moskova'da yapılan bir toplantıda Khruşçov Rákosi ve Nagy arasındaki ayrılığa dikkat çekmiş, her iki tarafın "aşırılık"larına işaret etmişti (örneğin Khruşçov'a göre Rákosi 1953 önceki durumun bir "güzelleme"sini yaparken Nagy bu döneme ilişkin eleştirilerinde fazla ileri gidiyordu). Khruşçov'un görüşleri Voroşilov ve Kaganoviç tarafından da desteklenmişti; bkz. "Jegyzökönyv az SZKP Elnöksége és az MDP PB delegációjának megbeszéléséről", 5 Mayıs 1954; *Múltunk* (4), 1992, s.134-141.

15 Bkz. József Bölöny (haz.), *Magyarország kormányai, 1848-1987*, Budapeşte, Akadémiai Kiadó, 1987, s. 110-112.

terdiği coşkuyu tasvir ediyordu.¹⁶ Nagy hükümetiyle birlikte entelektüel yaşamda bir canlanma meydana gelmişti; bu canlanma, özellikle Yazarlar Birliği'nin yönetim kademelerinde Stalinist olmayan entelektüellerin görülmeye başlanmasıyla ve birliğin yayın organı *Irodalmi Újság* (Edebi Gazete) sayfalarında yayımlanan yazılar yoluyla kendini gösteriyordu.

Son derece karmaşık bir uluslararası siyasi atmosferde meydana gelen bu değişiklikler uzun süreli olmadı. 1954'ten itibaren, o döneme kadar Nagy'nin başlıca destekçisi konumunda olan Malenkov Sovyet yönetiminde azınlık konumuna itildi. Nisan 1955'te Nagy iktidardan uzaklaştırıldı ve Stalinist klişe yakın isimlerden András Hegedüs'ün Nagy yerine başbakanlığa getirilmesiyle Rákosi Macaristan'da yeniden hakim konuma geldi.¹⁷ Bununla birlikte, Nagy hükümeti döneminde getirilen entelektüel canlanma "Stalinist restorasyon" döneminde de yok edilemeyecekti. 1955-56 döneminde ortaya çıkan Petöfi Çevresi'nin faaliyetleri bu doğrultuda önemli bir örnek teşkil ediyordu. Partinin gençlik kolları bünyesinde bir tartışma platformu olarak kurulan bu kulüp, kurulmasını izleyen haftalarda Stalinist ideolojik-kültürel yapılara karşı bir konumlanış geliştirmekte gecikmeyecekti.

Şubat 1956'da gerçekleşen SBKP XX. Kongresinin gizli oturumu sırasında parti birinci sekreteri Nikita Kruşçov'un partili delegelere Stalin iktidarını çeşitli yönleriyle eleştiren konuşmasının metni, kısa sürede halk demokrasilerinin komünist parti yöneticilerine (ve daha sonra da kamuoyuna) ulaştı: bu gelişme, Macaristan'da 1953'te başlayan reformlar döneminin yeniden başlaması umudunu doğuruyordu. Bu doğrultuda özellikle entelektüeller Kruşçov'un birçok bakımdan yüzeysel kalsa da Stalin döneminin mirasından kurtulmak için önemli bir adım teşkil eden söylevine dayanarak eleştirilerini geliştirdiler. Özellikle Petöfi Çevresi'nin faaliyetleri dikkat çekici bir hal aldı: kültür, tarihyazımı, felsefe, ekonomi gibi konularda düzenlediği bir dizi tartışmayla genç entelektüellerin bu alanlardaki eleştirilerini ortaya

16 Péter Kuczka, "Nyírségi napló", *Költök Forradalma: Antológia, 1953-1956* içinde, der. István Csicsery-Rónay, Budapest, Occidental Press, 1996 s. 16-21.

17 Imre Nagy "gözden düşmeye" başladığı 1955 başından itibaren, kendine yöneltilen "sağ sapma" suçlamalarını çürütmek için, Macar Çalışanlar Partisi Merkez Komite'sine sunulmak üzere bir rapor kaleme aldı. Raporunda partideki "aşırı sol" yönelimleri eleştiriyor, Sovyet modelini doğrudan doğruya diğer halk demokrasilerine uygulama çabasının hatalı bir temele oturduğunu savunuyordu. Bunun yanında, "Bağılantısızlar" hareketinin temelini oluşturacak olan Bandung Konferansı'nda ilan edilen ilkelerin önemine dikkat çekiyor; kapitalizm ve sosyalizmin "barış içinde bir arada yaşadığı" ve ulusların bağımsızlıklarını koruduğu bir uluslararası sistemin gerekliliğinin altını çiziyordu. Raporun büyük bir kısmı ise Haziran 1953 hükümet programının savunulmasına ayrılmıştı. Bkz. Imre Nagy, *Un communisme qui n'oublie pas l'homme*, çev. Imre László, Paris, Plon, 1957, özellikle s. 79-107, 166-170.

koyan kulübün faaliyetlerinin doruk noktasını, 27 Haziran 1956 akşamında düzenlenen ve yaklaşık 6.000 kişinin izleyici olarak katıldığı “Basın ve Enformasyon Sorunları Üzerine Tartışma” oluşturacaktı: bu tartışmada rejim muhalifi entelektüeller (çoğunlukla sosyalizmin gerçek ilkelerine ve Leninizme atıf yaparak) basın konusunda ve diğer alanlarda Stalinizmi eleştiriyordu; tartışmaya katılan parti ideologlarının (örn. Márton Horváth) konuşmaları bir çok defa protestolarla kesilmişti.¹⁸

Bu tartışmalara paralel olarak, 1956 yaz aylarında uluslararası planda yaşanan gelişmeler de Macaristan gençliğinin radikalleşmesine katkıda bulundu. “Basın Tartışması”nın hemen ertesinde, 28 Haziran 1956’da Polonya’nın büyük sanayi şehirlerinden Poznań’da işçilerin ağır çalışma şartları ve düşük ücretleri protesto etmek için başlattığı eylem, tıpkı 1953 Doğu Almanya olaylarında olduğu gibi sert bir şekilde bastırıldı: olayların sonucunda 53 ölü ve 300 kadar yaralı olduğu tahmin ediliyordu. Polonya olayları, Doğu Avrupa ülkelerinde siyasi ve toplumsal sistemin adeta bir “barut fıçısı” durumunda olduğunu ve yeni önlemler almak gerektiğini göstermişti; Macar Çalışanlar Partisi Merkez Komitesi’nin Macaristan’daki düzeni muhafaza etmek için geliştirdiği ilk önlemlerden biri de haziran ayı sonunda Petöfi Çevresi faaliyetlerini askıya almak oldu.

17 Temmuz 1956’da SBKP yöneticilerinden Anastas Mikoyan’ın¹⁹ Budapeşte’ye beklenmedik bir ziyaret yapması, Macar Çalışanlar Partisi liderliğinde önemli bir değişiklik yapılmasını beraberinde getirecekti. XX. Kongre gizli raporunun açıklık kazanmasından sonra, Stalinist yöntemleri uygulamakta direten Rákosi’nin Macaristan’da görevde kalması Sovyetler Birliği için tercih edilen bir durum değildi; buna bağlı olarak Mikoyan Rákosi’ye parti birinci sekreterliği görevinden çekilmesi için “tavsiyede bulundu”. Böylece Rákosi “sağlık sorunlarını” neden göstererek partideki görevinden çekildi çekildi. Parti birinci sekreterliği görevini nispeten ılımlı bir Stalinist olan çalışma arkadaşı Ernő Gerö devraldı. András Hegedüs ise başbakan olarak yerini koruyordu. Yeni dönemde, Petöfi Çevresi’nin yeniden faaliyetlerine başlamasına izin verdi. Yine bu dönemde László Rajk’a itibarının iade edilmesi çerçevesinde önemli bir adım atıldı; 6 Ekim tarihinde Rajk’ın onu-

18 *A Petöfi Kör vitái hítelese jegyzőkönyvek alapján* (4. kötet: *Partizántalálkozó; Sajtóvita*), der. András B. Hegedüs ve János M. Rainer, Budapeşte, Múzsák - 1956-os Intézet, 1991.

19 SBKP prezidyumu üyesi Anastas Mikoyan, tıpkı Mikhail Suslov gibi, Stalin döneminde Macaristan uzmanı olarak tanınıyordu; Suslov ve Mikoyan 1948-1951 arasında her yıl Macaristan’a değerlendirme gezileri yapmışlardı. Bkz. Johanna C. Granville, *The First Domino: International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*, College Station-Texas, Texas A&M University Press, s. 14.

runa düzenlenen sembolik cenaze törenine katılan on bin kişi varolan düzene karşı tavırlarını ortaya koyuyordu; üstelik tören sonrasında “yarı yolda durmayalım, Stalinizmi yıkalım” şeklinde slogan atılmıştı.²⁰ Sembolik tören için 6 Ekim tarihinin seçilmesi de anlamlıydı; 6 Ekim 1849’da 1848 Macar Devrimi’nin liderleri toplu bir şekilde katledilmişti: bu tarih Macaristan’da “şehitler günü” olarak anılıyordu. Rajk onuruna düzenlenen törenden sonra törene katılanların bir kısmı 1849 şehitlerinden Batthyány’nin anıtı çevresinde toplanarak iki tarih arasındaki bağlantıyı ifade etmişlerdi.

Macaristan’da rejim karşısındaki hoşnutsuzluğun gerçek anlamda bir devrime dönüşmesi ise Ekim sonunda, Polonya olaylarına bir yankı olarak gerçekleşecekti. Polonya’da Poznań olayları sonrasında Stalinist lider Edward Ochab yeni sorunları engellemek için entelektüeller ve işçi çevreleri tarafından tercih edilen bir komünist lider olan Wladyslaw Gomulka’nın Polonya Birleşik İşçi Partisi (komünist parti) sekreterliğine getirilmesini önermişti. Başlangıçta Kruşçov yönetimi bu öneriyi hoş karşılamadı ve Sovyet kuvvetleri Polonya’ya bir müdahalede bulunmak üzere manevra yapmaya başladı; ancak yapılan müzakerelerde Kruşçov başkanlığındaki Sovyet delegasyonunun ikna edilmesiyle birlikte Gomulka göreve getirildi. Bu karar, Macaristan’da da “Gomulka tipi bir çözüm”e varılabileceği, başka bir deyişle, Gomulka’nın Macaristan’daki muadili olan Imre Nagy’nin yeniden başbakanlığa getirilebileceği umudunu doğurdu; Nagy’nin Rajk onuruna düzenlenen cenaze törenini takiben, 13 Ekim tarihinde yeniden partiye kabul edilmesi de bu çözüm umudunu güçlendiriyordu.

II. 1956 Ekim Devrimi:

öğrenci hareketi, Nagy Hükümeti ve “ikili iktidar”

1956 Ekiminin son haftalarına gelindiğinde Macaristan’da üniversite gençliğinin giderek radikalleştiği gözlemleniyordu. 22 Ekim tarihli iki belge bu radikalleşmenin bir belirtisiydi. Belgelerden ilki Petöfi çevresinin imzasını taşıyor ve Macar Stalinist iktidarının bir eleştirisini içeriyordu. Diğer belge ise Macar Üniversite ve Yüksekokul Dernekleri Birliği (*Magyar Egyetem és Főiskolai Egyesületek Szövetsége* - MEFESZ) tarafından hazırlanmıştı ve “On Altı Nokta”²¹ başlığı altında bir dizi talebi dile getiriyordu: bu talep-

20 Romsics, *a.g.e.*, s. 384. Rákosi 27 Mart 1956’da, XX. Kongre ertesinde yaptığı bir konuşmada Rajk davasının bir hukuki hata olduğunu açıklamıştı; Rajk’ın eşi Júlia Rajk bu açıklamayı yeterli bulmuyor ve “gerçek suçluların” cezalandırılması gerektiğini açıklıyordu; bu sözlerle Stalinist ekibi hedef aldığı açıktı.

21 “A műegyetemisták 16 pontja”, 22 Ekim 1956 [yay. 1956 *plakátjai és röplapjai: Október 22.-November 5.* Budapeşte, Zrínyi, 1991, s. 16].

lerin arasında Sovyet ordularının Macaristan'ı terk etmesi, komünist parti yönetici kadroları için seçimlerin yenilenmesi, Imre Nagy'nin yeniden hükümetin başına geçmesi, Macar-Sovyet ve Macar-Yugoslav ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, Stalin heykelinin yıkılması yer alıyordu. Son olarak ise 23 Ekim tarihinde Polonya özgürlük hareketiyle dayanışma amacıyla Budapeşte'de bir gösteri yapılacağı duyuruluyordu. Sözkonusu gösteri, 1956 Devrimi için ilk kıvılcımı oluşturacaktı.

a. Öğrenci gösterileriden kitlesel isyana

23 Ekim 1956 sabahı Kırım'a ve Yugoslavya'ya²² yaptıkları geziden sonra Budapeşte'ye dönen Macar komünist liderleri, öğrencilerin bir gösteri düzenleme hazırlığı içinde olduğu konusunda bilgilendirildiler. Gerö ve Hegedüs, statükonun korunmasını tehlikeye atabilecek ve kendilerini "Polonya tipi bir çözüm"e zorlayabilecek olan bu eylemin yapılmasını engellemeye karar verdiler. Böylece radyo, içişleri bakanlığının gösterinin yasaklandığını duyuran açıklamasını yayınladı. MEFESZ, komünist parti gençlik örgütü (*Dolgozó Ifjúság Szövetsége* - DISZ) ve Petöfi Çevresi komünist yöneticilerle bu konuyu görüştü ve görüşmeler sırasında MEFESZ temsilcisi hükümet izin verse de vermese de gösterinin kararlaştırıldığı gibi yapılacağını açıkladı. Öğrenci radikalizminin denetlenemeyecek bir hal aldığı böylece anlaşıyordu; bunun üzerine içişleri bakanlığı bir geri adım attı ve gösteriye izin verildiğini açıkladı.

Öğrenci eylemi akşamüstü saatlerinde başladı. Şehrin iki yakasında iki ayrı gösterici korteji oluşmuştu: ilk grubu oluşturan Politeknik öğrencileri şehrin Buda yakasında nehir boyunca yürüyüş yaptı. Diğer öğrenci grubu ise 1848 Devrimi'nin²³ liderlerinden şair Sándor Petöfi'nin heykeli etrafında toplandı ve slogan atarak Peşte bulvarlarını geçti; şehir halkının da öğrenci

22 Haziran 1956'da gerçekleşen Sovyet-Yugoslav görüşmeleri sonrasında iki ülke arasındaki (1948'den beri kopmuş durumda olan) ilişkiler yeniden normal seyrini almaya başlamıştı. Bu durum ilerleyen haftalarda Macaristan'ın da Yugoslavya ile yeniden ilişki kurmasına zemin oluşturacaktı.

23 Mart 1848'de başlayan ve ilerleyen aylarda Macaristan'ın Avusturya İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını ilan etmesiyle devam eden 1848 Devrimi, 1849 yılında Avusturya'nın çağrısı üzerine "düzeni yeniden kurmak" üzere ülkeye gelen Rus ordusunun da yardımıyla bastırılmıştı. Devrim esas olarak burjuva bir karaktere sahipti, ancak bir bağımsızlık savaşı olması (ve Petőfi gibi bazı liderlerin toplumsal alanda radikal dönüşümler yapılmasının taraftarı olması) itibarıyla Macar komünistleri tarafından da sahiplenilmişti (örn. bkz. Mátyás Rákosi, "A 48-as örökség: Ünnepi beszéd a Kossuth téren tartott nagygyűlésen 1948 március 15-én", *Építjük a nép orszagát*, Budapeşte, Szikra, 1955, s. 15-23).

eylemine destek verdiği görülüyordu. Atılan sloganlar belirli temalar üzerinde yoğunlaşıyordu: Polonyalılarla dayanışma, Stalinizmin ve Macaristan üzerindeki Sovyet (ya da "Rus") egemenliğinin eleştirisi, Nagy'nin hükümette dönüşünün talebi.²⁴ Sloganların bir kısmında ise milliyetçi tonlar dikkat çekiyordu; bu noktada milliyetçiliğin özellikle askeri konularda, Macaristan'daki Sovyet askeri varlığının eleştirisine bağlı olarak kendini gösterdiği gözlemlenebilir. Yürüyüş sırasında göstericiler Macar bayrağı üzerindeki kırmızı yıldızı keserek çıkarmışlardı, ortası delik Macar bayrağı ilerleyen günlerde devrimin sembolü haline gelecekti.

İki gösterici grubu Buda kıyısında bulunan Józef Bem heykeli etrafında birleşti. Gösterinin odak noktası olarak bu meydanın seçilmesi anlamlıydı; zira Bem, 1848 Macar Devrimi sırasında Rus ordularına karşı Macar devrimcilerinin yanında mücadele eden Polonyalı bir generaldi, dolayısıyla Bem heykelinin çevresinde yapılacak olan bir eylem gerek 1848 bağımsızlık savaşına, gerekse Polonya ile dayanışma temasına gönderme yaptığı için anlamlıydı. Heykelin önünde yazar Péter Veres Yazarlar Birliği manifestosunu okudu: manifestoda içinde bulunulan durumun devrimci bir dönüm noktası olduğu belirtiliyordu.²⁵ Yazarlar ayrıca Stalin ve Rákosi'nin kurduğu terör rejimine karşı sosyalist demokrasiyi öneriyor, Imre Nagy hükümetinin yeniden başa gelmesini talep ediyor ve tarım politikası, çalışma yaşamı ve devlet idaresi alanlarında bir dizi reform önerisi sıralıyorlardı.

İlerleyen saatlerde göstericiler Peşte tarafına geçti ve gösteri üç ayrı merkezde devam etti. Parlamento binası önünde, Kossuth Meydanı'nda göstericiler Imre Nagy'yi çağıran sloganlar atıldılar. Dört saat kadar sonra Parlamento balkonlarından birinde beliren Nagy kalabalığa "yoldaşlar" diye seslendiğinde göstericiler kendisini "biz yoldaş değiliz" nidasıyla yanıtladı. Bunun üzerine konuşmasında farklı bir ton benimseyen Nagy kalabalığı düzeni korumaya davet etti ve komünistlerin iktidarı almasından sonra sözleri "fazla dinsel" bulunduğu için yasaklanan (ve bu zaman aralığında yalnızca müziği kullanılan) Macar milli marşını söyledi. İkinci gösterici grubu radyo binasının önünde toplandı ve radyo yayını yoluyla taleplerini iletmeye çalışıldı. "Radyo kuşatması" ilerleyen saatlerde polis ve göstericiler arasında silahlı

²⁴ Sloganların listesi için bkz. "Jelszavaink az 1956. október 23-iki felvonulásra" [yay. 1956 plakátjai és röplapjai ..., s. 21], 23 Ekim 1956; "Jelszavaink", 23 Ekim 1956 [yay. 1956 plakátjai és röplapjai ..., s. 21]; László GYURKÓ, 1956: *Előtanulmány és oknyomozás*, Budapeşte, Magvető Könyvkiadó, 1987, s. 10-11.

²⁵ "Az Írószövetség kiáltványa", *Szabad Nép*, 23 Ekim 1956 [yay. *Egy népfelkelés dokumentumaiból*, 1956, der. Tamás G. Korányi, Budapeşte, 1989, s. 45].

bir çatışmaya dönüştü. Üçüncü bir grup ise Sovyet egemenliğinin başlıca sembolü olan Stalin heykeli çevresinde toplandı: birkaç saat sonra devasa heykel göstericiler tarafından devriliyor ve parçalara ayrılıyordu.

Gösterinin akşam saatlerinde bu derecede radikalleşmesine yol açan başlıca nedenlerden biri, başta Gerö olmak üzere Stalinist Macar yöneticilerinin tutumuydu. Gomulka'nın parti sekreterliğine getirilmesini bizzat önererek reformcu kanatla bir uzlaşma sağlayan Polonya lideri Ochab'ın aksine Gerö sert tavrını korumayı tercih etti; akşam 20:00'da radyoda yayınlanan konuşmasında göstericileri "halk karşıtı" olarak niteledi ve ülkedeki işçi sınıfı iktidarını yıkmaya yeltenmekle suçladı²⁶; bu konuşmanın göstericiler üzerinde provoke edici bir etki yaptığı açıktı. İlerleyen saatler boyunca radyo yayını "karşıdevrimci", "gerici" ve "faşist" unsurların göstericilere destek verdiğini vurgulayacaktı.

23-24 Ekim gecesi Gerö'nün SSCB Büyükelçiliği ile bağlantıya geçerek Sovyet kuvvetlerini isyanı bastırma amacıyla ülkeye çağırması üzerine iki Sovyet birliği Budapeşte'ye giriş yaptı; aynı saatlerde Mikhail Suslov ile Anastas Mikoyan da SSSCB yönetimi adına görüşmeler yürütmek ve Khruşçov yönetiminin tercihleri doğrultusunda bir çözüme ulaşmak amacıyla Budapeşte'ye geldi. 24 Ekim sabahı parti yönetiminde ve hükümette önemli değişiklikler yapılıyordu: Imre Nagy Merkez Komite ve Politbüro üyeliğine seçilmiş, ve başbakanlık görevine atanmıştı. Yeni hükümet de devlet karşıtı faaliyetler yürüten "karşıdevrimci çeteler"e karşı bir açıklama yapmaktan geri durmadı²⁷: Imre Nagy'nin hükümete getirilmesine rağmen gerçek anlamda bir çözüme ulaşılamadığı anlaşıyordu. 24 Ekim boyunca bir yandan gösteriler devam etti; Budapeşte halkı Sovyet işgal kuvvetlerine karşı direnişe başladı. Bununla birlikte, bazı noktalarda Sovyet kuvvetlerinin beklenmedik bir şekilde isyancılarla dayanışma içine girdiği görülüyordu. 25 Ekim'de Gerö'nün parti genel sekreterliği görevinden alındığı ve yerine János Kádár'ın²⁸ getirildiği açıklandı, Mikoyan ve Suslov'un baskısıyla oluşan bu durum Stalinist ekibin parti yönetiminden uzaklaştırılması anlamına geliyordu. İlerleyen günlerde gerek parti yapısında, gerekse hükümet bileşiminde köklü dö-

26 "Gerö Ernő beszéde", Kossuth Rádió, 23 Ekim 1956, 20:00 [yay. 1956 *sajtója*: *Oktober 23.-November 4.: Válogatás*, [Budapeşte], Magyar Krónika, 1989, s. 8-11].

27 "A kormány felhívása", Kossuth Rádió, 24 Ekim 1956, 09:00 [yay. 1956 *sajtója* ..., a.g.e., s. 15].

28 János Kádár (1912-1989) iki savaş arasında Macaristan'da illegal faaliyet yürütmüş komünist militanlardandı; dışişleri bakanlığına atanan Rajk'ın yerini aldığı Ağustos 1948'den Rajk Davası'nı izleyen baskı dalgası çerçevesinde tutuklandığı Haziran 1950'ye kadar içişleri bakanı olarak görev yapmış, 1953'te Nagy hükümeti reformlarının sonucu olarak salıverilmişti.

nüşümler meydana gelecek, Stalinist dönemin tüm kalıntılarının tasfiye edilmesi yoluna gidilecekti.

b. Imre Nagy hükümeti ve çok partili düzene geçiş

26 Ekim 1956 günü parti Merkez Komitesi Imre Nagy başkanlığında bir hükümet kurulacağını duyurdu;²⁹ açıklamaya göre bu hükümet “SSCB ile dengeli ilişkiler kuracak” ve sosyalist demokrasi çerçevesinde bir dizi reform gerçekleştirecekti. Açıklama “Yaşasın bağımsız, demokratik ve sosyalist Macaristan” sloganıyla son buluyordu. 27 Ekim’de yeni hükümetin ilan edilmesiyle birlikte Stalinist ekibin başlıca temsilcileri iktidardan uzaklaştırıldı. Küçük Toprak Sahipleri Partisi’nden Béla Kovács tarım bakanlığına getirilmişti. Yine aynı partiden Ferenc Erdei başbakan yardımcılığı, Zoltán Tildy ise devlet bakanlığı görevini üstlendi. 1949 yılından itibaren komünist iktidarın resmi çizgisinden sapmakla suçlanmış olan Marksist filozof György Lukács hükümette milli eğitim ve sanat bakanı olarak yer alıyordu, ancak düşünür 31 Ekim’de istifa edecek, arada geçen süre boyunca bakanlıkta herhangi bir çalışma yapma fırsatını bulamayacaktı.

Ne komünist olmayan siyasetçilerin katılımıyla genişletilen bu hükümet, ne de MDP Merkez Komite’sinin çözülmesi ya da Stalinist terörün simgelerinden gizli polis teşkilatı Devlet Güvenlik Otoritesi’nin (*Államvédelmi Hatóság* - ÁVH) ortadan kaldırılması devrimciler için yeterli değildi: siyasetçiler, entelektüeller, birbiri ardına kurulmakta olan işçi ve öğrenci konseylerinin temsilcileri çok partili düzenin yeniden kurulmasının gerekliliğini savunuyorlardı. Böylece 30 Ekim günü, Nagy’nin çok partili düzeni ilan eden ve 1945’teki duruma dönüşü duyuran konuşmasını³⁰ takiben eski partiler yeniden kurulmaya ve yeni partiler ortaya çıkmaya başladı: Sosyal Demokrat Parti, Macar Bağımsız Partisi, Macar Devrimci Gençlik Partisi, Demokrat Halk Partisi, Hristiyan Demokrat Parti ve Macar Devrimci Komitesi bu partiler arasında sayılabilir.³¹ Bu partiler, ve özellikle de tekrar yapılanan eski partiler, çoğunlukla kapitalist düzene geri dönüş taraftarı değildi, 1945-48 dönemine geri dönüşü savunuyorlardı. Sosyal Demokrat Parti’nin tanınmış liderlerinden Anna Kéthly, partisinin yeniden yayınlanmaya başlayan gazetesini *Népszava*’nın (Halk Sözü) ilk sayısı için “Sosyal Demokratizm” başlıklı bir makale kaleme almıştı, bu yazıda “kendini halk demokrasisi olarak adlan-

29 “Az MDP KV nyilatkozata”, 26 Ekim 1956 [yay. *Szabad Nép*, 27 Ekim 1956].

30 Imre Nagy, Kossuth Rádió, 30 Ekim 1956, 14:28 [yay. *1956 sajtója ...*, a.g.e., s. 162].

31 Granville, a.g.e., s. 81-82.

dıran, ancak ne halkla ne de demokrasiyle ilgisi olmayan” 1949 sonrası dönemin rejimini eleştiriyor, bununla birlikte yeni dönemde fabrikaların ve kolektifleştirilmiş toprakların halkın elinde kalması gerektiğini belirtiyordu.³² Benzer yönde açıklamalar sağ partiler tarafından da yapılıyordu: Hristiyan Demokrat Halk Partisi programında Macaristan’ın siyasi ve ekonomik bakımdan bağımsızlaşması, basın özgürlüğünün güvence altına alınması, küçük ölçekli üretimin özerk bir yer edinmesi gibi talepler dile getirildikten sonra büyük toprakların ve fabrikaların devlet elinde kalacağı belirtiliyordu; bundan sonra parti programı Macaristan’ın Varşova Paktı’ndan çıkmasının gerekliliği üzerinde duruyordu.³³ Bağımsız Küçük Toprak Sahipleri Partisi’nin geçici yönetimi tarafından hazırlanan programda da Varşova Paktı’ndan ayrılma, yeni bir koalisyon hükümetinin kurulması, çok partili yaşamın tam olarak hayata geçirilmesi konularına değinildikten sonra “fabrikayı, toprağı sermayedara ve toprak sahibine geri vermeyeceğiz” ibaresine yer veriliyordu; program inanç ve basın özgürlüğünün sağlanması, Kardinal Mindszenty’nin³⁴ görevine geri dönmesi, yeni bir dış ticaret sisteminin kurulması gibi ibarelerle tamamlanıyordu.³⁵ Küçük Toprak Sahipleri hareketinin önemli isimlerinden Béla Kovács 31 Ekim günü şu açıklamayı yapıyordu: “kimse kontların, bankerlerin, kapitalistlerin dünyasına geri dönmeyi düşünemez. Bu dünya sonsuza kadar kayboldu.”³⁶

Bütün bu açıklamaları göz önünde bulundurarak 1956 Devrimi sırasında faaliyet gösteren siyasi hareketlerin *sosyalizmin* kazanımlarını korumaya çalıştıklarını söylemek mümkün değildir. Dönemin Macaristan’ı bağlamında toprak reformu ve fabrikaların kolektifleştirilmesi gibi süreçler, her ne kadar Rákosi döneminde ivme kazanmış olsa da, esas olarak 1945-48 arası koalis-

32 Anna Kéthly, “Szociáldemokraták vagyunk”, *Népszava*, 1 Kasım 1956 [yeni bs. *Magyar Történeti Szöveggyűjtemény, 1914-1999 (II.)* içinde, der. Ignác Romsics, Budapeşte, Osiris Kiadó, 2000, s. 125-126].

33 “A Keresztény Demokrata Néppárt programja”, Budapeşte, 31 Ekim 1956 [yeni bs. *Magyar Történeti Szöveggyűjtemény, a.g.e.*, s. 115]. Varşova Paktı 14 Mayıs 1955’te SSCB, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Almanya Demokratik Cumhuriyeti, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk arasında imzalanmıştı; Batı Almanya’nın ABD güdümündeki NATO’ya katılmasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştı ve Doğu Bloku ülkeleri arasındaki askeri dayanışmayı güçlendirme amacını taşıyordu.

34 Kardinal József Mindszenty (1892-1975) Macaristan’da Katolik Kilise hiyerarşisinin en üst derecesinde yer alıyordu. Başta okulların devletleştirilmesi olmak üzere Halk Demokrasisi döneminin reformlarına karşı çıkmış, Aralık 1948’de tutuklanmış ve ilerleyen haftalarda ömür boyu hapse mahkûm edilmişti. 31 Ekim 1956’da serbest bırakıldı.

35 “A Független Kisgazdapárt ideiglenes vezetőségének programja”, Budapeşte, 31 Ekim 1956 [yeni bs. *Magyar Történeti Szöveggyűjtemény, a.g.e.*, s. 113-115].

36 akt. François Fejtő, *a.g.e.*, s. 115.

yon döneminin bir kazanımı olarak görülmekteydi: başka bir deyişle, bu kazanımlar esas olarak Stalinist dönemde yapılan hamlelerle değil, sınıfsal referansları açısından görece belirsiz bir “halk” kavrayışını meşruiyet temeli olarak alan koalisyon hükümetleriyle ilişkilendirilmekteydi.

Tek partili siyasi düzenin sarsıldığı ve komünist olmayan siyasi partilerin yeniden ortaya çıktığı bu süreç boyunca MDP fraksiyonlara ayrılarak çözülmüyordu. İsyanın başlangıcından itibaren parti içinde dört fraksiyon belirmişti:³⁷ (1) Partinin Gerö önderliğindeki Stalinci kanadı; (2) János Kádár'ın temsil ettiği, Stalinist kanat ve reformcu kanat arasında yer alan “merkezci” eğilim; (3) Imre Nagy çevresindeki “reform komünistleri”; (4) Nagy'yi desteklemelerine rağmen daha radikal reformların gerekliliğini savunan komünistler.

Parti örgütünün çözülmesine yol açan bu parçalanmanın sonucu olarak 31 Ekim tarihinde son üç eğilimi kapsayan yeni bir parti, Macar Sosyalist İşçi Partisi (*Magyar Szocialista Munkáspárt* - MSZMP) kuruldu. 2 Kasım'da ilan edilen programda, partinin Gerö ve Farkas gibi isimlere karşı mücadele etmiş olan komünistler, komünist yazarlar, gazeteciler, üniversiteliler, Petöfi Çevresi gençleri, işçiler, köylüler ve aydınlar tarafından kurulduğu belirtiliyor, önceki dönemlerin kazanımlarının korunacağı duyuruluyordu.³⁸

29 Ekim'de Sovyet kuvvetlerinin Budapeşte'den çekileceği açıklandı; bu durum, Macaristan'da devrimin önemli bir kazanım elde ettiğinin göstergesi olarak kabul edilmişti. Bununla birlikte, Macaristan'da durum giderek hassas bir hal alıyordu: Nagy hükümeti, ülkenin Varşova Paktı'ndan çekilme olasılığını açıkça tartışmaya başlamıştı. 1 Kasım'da Mikoyan ve Suslov SSCB'ye döndü ve geri çekilmiş olan Sovyet zırhlı kuvvetleri Romanya ve SSCB'nin Macaristan sınırında yeniden belirdi. Bu noktada geri adım atması mümkün olmayan Nagy MSZMP yürütme komitesini toplantıya çağırdı. Toplantıda Macaristan'ın Varşova paktından çekilmesi oylandı. Komitenin beş üyesi çekilme lehinde, iki üyesi ise (György Lukács ve Zoltán Szántó) çekilme aleyhinde oy kullandı³⁹. 1 Kasım akşamında Nagy radyo konuşmasında Macaristan'ın tarafsızlığını ilan etti.⁴⁰

37 Miklós Molnár, *Egy vereség diadala: A forradalom története*, Budapeşte, Socio-typo & 1956-os Intézet, 1998, s. 167.

38 “A Magyar Szocialista Munkáspárt Programja”, Budapeşte, 2 Kasım 1956 [*Magyar Történeti Szöveggyűjtemény II* içinde, s. 127-128].

39 Lukács daha sonraları Szántó'nun ve kendisinin, Varşova Paktı'ndan çekilme gibi önemli bir konunun parti içinde yeterince tartışılmadan önce kamuya duyurulmasını yanlış buldukları için aleyhte oy kullandıklarını söyleyecekti; bkz. Georg Lukács, *Record of a Life: An Autobiographical Sketch*, der. István Eörsi, çev. Rodney Livingstone, Londra, Verso Editions, 1983, s. 129.

40 Imre Nagy, Kossuth Rádió, 1 Kasım 1956, 19:53 [yay. 1956 *sajtója ...*, a.g.e., s. 264].

c. Konseylerin devrimi

“Reformcu” (ya da “ılımlı”) komünist olarak nitelenen siyasetçilerin ve çeşitli kesimlerden entelektüellerin devrimin başından beri olaylar karşısında çekimser kaldığı ve reel sosyalist sistemin sorunlarının temeline inen dönüşümleri gerçekleştirme yönünde çekimser davrandıkları görülebilir. Gösterici kitleler tarafından tartışmasız bir şekilde “devrimin lideri” konumuna getirilen Imre Nagy bu çekimserliğin en önemli örneklerini göstermiş, hemen hemen her konuşmasında “düzenin korunması” yönünde temennilerini dile getirmiştir. Sistemin dönüşümü konusunda gerçek anlamda adım atan odak ise, 30 Ekim’den itibaren tüm Macaristan üzerinde ardı ardına ortaya çıkan konseyler olmuştur. Söz konusu konseyler, her ne kadar belirli ölçülerde 1905-1917 Rusya devrimlerinin sovyet modelinin, 1919 Macaristan Konseyler Cumhuriyeti deneyiminin ya da Yugoslavya özyönetim deneyiminin mirasını taşısa da, bu deneyimlerin basit birer “kopyası” değildi; aksine, Macaristan konseyleri 1956 Devrimi’ni meydana getiren iç dinamiklerin sonucu olarak oluşmuştu⁴¹ ve ortaya çıkış nedenleri çoğunlukla pratik nedenlere dayanıyordu: örneğin gıda dağıtımı gibi sorunlarla ilgilenecek olan idari birimlerin devrim sırasında işlemez hale gelmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak için ortaya çıkan özyönetim organlarının kurumsallık kazanması, konseylerin ortaya çıkmasına neden olabiliyordu.

Macar Devrimi’nin konseylerini işçi konseyleri, öğrenci konseyleri ve entelektüel konseyleri olarak sınıflamak mümkündür. İşçi konseyleri, Pierre Broué’nin deyişiyle, 1956 Macar Devrimi’nin kilit sorununu oluşturuyordu; konseyler sosyalist olduğunu savunan, kapitalizmin yıkıldığı bir ülkede, bürokrasinin kriz içinde bulunduğu bir bağlamda ortaya çıkmıştı ve işçi sınıfının tüm iktidarı alma yönündeki yöneliminin bir ifadesiydi.⁴² Sonraki haftalarda Genişletilmiş Budapeşte Merkezi İşçi Konseyi yönetiminde bulunacak olan Ferenc Töke devrim arifesinde fabrika işçilerinin Macaristan’daki siyasi gelişmeleri (Rajk’ın itibarının iade edilmesi süreci, Petöfi Çevresi tartışmaları...) dikkatle izlediğini aktarmaktadır⁴³; başka bir deyişle 23 Ekim’i önceleyen olaylar yalnızca siyasi kadrolarla ya da entelektüel/öğrenci çevrele-

41 Miklós Molnár, *a.g.e.*, s. 190.

42 Pierre Broué, “La révolution des conseils ouvriers”, 1956 *Varsovie Budapest: La deuxième Révolution d’Octobre* içinde, der. Pierre Kende ve Krzysztof Pomian, Paris, Editions du Seuil, 1978, s. 100-101.

43 Ferenc Töke, “Ce que furent les conseils ouvriers hongrois”, *Pologne-Hongrie 1956 ou ‘Le Printemps en Octobre’* içinde, der. Jean-Jacques Marie ve Balázs Nagy, Paris, EDI, 1966, s. 243-245.

riyle sınırlı değildir, bu süreç işçi kitleleri tarafından da yakından izlenmektedir; bu durum 23 Ekim gösterisinin işçi kitlelerince desteklenmesini ve olayların bir devrim niteliğine bürünmesini sağlamıştır. Gerek Budapeşte’de, gerekse taşra şehirlerinde kurulan konseyler genel olarak Imre Nagy’yi destekliyordu; bununla birlikte, bazı noktalarda Nagy hükümetinin daha ilerisinde yer aldıkları da görülüyordu; örneğin Miskolc Konseyi hükümete Küçük Toprak Sahipleri Partisi temsilcilerinin dahil edilmesini eleştirmişti⁴⁴. İşçi konseylerinin yanında Sendikalar Ulusal Konseyi de işçi sınıfının öz örgütlenme çabalarına paralel olarak faaliyet gösteriyordu, 26 Ekim’de bir program yayınlayan Konsey, fabrikalar başta olmak üzere üretimin her alanında işçi yönetiminin sağlanması talebini dile getiriyordu⁴⁵. Görüldüğü gibi, işçi konseyleri sosyalizmin kazanımlarının korunması ve Stalinist pratiklerin ötesine geçen bir işçi devletinin kurulması yönünde siyasi partilere kıyasla çok daha belirgin bir tavır benimsemekteydi.

Öğrenci konseyleri arasında ise “Devrimci Öğrenciler Konseyi”nin adı sayılabilir. Bir radyo istasyonu ve bir gazeteye sahip olan bu konseyin yanında faaliyet gösteren “Özgür Macar Gençliği Ulusal Konseyi” ise 27 Ekim’de, tüm gençlik örgütlenmelerini bir araya toplamak üzere kurulmuştu. Öğrenci gençliğinin bu iki örgütlenmesinin yanında “Genç İşçilerin ve Emekçi Gençliğin Devrimci Konseyi” de faaliyet yürütüyordu.⁴⁶

28 Ekim’de kurulan “Macar Entelektüellerinin Devrimci Komitesi” öğrenci ve sanatçı örgütlerini, Yazarlar Birliği, Gazeteciler Birliği ve Petöfi Çevresi’ni bir araya getiriyordu. Komite’nin çağrısı⁴⁷ başlangıçta Stalinist ekibi eleştiriyor ve Sovyet müdahalesinin eleştirisiyle devam ediyordu. Komite, hükümeti uluslararası ilişkilerde köklü değişiklikler yapmaya, ekonomik alanda reformlar uygulamaya (örneğin küçük ölçekli ticareti ekonomiye entegre etmeye), genel ve gizli seçimi yaygınlaştırmaya, basın özgürlüğünü güvence altına almaya çağırıyordu. Son öneri ise “ulusal özgürleşme mücadelemizin başlangıç günü” olarak nitelenen 23 Ekim tarihinin milli bayram ilan edilmesi yönündeydi. Bu program önerisi bir çok yönüyle 1953 hükümet programını hatırlatıyordu. Bununla birlikte, entelektüeller esas itibarıyla olayların aldığı gidişat karşısında temkinli davranıyorlardı. Bu doğrultuda Komite’nin çağrısı da düzenin yeniden kurulmasının ve konsolidasyon gerekliliğinin üzerinde duruyordu.

44 Bkz. Andy Anderson, *Hongrie 1956: La commune de Budapest: Les Conseils ouvriers*, Paris, Spartacus, 1986, s. 91.

45 “A SZOT kibontakozási javaslat”, *Népszava*, 26 Ekim 1956.

46 François Fejtő, *a.g.e.*, s. 108-109.

47 “A Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságának felhívása”, 28 Ekim 1956 [*yay. Szabad Nép*, 29 Ekim 1956].

III. Varşova Paktı müdahalesi ve sonrası

23 Ekim 1956'da başlayan Macar Devrimi, 4 Kasım sabahı başlayan Sovyet müdahalesiyle kesintiye uğradı; dolayısıyla dar anlamıyla ele alındığında Macar Devrimi on iki günle sınırlı bir deneyimdir. Bununla birlikte, gerek Sovyet kuvvetlerine karşı direnişin ilerleyen haftalar boyunca devam etmesi, gerekse devrimin fikirlerinin Macaristan'da ve dünya işçi sınıfı hareketi üzerinde yaptığı etkilerin boyutu, sözkonusu deneyimin "on iki gün"ün sınırlarını büyük ölçüde aşmasını sağlamaktadır.

a. "Düzenin kurulması"

4 Kasım 1956 sabahı erken saatlerde 6.000 Sovyet tankı Macar sınırını geçti; Macar Devrimi için uzun bir "son"un başlangıcını teşkil eden bu müdahaleyi izleyen süre içinde Imre Nagy ve 41 arkadaşı Yugoslavya Büyükelçiliği'ne sığındı. 7 Kasım'da yeni hükümet başkanı János Kádár yeni düzeni sağlamak için Budapeşte'ye geldi: bu şekilde hem Stalinist olmayan (hatta Rákosi diktatörlüğünün kurbanlarından biri olan), hem de 1956 Devrimi'nin aşırılıklarına varmaksızın XX. Kongre kararlarını ve Kruşçov'un ilkelerini kabul eden bir isim Macaristan'da iktidara gelmiş oluyordu. Yeni hükümet 23 Kasım günü Nagy ve diğer sığınmacılara Macar toprağından özgür geçiş güvencesi verdi. Ancak verilen bu karar tam anlamıyla uygulanmadı: Avusturya'ya iltica etme amacıyla büyükelçilikten çıkan grup askeri bir havaalanına götürüldü ve gözaltına alınmak üzere Romanya'nın Snagov kasabasına sevk edildi. 16 Haziran 1958'de Imre Nagy, Miklós Gimes, Pál Maléter ve Péter Gábor ile birlikte asılarak idam edilecekti.

Macar isyancıları Sovyet müdahalesini 1848-49 devrimlerinin bir tekrarı olarak görmüşlerdi: tıpkı 1849'da olduğu gibi "devrim ve özgürlük mücadelesi" olarak adlandırılan bir halk hareketi Rusya kaynaklı bir askeri müdahale tarafından eziliyordu. Sovyet yöneticiler ise bu konuda farklı bir yorum benimsediler: anılarının 1956 devrimine ilişkin sayfalarında Kruşçov tıpkı Macar entelektüelleri gibi 1848'e atıf yapıyor, ancak 1956'da SSCB'nin Macaristan'a yaptığı müdahalenin amacının "karşı devrim"in önlenmesi olduğunu öne sürüyor, dolayısıyla SSCB'nin 1956'da Macaristan halkını "kurtaran" bir hareket yaptığını ve böylece 1849'dan beri taşımış olduğu borcu ödediğini öne sürüyordu.⁴⁸

48 Nikita Sergeyeviç Kruşçov, *Kruşçev'in Anıları (II)*, çev. M. Ali Kayabal, [y.y.], Milliyet Yayınları, 1971, s. 105.

Sovyet müdahalesi isyancı hareketi bir anda sona erdirmeyi başaramadı. Kádár hükümeti ilk günlerde konseylerin silahlı direnişiyle, işçilerin genel greviyle ve entelektüellerin muhalefetiyle karşılaştı. Hükümetin düşmesinden sonra konseylerin mücadelesinin bir buçuk ay kadar devam etmesi, devrimin Imre Nagy hükümetinin icraatlerine indirgenemeyeceğinin ve sağlam bir kitlesel temele oturduğunun da göstergesiydi. Genişletilmiş Budapeşte Merkezi İşçi Konseyi, kurulduğu 14 Kasım 1956 tarihinden itibaren Kádár hükümetinin karşısında bir ikinci iktidar odağı oluşturmuştu. Konsey bu tarihte yaptığı açıklamada “sağlam bir şekilde sosyalizmin teorik temelleri üzerine kurulduğunu” belirtiyor, Imre Nagy’nin başbakanlığa getirilmesinden gizli polis faaliyetlerine son verilmesine uzanan yelpazede bir dizi talebi dile getiriyordu.⁴⁹ Bu durum karşısında Kádár 15 Kasım’da Konsey’in on dokuz temsilcisi ile görüşmeler yapacak; her ne kadar Nagy’nin başbakanlığa getirilmesi ya da Sovyet kuvvetlerinin çekilmesi gibi konularda çekincelerini belirtmiş olsa da bir çözüm arayışında olduğu izlenimini vermekte başarılı olacaktı.⁵⁰ Bunun sonucu olarak 23 Kasım’da Konsey Kádár ile temel konular üzerinde anlaşmaya varıldığını açıklayarak işçileri işlerine geri dönmeye çağırdı. Aralık ayının ilk günlerinde ise hükümet ve işçi temsilcileri arasındaki gerginlik yeniden su yüzüne çıkmış, grev yeniden başlamıştı; 4 ve 5 Aralık tarihlerinde Budapeşte’de ve diğer şehirlerde gerçekleşen gösterilere binlerce kişi katılmıştı. Genişletilmiş Budapeşte Merkezi İşçi Konseyi 6 Aralık’ta yayınlanan memorandumda hükümetin işçi konseylerini temel alan bir iktidar kurmamakta direktiğini belirtti.⁵¹ Hükümet ise sert tavrını korudu; 11 Aralık’ta işçi konseylerini yasadışı ilan etti. 12 Aralık’a kadar düzenlenen gösterilere karşı polis silahla müdahale etti; bu tarihten itibaren ise sıkıyönetim ilan ediliyor ve Kádár hükümetinin baskı dönemi yeni bir safhaya giriyordu.

İşçilerin yanında, entelektüeller ve öğrenciler de olayların aldığı gidişata karşı tepkilerini ortaya koymaya devam ettiler. 5 Kasım’dan itibaren *Igazság* (Gerçek) ve *Élünk* (Yaşıyoruz) gazeteleri öğrenci gençliğin platformu ha-

49 “A Nagy-budapesti Központi Munkástanács határozata”, 14 Kasım 1956 [yay. “*Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni*”: *Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből*, der. Gyula Kozák, Adrienne Molnár, Zsuzsanna Körösi, Budapeşte: Századvég-1956-os Intézet, 1993, s. 353-354].

50 “Szilárd népi hatalom, független Magyarország”, *Népszabadság*, 15 Kasım 1956.

51 “A Nagy-budapesti Központi Munkástanács memorandum”, 6 Aralık 1956 [yay. “*Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni ... a.g.e.*”, s. 354-356].

52 Gyula Kozák, “A forradalom utóvédharcai”, *Az 1956-os magyar forradalom: Reform - Felkelés - Szabadságharc - Megtorlás: Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak* içinde, Budapeşte, Tankönyvkiadó, 1991, s. 106.

line geldi.⁵² Yazarlar Birliği ise 12 Kasım'da bir manifesto yayınladı ve durumu protesto etti⁵³: manifestoyu imzalayan kurumlar arasında Macar Bilimler Akademisi, Devrimci Entelektüeller Komitesi, sinema, tiyatro ve resim sanatçıları birlikleri, Radyo Kurumu ve Posta teşkilatı bulunuyordu. 21 Kasım'da Yazarlar Birliği yeni bir açıklama yaparak muhalefeti desteklediğini ilan etti.⁵⁴ Aynı gün ünlü besteci Zoltán Kodály başkanlığında Macar İntelligentsiyası Devrimci Komitesi kuruldu. Tıpkı işçi konseyleri gibi bu konsey de 11 Aralık'ta ortadan kalkacaktı. 1957'nin ilk yarısında Kádár Macaristan'da durumu ele alıyor ve muhalefetin son seslerini de susturuyordu.

1957'yi izleyen yedi yıl boyunca Kádár yönetimi 1956'nın mirasına karşı mücadelesine, olaylarından sorumlu tutulan kişilere karşı açılan davalarla ve kovuşturmalarla devam etti. 1960'ların başından itibaren azalarak süren bu baskı, 1963 yılında 1956 olaylarına katılanlar için ilan edilen genel af ile son bulacaktı⁵⁵; 1963, Kádár'ın adıyla özdeşleşen (ve "gulaş komünizmi" olarak da adlandırılan) özgül reel sosyalizm deneyiminin başlangıcıydı

b. 1956 devrimi ve dünya komünist hareketi

İkinci Dünya Savaşı yıllarından beri, birleşik cephe politikalarının ve partili olmayan entelektüelleri "parti dostu", "yol arkadaşı" gibi sıfatlarla Komünist Parti yürüncesinde tutma stratejisinin de yardımıyla, SSCB yönetimli komünist hareket bir çekim merkezi haline gelmişti; örneğin Jean-Paul Sartre, Pablo Picasso, Louis Aragon, Paul Eluard ve Edgar Morin gibi isimler çeşitli düzlemlerde Fransız Komünist Partisi ile ilişki içinde bulunuyordu. 1956 Macar Devrimi'nin SSCB tarafından bastırılması (ve bu müdahalenin başta Fransız Komünist Partisi olmak üzere Batı Avrupa komünist partilerince desteklenmesi), komünist parti üyesi ya da sempatizan entelektüellerin komünist parti ile olan ilişkilerini ilk olarak genel bir sorgulamaya tâbi tutmalarına yol açtı. Bu sorgulamanın sonucu olarak komünist parti üyesi ya da parti dostu entelektüellerin sayısında önemli sayıda azalma olacaktı. Örneğin 1950'li yıllar boyunca Sovyetler Birliği'ne sempatiyle yaklaşan bir dü-

53 "Az Írószövetség kiáltványa", 12 Kasım 1956 [yay. *Egy népfelkelés dokumentumaiból, 1956*, der. Tamás G. Korányi, Budapeşte, 1989, s. 147-148].

54 "A Magyar Írók Szövetségének nyilatkozata", 21 Kasım 1956 [yay. *Magyar Honvéd*, 22 Kasım 1956].

55 Attila Szakolczai, "Repression and Restoration, 1956-1963", *The Ideas of the Hungarian Revolution, Suppressed and Victorious, 1956-1999* içinde, der. Lee W. Congdon ve Béla K. Király, Boulder, Social Science Monographs, 2002, s. 184-185.

şünür olan Sartre, 1956 karşısındaki Sovyet tutumunu (ve Fransız Komünist Partisi'nin tavrını) derinlemesine eleştirecek⁵⁶, François Fejtő'nün devrimin bastırılmasından hemen sonra yayımladığı kitaba⁵⁷ bir önsöz yazacak, yönetimi altındaki *Les Temps Modernes* (Modern Zamanlar) dergisinin Ocak 1957 tarihli sayısını "Macaristan İsyanı" dosyasına ayıracak⁵⁸; bütün bu sürece paralel olarak komünist parti ile olan ilişkilerini kesecekti.

Doğu Bloku ülkelerinde 1956 olayları önemli ölçüde ilgi görmüştü. Bununla birlikte, farklı ülkelerde Devrim olaylarına verilen tepkiler arasında nüanslar tespit edilebiliyordu. SSCB basınında⁵⁹ 25 Ekim'e kadar herhangi bir haber yer almamıştı; bu tarihte *Pravda*'nın dördüncü sayfasında yer alan haber ise Macaristan'da gerici örgütlerin ulusal iktidara karşı karşıdevrimci bir ayaklanma başlatma girişiminde bulunduğunu duyuruyor, gerici yabancı güçlerce desteklenen "halk düşmanı", "faşist" unsurların öğrenci gösterisinden faydalanarak Budapeşte'de karmaşaya yol açtığını bildiriyordu. Sonraki üç gün boyunca *Pravda*'da Budapeşte'deki "halk karşıtı maceranın" ya da "karşı devrimci darbenin" yenilgiye uğradığı şeklindeki başlıklarla haberler çıkmıştı. 5 Kasım tarihli gazetede ise "Macaristan'daki halk demokrasisi rejimine karşı düzenlenen karşı devrimci komplo"nun güçlerinin ezildiği ve "gerici ve karşıdevrimci güçlere yol hazırlayan" Imre Nagy hükümetinin dağıtıldığı müjdeleniyordu.

Doğu Avrupa ülkelerinin resmi basını da genellikle SSCB basınıyla benzer bir tavır almıştı.⁶⁰ SSCB'ye benzer bir şekilde Doğu Almanya'da konuyla ilgili haberler 25 Ekim'den itibaren yayınlanmaya başlamıştı; 1953 işçi isyanlarından sonra iktidardaki yerini muhafaza eden Stalinist liderlik konuya son derece temkinli bir şekilde yaklaşıyordu, basın ise olayları "karşı devrimci" olarak tanımlamakta ısrarlıydı. Romanya ve Çekoslovakya'da da Stalinist bir liderlik görev başında bulunuyordu; Çekoslovakya'nın Antonín Novotný öncülüğündeki Stalinist liderliği büyük bir taktik ustalık göstererek 1953 sonrasında bir muhalefet odağının ortaya çıkmasını önlemişti; 1956 olayları sırasında resmi Çekoslovak basını Macar Devrimi'ne karşı Sovyet

56 Sartre'ın eleştirisi 4 Kasım müdahalesini izleyen birkaç gün içinde Fransız basınına yansımıştır: "Après Budapest Sartre parle", *L'express* (281-ek), 9 Kasım 1956, s. 13-16.

57 François Fejtő, *La tragédie hongroise ou une révolution socialiste anti-soviétique*, Paris, Pierre Horay, 1956.

58 *Les Temps Modernes* 12(129-131), Ocak 1957.

59 *La Révolution hongroise vue par les partis communistes de l'Europe de l'Est: Présentation quotidienne par les organes officiels* (23 octobre-15 novembre 1956), Paris, Centre d'Etudes Avancées du Collège de l'Europe Libre, 1957, s. 191-222.

60 bkz. *La Révolution hongroise vue par les partis communistes de l'Europe de l'Est ...*, a.g.e., s. 25-185.

müdahalesine kayıtsız şartsız destek vermiş, olayları “karşıdevrimci” olarak tanımlamıştı. Romanya’nın batı kesimlerinde yoğun bir Macar azınlığın yaşaması Macar Devrimi konusunun bu ülke için özel bir hassasiyet kazanmasına neden olmuştu: dolayısıyla Macar halkının Devrim lehinde bir hareketlenme içine girmesini önlemek Romanya komünist liderliğinin önceliklerinden biri haline geliyordu. Bunun yanında, Romanya’nın Macaristan’a yapılan Sovyet müdahalesine verdiği destek bir “sadakat kanıtı” olarak anlaşılabilecek ve bu durum 1944 sonundan beri Romanya topraklarında konuşlanmış bulunan Sovyet askeri kuvvetlerinin ülkeden çekilmesini sağlayacaktı. 1953 sonrasında yumuşama sürecine ve Khruşçov’un destalinizasyon hamlelerine rağmen kendini açıkça Stalin’in bir izleyicisi olarak gören Arnavutluk lideri Enver Hoxha (Hoca) ise sonraları anılarında Macaristan’daki hareketleri “karşıdevrimci” şeklinde niteleyerek kıyasıya eleştirecek, bununla birlikte dönemin Khruşçov yönetimindeki SSCB liderliğini de Stalin döneminin kazanımlarını yok etmekle suçlayacaktı.⁶¹

Polonya, diğer halk demokrasilerine oranla farklı bir durum arz ediyordu: Ekim 1956 Budapeşte olaylarının arifesinde Polonya’da Gomulka’nın iktidara gelmesiyle sonuçlanan olaylar dizisi Macaristan’da yaşanan süreçle büyük ölçüde benzerlik gösteriyordu; bu durumda başta Gomulka olmak üzere Polonya yönetiminin Macar isyancılarına karşı doğrudan doğruya karşıt bir tavır takınması beklenemezdi. Buna bağlı olarak, Polonya basını Macaristan olaylarına 23 Ekim’den itibaren geniş bir yer ayıracak, olayları diğer Doğu Avrupa ülkelerinin basınına kıyasla çok daha serinkanlı bir şekilde aktaracaktı. 4 Kasım Sovyet müdahalesinden sonra ise Polonya basınının söyleminde bir değişiklik gözlemlendi: müdahaleyi izleyen günlerde esas olarak Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı (TASS) kaynaklı haberlere ve Kádár’ın resmi açıklamalarına yer verilecekti.

Yugoslavya’nın Macar Devrimi karşısındaki tutumu ise gayet karmaşık ve ikircikli bir durum arz ediyordu.⁶² Yugoslavya’nın SSCB ile (ve dolayısıyla Macaristan’la) ilişkilerinin normalleşme sürecine girdiği bir bağlamda Yugoslavya lideri Tito, Stalinist kliğin iktidardan çekilmesine ve iki büyük Blok karşısında tarafsız bir Imre Nagy hükümetinin kurulmasına sıcak bakıyordu. Buna bağlı olarak Yugoslav basınında Macar Devrimi destek görmüştü. Ancak olayların gidişatına bağlı olarak Tito Macar hükümetinin antikomünist ve milliyetçi bir yönelim içine girme olasılığından kaygı duymaya başladı; buna bağlı olarak Khruşçov ile bağlantıya geçti. 2 Kasım 1956’da Tito, Ran-

61 Enver Hoxha, *Les Khrouchtchéviens: Souvenirs*, Tiran, 8 Nëntori, 1980.

62 Bkz. Johanna Granville, *a.g.e.*, s. 39-45 ve 100-115.

Devrimci Marksizm

koviæ ve Kardelj Hırvatistan sahillerindeki Brioni adasında Khruşçov ve Malenkov ile görüşti; görüşme sırasında Khruşçov Macaristan'a müdahale planından Yugoslav delegasyonuna bahsetti. Görüşmeler sırasında Macaristan'ın gelecekteki liderinin kim olacağı tartışıldı ve Kádár adı üzerinde karar kılınması Tito'nun önerisine bağlı olarak gerçekleşti.⁶³ 4 Kasım müdahalesinden itibaren Yugoslav gazeteleri Kádár yanlısı yazılar yayınlamaya başladı. Yugoslavya'nın önde gelen liderlerinden Milovan Ğilas'ın *The New Leader* dergisinde Macar Devrimi'ne destek veren bir yazı yayınlaması hapse mahkûm edilmesine yol açacaktı.⁶⁴

c. 1956-1968-1989

1956-1989 arasında Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanan diğer "dönüm noktaları" ile karşılaştırıldığında 1956 Macar Devrimi'nin özgül bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Bu özgüllük esas olarak kitlelerin devrimde oynadığı rolden kaynaklanmaktadır.⁶⁵ 1956 Macar Devrimi'ne esas yönünü veren, kitle hareketi olmuştur; öğrenci ve öntelevtuel hareketlenmesi ile başlayıp toplumun tüm kesimlerine yayılan, işçi ve köylü konseylerinin kurulmasıyla somutlaşan bu kitlesellik, hükümet kademesinde gerçekleştirilen reformların radikalleşmesine etki etmiş, Nagy hükümetinin iktidardan uzaklaştırılmasından sonra devrimin fikirlerini benimseyen kitlelerin yeni iktidara karşı direniş göstermesini sağlamıştır. Buna karşılık Ekim 1956'da Polonya'da gerçekleştirilen dönüşüm, kitle hareketinin radikalleşmesinin partinin yönetici kademesinde alınan önlemlerle bastırılması şeklinde olmuştur; başka bir deyişle Macaristan'da parti örgütlenmesi kitle hareketlenmesi karşısında işlemez hale gelip çözülürken (ki bu çözülmenin şaşırtıcı derecede hızlı olması Stalinist dönemden devralınan komünist örgütlenmenin ne derecede kırılğan olduğunu göstermektedir) Polonya'da parti yönetimi bir uzlaşmaya vararak kitle hareketlenmesini manipüle edebilmiştir. Bu yazı çerçevesinde ayrıntılarıyla incelenmeyecek olan 1968 Prag Baharı çerçevesindeki reformlar ise

63 Granville, *a.g.e.*, s. 105.

64 Ğilas "Doğu Avrupa'da Fırtına" başlıklı bu yazısında "Macaristan'daki devrim, Komünizm'in sonunun başlangıcı anlamına gelmektedir" ibaresine yer veriyordu; akt. Károly NAGY, "The Legacy of the 1956 Hungarian Revolution", *The Ideas of the Hungarian Revolution, Supressed and Victorious, 1956-1999* içinde, der. Lee W. Congdon ve Béla K. Király, Boulder, Social Science Monographs, 2002, s. 94-95.

65 1956 ve 1968 olaylarının karşılaştırmalı bir incelemesi için bkz. Jiří PELIKAN, "Réforme ou révolution? Les perspectives et les possibilités de changement dans les pays de l'Est", *1956 Varsovie Budapest: La deuxième Révolution d'Octobre* içinde, der. Pierre Kende ve Krzysztof Pomian, Paris, Editions du Seuil, 1978, s. 216-218.

esas olarak Parti düzleminde, parti yöneticilerinin inisiyatifiyle gerçekleştirilmiş ve daha sonra halka yayılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Macar Devrimi 1989 yılında Orta Avrupa'da gerçekleşen "düzen değişikliği" ya da "geçiş" süreçleriyle de farklılık arz etmektedir: 1956 devriminde işçi sınıfının özörgütlenmeleri doğrudan doğruya bir özneyken, 1989 sürecinde "halk" adına hareket eden öznelere "eski rejim" temsilcileriyle görüşmeler yaparak Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan'da sosyalist sistemin çözülüşünü düzenlemiştir.⁶⁶

1956 Devrimi'nin kendiliğinden karakteri (ve bununla ilişkili olarak, devrimin taleplerini yönlendirebilecek, kitlesel meşruiyete dayanan bir öncü/devrimci partinin yokluğu), devrimin belirgin bir fikirler sistemi üzerinde yükselmesini engellemiştir. Başka bir deyişle, 1956 Devrimi'nin fikirleri belirli bir fikirler sistemine, bir teorizasyona değil, Macaristan'ın siyasi, ekonomik ve toplumsal yaşamından kaynaklanan bir dizi özgül talebe dayanmaktadır: basın özgürlüğünün sağlanması, çok partili siyasal yaşama geri dönüş, işçilerin ekonomik durumunun ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi, büyük ölçekli üretimde kamu mülkiyetinin korunması, SSCB ile ilişkilerin "eşitlik" temeline oturtulması... Bu özgül talepler kimi zaman sosyalizm perspektifinden, kimi zamansa yalnızca pratik gereksinimler çerçevesinde, 1945-48 arasının sınırları ve çerçevesi belirsiz koalisyonlar dönemine atıf yapılarak dile getirilebilmiştir. Söz konusu taleplerin Hristiyan demokratlardan komünistlere, "küçük toprak sahipleri" hareketinden sosyal demokrat partiyeye uzanan geniş bir siyasi yelpaze tarafından savunulması da bu şekilde mümkün olmuştur. 1968 Çekoslovakya olaylarında ve 1989 dönüşümlerinde ise siyasi talepler çok daha belirgin bir şekilde dile getirilmektedir: 1968'de "insancıl sosyalizm" olarak özetlenebilecek bir fikirler dizisi, 1989'da ise sosyalizmin tasfiye edilerek liberal demokrasiye geçiş yapılması ilkesi, siyasi taleplerin ve stratejilerin iç tutarlılığa sahip ve belirgin çerçeveler içinde oluşturulmasını sağlamıştır.

66 Polonya'da *Solidarność* (Dayanışma) sendikasının Jaruzelski yönetimi ile görüşmelerde oynadığı rol, işçi sınıfının Polonya'daki geçiş sürecinde etkin bir özne olduğu fikrini akla getirebilir. Bununla birlikte, 1980'lerin başında işçi sınıfının geniş bir kesimini bünyesinde toplayan ve geniş bir kitleyi mobilize edebilen *Solidarność*, 13 Aralık 1981'de başlayan sıkıyönetimin ardından büyük ölçüde güç kaybetmiş, buna bağlı olarak kitle tabanının önemli bir kısmını da yitirmiştir. 1989'a gelindiğinde *Solidarność* işçi sınıfının bütünü temsil etmekten uzak bir oluşum konumundadır.

Sonuç

1956 Macar Devrimi'nin özel olarak Orta ve Doğu Avrupa tarihi için ve genel olarak işçi sınıfı mücadeleleri tarihi için taşıdığı anlam, kitlelerin devrim sırasında oynadığı rolün öneminden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, 1956 Devrimi, 1953 Çekoslovakya ve Doğu Almanya isyanlarının aksine, salt işçi hareketliliğine dayalı bir olay değildir, aksine, büyük ölçüde entelektüeller tarafından yönlendirilmiştir.⁶⁷

İşçi sınıfının iktidarının ifadesi olma iddiasındaki bir rejim tarafından yönetilen Macaristan'da entelektüellerin, öğrencilerin ve işçi sınıfının kitle-sel hareketlenmesiyle başlayan 1956 Devrimi'nin büyük ölçüde "kendiliğinden" bir nitelik taşıması, aynı zamanda devrimin sınırlarını da çizmiştir. Devrimin çeşitli özneleri tarafından dile getirilen talepler esas itibariyle konjonktürel bir nitelik taşımaktaydı. Söz konusu taleplerin sosyalizmle ilişkilendirilmesi de yalnızca belirli durumlarda ve devrimin belirli aktörleri tarafından yapılmaktaydı; bir öncü kuvvetin var olmaması ve kitlelerin üzerinde anlaştığı tek isim olan Imre Nagy'nin olayları yönlendirmekte son derece çekimser kalması da devrimin fikirlerinin pratik seçenekler düzleminde kalmasına yol açıyordu. Bu şartlar altında, 1956 Devrimi'nin başarıya ulaşması durumunda Stalinist rejimin kalıntılarını tasfiye ederek özyönetime dayalı bir *sosyalist sistemin* temellerini atması düşük bir olasılıktı. Bununla birlikte, 1956 olayları, bir sosyalist ülkenin işçi sınıfının özörgütlenmeler kurarak devrime katılmasının mümkün olduğunu göstermesi ve Khruşçov'un destalinizasyon hamlesinin sığ niteliğini kanıtlaması bakımından önemini korumaktadır.

67 Bkz. Tamás Aczél ve Tibor Méray, *The Revolt of the Mind: A Case History of Intellectual Resistance Behind the Iron Curtain*, New York, Frederick A. Praeger, 1959.

Revizyondan reddiyeye *Gelenek*'te devlet tartışmaları

Cenk Ötküner

Gelenek dergisi geçtiğimiz aylarda çıkan son iki sayısının dosyasını, “Sosyalizm ve devlet” konusuna ayırmıştı.¹ Dosya konusu etrafında toplam dokuz yazı yayınlandı. Bu yazıların çoğunluğunun, sonradan telafisi mümkün olmayacak ciddi teorik-politik hatalar içerdiğini saptadık. Her iki sayının toplam görüntüsünün bazı rötuşlarla giderilemeyecek kadar vahim bir nitelik taşıması bizi harekete geçiren en önemli faktör oldu. Daha ötesi, bu konunun Marksizmin bütünselliğini zedeleyecek biçimde işlendiğini gözlemledik. Dolayumsuz bir ifadeyle, bu tezlerin, belirli bir tarihsel **süreklilik** içinde Marksist teorinin bütünsel revizyonuna **katkı**da bulunduklarını iddia ediyoruz. **Süreklilik** ve **katkı** kavramlarıyla, Marksizmin bu tür revizyonunun günümüzün değil, tarihsel bir sürecin ürünü olduğunu anlatmaya çalışıyoruz.

Bilindiği gibi geçtiğimiz yüzyılda Marksizm, sosyal demokrasi ve Stalinizm tarafından iki kez revizyona uğratılmaya çalışılmıştı. İlk revizyonu, devrimci Marksist önderlerin (Lenin, Trotskiy, Luxemburg) teorik mücadeleleri ve Ekim Devrimi’nin büyük atılımı ile aşmaya çalışan Marksizmi, Stalinizm karşısında daha zorlu bir mücadele bekliyordu. Ekim Devrimi’nin

¹ *Gelenek* dergisinin Eylül 2005’de çıkan 85. ve Ocak 2006’da çıkan 86. sayılarından söz edilmektedir.

içinden -mantıksal değilse bile diyalektik olarak- ortaya çıkan bürokrasi ve onun ideolojisi Stalinizm, Marksizme ciddi darbeler vurdu. Trotskiy'nin veciz ifadesiyle, "entelektüel gariplikler katalogunun başında yer alması gereken, tek ülkede sosyalizm" sözde teorisi üretildi. Tek tek ülkelerin kapitalizm sonrası geçiş rejimleri "sosyalist sistemler" ilan edildiler. Marksizm enternasyonalist özünden koparılmaya çalışıldı.

Gelenek yazarlarının çoğunluğu, bu tartışmadaki fikirleriyle, Marksizmin ikinci büyük revizyonu olan, "Stalinizm Okulu"nun rahle-i tedrisatından yetişmiş unsurlar olduklarını bir kez daha ispat ettiler. Dikkat çekici başka bir boyut daha var. *Gelenek* 'çiler bu dosya etrafında sergiledikleri görüşlerle Lenin'i önce hedef haline getiriyorlar, ardından terk etmek zorunda kalıyorlar. Bu tavır, Marksizmin bütünsel revizyonu olan Stalinizmin, Lenin'i bir türlü hazmedememesinden kaynaklanıyor. *Gelenek*, Stalinizmin temel fikirlerini yeniden üretmek pahasına, Lenin'i de tıpkı diğer devrimci Marksistler gibi gözden çıkarıyor.

Tartışmanın ortaya çıkışı ve önemi

Gelenek 'teki dosyanın -tartışmanın karşı kutbundaki tek yazar olan- Haluk Yurtsever'in görüşlerine karşı hazırlandığını görüyoruz. Yurtsever'e karşı tartışmayı yürüten yazarların ortak fikirlerinden söz ederken; "*Gelenek* yazarlarının çoğunluğu" (Bundan sonra GYÇ) ifadesini kullanacağız.

Dosyanın ele alındığı ilk sayıda, Haluk Yurtsever'in makalesinin başlığı: "Proletarya iktidarı ve devletsizliğe geçiş dönemi". GYÇ ise bu sayıdaki makale başlıklarını şu şekilde saptamışlar: Metin Çulhaoğlu; "Sosyalizmde devlet: Farklı bir yaklaşım denemesi", Erkin Özalp; "Sosyalizm ve devlet", Mehmet Kızıluğil; "Proletarya diktatörlüğü ve devlet." İkinci sayıda ise Yurtsever'in; "Komünizm, devlet ve çözülüş üzerine tezler" başlıklı makalesine, Kemal Okuyan; "Devlet tartışmalarında Kautsky'ye nokta koymak", Aydemir Güler; "Sosyalizmde devlet, Sosyalizm Programı'nda devlet" ve Egemen Aslan; "Eşitlik ve özgürlüğün diktatörlüğü" isimli makaleleri ile karşılık veriyorlar.

Başlarken *Gelenek* 'de Yurtsever'in makalesiyle gündeme gelen tartışmanın önemine dikkat çekmek gerekiyor. Proletarya iktidarı, devlet, komünizmin aşamaları Marksistler için sadece genel teorik çalışmaların değil, aynı zamanda politik-programatik tartışmaların ve faaliyetlerin asli konuları olmuştur. Az evvel değindiğimiz konular, Marx'tan Engels'e, Lenin'den diğer devrimci Marksistlere kadar, bu düzeyde ele alındılar. Bunun nedeni, tarihsel maddeciliğin kendini daha önce ortaya çıkarmış olan düşünce akımlarından

titizlikle ayırmasıdır. Marksistler, insanlığı yok oluşı sürükleyen kapitalizmin hareket yasalarını analiz ederken, aynı zamanda, tüm toplumları evrensel özgürleşmeye götürecek adımlar üzerinde durmayı da ihmal etmediler. Gelecek toplumların topyekûn tasavvuru olmasa bile, politik doğrultuyu belirleyen, bu bakımdan güncelliğini koruyan, canlı bir tartışmadır söz konusu olan.

Buna rağmen GYÇ, bu önemli tartışmayı yürütmekte başlarda pek istekli değiller. Örneğin Çulhaoğlu, sol hareket içinde devlet tartışmalarının iki başlık altında ele alındığını, ilk başlık olan "kapitalist devlet" üzerine yürütülen tartışmaların "hararetinin", ikinci başlık olan "işçi devleti" söz konusu olduğunda düştüğünü belirtiyor. Yazar bu tartışmaları alevlendirecek faktörün, yaşanacak yeni devrimler olduğunu saptıyor: "Kanımca, güçlü bir sol dalganın getireceği yeni devrimci deneyimler olmadan, önce Marx'ın ve Engels'in, ardından Lenin'in ikinci başlığa ilişkin çerçevelerini kurumsal planda ve aynı doğrultuda geliştirip yetkinleştirmek mümkün değildir."² Oysa gerçek bu değil. *Gelenek*'in işaret edilen tartışmaya girmek istememesinin iki temel nedeni var. Birincisi; gündeme gelen konunun Marksizmin temel kaynaklarında Stalinizmin çarpıtmalarından farklı biçimde ele alınıyor olmasıdır. Diğeri ise buna bağlı olarak; Ekim Devrimi başta olmak üzere diğer ülkelerin devrimlerinin, çeşitli bürokratik iktidarlar tarafından çürütüldüğünü saptamaktan kaçınmaktır.

Bu yaklaşımın hemen ardından tartışmayı derinleştirmek hususunda pek istekli görünmeyen Çulhaoğlu ve GYÇ, ihtiyatlı davranmayı bir kenara bırakarak, pozisyonlarını son derece açık biçimde ortaya koymak zorunda kalıyorlar. Bu zorunluluğun nedeni, Yurtsever'in makalesiyle açılan tartışmaya, karşı cepheden müdahale etmeye çalışmak. Bakın Çulhaoğlu diğer yazarlara nasıl bir hareket serbestisi sağlıyor: "Ancak söz konusu başlığa ilişkin hiçbir şey yapılamayacağı anlamına gelmiyor. Örneğin, ilgili metinleri yeniden yorumlamak, üzerinde yeterince durulmamış kimi vurgulara farklı gözlerle bakmak, kısacası verili çerçevelerle biraz ' oynamak ' pekala mümkündür."³ Diğer yazarların bu hareket serbestisini kullanarak Marksizmin tahrifatına nasıl hizmet ettiklerini ilerleyen bölümlerde göreceğiz. Fakat bu aşamada, çoğunluk yazarlarından Kemal Okuyan'ın vardığı sonucu hatırlatalım ki bu tür revizyon hamlelerinin ulaşabileceği sınırları görelim. Okuyan "verili çerçeveye biraz oynayayım" derken bakın neler söylüyor: "Bu koşullarda, geçiş devleti üzerinden yürütülecek tartışmaların Marx ve Engels'le yetinile-

2 M. Çulhaoğlu, "Sosyalizmde devlet: Farklı bir yaklaşım denemesi", *Gelenek*, Sayı 85, 2005, s. 13.

3 M. Çulhaoğlu, a.g.m., s. 13.

Devrimci Marksizm

rek, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'deki çerçevesine sadakatle bağlı kalınarak sürdürülmesi büyük bir yanlış olacaktır."⁴ Marksizmin bütünsel yapısıyla bir kez "oynamaya" karar verdiğinizde, revizyondan reddiyeye uzanan tehlikeli bir yola girmiş olursunuz. Bize göre GYÇ bu yolda emin adımlarla ilerliyorlar. Önce *Gelenek*'in temel argümanlarını sıralayalım, ardından bu fikirleri inceleyerek tartışmayı sürdürelim.

Gelenek'in temel argümanları

Bu argümanları beş maddede toparlayabiliriz:

- Proletarya diktatörlüğü ile sosyalizm bir ve aynı aşamalardır.
- Proletarya diktatörlüğünde (sosyalizmde) devlet, **ne sönmümlenecek ne de uykuya dalacaktır**. Tersine güçlenerek varlığını sürdürecektir.
- Komünizmde de devlet ortadan kalkmayabilir.
- Bazı yazarlara göre eski kaynaklar yeterli değildir. Bazılarına göre eski kaynaklar, GYÇ ile aynı fikirdedirler.
- Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de, Marx'ın gelecek toplumların formasyonları için sürdürdüğü "suskunluğu" devam ettirmemesi hata-
tadır. Kautsky eleştirisi nedeniyle 'çubuğu fazlaca bükerek' anarşizme meyil etmiştir.

Proletarya diktatörlüğü: Sosyalizm mi, sosyalizme geçiş dönemi mi?

GYÇ, işçi sınıfının iktidarı altındaki proletarya diktatörlüğü (sınıflı) ile komünizmin alt evresi sosyalizmi (sınıfsız) aynı aşama olarak tahlil ediyorlar. Çoğunluk eğiliminin iki yazarı, Çulhaoğlu ve Özalp, makalelerinde açıkça ifade ediyorlar: "... 'geçiş dönemi' ile komünizmin alt evresi olarak sosyalizmin, iki ayrı evre yerine tek bir bütün olarak alınmasının daha yerinde olacağını düşünüyorum."⁵ "Marx, 'komünizmin ilk aşaması' olarak andığı 'sosyalizmin' uzun bir sürece yayılabileceğini düşünmüyordu, çünkü sosyalist devrimleri en ileri kapitalist ülkelerde bekliyordu... En azından Lenin'in çıkardığı sonuç, 'proletarya diktatörlüğü' kavramı ile 'komünizmin ilk aşaması', yani 'sosyalizm' kavramlarının, aynı aşamayı anlattığıdır."⁶

4 K. Okuyan, "Devlet tartışmalarında Kautsky'ye nokta koymak", *Gelenek*, Sayı 86, 2006, s. 20.

5 M. Çulhaoğlu, a.g.m., s. 14.

İki makale arasında -esas üzerinde olmamakla birlikte- kritik gördüğümüz bir çelişkiye dikkat çekmek istiyoruz. Çulhaoğlu az evvel yer verdiği görüşlerden hemen önce, devrimci Marksist temel eserlerde var olan komünizm aşamalarını teslim ediyor: “Proletarya diktatörlüğü, hem sınıflı hem ‘devletli’ bir toplumdur. Devam edersek, komünizmin alt evresi olarak sosyalizm, sınıfsız toplumdur. Ardından, komünizmin üst evresi olarak, toplumsal işbölümünün, dolayısıyla hükmetme ilişkisinin ortadan kalktığı uğrağa ulaşılmaktadır.”⁷ Çulhaoğlu’na göre, farklı toplumsal formasyonlara tekabül eden bu düzeylerin, ayrı kategoriler olarak tanımlanması, “süreklilik” konusunda “sıkıntılara” yol açabilir. Bundan ötürü “klasiklere rağmen” proletarya diktatörlüğü (sınıflı) ile sosyalizmi (sınıfsız) aynı aşamalar olarak görmek gerekir. Diğer *Gelenek* yazarları ise, temel Marksist metinlerde, Çulhaoğlu’nun başta saptadığı sonradan vazgeçtiği- ilgili dönemleştirmenin hiçbir zaman var olmadığını iddia ediyorlar. Anlaşılan GYÇ, bu önemli konuda ortak düşünmüyorlar. Kafa karışıklığını gidermek ve gerçeği ortaya çıkarmak için, Marksist ana kaynaklara uzanarak, kapitalizmden komünizme gidene dek tasarlanan evreleri yeniden hatırlayacağız.

Marksizm’de proletarya diktatörlüğü ve sosyalizm

Bilindiği gibi Marx ve Engels, -ilk büyük revizyon hamlesinin (sosyal demokrasi) tahrifat çabalarının aksine- kapitalizmden komünizme kendiliğinden değil, siyasal bir devrim yoluyla varılabileceğini defalarca vurguladılar. Marksizmin ilk programatik metni kabul edilen *Komünist Manifesto*’nun yapısı; “işçi sınıfı iktidarı” formülü ile örülmüştür. *Manifesto*’dan aktarırsak: “Komünistlerin acil hedefleri, bütün öteki proleter partilerinininkiyle aynıdır: Proletaryanın bir sınıf olarak oluşması, burjuva egemenliğinin yıkılması, siyasal gücün proletarya tarafından ele geçirilmesi.”⁸

1852 yılında yakın dostu olan Weydemeyer’e yazdığı mektupta Marx; toplumun sınıflara bölünmüş olduğunu burjuva tarihçilerin saptadığını, burjuva iktisatçıların da bu gelişmenin yapısal özelliklerini tahlil ettiklerini an-

6 E. Özalp, “Sosyalizmde ve devlet”, *Gelenek*, Sayı: 85, 2005, s.43. Bu arada devlet tartışmasına yoğunlaşmışken önemli bir maddi hatayı atlamayalım. Yazarın “Marx, sosyalist devrimleri en ileri kapitalist ülkelerde bekliyordu” ifadesi uzun süredir pek çok çevre tarafından dile getiriliyor. “Genç Marx”ın bu tür beklentisi olsa dahi, bütünsel bir okuma, “olgun Marx”ın geri kalmış kapitalist ülkelerin proleter devrimlerine karşı duyduğu heyecanı gözler önüne serer. Bu konuda bkz. K. Marx, F. Engels, “1882 Rusça Baskıya Önsöz”, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, Sol Yayınları, Ankara, 1993, s. 85-86.

7 M. Çulhaoğlu, a.g.m., s. 14.

8 Marx, Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, s. 124.

latır. Kendi katkılarını ise üç maddede ifade eder: “1) **Sınıfların varlığının**, yalnızca **üretimin gelişmesinde belirli tarihsel evrelerle** bağlantılı olduğu; 2) sınıf mücadelesinin zorunlu olarak **proletarya diktatörlüğüne** yol açtığı; 3) bu diktatörlüğün kendisinin yalnızca **bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına** ve **sınıfsız bir topluma** bir geçiş olduğu.”⁹ Son madde proletarya diktatörlüğünün esas amacını açıkça tarif ediyor; sınıfları ortadan kaldırmak, sınıfsız topluma geçmek.

İlk dönem eserlerinden bu yana, proletarya diktatörlüğü kavramından açıkça söz eden Marx ve Engels, kimi metinlerinde, bu diktatörlüğün aynı zamanda, işçi devleti olduğuna değinmişlerdi. Fakat proletarya diktatörlüğü ile işçi devletinin eş zamanlı kullanımı, 1875 yılında, “Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları” başlığı altında kaleme alınan ve dört bölümden oluşan *Gotha Programının Eleştirisi*’nde belirginleşir. Daha önce pek çok kez başvurulmuş pasajı yeniden hatırlayalım: “Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden ötekine devrim yoluyla geçiş dönemi yer alır. Buna bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, burada, devlet, **proletaryanın devrimci diktatörlüğünden** başka bir şey olamaz”¹⁰

Konudan fazla uzaklaşmadan işçi iktidarı hedefinin işçi devleti önermesiyle kaynaşmasının üzerine kısa bir parantez açmak gerekiyor. İşçi iktidarının işçi devletinde somutlanması tüm dünyayı sarsan bir sosyal olayın ardından gerçekleşti. Fark edildiği gibi Paris Komünü’nden söz etmekteyiz. 1871 yılında 72 gün ayakta kalabilen Paris Komünü, proletarya diktatörlüğünün kısa süreli ilk provasıydı. Marx ve Engels proletarya diktatörlüğünü görmek isteyenlere, Paris Komünü’ne bakmalarını önerdiler. Parisli işçiler yeni toplumu inşa etmeye çalışırken, eskinin çürümüş yönetim mekanizmalarını terk etmeye çalıştılar. Komün, kitlelerin siyasi süreçlere aktif katılımının ve denetiminin kanallarını (yasama, yürütme ve yargının tek elde toplanması, seçilmişleri geri çağırma hakkı vb.) sonuna kadar açtı. Marx proletarya diktatörlüğünün kısa süreli bu ilk deneyimini analiz ederken; “... o güne kadar toplumun sırtından geçinen ve onun özgür hareketini kötürümleştiren asalak devlet tarafından emilen tüm güçlerin toplumsal gövdeye geri verildiğinden”¹¹ söz eder.

Gotha Programının Eleştirisi’ne dönersek; ilk bölümün, komünist toplu-

9 Marx, Engels, “Marx to Joseph Weydemeyer in New York, March 5, 1852”, *Selected Correspondence*, Progress Publishers, New York, 1975, s. 64. (Vurgular aslındadır.)

10 Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*, Marx, Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara, 1989, s. 41. (Vurgular aslındadır.)

11 Marx, “Uluslararası Emekçiler Derneği Genel Konseyinin 1871’de Fransa’da İç Savaş Üzerine Çağırısı”, *Fransa’da İç Savaş*, Sol Yayınları, Ankara, 1991, s. 60.

mun evrelerinin tanımlanmasına ayrıldığını görürüz. “Burada karşılaştığımız şey, kendine özgü temeller üzerinde **gelişmiş** olan bir komünist toplum değildir, tersine, kapitalist toplumdaki **çıkıp geldiği** biçimiyle bir komünist toplumdur”¹² ifadesiyle birinci aşamayı dile getiren Marx, bu evrenin ardından kendi temelleri üzerinde yükselecek ikinci aşamayı ise, “komünist toplumun daha yüksek aşaması”¹³ olarak adlandırır. Gayet açık görüldüğü gibi, “siyasal geçiş dönemi” olarak tarif edilen aşama, proletarya diktatörlüğüdür. Bundan sonra sınıfsız toplumun evreleri devreye girecektir. Marx ve Engels'te sosyalizm ile komünizm kavramlarının ortak kullanımı, bu evrelerinin kopukluk içermeyen bağlantılı ilişkisinden kaynaklanır.

Kautsky ve yandaşlarının çarpıtmalarına karşı, Marx'ın devlet öğretisini yeniden değerlendiren Lenin'in çizgisi de farklı değildir. GYÇ tarafından pek hoş görülme-*yen Devlet ve Devrim*'in (*Gelenek'in Devlet ve Devrim* alerjisi, ilerleyen sayfalarda ayrıntılı biçimde ele alacağız.) beşinci bölümünün alt başlıkları şu şekilde saptanmış: “Kapitalizmden Komünizme Geçiş, Komünist Toplumun Birinci Evresi, Komünist Toplumun Üst Evresi.”¹⁴ *Devlet ve Devrim*'de yer alan bu aşamaların ayrıntılarını, uzun alıntılarla sergilemeyi sınırlı tutmaya çalışarak, özet halinde vermeye çalışacağız.

Devlet ve Devrim'de “Kapitalizmden Komünizme Geçiş Aşaması”, -bizim de az önce yer verdiğimiz gibi-, *Gotha Programının Eleştirisi*'ndeki tanınmış pasaj ile başlar.¹⁵ Ardından demokrasinin kapitalist toplumlarda azınlığı oluşturan varlıklı sınıflar için işlediğini, proletarya diktatörlüğünde ise, tarihte ilk kez, çoğunluğun gerçek anlamda toplumu yönetme şansı yakaladığı belirtilir.¹⁶ Bununla birlikte Lenin, proletaryanın, geçiş döneminde, demokrasiyi toplumun tüm üyelerine eşit uygulamak gibi bir hataya düşmemesi gerektiğini anlatır. İktidarı işçilerden geri almak için her türlü yolu deneyecek olan burjuvazi üzerindeki baskının sürekli artırılması gerektiğini vurgular. Dolayısıyla proletarya diktatörlüğünün temel özelliği, kapitalizmden kalan temel ilişkilerin, geçiş toplumunun ilişki ve biçimleriyle yaşadığı gerilimde gizlidir. Bu gerilimi, iç çelişkilerin (proletarya hâkimiyeti ile burjuva kalıntıların varlığı) yoğunlaşması ve dış dinamiklerin (devrim henüz dünya

12 Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*, s. 29. (Vurgular aslındadır.)

13 Bu evrelerin ayrıntılı anlatımı için bkz: K. Marx, a.g.m., s. 22-47.

14 V. İ. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 2003, s. 93-113.

15 “Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden ötekine devrim yoluyla geçiş dönemi yer alır. Buna bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, burada, devlet, **proletaryanın devrimci diktatörlüğünden** başka bir şey olamaz.” K. Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*, s. 41.

16 Lenin, a.g.e. s. 97-98.

çapına yayılmadığı koşullarda bazı kapitalist ülkelerin kuşatması) baskısı had safhaya taşır. Sınıf mücadelelerinin tüm şiddetiyle süreceği bu sancılı dönemde, işçi sınıfının, içerden diğer sınıfların, dışarıdan emperyalistlerin müdahalelerine karşı merkezileşmiş bir aygıt gereksinim duyacağı açıktır. Merkezileşmiş güç devletten başka bir şey değildir. Devletin diğer bir görevi ise, ekonominin toplumun ihtiyaçları temelinde yeniden örgütlenmesini sağlamaktır. Lenin'in deyişiyle, "Proletaryanın, sömürücülerin direncini bastırmak için olduğu kadar, nüfusun büyük yığını -köylülük, küçük burjuvazi, yarı-proleterler- sosyalist ekonominin 'kurulması' içinde yönetmek için de devlet iktidarına, merkezi bir güç örgütüne, bir zor örgütüne gereksinimi vardır."¹⁷ Lenin, geçiş aşamasında, işçi devletinin işlevini ve sınırlarını tarif ettiği satırlardan hemen sonra, Marx'ın "ütopyaya düşmeden", gelecek toplumun evrelerini tanımladığını vurgulayarak, komünist toplumun iki evresini anlatmaya koyulur. Marx ve Engels'in öğrencisi olarak Lenin, kapitalist üretim tarzının hareket yasalarının analizi kadar ayrıntılı olmasa bile, gelecek toplumun gelişme evrelerini çözümlemeyi, politik-programatik metodolojinin geliştirilmesi açısından önemli görür.

Lenin komünist toplumun ilk evresine; "çoğunlukla sosyalizm denildiğini" vurgular.¹⁸ *Gotha Programının Eleştirisi*'ne atıfla, Marx'ın Lassalle'ı nasıl çürüttüğüne yer verir. Bu tartışmada Marx, Lassalle'ın, "işçi emeğinin tüm ürünü işçiye" yaklaşımının, toplumun üretim ve tüketim nesnelerinin (eski-miş makinelerin değiştirilmesi, okul, hastane, yaşlılık yurtlarının harcamaları vs) giderlerini görmezden geldiğini belirtir. Marx'm, "kapitalizmin var olmayacağı bir toplumdaki yaşama koşullarının somut çözümlemesine giriştiğini" vurgular.¹⁹ Söz konusu olan kapitalist dünya sisteminden henüz çıkmış olan ve eski toplumun temel izlerini taşıyan yeni bir toplumdur. Sosyalizmde Lassalle'ın tezleri, "hakkaniyetli bölüşüm", "eşit emek ürünü üzerinde herkesin eşit hakkı" henüz geçerli değildir. Bunun nedeni, üretimin kolektif mülkiyetine dayanan yeni örgütlenmesini kolaylaştıracak olan üretici güçlerin düzeyinden kaynaklanır. Bu düzey, tüm toplum için eşit *bölüşümü* sağlamaya yeterli değildir. Dolayısıyla ürünlerin *bölüşümü* ve toplumsal *işbölümü* burjuva hukukun ölçütlerine göre düzenlenmeye devam eder. Lenin'den bir alıntıyla devam edelim. "Demek ki, komünist toplumun (genellikle sosyalizm adı verilen) birinci evresinde, 'burjuva hukuk' tamamen değil, ancak kısmen, ancak ekonomik devrimin yapılmış bulunduğu ölçüde, yani ancak

17 Lenin, a.g.e., s. 34.

18 Lenin, a.g.e., s. 102.

19 Lenin, a.g.e., s. 102. (Vurgu aslındadır.)

üretim araçlarıyla ilgili olarak yürürlükten kaldırılmıştır. 'Burjuva hukuk', bireylerin üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetini tanıyordu. Sosyalizm üretim araçlarını *ortaklaşa* bir mülkiyet haline getirir. İşte *bu ölçüde*, ama ancak *bu ölçüde* 'burjuva hukuk' yürürlükten kaldırılmış olur. Ama bunun dışında, ürünlerin bölüşümü ve çalışmanın toplum üyeleri arasındaki dağılımının düzenleyicisi bakımından [burjuva hukuk] yürürlükte kalır."²⁰ Özetle, toplumsal mülkiyetin üretim araçları üzerinde tesis edilmesi bakımından **sosyalist**, dağıtımın kapitalist bölüşüm ilkeleriyle yapıldığı ölçüde **burjuva** bir işleyiştir söz konusu olan. Kolektif mülkiyet ortamının tesis edilmesi, kapitalistlerin tarih sahnesinden silindiği anlamına gelir. Ortada "tepesine binilecek" bir sınıfın kalmaması, proletaryanın da varlık nedenini ortadan kaldırır. Lenin, *Devlet ve Devrim*'de, proletarya diktatörlüğü ve komünizmin aşamalarına ilişkin yazdıklarını sonradan değiştirmek yerine aynen muhafaza etmiştir. Ekim Devrimi'nin ikinci yıldönümü dolayısıyla, 7 Kasım 1919'da, *Pravda*'ya, "Sosyalizm sınıfların ortadan kalkması demektir"²¹ diyecek. Bundan iki yıl sonra, 4 Şubat 1921'de ise, "sınıflar olmadığında, bütün üretim araçları emekçi halka ait olduğunda sosyalizme ulaşmış olacağız"²² diye yazacaktı. Aynı yılın Mart ayında, Ulaşım İşçilerinin Kongresi'ne katılan Lenin'in aşağıdaki ifadeleri farklı bir yoruma yer bırakmayacak kadar açıktır. "Az önce salonunuza doğru gelirken üzerinde şu yazı olan bir pankart gördüm: 'İşçilerin ve köylülerin iktidarı sonsuza dek sürecektir'. Bu garip pankartı okuyunca kendi kendime düşündüm: En temel ve basit şeylerde halen yanlış anlamalar sürüyor diye. Gerçekten de eğer işçilerin ve köylülerin iktidarı sonsuza dek sürecektse bu, sosyalizme hiçbir zaman ulaşamayacağız demektir, çünkü sosyalizm sınıfların yok olmasını içerir: oysa işçiler ve köylüler var oldukça, farklı sınıflar var demektir, dolayısıyla tam sosyalizm yoktur."²³

Proletarya diktatörlüğünün, kapitalizmden komünizme geçiş aşaması olması bakımından sınıflı, sosyalizmin ise, sınıflar ortadan kalkmış olduğu için komünizmin alt evresi anlamına geldiğini Marksist klasikler üzerinden kanıtladıktan sonra, GYÇ'nun bir diğer yanlıgısı, neredeyse fetişleştirilen, "sosyalist devlet" meselesine geçebiliriz.

20 Lenin: a.g.e., s. 104.

21 Lenin, "Economics and Politics in the Era of the Dictatorship of the Proletariat", *Collected Works*, cilt 30, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 114.

22 Lenin, "Speech Delivered at an Enlarged Conference of Moscow Metalworkers February 4, 1921", *Collected Works*, cilt 32, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 109.

23 Lenin, "Speech Delivered at the All-Russia Congress of Transport Workers, March 27, 1921", *Collected Works*, cilt 32, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 272.

Devlete duyulan ihtiyaç sonsuz mu? Devletin sönümlenmesi hayal mi?

Marksistleri Anarşistlerden ayıran en temel iki nokta; proletarya diktatörlüğünde, burjuvazinin direncini kırmak için merkezi bir güç aygıtına duyulan ihtiyacın yanı sıra, üretim araçlarının burjuvazinin özel mülkiyetinden proleter devleti mülkiyetine transferidir. Devrimci Marksistleri Stalinistlerden ayıran temel nokta ise, iktidarın ele geçirildiği andan itibaren bir devlet fetişi yaratmak yerine, devletin cenaze töreninin hazırlıklarına başlamaktır. Hazırlıklara başlamak demek, geçiş aşamasında proleter devlete karşı olmak demek değildir. Geleceğin toplumunun alt yapısını kurabilmeyi başarmak için devlet örgütlenmesinden faydalanmak konusunda bir tereddüt yok. Sorun kimileri tarafından geçiş devletinde *sönme*ye başlaması gereken devletin, ideal bir form olarak varlığının güvence altına alınmak istenmesinden kaynaklanıyor. Oysa Marx'tan Engels'e, Lenin'den tüm devrimci Marksistlere kadar, devlet, ideal bir form değil, bir an önce tarihin çöp sepetine atılması gereken geçici bir zorunluluk. Binlerce yıldır egemenler tarafından ezilenleri sömürmenin en temel aracı olan devlete, şekil değiştirse dahi, geçici bir süre katlanmanın **nesnel** (sınıfların aşılammış olması, üretici güçlerin az gelişmişliği) ve **öznel** (kapitalist kuşatma, proleter devriminin dünya çapına yayılamaması) temelleri var. Katlanmanın sınırını belirleyecek olan ölçüt ise, bu temellerin niteliksel değişiminde gizlidir.

GYÇ, sosyalizmde “antikalar müzesi”ne yollanması gereken devletin, proletarya iktidarı döneminde *sönme*ye başlaması tezine şiddetle karşı çıkıyorlar. Bakın Çulhaoğlu alanı nasıl açıyor: “... insanların ‘devletin sönümlenmesi’ konusunda sürekli ve ‘derinlikli’ tartışmalara girmeleri ister istemez skolastiği de beraberinde getirecektir.”²⁴ Ve Mehmet Kuzulugil tamamlıyor: “Sönümlenmeye kurulu proletarya diktatörlüğü kavramına katılmadığım için karşıyım.”²⁵ (“Katılmadığı için karşı olmak” dahice bir gerekçe!) O halde bu konu her gündeme geldiğinde, proleter devletin temel işlevlerinin yanı sıra, *sönümlenmesini* de ele alan Marksist klasikler, Çulhaoğlu’na göre, “skolastik” bir muhteva taşıyorlar. Kuzulugil ise, klasiklerde her seferinde dile getirilen *sönümlenme* tezine karşı çoktan bayrak açmış durumda. 130 yıl sonra bugün, Marx’ın, “proletarya diktatörlüğünü görmek istiyorsanız Komün’e bakın” çağrısıyla yetinmemek gerektiğini belirtiyor. Bizim anlayışımız te-

24 M. Çulhaoğlu, a.g.m., s.12

25 M. Kuzulugil, “Proletarya diktatörlüğü ve devlet”, *Gelenek*, Sayı: 85, 2005, s. 65

melden farklı olduğu için, Marksist ana kaynakların devletin *sönümlenmesi* ile ilgili satırlarını yeniden hatırlayalım.

İlk söz Engels'de: "*Proletarya, devlet erkliğini ele geçirir ve üretim araçlarını önce devlet mülkiyeti durumuna dönüştürür. Ama bunu yapmakla, proletarya olarak kendini ortadan kaldırır, bütün sınıf farklılıkları ile sınıf karşıtııklarını ve aynı biçimde, devlet olarak devleti de ortadan kaldırır...* Devlet, tüm toplumun resmi temsilcisi, onun gözle görülür bir kurul biçimindeki bireşimi idi, ama bu, tüm toplumu, kendi başına temsil eden sınıfın devleti olduğu ölçüde böyle idi: ilkçağda, köle sahibi yurttaşların; ortaçağda, feodal soyluluğun; çağımızda burjuvazinin devleti. Sonunda gerçekten tüm toplumun temsilcisi durumuna geldiği zaman, kendi kendini gereksiz kılar."²⁶ Yukarıdaki cümlelerde, devrimci Marksizmin temel önermeleri yankılanmaktadır. Proletaryanın görevleri dört madde etrafında toplanmıştır. Birincisi devlet gücünü ele geçirmek, ikincisi üretim araçlarını devlet mülkiyetine dönüştürmek, üçüncüsü, tarihsel olarak "burjuvazinin mezar kazıcısı" olmasının yanı sıra, iktidarı döneminde kendi mezarını kazmaya başlamak ve son görev, toplumsal gövde tarafından özümleendiği vakit, kendini ve devleti tamamen ortadan kaldıracak olmasıdır ifade edilen. 1875 yılında, August Bebel'e yazdığı mektupta; devletin karşı devrimcileri bastırmak için yararlanılacak geçici bir kurumdan ibaret olduğunu yazan Engels, devletin bir özgürlük aracı olmadığını ısrarla vurgular. Bunun hemen ardından, Marx'la birlikte, devlet yerine başka bir sözcüğün kullanılmasını önerirler. Türkçe **topluluk** sözcüğüne, Fransızca da ise **komüne** karşılık gelen bu Almanca sözcük, **Gemeinwesen**'dir.²⁷

Marx ve Engels'in izinde Lenin, *Devlet ve Devrim*'de "Kapitalizmden komünizme geçiş" alt başlığı içinde *sönme* kavramına karşı sempatisini şu şekilde ifade eder: "Devlet söner" deyimini çok başarılı bir deyimdir, çünkü aynı zamanda, sürecin hem kertililik ve hem de kendiliğindenliğini dile getirir."²⁸ İlerleyen bölümlerde Engels'in açtığı alanda hareket edecek olan Lenin, *sönümlenme* ile ilgili detaylı açıklamalarda bulunur.²⁹ Proletarya diktatörlüğü döneminde, sınıflar varlıklarını sürdürdükleri için, devletin sınıf hâkimiyeti işleviyle varlığını koruyacağı açık. Fakat sınıf hâkimiyeti işlevini yitiren devletin, sınıfsız toplum demek olan sosyalizmdeki, akıbeti, *sönümlenme* tartışmasını da kapsar. Bilindiği gibi sosyalizm, devlet eliyle sovyetle-

26 Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara, 1977, s. 443. (Vurgular aslındadır.)

27 Engels, "August Bebel'e Mektup", K. Marx, F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, s. 57.

28 Lenin, a.g.e., s. 99.

re dayalı yürütülen merkezi planlamanın, ortak mülkiyete evrilmesiyle başlayacaktı. Bu evrimin kısa süreli bir zaman diliminde gerçekleşmesini beklemek safdillik olur. Binlerce yıldır toplumsal gövdeyi kemirmiş olan bir üst yapı kurumudur var olan. Ayrıca -önceki bölümde değindiğimiz gibi- *bölüşüm* ve *dağıtım* ilkeleri, üretici güçlerin düzeyinden ötürü, burjuva hukuka göre düzenlenmeye devam eder. İşte bu nedenlerden ötürü sınıf hâkimiyeti işlevini yitirmiş olan devlet, geçici bir süre varlığını sürdürür. Fakat eskinin merkezileşmiş güç aygıtı *sönmüş*, geriye *tortusu* kalmıştır. Bu yüzden Lenin, burjuvazinin olmadığı ama burjuva hukukun işlediği bu toplumsal formasyonu, “burjuvazisiz burjuva devleti”³⁰ olarak tanımlar. Sınıf hâkimiyetinin aracı olan devlet, **uykuya dalmıştır**. Devletten kalan *tortunun* tamamen **silinmesi** ise komünist toplumun üst aşamasına geçilmesiyle mümkün olacaktır.

“Komünizmde devlet” buluşu üzerine

GYÇ, proletarya diktatörlüğü ile sosyalizmi aynı aşama olarak tahlil ettikleri için “sosyalizmde devlet” gibi Marksizm dışı bir tez geliştiriyorlar. Daha doğrusu Stalinizm tarafından geliştirilen eski tezi yeniden üretiyorlar. Bununla da yetinmeyerek, Marx’ın *Gotha Programının Eleştirisi*’nde; “Komünist toplumda devlet hangi değişikliklere uğrayacaktır?” sorusundan; “komünist toplumda devlet” gibi ancak “entelektüel gariplikler katalogunun” içine girmeyi hak edecek başka bir yargıya ulaşıyorlar. Çulhaoğlu, “Marks’ın ‘komünist toplumda devlet’ gibi bir perspektife sahip olduğunu söylemek zorlama olmayacaktır”³¹ diyerek alanı açıyor. Kuzulugil ise, “Marksizmin komünist topluma ilişkin beklentisinin ‘devletsizlik’ olmadığını da ekleyebilirim”³² cümlesiyle devam ediyor. *Gotha Programının Eleştirisi*’ndeki birkaç cümleden Marx’ın “komünizmde devlet” tahayyül ettiği sonucunu çıkarmak son derece zorlama bir yorumdur. “Komünist toplumda devlet nasıl değişikliklere uğrayacak?” sorusunu bağlamından kopararak, cımbızla çekip alırsanız, “komünizmde devlet” gibi tuhaf bir saptama yaparsınız. Marx anılan soruyu sormadan hemen önce burjuva devletlerden söz eder. Bu devletlerin olmayacağı toplumlarda, diğer sınıfları baskı altında tutma işlevini yitirmiş olan devletten geriye ne kaldığını sorar. Marx’ın bu soruya bütünsel bir yanıtının olmadığı açıktır. Bu ifadelerden, *Gelenek*’in yaptığı gibi yeni bir devlet

29 Bu konuda ayrıntılı bilgi için, *Devlet ve Devrim*’in V. Bölümüne: “Devletin Sönmesinin Ekonomik Temelleri”, s.93- 113 bakınız.

30 Lenin, a.g.e., s.109.

31 M. Çulhaoğlu, a.g.m., s.17.

32 M. Kuzulugil, a.g.m., s. 60.

teorisi fikrine kapılırsanız, gelecekte Marx'ın "devlet dostu" olduğunu bile iddia edebilirsiniz!

Gotha Programının Eleştirisi'nde atıf yapılan pasaj şu şekilde: "...devletin kökenini oluşturan burjuva toplumunun artık mevcut olmayacağı bir gelecekle karşıtlığını belirtmek için 'bugünkü devletten' söz edilebilir. Bu durumda şu soruyla karşı karşıya kalıyoruz: komünist toplumda devlet hangi değişikliklere uğrayacaktır? Başka bir deyişle: böyle bir toplumda devletin bugünkü işlevlerine benzer hangi toplumsal işlevler arta kalacaktır? Bu soru ancak bilimsel olarak cevaplanabilir"³³

Diğer yandan Marx ve Engels, komünizmin iki evresini tanımlarken, sosyalizm ve komünizm kavramlarını birbirlerinin yerine kullanmışlardı. Dolayısıyla Marx'ın, komünizmin alt evresinde (sınıf hâkimiyeti işlevini tamamen yitirmiş), yalnızca *bölüşümün* ve *dağıtımın* örgütlenmesi işleviyle var olacak *kalıntı* devlete işaret ediyor olması güçlü bir olasılıktır. Marx, gelecek toplumların *bölüşüm- dağıtım* işlerini organize edecek yapılanmayı ayırtılarıyla ele almayı gereksiz bulmaktadır. Ona göre bu sorunların çözümü, komünist toplumunun ortak bilimsel faaliyetine bırakılmalıdır. Ayrıca sözü edilen metinde, toplumsal yaşamın gelecek duraklarına, şöyle bir değinilerek geçildiğini, esas olarak *Gotha Programı*'nın siyasal içeriğiyle uğraşıldığını gözden kaçırmamak gerekir. *Gelenek* yazarları "sosyalizmde güçlü devlet" tezini -fetiş hale getirerek- o kadar benimsemişler ki, sonradan "komünist devlet" gibi "özgül" bir kavram keşfederek performanslarını üst seviyelere taşıyorlar. Bu bölümde GYÇ tarafından sergilenen bazı fikirleri (Marx ile Engels arasında yaratılmaya çalışılan yapay ayırım, Lenin'in konu bağlamındaki temel fikirlerinin reddiyesi gibi) bir sonraki bölümde ele alacağımız için daha fazla uzatmıyoruz.

***Gelenek*'in "Devlet ve Devrim"i derinden tasfiyesi**

Metin Çulhaoğlu makalesinin giriş bölümünden sonra "muteber sayılmayacak iki tanığın"³⁴ görüşlerindeki bazı "gerçekleri" teslim etmek "gayretiyle", Marx, Engels ve Lenin hakkında çıkarımlarda bulunuyor. Çulhaoğlu bu "gerçekleri" beş maddede özetlemiş. Önce bu maddeleri görelim, sonra söyleyeceklerimiz olacak:

"Birincisi: *Devlet ve İhtilal*, özellikle Marks'ın proletarya diktatörlüğü-devlet- sönümlenme konusuna genel yaklaşımına göre daha uçta vurgular

33 Marx, Engels, *Kritik des Gothaer Programms*, cilt 19, Verlag Berlin, 1962, s. 13-32.
http://www.mlwerke.de/me/me19/me19_013.htm, 12.3.2006.

içermektedir. İkincisi: *Devlet ve İhtilal* ‘propaganda broşürü’ olmasa bile, savaş ve devrim süreci içindeki Rusya için, geniş kitleleri geleneksel bağlanma noktalarından (devlet, otorite, düzenli ordu vb) koparma yönünde çubuk bükken siyasal bir metindir. Üçüncüsü: Günümüzde, devlet kuramının ‘ikinci’ boyutuna ilişkin tartışmalarda [burada işçi iktidarı sonrası devletin rolü tartışması kastedilmektedir] *Devlet ve İhtilal*’e belirli bir ihtiyatla yaklaşılması yararlı olacaktır. Dördüncüsü: Lenin’in 1917’den sonra Sovyet Rusya’nın ayakta kalabilmesi için yaptıkları (örneğin burjuva uzmanların/ teknisyenlerin/ mühendislerin rejime ‘satın alınmaları’ gibi) ile *Devlet ve İhtilal*’de söylenenler arasında belirgin bir açı vardır. Ve beşincisi kendi döneminde Marx’ın devlet tartışmalarının ‘ikinci’ boyutuna ilişkin ölçülülüğü, hatta yer yer suskunluğu yeniden düşünülmeli ve değerlendirilmelidir.”³⁵

Sondan başlayalım. Marx’ın devlet tartışmasının ikinci boyutuna “suskun, ölçülü” yaklaştığımı iddia etmek hayli şaşırtıcı. Bu konuda Paris Komünü üzerine kaleme alınan metinleri ya da *Gotha Programının Eleştirisi*’ni Çulhaoğlu’nun fark etmemesi son derece ilginç. Marx ve Engels’in bu konuda hiç de “ihtiyatlı” olmadıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu savımızın dayanak noktası olan çeşitli metinlerin ilgili alıntılarına daha önce yer verdiğimizden tekrarlamayı gereksiz buluyoruz.

Burada bir parantez açarak önemli farklılıklarımızdan birini belirtelim. Çulhaoğlu ilk makalesinin sonuç kısmında *sönümlenme* konusunda Marx’ın suskun kaldığını Engels’in daha fazla fikir ürettiğini belirtiyor. Bir an için Çulhaoğlu’na hak verelim. Marx bu konuda “susma hakkı”nı kullandı diyelim. Bu “susma”yı Marx’ın gelecek tasavvuru konusundaki “ölçülülüğü” ile açıklamak biraz tuhaf değil mi? Evet Marx geleceğin toplumunun örgütlenme kriterleri üzerine ahkâm kesmedi. Fakat söz konusu olan komünist gelişmenin evreleri olduğunda, bu “susma” edimi olsa olsa onaylamaktır. Yaklaşık kırk yıllık siyasal birlikteliklerinde, kimi konularda Marx’ın, kimi konularda Engels’in daha yoğun çalıştıkları gerçektir. Bu durum, temel fikirlerin (devlet gibi hayati öneme sahip bir konuda) kolektif üretilmediği anlamına mı gelir? Özellikle Marx ve Engels söz konusu olduğunda kolektif entelektüel üretimin mükemmel birlikteliğidir söz konusu olan. Bazı konuların ele alınması hususunda işbölümü yapmışlardı, hepsi bu. Kim hangi konuda daha çok yazarsa yazsın, bu metinlerin altında hangisinin imzası olursa olsun, o fi-

34 Bu tanıklardan ilki, ünlü Anarşist Bakunin, diğeri ise, Harvard’lı Rusya uzmanı bir akademisyen. Çulhaoğlu’na göre “Muteber” olmasalar dahi bazı “gerçekleri” dile getiren bu düşünürlerin görüşleri için, bkz: a.g.m., s. 13-14.

35 M. Çulhaoğlu, a.g.m., s. 14 (Vurgular Çulhaoğlu’na ait)

kirlerin ortak bir kalemin ürünleri olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu tespiti güçlü kılan temel dayanak noktamız, -*Gelenek* tarafından pek muteber görülmesine de- yine Lenin olacak. *Devlet ve Devrim*'in beşinci bölümünün ilk alt başlığı: "Marx sorunu nasıl ortaya koyar?" Bu bölüm Marx ile Engels arasında ayrım yaratmak isteyenlere çok açık bir yanıt niteliğindedir. Biz de sözü Lenin'e bırakarak konuyu kapatalım: "...Marx ve Engels'in devlet ve devletin sönmesi üzerindeki düşüncelerinin adamakıllı uyumlulaştığını ve Marx'tan aktarılan deyimini ["komünist toplumun gelecekteki devleti"] salt *sönme* yolundaki devlete uygun düştüğünü gösterir. Zorunlu olarak uzun süreli bir süreç oluşturacağı için, bu *gelecekteki* 'sönme' zamanını elifi elifine belirtmenin söz konusu olmayacağı açıktır. Marx ve Engels arasında göze çarpan ayrım, işledikleri konular ve izledikleri erekler arasındaki ayrımla açıklanabilir. Engels'in niyeti, devlet üzerindeki (Lasalle tarafından önemli ölçüde paylaşılmış olan) yaygın önyargıların tüm saçmalığını ana çizgileriyle, çarpıcı, keskin biçimde Bebel'e göstermekti. Marx ise bu soruna ancak şöyle bir değinip geçiyordu; çünkü onun dikkatini bir başka konu çekiyordu: komünist toplumun *evrimi*."³⁶

İkinci maddede ise Lenin'in kitlelerin "devlet, otorite, düzenli ordu" gibi konularda mevcut burjuva hegemonyasının etki alanından koparmak için çubuğu büküğünden söz edilmektedir. Oysa Lenin bu çalışmadaki amacını açıkça şu şekilde tanımlıyor: "Her şeyden önce Marx ve Engels'in devlet üzerindeki öğretilerini inceleyerek ve özellikle bu öğretinin unutulmuş ya da oportünistlerce çarpıtılmış yönleri üzerinde durmak"³⁷ Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de içsel dinamikleri kendi tarafına çekme kaygısı kadar, sosyal-demokrasinin; "kapitalist devlet zamanla kendiliğinden ortadan kalkacak" çarpıtmasına karşı mücadele verdiği açık. Ekim Devrimi'nin mimarı, "Kapitalist devlet kendiliğinden yok olmaz, devrim gerekir" tezini, anti-teziyle, "sosyalizme kapitalizmin evrimsel dönüşümüyle ulaşılabilceği" fikri ile birlikte ele almış ve bir senteze ulaşmıştır. Sosyal demokrasinin darbeleriyle bozulmaya yüz tutmuş araziye temizlerken, proleter devletin *sönmesi* konusunda kafaları karışık olanlara yanıtlar geliştirmeyi de ihmal etmemiştir.

Çulhaoğlu'nun altını çizdiği birinci nokta; Lenin'in Marx'a göre proletarya diktatörlüğü - devlet - *sönümleme* konusunda daha uçta olduğudur. Bu maddeyi üçüncü maddeyle birleştirdiğimizde, (bu görüşlere "ihtiyatlı" yak-

36 Lenin, a.g.e., s. 94. (Vurgular Lenin'e, köşeli parantez bize ait.) Önceki bölümlerde "Komünizmde devlet" saptamasının absürlüğünden söz etmiştik. Burada Lenin, Marx ve Engels arasındaki fikirsel bütünlüğü, aynı tartışmaya gönderme yaparak vurguluyor.

37 Lenin, a.g.e., s. 10.

laşılması gerektiği) Lenin reddiyesinin doruk noktasına çıkıldığını görürüz. Oysa pek çok konuda olduğu gibi proletarya diktatörlüğü- devlet- *sönümlenme* başlıklarına yaklaşıırken Lenin, Marx'ın başarılı bir öğrencisi olduğunu kanıtlamıştır. Tarihsel maddeciliğin izinde **kavrama** ve **aşma** ilkesini teorik-politik- örgütsel pek çok konuda somut olarak hayata geçirmiştir. Kısaca iki örnek vereceğiz. Biri örgütsel diğeri teorik alandan...

Lenin işçi sınıfının iktidara, kendiliğinden değil, ancak **devrimci bir partinin** önderliğinde gelebileceğini ortaya koymuştu. Bolşevik gelenek, 1902'den sonra 15 yıl bu ölçütlere göre inşa edilmiş ve tarihteki ilk muzaffer işçi devrimini başarmıştı. Kapitalizm 20. yüzyıla girerken üretici güçlerin devasa gelişimi karşısında şaşkına dönen Marksistlere karşı Lenin, sermaye birikimi ve ihracı temelinde **emperyalizm** kavramını geliştirmiştir. Burjuva ekonomistlerden Marksist ekonomistlere kadar dünya kapitalizmini anlamak için anahtar bir kavram haline gelen **emperyalizm** tıpkı **devrimci işçi partisi** gibi günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Doğrudur, Lenin, kökleri Marx ve Engels'e dayanan çizginin ileri bir ucudur. Fakat bu noktaya, çizgi dışı "ultra-solculuk" yaparak değil, Marksizmi ilkelerinden saptırmadan daha ileriye taşıyarak ulaşmıştır. Lenin, **kavrama** ve **aşma** ilkesi gereği Marksizmi ileri taşımaya gayret eder. Çulhaoğlu ise devlet tartışmasında, ısrarla Lenin'den geriye gitme eğiliminde...

Dördüncü nokta ise sosyalist devrimden önce söylenenler ile sonradan yapılanlar arasında açığı farkının olduğudur. Şüphesiz teori ile politika görelili olarak farklı alanlardır. Genel teorik çerçeve politikaya yön verir. Teori pusuladır, politika ise araç. Fakat teori, başlı başına ele alındığında genel soyut bir çerçeve sağlar. Politika ise belirli bir dönemin yapısal ihtiyaçlarına göre yürütülen çalışmalar bütünüdür. Devrimci Marksizmin özü, teorik çerçeveyi dayatmak değil, somut politikanın diline tercüme etmeye çalışmaktır.

İşte bu anlayış içinde devrim günlerinin sıcak atmosferinde Lenin, "Bolşevikler İktidarı Ellerinde Tutabilirler mi?" başlıklı bir makale kaleme aldı. Bu makalenin başında Paris Komünü'nü hatırlatarak proletaryanın parçalanmış devlet mekanizması yerine kendi aygıtını kurmasını bir kez daha önerdi. "... bu eski mekanizmada baskıcı, rutin ve iflah olmazcasına burjuva nitelikli ne varsa tümünü parçalayıp yerine kendi, aygıtını koyabilir. İşçi, Asker ve Köylü Vekilleri Sovyeti ise, bu aygıtın ta kendisidir."³⁸ Lenin metnin ilerleyen bölümlerinde sovyetlerin devlet aygıtını bütünüyle ele almalarını yoksa işlevsiz organlara dönüşebileceğini belirtir. Lenin'in anlayışına göre merkezileşmiş güç olan devletin Sovyetler tarafından ele alınması gerekir. Aksi halde eski devletin tüm çürümüş parçaları proleter iktidarını çürütmeye başlar. Bu durumda Sovyetler; "hiçbir işlevi kalmayan bir embriyon ya da

basit bir oyuncak haline gelirler.” Ekim Devrimi’nin iki büyük önderi Lenin ve Trotskiy, kitlelerin devlet yönetimine aktif katılımının Sovyetler aracılığıyla mümkün olabileceğini, bu işleyişin bürokrasisinin panzehiri olduğunu biliyorlardı. Devlet işleyişiyle ilgili Marx ve Engels’ten öğrendiklerini, taze işçi devletine transfer etmek (geri çağırma, işçi ücretleriyle devlet görevlileri ücretlerinin eşitlenmesi, işçi denetim ve gözetim işlevlerinin etkin kılınarak yabancılaşmanın önüne geçilmesi) ve bu yolla bürokratik devlet tapınmalarının önüne geçmekti niyetleri.

Çulhaoğlu klasiklerin başta öngördüğü devlet tahayyülü ile uygulama arasındaki açının genişlediğine dikkat çekiyor. Açık açılmıştır, doğru. Fakat bunun nedeni Lenin döneminin değil, Stalinizmin temel politikalarından kaynaklanıyor. İşçilerin denetiminden çıkan devletin, bürokrasinin elindeki baskı aygıtına dönüşmesi, Stalin döneminin en önemli karakteristiğidir. Proletarya diktatörlüğü, dünya devrimine yol açarak, sınıfların ortadan kalkmasına doğru meyil edeceği yerde, Stalinizm önderliğinde -bürokrasinin çıkarları temelinde- bürokratik diktatörlüğe yönelmek zorunda bırakılmıştır. Devrimci Marksist önderler bu kaygıyı daima taşıdılar. Bu konuda çeşitli tedbirler almak için var güçleriyle çalıştılar. Bakın, yolun başında (8 Mart 1919) Lenin, Stalin’e nasıl bir not düşünüyor:

“Denetim üzerindeki kararnameye aşağıdaki noktaların eklenmesi gerektiği kanısındayım:

- 1) İşçi katılımı ile merkezi (ve yerel) organların oluşturulması,
- 2) İşçilerin arasından, üçte ikiye kadar kadınlardan meydana gelme zorunluluğu ile tanıkların oluşturulmasını yasa yoluyla sağlamak
- 3) En ivedi görevlerimiz olarak aşağıdaki noktalara hemen öncelik tanınması
 - a. Vatandaşların şikâyetleri üzerine anında denetimler,
 - b. Bürokrasiye karşı mücadele
 - c. Suistimal ve bürokrasiye karşı devrimci önlemler
 - d. Emek üretkenliğinin yükseltilmesine özel dikkat
 - e. Üretimin artırılması vb”³⁹

Stalin’in bu uyarıya hiç kulak asmadığını tarih kanıtladı. Sovyet bürokrasisinin işçi iktidarını gasp ederek, işçi devletini nasıl yozlaştırdığını pa-

38 Lenin, “Bolşevikler İktidarı Elllerinde Tutabilirler mi?” *Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine*, NK Yayınları, İstanbul, 2003, s. 44.

ranteze alarak, *Devlet ve Devrim*'in derinden tasfiyesini sürdüren bir diğer yazara değineceğiz. Kemal Okuyan, *Devlet ve Devrim*'de üç sorun keşfediyor: "Birinci sorun, Lenin'in *Devlet ve İhtilal*'le ilgili tartışmada Marx ve Engels'i temize çıkarmaya dönük ciddi bir baskıyla hareket etmesidir... İkinci sorun, zamanlama ile ilgilidir. Lenin Kautsky ile hesaplaşırken, sosyalist iktidarın devletle ilgili sorunlarına gereğinden fazla girmiştir... üçüncüsü, onun Kautsky ile olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır."⁴⁰

Birinci sorunun ayrıntılarını okurken hayretler içinde kalmadan edemedik. Lenin, Marx ve Engels'i neden temize çıkarmak ihtiyacı duysun? Ne Marx ve Engels devlet analizlerinde ciddi açıklar verdiler ne de Lenin telaşlanarak bunları kapatmaya çalıştı. Kautsky revizyonizmi Marksizmi "kirletme" hamleleri yaparken, Lenin her zamanki gibi, soğukkanlılığını koruyarak, metinleri ve olguları analiz ediyordu. Lenin gibi **plana dayalı hareket** ilkesinden bir an için kopmayan bir devrimci Marksist, ülke ve hatta dünya çapında devrimci bir durum söz konusu iken, panik içinde, anlık bir ruh halinin getirdiği acemilikler yapar mı? Okuyan'a ve GYÇ'na bir kez daha hatırlatalım. *Devlet ve Devrim*'in alt başlığı; "Marksist Devlet Öğretisi ve Proletaryanın Devrimdeki Görevleri" Lenin'in bütün amacı, devrimci bir durumun egemen olduğu Rusya'da, proletaryanın politik doğrultusunu çizebilmek için gerekli olan teorik çerçeveyi sağlamaktır.

İkinci ve üçüncü maddeyi; "Lenin haddini aştı" şeklinde özetleyebiliriz. Oysa gerçek bu değil. Lenin her zaman somut durumun somut analizini yapmaya çalışan bir komünistti. 1917 yılı başında çarlık yıkılmış, yerini *geçici hükümete* bırakmıştı. İktidar sovyetler ile *geçici hükümet* arasında ikiye bölünmüştü. İkili iktidarın daha fazla yaşayamayacağına öngören Lenin, işçi sınıfının iktidarı üzerine düşünmeye koyuldu. 1905'ten bu yana "sürekli devrim" tezi etrafında mücadele yürüten Trotskiy'i partiye davet etti. İşte tam bu sırada **teorik cephaneliğe**, olası bir işçi iktidarında devletin rolünün tartışıldığı temel eserlerden birini, *Devlet ve Devrim*'i kazandırdı. Bundan ötürü bu temel eser, salt Kautsky ile hesaplaşmanın bir ürünü olarak görülemez. *Devlet ve Devrim* yakın gelecekteki olası bir işçi iktidarının devrim yoluyla açılabilirliğini önerdiği gibi, bu iktidarın sonradan uygulanması gereken programının temel dayanak noktalarından biridir.

Son bölüme geçmeden önce; *Devlet ve Devrim*'de Lenin'in Anarşizme meyil ettiği iddiasının, düpedüz bir safsatadan ibaret olduğunu belirtmek gerekiyor. *Devlet ve Devrim*'de Anarşistlerle yürütülen tartışmalara yer versek,

39 Lenin, "Devlet Denetiminin Yeniden Örgütlenmesi Üzerine Stalin'e Not", *Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine*, s. 141. (Vurgular bize ait)

40 Kemal Okuyan, a.g.m., s. 14- 15.

dergimizin sayfaları kabarıp, yazımız alıntılar kataloguna döner.⁴¹ Bu tartışmada Lenin, ayırım noktalarını kalın çizgilerle çizerek belirginleştirir. Anarşistlerin temel çelişkilerini son derece açık biçimde ortaya koyar. Bütün bu satırları görmezden gelen Stalinistlerin, Lenin'i Anarşizme kaymakla suçlamalarının temel bir nedeni var. Lenin'in **işçi demokrasisi** olgusuna hayati bir önem atfetmesi. Ülke yönetiminde işçilerin seferberliğine dayanan **işçi demokrasisi** tesis edilirse, bürokrasi ayrıcalıklı bir katman olarak toplumsal gövdeye yerleşemeyecektir. Devlet otoritesini mutlak görmeyen Lenin'in, **işçi demokrasisinin** tesis edilmesi için yaptığı tüm öneriler, Stalinistler için, Lenin'de Anarşizm emareleridir. Oysa gerçek bir işçi iktidarı, işçi sınıfının yönetime katılma kapasitesini artıracak ve sürekli etkin kılacak olan, **işçi demokrasisi** ortamının kurulmasından geçer. Lenin ve diğer devrimci Marksistlerin vazgeçilmez gördüğü, bürokrasinin tarihsel temsilcileri olarak Stalinistlerin bir türlü kabul etmek istemedikleri temel yöneliş farkıdır bu.

Tarihsel ve modern bütün revizyonist akımların aksine, devrimci Marksistler *Devlet ve Devrim*'in önemini her zaman teslim etmelidir. Bu çalışmada Lenin, Marx ve Engels'in devlet üzerine ileri sürdükleri fikirleri, adeta "arkeolojik bir kazı" yaparak araştırmış ve Marksizmin temellerini yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Bu çaba, Marksizmin revizyonistlerin elinde iğdiş edilmesinin önüne geçmiştir. *Devlet ve Devrim*, Lenin'in bıraktığı mirasın, bugün de eskimeyen ve değerinden hiçbir şey yitirmeyen en nadide parçalarından biridir.

***Gelenek*'in açmazı**

GYÇ'nun görüşlerinin hangi zemine dayandıklarını, hangi eski metodu kullandıklarını başlarken vurgulamıştık. Dikkat ederseniz bu ilişkinin Sovyetler Birliği'nde somutlanmış biçimlerinin teorik analizine yer vermedik. Bunun iki nedeni var. Bir yandan Stalin dönemine gelene kadar, Marksizm tarafından bu konuda üretilen fikirlerin çarpıtılmasına yanıt vermek zorunluluğu. Diğer yandan bir tür "Stalinofobi" ruh haliyle, Marx, Engels ve Lenin'i paranteze alarak Trotskiy ile kalkış yapmamak. Elbette konunun bağlamı gereği, tartışmayı Trotskiy ile başlatmamak onunla devam ettirmeyeceğimiz anlamına gelmiyor. Sonuçta Sovyet devletinin analizini en yetkin biçimde yapan önder Trotskiy. Bürokrasi ve onun ideolojisi olan Stalinizm ile canı pahasına sonuna dek mücadele yürüten Marksist önder yine Trotskiy. Bitirir-

41 Lenin'in Anarşistlerle yürüttüğü tartışmalar için: *Devlet ve Devrim*'in IV. Bölümünün ikinci başlığı olan; "Anarşistlerle Polemik" (s.69- 73) ve VI. Bölümün üçüncü başlığı olan; "Kautsky'nin Pannekoek ile Polemiği"ne (s. 123- 131) bakınız.

ken *Gelenek* yazarlarının Stalinizm ile olan ilişkilerine kısaca değinmek gerekiyor.

Stalin 10 Mart 1939'da, "SBKP Merkez Komitesi'nin Çalışmaları Üzerine 18. Parti Kongresi'ne Sunulan Rapor" içinde yer alan, "Teorinin Bazı Sorunları" bölümünde çeşitli sorular gündeme getirerek; "sosyalist devletin ortadan kalkması için neden çalışmıyoruz?" diye soranlara bakın nasıl yanıt veriyor: "Bu sorular, soru soranların, Marx ve Engels'in devlet öğretisini cümle cümle ezberlediklerini kanıtlıyor. Ama bu yoldaşların öğretinin özünü kavramadıklarını, bunların hangi tarihsel koşullar altında kaleme alındıklarını bilmediklerini, özellikle içinde bulunduğumuz şimdiki uluslararası durumu anlamadıklarını, kapitalist kuşatmanın var olduğunu ve bunun sosyalizmin ülkesi için doğurduğu tehlikeler olgusunu fark etmediklerini de kanıtlamakta. Bu sorularda sadece kapitalist çevrenin küçümsenmesi dile getirilmiyor, aynı zamanda, burjuva devletlerinin ve organlarının ülkemizde casuslar, katiller, zararlı unsurlar yollamalarının ülkemize karşı bir askeri saldırı düzenlemek için fırsat kollamalarının küçümsenmesi dile geliyor."⁴²

Çulhaoğlu da benzer şekilde; günümüz toplumlarının üretici güçlerin gelişmesinin karmaşık üretim ilişkileri doğurduğunu, işbölümünün aşılmasının olanaksız hale geldiğini, devlet işlerinde geri çağırma ilkesinin zorluğunu, geçiş aşamasından sosyalizme geçişin tahmin edilenden çok daha zaman alacağından söz ediyor.⁴³ Gerek emperyalist ülkeler tarafından kuşatılmış işçi devletlerinin durumu ve görevleri açısından gerekse günümüz koşullarında bu ülkelerin toplumsal yapılarının analizi bakımından söylenecek çok şey var. Bunları şimdilik paranteze alarak, Sovyet deneyimine döneceğiz ve yalın bir soru soracağız: Peki, sonuç ne olmuştur? Yakıcı olan nokta budur. Sovyetler Birliği'nde merkezileşmiş görevleri üstlenen bürokrasi, adım adım güçlenerek devlet aygıtını ele geçirmiştir. Çıkarları uğruna, bir yanda devlet yönetiminden işçileri dışlamış diğer yanda emperyalistlerle yaptığı antlaşmaların bedeli olarak, başka ülkelerdeki devrimlerin yenilgisi için aktif çaba sarf etmiştir. Sovyet bürokrasisi, "tek ülkede sosyalizm" sözde teorisinden, Marksizm karşıtlığında daha da ileri giderek, 1936 yılında, "Sosyalizmi tamamladık komünizme gidiyoruz" yönelişini benimsemiştir. İşçi iktidarını ele geçiren bu gerici güç, kendi ayrıcalıklarını korumak için, işçi sınıfı ve Mark-

42 J. Stalin, "SBKP(B) Merkez Komitesi'nin Çalışmaları Üzerine XVIII. Parti Kongresi'ne Sunulan Rapor, Teorinin Bazı Sorunları", *SBKP(B) XVI., XVII. ve XVIII. Parti Kongre Raporları*, İnter Yayınları, İstanbul, 1994, s. 276-277. (Bu bölüm daha önce Almanca ve İngilizce basımlarıyla karşılaştırılarak *Sınıf Bilinci*'nin 3. sayısında "Sosyalizm ve devlet" başlığı altında yayımlanmıştı.)

43 M. Çulhaoğlu, a.g.m. s. 15-16.

sistler üzerinde ceberut devlet uygulamalarına imza atmış, ardından yerini kapitalistlere bırakarak tarih sahnesinden silinmiştir.

“Sosyalizm, devlet” tartışmasına bir kez girdiğinizde bir açmazla karşı karşıya kalırsınız. Ya Stalinizm’in izinden giderek bürokrasinin tarihsel çıkarları uğruna devrimci Marksizm’in temel argümanlarından vazgeçersiniz ya da (Lenin’in Kautsky ve yandaşlarıyla hesaplaşırken uyguladığı yöntemi kullanarak) Stalinizm’den kopmayı göze alarak, Marksizmin devlet analizini -onun özüne sadık kalarak- yeniden ortaya koymaya çalışırsınız. Bu tartışmayı “ileri adımlar atmak için maddi bir zemine oturtarak” yürütmek isteyen *Gelenek* yazarları sonuna kadar özgürler. Ancak Stalinizmin tezlerini yeniden üretmek yerine, onu layık olduğu yere, tarihin çöp sepetine atmayı göze aldıklarında başarıya ulaşabilirler.

praksis yürüyüşü sürüyor!

sosyal bilimlerde tarihsel materyalizmi yeniden yeşertmek için

altıncı yılına giren praksis yürüyüşü, akademide ve Sosyalist mücadelenin içinde yer alan geniş bir çevrenin yazı, eleştiri, destek ve dayanışmasıyla aldı yolunu... geçmişin birikimi, geleceğin umudu ve mücadelesi ile.

Sosyalistlerin asla yapmamaları gereken şey, kendilerinin tümüyle yerleşik kurumlara yayınevleri, ticari medya, üniversiteler, vakıflar- bağımlı olmalarına izin vermektir. Bu kurumların tümü baskıcıdır demiyorum muhakkak ki onlarla birlikte pek çok şey yapılabilir. Ama sosyalist entelektüeller doğrudan kendilerinin olan bir alan kaplamalıdır: kendi dergileri, kendi teorik ve pratik merkezleri olmalıdır.

Herkesin not ya da terfi için değil toplumu dönüştürmek için çalıştığı, eleştiri ve özeleştirinin hararetli, ama aynı zamanda karşılıklı yardımın ve teorik ve pratik bilgi değişiminin de yoğun olduğu yerler: bazı yönlerden geleceğin toplumunu önceden canlandıran yerler.

E. P. Thompson

11. Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Mücadelesi
12. Türkiye'de Siyasal Partiler
13. Çağdaş Marksist Akımlar
14. Latin Amerika Dersleri: Neoliberalizm, Krizler ve Toplumsal Mücadele
15. Mekân, Ölçek Sorunu ve Marksizm*
16. Gündelik Hayat ve Emek Süreçleri
17. Tarih Yazımı

***şu anda bur'dayız**

sosyal bilimlerde tarihsel materyalizmi yeniden yeşertmek için

www.praksis.org

